

Zamanın İzleri...

2025

**AİLE
VE
TOPLUMSAL DEĞİŞİM**

ZAMANIN İZLERİ: AİLE VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Mehmet YAVUZ
Dr. Öğr. Üyesi Öznur SEMİZ

SERANDER YAYINLARI

ZAMANIN İZLERİ: AİLE VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

EDİTÖRLER:

Prof. Dr. Mehmet YAVUZ
Dr. Öğr. Üyesi Öznur SEMİZ

Danışma Kurulu:

Prof. Dr. Bahadır GÜNEŞ	Prof. Dr. Muzaffer BAŞKAYA
Prof. Dr. Bayram SEVİNÇ	Prof. Dr. Sezai BALCI
Prof. Dr. Erkan AYDINTAN	Prof. Dr. Recep ŞAHİN
Prof. Dr. Esra Burcu SAĞLAM	Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ
Prof. Dr. Gül AKTAŞ	Doç. Dr. Gökhan ŞAHİN
Prof. Dr. M. Naci KAYAOĞLU	Doç. Dr. Muhammed Lütfi KINDİĞİLİ
Prof. Dr. Mehmet TAKKAÇ	Doç. Dr. Oktay YAĞIZ
Prof. Dr. Mehmet YAVUZ	Dr. Öğr. Üyesi Emel YILDIZ
Prof. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER	Dr. Öğr. Üyesi Tuğba TÜRKKAN

Yayınevi Editörü:

Veysel USTA

Genel Yayın Yönetmeni:

Kenan SARIALIOĞLU

Kapak Tasarımı:

Arş. Gör. Rümeysa DÜZ

Yapım / Uygulama

SERANDER

Sertifika no: 77031

Dijital Yayın

Aralık 2025

ISBN: 978-605-2104-42-2

SERANDER

Soğuksu Mahallesi, Kisarna Cad. Seyran Sitesi, No: 83 B/11.

Ortahisar-Trabzon / TÜRKİYE. Tel: 0533 421 70 02

www.seranderyayinevi.com

e mail: serander@seranderyayinevi.com

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

ZAMANIN İZLERİ: AİLE VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

İSTİKBAL GAZETESİ'NDEKİ REKLAMLARA GÖRE TRABZON'DA
TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ..... 1

ÇOCUK YETİŞTİRMEDE KUŞAKLARARASI FARKLILIKLAR: EĞİLİMLER ve
PRATİKLER

Prof. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER..... 45

AİLE ve EBEVEYNLİK ROLLERİNİN EVRİMİ: PSİKOLOJİ ve SOSYAL ROL
KURAMI BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYETİN DÖNÜŞÜMÜ

Doç. Dr. Gökhan ŞAHİN..... 97

AİLE ve İLİŞKİLERİN DÖNÜŞÜMÜ: TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN PSİKOLOJİK
YANSIMALARI

Arş. Gör. Dr. Özge Nur MUSLU.....123

SON ASIRDA TÜRK AİLE YAPI DEĞİŞİMİNİN GELENEKSEL EV MİMARİSİ
ÜZERİNDEN TAKİBİ

Dr. Öğr. Üyesi Temel SAĞLAM..... 139

MULTI-LAYERED PARENTAL INVOLVEMENT and Its IMPACT on the
LANGUAGE LEARNING PROCESS: An INVESTIGATION from STUDENTS'
PERSPECTIVE

Prof. Dr. M. Naci KAYAOĞLU..... 177

CAPITAL MATTERS: HOW DO FAMILY RESOURCES SHAPE STUDENTS'
LANGUAGE LEARNING EXPERIENCES?

Dr. Öğr. Üyesi Öznur SEMİZ, Öğr. Gör. Dr. İbrahim ŞAHİN211

ZAMANIN İZLERİ: AİLE ve TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi olarak 2015 yılından itibaren yayımladığımız Zamanın İzleri kitap serisinin 2025 yılına ait 11. Sayısı “Aile ve Toplumsal Dönüşüm” temasına sahiptir. Ülkemizde 2025 yılının “Aile Yılı” olarak ilan edilmiş olması, bu sayının temasını daha da anlamlı kılmış; aile kurumunun günümüzdeki konumu, geçirdiği dönüşüm ve toplum üzerindeki etkilerinin bilimsel açıdan yeniden değerlendirilmesini özellikle önemli hale getirmiştir.

Toplumun şekillenmesinde en etkin ve en dinamik kurum ailedir. Toplumun kültürel, ekonomik ve sosyolojik dönüşümleri en açık biçimde ailede gözlemlenmekte; kuşaklar arası etkileşimler, değişen ebeveynlik pratikleri, toplumsal roller ve iletişim biçimleri aile yapısının sürekli yeniden şekillenmesine sebep olmaktadır. Bu dönüşüm yalnızca sosyolojik bağlamda değil, bireyin psikolojik gelişimi, kimlik oluşumu ve eğitim süreçleri açısından da derin etkiler yaratmaktadır. Bu nedenle, aile olgusunu tarihsel, kültürel ve çok disiplinli bir perspektiften ele almak bugün her zamankinden daha büyük bir önem taşımaktadır.

Bu yılın kitabı, Trabzon özelinde toplumsal değişimden kuşaklararası çocuk yetiştirme pratiklerine, ebeveynlik rollerinin dönüşümünden aile ilişkilerinin psikolojik boyutlarına, geleneksel mimari–aile etkileşiminden dil öğreniminde ebeveyn katılımına uzanan farklı disiplinlerden çalışmalarla aile olgusunu çok yönlü bir perspektiften ele almaktadır.

Alanında yetkin akademisyenler tarafından hazırlanan bu çalışmalar, aile kurumunu ve toplumsal değişimi çok boyutlu bir bakış açısıyla ele almakta; psikoloji, sosyoloji, tarih, dil eğitimi ve kültürel çalışmalar gibi disiplinlerin kesişim noktasında zengin bir akademik çerçeve sunmaktadır. *Zamanın İzleri* serisinin bu yeni kitabı, hem teorik hem de uygulamalı alanlarda araştırma yapan bilim insanlarına, lisansüstü öğrencilere ve konuya ilgi duyan tüm okurlara kapsamlı ve güncel bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Bu değerli eserin ortaya çıkmasında yoğun emek harcayan öğretim elemanlarımıza; danışma ve yayın kurullarımıza teşekkür ederiz. Ayrıca, yayın sürecine destek veren Serander Yayınevi'ne şükranlarımızı sunarız.

Prof. Dr. Mehmet YAVUZ
Editör Kurulu Adına

AİLE VE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

İSTİKBAL GAZETESİ'NDEKİ REKLAMLARA GÖRE TRABZON'DA TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Prof. Dr. Melek ÖKSÜZ*

Özet

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bir yandan siyasi bağımsızlığını yeni kazanmış olan bir ülkenin inşasına çalışılırken öte yandan ekonomik kalkınmayı sağlamak için mücadele verilmiştir. Eş zamanlı olarak sosyal alanda yapılan inkılaplarla toplumun modernleşmesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak toplumda her alanda köklü bir değişim ortaya çıkmıştır. Bu değişimi yansıtan araçlardan biri de gazete reklamlarıdır. Nitekim reklamlar gazetelerin finansmanına yardımcı olmasının yanı sıra devletin ekonomi politikasına ve toplumun tüketim alışkanlıklarına da ışık tutmaktadır. Bu doğrultuda yeme-içme alışkanlıklarından, gündelik hayatta kullanılan eşyalara, giyim-kuşamdan sağlık alanında alınan hizmetlere kadar geniş bir yelpazede toplumun yaşantısına dair önemli bilgiler elde etme imkânı sunmaktadır.

Trabzon basınının önemli temsilcilerinden biri olan *İstikbal* gazetesinde yer alan reklamlar Cumhuriyetin ilk yıllarında şehirde yaşanan ekonomik gelişmeleri göstermesinin yanı sıra toplumsal değişime dair fikir vermesi bakımından önem arz etmektedir. Nitekim bunlar arasında günün modasına uygun ürünlerin satıldığı hazır giyim mağazası reklamlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle Hacı Müftüzade Temel Nücumî, Harunlar ve Moda tuhafiye mağazaları en çok reklam veren ticarethanelerdi. Bu reklamların içeriği ve kullanılan ifadeler ise Batılı yaşam tarzının benimsenmek istendiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Benzer şekilde hayat sigortası, kozmetik ürün, uluslararası markaların otomobil, radyo, lamba reklamları da bu yeni yaşam tarzını yansıtmaları bakımından önemlidir. Ayrıca tırpan, suni gübre, değirmen taşı ve Ziraat Bankası reklamları ise hedeflenen ekonomik kalkınmanın tarım eksenli olduğunu yansıtmaları bakımından üzerinde durulması gereken bir durumdur. Yine *İstikbal* gazetesinde sürekli verilen Yıldız Sineması reklamları da şehrin kültür-sanat alanındaki gelişiminin dikkat çekici bir göstergesidir. *İstikbal* gazetesinde yer alan bu ve benzeri reklamların içeriği, çeşidi ve özellikleri Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde değişimin kaçınılmaz olduğunu ve çağın koşullarına uygun bir toplum inşa etme sürecinin de başladığını bir taşra kentinde göstermesi bakımından önemlidir.

* KTÜ, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, E posta: moksuz@ktu.edu.tr

Bu çalışmada Trabzon’da yayımlanan *İstikbal* gazetesindeki reklamlar üzerinden Trabzon halkının tüketim alışkanlıkları ortaya konularak Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon’daki toplumsal değişim irdelenecektir.

Anahtar kelimeler: Trabzon, *İstikbal* Gazetesi, Reklam, Türkiye Cumhuriyeti, Toplumsal Değişim.

Giriş

Kısaca “*talep yaratma sanatı*” olarak tarif edilen reklam, bir mala ya da hizmete ilişkin bir iletiyi (mesajı) sözlü ya da görüntülü olarak pazar birimlerine sunmak için yapılan eylemlerdir. Tüketici gözüyle bakıldığında ise reklam, çeşitli mal ve hizmetleri tanıtan, bunların nereden, nasıl ve ne fiyata alınabileceği hususunda yardımcı olan bir araçtır.¹

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de reklamın başlangıcı sokak, çarşı ve pazarlarda satıcıların, çığırtkanların ve tellalların çeşitli ürünlerin satışa çıktığını duyurup, ürünlerin fiyat ve nitelikleri hakkında hedef kitlelere bilgi vermek için kafiyele sözleri ve tekerlemeleri dile getirmek suretiyle gerçekleşmiştir.² Gazetelerin yaygınlaşmasıyla birlikte yazılı reklamlar Osmanlı ekonomik hayatında yerini almaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında gazete reklamlarının yazılı reklam grubuna girdiğini ve bunlara resimlerin de eklenmesiyle görsel bir içerik kazandığı söylenebilir. Osmanlı Devleti’nde ilk gazeteler 19. yüzyılda yayın hayatına girmiştir. Dolayısıyla modern anlamda reklamcılık, tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı’da da basınla birlikte başlamıştır. Bu bakımdan reklamcılık ile basının eş zamanlı olarak gelişme gösterdiği söylenebilir.³ Gazetelerde 20. yüzyıl ortalarına kadar daha çok ilan kelimesi kullanılırken reklam sözcüğü yaygınlaşmaya başladığında her ikisi arasında tam bir ayırım yapılamadığı görülmüştür.⁴ Osmanlı Devleti’nde gazete reklamlarının artması, özel gazetelerin çıkmasıyla eşzamanlı gelişme göstermiştir. Gazetelerin sayısı arttıkça gazete reklamları

¹ Füsün Kocabaş, Müge Elden, *Reklamcılık-Kavramlar, Kararlar, Kurumlar*, İstanbul 2009, s.14-15. Reklamın farklı tanımları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Zakir Avşar, Müge Elden, *Reklam ve Reklam Mevzuatı*, Ankara 2004, s.7-10; Müge Elden, *Reklam ve Reklamcılık*, İstanbul 2009, s.135-146.

² Elden, s.153.

³ Kocabaş, Elden, s.20; Elden, s.154-155. Ayrıca bkz. Mehmet Özkundakçı, *Reklamcılığa Giriş*, İstanbul 2008, s. 15-31.

⁴ Mete Çamdereli, *Reklamın Görme Dediği*, İstanbul 2013, s.14’dan aktaran Gülay Öztürk, “1920-1950 Yılları Arasında Türkiye’deki Reklamcılığın Değerlendirilmesi”, *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Mart 2018, s.44. İlan ve reklamın kavramsal ve tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mete Çamdereli, Murat Varlı, *Reklam Gazete ve Dergileri*, Rasyo Yayınları, İstanbul 2009, s.9-12.

da yaygınlaşarak önemli hale gelmiştir. Ancak Balkan ve Birinci Dünya Savaşları, gazete reklamlarının gelişimini olumsuz yönde etkilerken Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu bu süreci yeniden hızlandırmıştır.⁵

Cumhuriyetin ilanı ve yeni bir devletin kurulmasından sonra hızlı bir kalkınma hamlesi başlatıldı. Bu süreçte ekonomik bağımsızlığın elde edilmek istenmesi ve Türkiye Cumhuriyeti'ni “*muasır medeniyetler seviyesine ulaştırma*” ideali toplumun her kesimini etkilemiştir. Bu doğrultuda tarımdan ticarete, eğitimden kültür ve sanata her alanda toplumun kalkınması ve güçlenmesi amaçlanmıştır.⁶ Bu da toplum açısından önemli bir değişim döneminin başlangıcını ifade etmekteydi. Değişimin gözlemleneceği alanlardan biri de gazete reklamları olmuştur. Çünkü reklamlar yapıldıkları dönemdeki gelişmeleri ana hatlarıyla yansıtmaktadırlar.⁷ Basın bir yandan ülkedeki siyasi, sosyal ve iktisadi gelişmeleri okuyucularıyla paylaşırken öte yandan ilan ve reklamlar vasıtasıyla pek çok yeni ve mevcut ürünü tanıtmaya görevini de üstlenmiş oluyordu. Bu açıdan gazete reklamları hem ülkede yaşanan ekonomik gelişmeler hakkında bilgi verirken hem de toplumun tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişimi gözler önüne sermekteydi.

⁸ Reklamlar aynı zamanda Cumhuriyet döneminde modernleşme hareketlerinin de aracı olmuştur. Çünkü reklamlar vasıtasıyla ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı şekillendirilmiştir. Bu bakımdan erken Cumhuriyet dönemi Türk reklamcılığı ulus kimliğini oluşturma bir parçası olarak değerlendirilebilir.⁹

Bu çalışmada 1923-1924 yılları arasında Trabzon'da yayımlanan *İstikbal* Gazetesi'nin¹⁰ nüshalarındaki reklamlar incelenerek erken

⁵ Mehmet İvrendi, İsmail Akbal ve Murat Canitez, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarında Gazete Reklamları ve Uygulamaları”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, 2005, s. 241.

⁶ Toplumun değişiminde reklamların rolü için bkz. Erdem Varol, “Cumhuriyet'in İlk 20 Yılında Türkiye'de Reklam ve Reklamcılık”, *Sakarya İletişim Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2023, s.76-99.

⁷ Mete Çamdereli, “Reklamın R'si ya da Reklam Söylemine Giriş”, *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 12, 2002, s.463.

⁸ Cumhuriyetin ilk yıllarında gazete reklamlarının dönemin gelişmeleri ile ilgisi ve toplumun değişimine olan etkisi için bkz. Öztürk, s. 41-54.

⁹ Aytaç Burak Dereli, “Anadolu'da Reklamın İzini Sürmek: Çankırı'da Duygu Gazetesi Üzerine Bir İnceleme”, *Electronic Cumhuriyet Journal of Communication*, Cilt 6, Sayı 2, Aralık 2024, s.89.

¹⁰ Faik Ahmet Barutçu önderliğinde 10 Aralık 1918'de yayın hayatına başlayan *İstikbal* gazetesi 11 Mart 1925'de kapatılmıştır. İlk sayılarında Cumartesi ve Salı günleri yayınlanan siyasi ve ilmi Türk gazetesi olduğu ifade edilmiştir. Daha sonra haftada üç kere çıkan gazete 27 Ocak 1920'den itibaren günlük olarak yayınlanmıştır.

Cumhuriyet döneminde Trabzon’da meydana gelen toplumsal değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır.

A) Hizmet Sektörü İle İlgili Reklamlar

Sağlık Alanındaki Reklamlar

İncelediğimiz dönemde gazetede sağlık alanında doktor ve diş hekimi ile röntgen cihazına ait reklamlar bulunmaktaydı. Bunlar içerisinde doktorlara ait reklamların çokluğu dikkat çekmektedir. 29 Teşrinievvel 1923 tarihli *İstikbal* gazetesinde yer alan reklamda; “*emraz-ı dâhiliye, cildiye, kadın ve çocuk hastalıkları mütehassısı*” Dr. Ragıp Nail Bey’in Uzun Sokak’ta Reji İdaresi karşısındaki muayenehanesinde yeni ve eski frengi, bel soğukluğu, iktidarsızlık gibi hastalıkları tıbbın en son yeniliklerine göre tedavi ettiği belirtiliyordu.¹¹ 8 Teşrinisani 1923 tarihli bir başka reklamda da Sürmene tabibi Dr. Mustafa Bey’in memuriyetten istifa ederek Trabzon’a geldiği ve burada serbest doktor olarak hizmet vereceği duyurulmaktaydı.¹²

“*Uzun Sokak’ta Şifa Eczanesi Karşısında Muayenehane-i Tıbbi-i Cerrahi*” başlığı ile verilen reklamdan söz konusu muayenehanede Operatör ve Kadın Hastalıkları Mütehassısı Dr. Sabri Osman’ın, Dâhili ve Göz Hastalıkları Mütehassısı Dr. Mustafa Lütfi ile birlikte çalıştıkları anlaşılmaktadır. Reklamın içeriğinde muayenehanede her çeşit ameliyat ve cerrahi işlemlerin yapıldığı belirtiliyordu. Ayrıca muayenehanede tüm dâhili ve harici hastalıklar, göz hastalıkları, frengi, bel soğukluğu ve iktidarsızlığın tedavi edildiği; kan, balgam, idrar vb. tahlillerin de yapıldığı yazılıydı.¹³

Hat yazısı ile “*Ferah Eczanesi*” başlığı kullanılan bir reklamda, eczane bünyesinde muayene yapan doktorlar ve uzmanlık alanlarına ait bilgiler verilmekteydi. Bundan Bakteriyolog Dr. Kemal İbrahim’in verem, sıtma, mide, bağırsak, böbrek ve kalp hastalıkları mütehassısı olduğu anlaşılmaktadır. Burada kan, balgam, idrar, mevad-ı gaita tahlilleri yapıldığı gibi idrar yolu akıntıları tedavi edilmekte; her türlü aşı imali ve tatbiki de yapılmaktadır. Dr. S. Marmaryan, Emraz-ı Dâhiliye ve Çocuk Hastalıkları Mütehassısıdır. Dr. Operatör Recep Şefik, Berlin Auguste Viktoria

Milli Mücadeleye destek veren gazete bu dönemde Trabzon Muhafaza-i Hukuk-ı Milliye Cemiyetinin yayın organı olarak görev yapmıştır. Hüseyin Albayrak, *Trabzon Basın Tarihi*, Ankara 1994, s.99-116.

¹¹ *İstikbal*, 29 Teşrinievvel 1923 ile *İstikbal*, 13 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹² *İstikbal*, 8 Teşrinisani 1923.

¹³ *İstikbal*, 24 Kânunuevvel 1923 ile *İstikbal*, 29 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

Hastanesinde Profesör Nurman'ın muavini olarak çalışmıştır. Her türlü cerrahi ameliyat yapmakta ve kadın hastalıklarını tedavi etmekteydi. Dr. Operatör Hakkı Dursun ise Emrazı Hariciye, Frengi ve Belsoğukluğu Mütahassısıdır.¹⁴ (Ek 1)

Benzer şekilde verilen diğer bir reklam “*Uzun Sokak'ta Turan Eczanesi*” başlığını taşımaktaydı. Reklam metninde ise eczane bünyesinde çalışan doktorlar tanıtılmaktaydı. Bunlar; emraz-ı dâhiliye ve intaniye mütahassısı Dr. Hasan Şükrü; Göz Hastalıkları Mütahassısı Dr. Muzaffer İbrahim ve Dr. Hamid Tahsin; Bakteriyolog ve Emraz-ı Dâhiliye Mütahassısı Dr. Abdullah Faik Bey'den oluşmaktaydı. Reklamın devamında yukarıda adı geçen ve kısa süre önce İstanbul'dan geldiği ifade edilen iki göz doktoru tarafından eczanede tüm göz hastalıklarının teşhis, tedavi ve ameliyatının yapıldığı hususu özellikle belirtilmekteydi.¹⁵

Dr. Ekrem Behçet Bey'e ait duyuru niteliğindeki reklam metninde ise izinli olarak gittiği İstanbul'dan Trabzon'a döndüğü ve Şifa Eczanesinde yeniden hasta kabulüne başladığı bilgisi yer almaktaydı.¹⁶

Gazetede yer alan bir başka reklam “*Şişli Hastanesi Sabık Muavinlerinden Doktor Operatör Tabip Zühtü*” başlığını taşımaktaydı. İçerikte ise Dr. Zühtü Bey'in Cuma ve Pazar günleri hariç her gün saat 2'den 5'e kadar Meydan Karakolu arkasındaki hanesinde hastalarını kabul ettiği yazılıydı. Diğerlerinden farklı olarak reklamda dikkat çeken husus, Zühtü Bey'in Pazartesi ve Perşembe günleri maddi durumu müsait olmayan hastaları ücretsiz muayene ettiğinin belirtilmesiydi.¹⁷ (Ek 2)

Doktor reklamlarında vurgulanan bir husus da yurt dışında bulunmuş olmanın ayırt edici bir özellik olarak sunulmasıydı. Bu doğrultuda verilen bir reklamda Dr. Mehmet İbrahim Bey'in¹⁸ yurt dışında eğitim aldığı ve bir müddet orada çalıştığı belirtilmekteydi. Ayrıca uzun bir zamandır Paris Tıp

¹⁴ *İstikbal*, 29 Şubat 1924 ile *İstikbal*, 25 Nisan 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁵ *İstikbal*, 4 Nisan 1924 ile *İstikbal*, 12 Nisan 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁶ *İstikbal*, 10 Haziran 1924.

¹⁷ *İstikbal*, 19 Temmuz 1924 ile *İstikbal*, 4 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁸ Dr. Mehmet İbrahim Bey (Okman)'ın, Trabzon'da muhacirlik, Milli Mücadele ve Cumhuriyet dönemlerinde sağlık alanında önemli hizmetleri olmuştur. Ayrıca Türk Ocağı bünyesinde hastaları parasız muayene etmiş, bu hizmeti köylere kadar götürmüştür. Bkz. Hikmet Öksüz, Veysel Usta, *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu- Hayatı, Hatıratı, Trabzon'un Yakın Tarihi ve Yassıada Mektupları*, Trabzon 2018, s.179-180; Hikmet Öksüz, *20. Yüzyıl Başlarında Trabzon-Toplumsal Tarih Yazıları*, Trabzon 2014, s.225-226; Veysel Usta, “Tanzimattan Cumhuriyete Trabzon'da Sağlık”, *Anadolu'nun İlk Tıp Gazetelerinden Hekim*, Yeni Harflere Aktaran: Mustafa Çulfaz, Trabzon 2007, s. XXXII.

Fakültesinde ve çeşitli hastanelerde asistan olarak özellikle veremin en son teşhis ve tedavisi başta olmak üzere bakteriyoloji ve dâhiliye üzerinde çalışmış olduğu bilgisi verilmekteydi. Reklamdaki “*bu defa avdet eden hemşehrimiz*” ifadesinden Dr. Mehmet İbrahim Bey’in Trabzonlu olduğu anlaşılmaktadır. Reklamda her gün hastalarını Şifa Eczanesinde kabul ve tedavi ettiği bilgisi de yer almaktaydı.¹⁹

Gazetenin 23 Haziran 1924 tarihli sayısından itibaren verilen reklamlarda Dr. Mehmet İbrahim Bey’in Diş Tabibi Kemal Salim ile birlikte ortak muayenehane işlettiği duyurulmuştur. “*Şifa Muayenehane-i Tıbbi ve Diş Tedavihanesi*” başlığı ile verilen reklamda Dr. Mehmet İbrahim’in yukarıdaki reklamda olduğu gibi Paris’ten döndüğü ve Şifa Eczanesi karşısında açmış olduğu muayenehanesinde hasta kabulünü gerçekleştirdiği belirtilmekteydi. Burada dâhili hastalıklarla özellikle verem, nefes ve hazım borusu hastalıklarını en son usullerle tedavi ettiği duyurulmaktaydı. Diş Tabibi Kemal Salim’in de aynı muayenehanede altın ve suni dişler ile ağız sağlığını koruduğu; dolguları en son usullere göre yaptığı, çürük dişleri de ağrısız çıkardığı belirtilmekteydi.²⁰ (Ek 3)

Gazetede yer alan bir başka reklam Diş Tabibi Mehmet Tahir Bey’e aittir. Metin içeriğinde bir müddettir Ordu vilayetinde bulunan Mehmet Tahir Bey’in vazifesini tamamlayarak Trabzon’a döndüğü ve Hüsamoğlu yokuşundaki tedavihanesinde her gün hastalarını kabul ettiği bilgisi yer almaktaydı.²¹

Doktor ve diş tabiplerinden başka sağlık alanında yer alan bir diğer reklam ise röntgen cihazı ile ilgiliydi. İlk defa 19 Ağustos 1924 tarihli gazetede yer alan reklam “*Röntgen Trabzon’da en büyük muvaffakiyet-itibbiyedir*” ifadesi ile başlamaktadır. Reklamda Trabzon’da bir ilk olan röntgen cihazının hastalıkların teşhisi hususunda önemli bir hizmet olduğu vurgulanmıştır. Sadece Trabzon’a değil civardaki vilayetlere de hizmet verecek olan bu teknoloji sayesinde anlaşılamayan hastalıkların teşhis ve tedavisi daha kolay hale gelmekteydi. Reklamda bu hizmetin İstanbul’a göre oldukça ucuz olduğunun altı da çizilmekteydi. Devamında ise Balıkpazarı Çarşısındaki muayenehanede çalışan doktorlar tanıtılmaktaydı. Verilen bilgilere göre; Dr. Hayrettin Rıza’nın ağız ve diş hastalıklarını tedavi ettiği veditiş ile ilgili her türlü işlemleri gerçekleştirdiği; Dr. Neşet Nuri’nin harici ve kulak hastalıklarının tedavi ve ameliyatını yaptığı; Dr. Osman Dündar’ın ise ebelik ve kadın hastalıkları uzmanı olup kısırlığı tedavi ettiği ifade

¹⁹ *İstikbal*, 15 Mayıs 1924 ile *İstikbal*, 18 Haziran 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

²⁰ *İstikbal*, 23 Haziran 1924 ile *İstikbal*, 4 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

²¹ *İstikbal*, 26 Kânunuevvel 1923; *İstikbal*, 27 Kânunuevvel 1923.

edilmektedir.²² 25 Ağustos'tan itibaren reklamın içeriğinde değişiklik yapılmıştır. Burada diğer reklamda yer alan bilgilerden farklı olarak röntgen ile birçok gizli hastalığın teşhis edildiği; ciğer, kalp, böbrek hastalıklarının ve taşların görülerek fotoğraflandığı belirtilmekteydi. Bazı hastalıkların ameliyatsız tedavisinin yapılabileceği de ilave edilmektedir. Diğer reklamda olduğu gibi muayenehane bünyesinde çalışan doktorlar, uzmanlık alanları ve tedavi ettikleri hastalıklar tekrarlanmıştır. Bu reklamda muayenehane bünyesine yeni katıldığı anlaşılan “*emraz-ı dâhiliye ve röntgen mütehassısı*” Dr. Hasan Şükrü Bey’in de ismi yer almıştır.²³ (Ek:4)

Lokanta, Otel, Hamam vb. İşletme Reklamları

İncelediğimiz dönemde gazetede yer alan ilk lokanta reklamı Körfez Lokantasına aittir. Bu reklamın daha çok duyuru niteliğinde olduğu görülmektedir. İçerikte Paraşkeva Hanı’nda Çulhazade Ali Bey tarafından açılmış olan Körfez Kiraathanesine ilave olarak civardaki tüccar esnafına bir kolaylık sağlamak amacıyla bu kez mahir bir ustanın idaresinde ucuz fiyatla gayet temiz bir lokanta açıldığı duyurulmaktaydı. Yemeklerinde koyun eti ve halis tereyağı kullanıldığı belirtilerek lokantanın tanıtımı yapılmıştır.²⁴ Bu durum günümüzdeki “*esnaf lokantası*” anlayışının öncül uygulamalarından biridir. Ayrıca yemeklerde koyun eti ve tereyağı kullanıldığının vurgulanması o dönem yemek kültürünün doğallığına dair fikir vermektedir.

Bir başka reklam Ferah Lokantasına aitti.²⁵ Büyük punto ile “*altmış çeşit*” ve “*Ferah Lokantası*” ifadelerinin yer aldığı reklamda, işletmenin “*teşkilat ve intizamıyla şehrimizi bihakkın şerefliendiren kadim bir müessese*” olduğu vurgulanmaktaydı. Burada hindi dolması, mayonez, börek vb. altmış çeşit yemek bulunduğu; hatta evlerde verilenden daha ucuz fiyata ziyafet tertip edilebileceği de belirtiliyordu. Sebze yemeklerinin tabağı 12,5 kuruş, etlerin 15 kuruş olduğu belirtilen lokantada Cuma günleri de profesyonel bir piyanist getirtilerek piyano resitali eşliğinde yemek verildiği duyurulmaktaydı.²⁶ (Ek 5) Reklamda belirtilen bu durum ile Trabzon’da “*müzik eşliğinde yemek kültürünün*” yerleşmeye başladığına işaret edilmektedir.

²² *İstikbal*, 19 Ağustos 1924 ile *İstikbal*, 24 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

²³ *İstikbal*, 25 Ağustos 1924 ile *İstikbal*, 17 Eylül 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

²⁴ *İstikbal*, 21 Kânunusani 1924.

²⁵ Rus işgali sonrasında Trabzon’da Türkler tarafından açılan ilk lokanta olan Ferah Lokantası, Baba Namık Efendi tarafından işletilmekte olup Ferah Eczanesi karşısında bulunmaktaydı. Murat Küçükuşurlu, “Trabzon’da Modernleşmenin Simgesi Olarak Meydan-ı Şarki”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 63, Eylül 2018, s. 632.

²⁶ *İstikbal*, 6 Mart 1924 ile *İstikbal*, 14 Mart 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

Gazetede dikkat çekici reklamlardan biri Türk damak tadında önemli bir yere sahip olan döner kebab ile ilgiliydi. “*Kebab Meraklılarına Müjde*” başlığı ile verilen reklamda kebabın, hem ucuz hem de sinirsiz ve en iyi koyun etinden yapıldığı yazılıydı. Reklam şu şekilde devam etmekteydi:

“-Bir kebabı kaç kuruş bilir misiniz?

-50 dirhemi 20 kuruş

-Nerede satılıyor?

-Meşhur Kotancıoğlu Ahmet Usta'nın Lokantasındadır.”

Metinde adı geçen lokantanın Meydan-ı Şarki'de kasaplar arasında Karakol civarında olduğu belirtiliyordu.²⁷ **(Ek 6)** Bu reklam metninin diyalog şeklinde verilmesiyle müşterilerin dikkati çekilmek istenmiştir.

İncelediğimiz dönemde gazetede yer alan tek otel reklamı İstanbul'daki Trabzon ve Canik Otel'i'ne aittir. 6 Temmuz 1924 tarihinden itibaren yayınlanan reklamlarda İstanbul'da Sirkeci'de Hacı Alizade Zihni ve Pehlivanzade Şeref Efendiler tarafından açılan Trabzon ve Canik Otel'i'nin tanıtımları yapılmaktaydı. Reklam metninde “*Karadeniz ve havali-i şarkiye ile vilayet-i saireden*” İstanbul'a gidecek olan yolcular için bu otel önerilmekte ve temizliğine özel vurgu yapılmaktaydı.²⁸ **(Ek 7)**

Lokanta ve otellerden başka şehirdeki önemli hamamlardan biri olan Kahyaoğlu Hamamının reklamı da sosyal ve sıhhi mekân olarak gazetede yer almıştır. Reklamda hamamın temiz, ustaların ve hizmetin mükemmel olduğu belirtilmekteydi. Bu hamamda fiyatlar; “*kese, sabun 50 kuruş, kendi kendine yıkanma 25 kuruş, hanımlar için 12,5 kuruş*” olarak belirlenmiştir. Burada çalışanların; Çifte Hamamın eski ortağı ve kiracısı Emin Çavuş ile Meydan Hamamı eski ustası Halil olduğu belirtilmekteydi. Reklamda hamamın Pazartesi, Salı, Çarşamba, Cumartesi kadınlar; Pazar, Perşembe, Cuma günleri de erkeklere hizmet verdiği duyurulmaktaydı.²⁹ İlerleyen tarihlerde hamamın tadilatından geçirildiği anlaşılmaktadır. Gazetede yer alan yeni reklamda hamamın tamiratının tamamlandığı ve yeni malzemelerle hizmet vereceği duyurulmaktaydı.³⁰

Bu kategoride yer alan bir başka reklam “*İstiklal Millî Kola ve Çamaşırhanesi*” ne aitti. İşletmede verilen hizmet; “*sert ve parlak kola*”, “*temiz ve ehven çamaşır yıkanır*” şeklinde müjdelenmekteydi. Müdürünün

²⁷ *İstikbal*, 5 Haziran 1924 ile *İstikbal*, 11 Haziran 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

²⁸ *İstikbal*, 6 Temmuz 1924 ile *İstikbal*, 12 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

²⁹ *İstikbal*, 16 Kânunuevvel 1923 ile *İstikbal*, 18 Kânunuevvel 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

³⁰ *İstikbal*, 27 Temmuz 1924 ile *İstikbal*, 3 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

Ali Nihat olduğu anlaşılan işletmenin Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin bitişindeki Arnavutzadelerin sıra mağazalarında bulunduğu belirtilmekteydi.³¹ (Ek 8)

Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'da halka hizmet veren lokanta, otel, hamam ve çamaşırhane gibi çeşitli işletmelere ait reklamlar toplumsal değişim ve tüketim toplumuna doğru yönelişin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. İşletmelerin isimlerinde yer alan “*istiklal*” ve “*milli*” kelimeleri ise ulus-devlet inşa sürecinin bir yansıması olarak da düşünülebilir.

Terzi ve Berber Reklamları

İncelenen dönemdeki ilk terzi reklamının Kunduracılar Caddesinde bulunan “*Azim Terakki Terzihanesi*” ne ait olduğu görülmektedir. “*Elbise Meraklılarına Müjde*” ifadesi reklam başlığı olarak kullanılmıştır. İçerikte ise İstanbul'dan getirtilen şık ve sağlam kumaşlarla modaya uygun kostüm ve paltoların uygun fiyata diktirilebileceği gibi hazır paltoların da gayet ucuz olduğu bildirilmekteydi.³² Giyim sektörü bayram öncesinde reklamlarını yoğunlaştırmaktaydı. Bu doğrultuda yukarıda zikredilen terzihanenin 25 Mart 1924 tarihinden itibaren gazetede yer alan “*Bayram geliyor*” başlıklı reklamında terzihaneye güzel çeşitlerin geldiği duyuruluyordu. İsteğe göre elbise dikildiği gibi hazır elbiselerin de uygun fiyatla satıldığı bu reklamda da tekrarlanmaktaydı.³³

Diğer bir terzihane reklamı ise İskele Caddesindeki “*Şark Terzihanesi*” ile ilgiliydi. Hacı Abdullahzade Tufan'ın sahibi olduğudükânda ustaların maharetleri sayesinde son moda dikişlerle elbiselerin pek uygun fiyata imal edildiği, hazır palto ve çeşitli kostümlerin de burada bulunduğu duyurulmaktaydı.³⁴

Terzihaneler gibi berber salonları da şehir halkına hizmet veren önemli işletmelerdi. Gazetede yer alan berber reklamı “*Sıhhatini düşünen okusun*” şeklinde başlamaktaydı. “*Yegâne Sıhhi Perukâr Salonu*” başlığı ile devam eden reklam metninde işletmenin sahibinin Hasan Tahsin; yerinin de Şems Kırathanesi karşısında olduğu bilgisi verilmekteydi.³⁵ Daha sonraki tarihlerde “*Sıhhi Lüks Salon-ı Perukâr*” başlığı ile değişikliğe uğrayan

³¹ *İstikbal*, 16 Kânunuevvel 1923 ile *İstikbal*, 20 Kânunuevvel 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

³² *İstikbal*, 29 Teşrinievvel 1923 ile *İstikbal*, 18 Teşrinisani 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

³³ *İstikbal*, 25 Mart 1924 ile *İstikbal*, 12 Nisan 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

³⁴ *İstikbal*, 20 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 14 Şubat 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

³⁵ *İstikbal*, 4 Kânunuevvel 1923 ile *İstikbal*, 16 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

reklamda adres, Şems Oteli civarındaki Şadırvan karşısı olarak verilmiştir.³⁶ Her iki reklamda dükkânda abone kaydı yapıldığı ve müşteriler için uygun fiyata kolonya ve pudra bulunduğu duyurulmaktaydı.³⁷ Bulaşıcı hastalıkların yoğun olduğu bir dönemde kişisel bakımla ilgili reklamlarda “*sıhhat*” vurgusu dikkat çekmektedir.

Sigorta ve Denizcilik Şirketlerinin Reklamları

Trabzon’un önemli bir liman şehri olması ister istemez şehirde birçok sigorta ve denizcilik şirketinin faaliyet göstermesine ortam hazırlamıştır. Bu durum reklamlarda da somutlaşmaktadır.

“*Deniz sigortası*” başlığı ile verilen reklamda, “*dünyanın en tanınmış ve saygın kumpanyalarından*” biri olduğu ifade edilen “*Lloyd Enternasyonal Kumpanyasının*” Trabzon acenteliğinin açıldığı duyurulmaktaydı. Trabzon şubesi sorumlusunun Kırzade Şevki ve şürekâsı olduğu anlaşılan reklamda Asya, Avrupa, Afrika ve Amerika kıtaları ile ticaret yapmak isteyenlere uygun fiyat ve şartlarda sigorta imkânı tanınacağı bildirilmekteydi.³⁸

Trabzon’da acentelik açan bir diğer şirket “*Türkiye Millî Sigorta Şirketi*” idi ve harik/yangın sigortası yapmaktaydı. Reklam metninde; diğer sigorta şirketlerine göre daha fazla bir sermayeye sahip olduğu ifade edilen şirketin Trabzon acenteliğinin açıldığı duyurulmaktaydı. Devamında, uzun senelerden beri “*namuskârane iş gören*” şirketin, menkul ve gayrimenkul her türlü taşınır ve taşınmazların yangına karşı sigortalanması işlemine Trabzon’da da başladığı ve acente sorumlusunun Hoştraser ve şürekâsı ile Hatipzade Mustafa olduğu belirtilmekteydi.³⁹ (Ek 9)

Bir diğer reklamda “*Şark-Loryan(L’orient) Sigorta Anonim Şirketinin*” nakliyat ve yangın sigortalarını en iyi ve sağlam şartlarda yaptığı duyurulmaktaydı. Reklamın içeriğinde yer alan “*Malınızı akıbetinden emin olarak geceleri rahat uyumak arzusunda iseniz bu sağlam sigortaya koşunuz*” ifadesi ile müşteriler şirkete yönlendirilmekteydi. Adres olarak Semerciler başında Fostropolo’nun eski yazıhanesi bitişiğindeki J. J. Hoştraser ve şürekâsının mekânı verilmiştir.⁴⁰

³⁶ *İstikbal*, 18 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 15 Nisan 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

³⁷ *İstikbal*, 4 Kânunuevvel 1923 ile *İstikbal*, 15 Nisan 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

³⁸ *İstikbal*, 16 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 23 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

³⁹ *İstikbal*, 7 Teşrinisani 1923 ile *İstikbal*, 12 Teşrinisani 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

⁴⁰ *İstikbal*, 24 Haziran 1924 ile *İstikbal*, 16 Eylül 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

Merkezi dışarda olan sigorta şirketlerinin de şehirde acentelik açmak için gazeteye reklam verdikleri anlaşılmaktadır. Mesela “*Hayat*” başlığı ile verilen reklamda, yangın ve nakliyat sigorta işlemleri yapan şirketin önemli bir sigorta kumpanyası olduğu belirtilerek; İstanbul’daki şirketin Trabzon’da acentelik açmak istediği ve müracaatların İstanbul’da Babıali Caddesi’nde Kahramanzade Hanı’nda bulunan İlanat Acentası’na, “*sigorta*” rumuzuyla yazılı olarak yapılması istenmekteydi.⁴¹

Osmanlı döneminden itibaren Trabzon’da gemicilik faaliyetlerinde bulunan Yelkencizadeler’in⁴² bu dönemde de faaliyetlerine devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim “*Yelkenci Vapur Kumpanyası*” tarafından verilen reklamda şirket sorumlularının Hacı Yelkencizade Hüseyin Efendi mahdumları olduğu anlaşılmaktadır. Almanya’dan satın aldıkları “*Yelkenci Rıfat*” vapurunun her on beş günde bir Çarşamba günleri İstanbul’dan hareketle Zonguldak, İnebolu, Samsun, Ordu, Giresun iskelelerine uğrayarak Trabzon’a geldiği ve dönüşte de aynı güzergâhı takip ettiği belirtiliyordu.⁴³

(Ek 10)

Deniz taşımacılığı ile ilgili bir başka reklam “*İkbal Şirketi*” tarafından verilmişti. Merkezi İstanbul’da Eminönü’ndeki Valide Hanı’nda bulunan şirkete ait reklamın içeriğinde; Karadeniz ve Akdeniz sahillerindeki iskelelere ve Haydar Paşa’dan itibaren bütün demir hattındaki istasyonlara ticari eşya sevki gerçekleştirildiği bilgisi mevcuttu. İmza karşılığı alınan malın hem uygun fiyata hem de güvenli bir şekilde istenilen yere teslim edileceği belirtilmekteydi.⁴⁴

Banka Reklamları

Osmanlı döneminde finans sektörü daha çok yabancı bankalar eliyle yönetiliyordu. Bu bankalara nazaran daha az faaliyet gösteren Ziraat Bankası Cumhuriyet döneminden itibaren ülke genelinde şube sayısını artırarak faaliyetlerini genişletmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon’da Ziraat Bankası ve Osmanlı Bankası’nın faal olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁵

⁴¹ *İstikbal*, 3 Eylül 1924.

⁴² Muzaffer Başkaya, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon’da Ekonomik Hayat*(1923-1950), Trabzon 2015, s. 84-85.

⁴³ *İstikbal*, 2 Ağustos 1924 ile *İstikbal*, 17 Eylül 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

⁴⁴ *İstikbal*, 7 Eylül 1924; *İstikbal*, 9 Eylül 1924.

⁴⁵ Trabzon’da 1890 yılında 5.000 lira sermaye ile Ziraat Bankası, 1891 yılında da Osmanlı Bankası kurulmuştu. *Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi-1884-1950*, Yay. Haz.: Hikmet Öksüz, Veysel Usta ve Kenan İnan, Trabzon 2009, s.118-119.

Bu dönemde gazetede Ziraat Bankası'na ait reklamlarda hangi tür işlemlerin yapıldığına dair bilgiler yer almaktaydı.⁴⁶ Gazetede yer alan bir duyuruda ise bankanın Maraş Caddesi'nde Duyun-ı Umumiye sırasında bulunan emval-i metrukeden 24 numaralı Haldepulo yazıhanesine nakledildiği ve işlemlere orada devam edileceği bildirilmekteydi.⁴⁷ Osmanlı Bankası'na ait olan duyuruda ise bankada gerçekleştirilen işlemlerin ayrıntısına yer verilmişti.⁴⁸

Kültür-Sanat Faaliyetleri İle İlgili Reklamlar

Sinema, toplumların kültürel ve sosyal dinamiklerini yansıtmaları bakımından son derece önemlidir. Ayrıca toplumsal değişim üzerinde de derin etkisi vardır. 1923 yılında Hacı Harunzadeler tarafından Kunduracılar Caddesi'nde açılan Yıldız Sineması⁴⁹ ile ilgili gazetede düzenli olarak reklamlar yayınlanmıştır. Gazetede genellikle günler öncesinden filmlerin tanıtımı yapılır ve hangi gün gösterime gireceğinin ön bilgisi verilirdi. Mesela 23 Temmuz 1924 tarihli gazetede “*Koşunuz! Perşembe günü akşamı Yıldız sinemasında Lui'nin Cennete Seyahati gösteriliyor*” ifadesi yer almıştır.⁵⁰ Benzer şekilde, “*Sultan Selahaddin Eyyubi*” filminin gösterileceği akşam “*Aylardan beri beklediğiniz, haftalardan beri ilan ettiğimiz*” filmin nihayetinde gösterime gireceği ifade edilmekteydi.⁵¹ Tanıtımlarda ise sinema filminin kime ait olduğu, kaç kısımdan oluştuğu ve konusu hakkında ayrıntılı bilgiler verilmekteydi. Ayrıca erkeklere ve kadınlara hangi günler gösterileceği de yazılırdı. Pazartesi günü erkeklere gösterilen “*Fırar*” filminin Cuma günü kadınlara gösterileceği duyurulmaktaydı.⁵² Bayramlarda ise sinema daha özel bir anlam ifade etmekteydi. Mesela bayrama özel bir filmin tanıtımı şu şekilde yapılmaktaydı. “*Bayram gecelerini eğlenceli ve zevkli geçirmek isteyenler Yıldız sinemasının ahiren celb ettirdiği en son zarif ve harika “Masist'in Zevcesi” filmini muhakkak temaşa etmelidirler.*” Yazının devamında ise “*Trabzon'da temaşa hayatının inkişaf etmediğinden müşteki olanlara tavsiye olunacak yegâne sanat*” ifadesiyle filme karşı ilgi oluşturulmak istenmekteydi.⁵³

⁴⁶ *İstikbal*, 19 Temmuz 1924 ile *İstikbal*, 25 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

⁴⁷ *İstikbal*, 9 Eylül 1924.

⁴⁸ *İstikbal*, 28 Nisan 1924.

⁴⁹ Veysel Usta, Ömer İskender Tuluk, *Başlangıçtan Halkevlerine Trabzon'da Tiyatro*, Trabzon 2017, s.170-171; Mesut Çapa-Rahmi Çiçek, *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon'da Yaşam*, Trabzon 2004, s. 239-240.

⁵⁰ *İstikbal*, 23 Temmuz 1924.

⁵¹ *İstikbal*, 4 Teşrinisani 1923.

⁵² *İstikbal*, 18 Mayıs 1924.

⁵³ *İstikbal*, 12 Temmuz 1924.

İncelenen dönemde reklamlardaki yansımalarından hareketle Yıldız Sinemasında şu filmlerin gösterime girdiği anlaşılmaktadır: Dalgıç Esrarı⁵⁴, Maskeli Oyuncu Kız⁵⁵, Gizli Hazine⁵⁶, Sultan Selahaddin Eyyubi⁵⁷, Esrareniz Sergüzeşt⁵⁸, Kar Altında Hane⁵⁹, Kâbus⁶⁰, Şevket⁶¹, Masist'in Aşkı⁶², Pudralı Kadın⁶³, Bir Şoförün Macerası⁶⁴, Büyük Sergüzeşt⁶⁵, Ölünün Başı⁶⁶, Mavi Tilki⁶⁷, Zafer ve Hakikat⁶⁸, Ölüm Çiftliği⁶⁹, Monte Carlo'da Facia⁷⁰, Atlas⁷¹, Tarzan⁷², Dağlar Kahramanı⁷³, Hintlinin İntikamı⁷⁴, Washington Postası⁷⁵, Bağdat Sihirbazı⁷⁶, Hakime-i Cihan⁷⁷, Parisli Kontes⁷⁸, Yıldırımlar Merkezinde Kanlı Bir Aşk⁷⁹, Firar⁸⁰, Kin⁸¹, İki Âşık⁸², Yamyamlar Arasında Beyaz Kadın⁸³, Şeytan Canbazhanesi⁸⁴, Kaplanın Dışleri⁸⁵,

⁵⁴ *İstikbal*, 28 Teşrinievvel 1923.

⁵⁵ *İstikbal*, 30 Teşrinievvel 1923.

⁵⁶ *İstikbal*, 2 Teşrinisani 1923.

⁵⁷ *İstikbal*, 4 Teşrinisani 1923.

⁵⁸ *İstikbal*, 6 Teşrinisani 1923.

⁵⁹ *İstikbal*, 8 Teşrinisani 1923.

⁶⁰ *İstikbal*, 14 Teşrinisani 1923.

⁶¹ *İstikbal*, 18 Teşrinisani 1923.

⁶² *İstikbal*, 22 Teşrinisani 1923.

⁶³ *İstikbal*, 10 Kânunuevvel 1923.

⁶⁴ *İstikbal*, 23 Kânunuevvel 1923.

⁶⁵ *İstikbal*, 24 Kânunuevvel 1923.

⁶⁶ *İstikbal*, 10 Kânunusani 1924.

⁶⁷ *İstikbal*, 18 Kânunusani 1924.

⁶⁸ *İstikbal*, 12 Şubat 1924.

⁶⁹ *İstikbal*, 25 Şubat 1924.

⁷⁰ *İstikbal*, 29 Şubat 1924.

⁷¹ *İstikbal*, 3 Mart 1924.

⁷² *İstikbal*, 14 Mart 1924.

⁷³ *İstikbal*, 20 Mart 1924.

⁷⁴ *İstikbal*, 27 Mart 1924.

⁷⁵ *İstikbal*, 31 Mart 1924.

⁷⁶ *İstikbal*, 4 Nisan 1924.

⁷⁷ *İstikbal*, 10 Nisan 1924.

⁷⁸ *İstikbal*, 23 Nisan 1924.

⁷⁹ *İstikbal*, 15 Mayıs 1924.

⁸⁰ *İstikbal*, 18 Mayıs 1924.

⁸¹ *İstikbal*, 23 Mayıs 1924.

⁸² *İstikbal*, 29 Mayıs 1924.

⁸³ *İstikbal*, 5 Haziran 1924.

⁸⁴ *İstikbal*, 9 Haziran 1924.

⁸⁵ *İstikbal*, 3 Temmuz 1924.

Masist'in Zevcesi⁸⁶, Cennete Seyahat⁸⁷, Dilenciler Prensi⁸⁸, Her Şey Para İçin⁸⁹, Çıplak Kadın⁹⁰, Kadınların Bahtıyarlığına⁹¹, Ezan Sesi⁹², Anadolu Harp Raporu⁹³, Siyah Zarf⁹⁴, Uyuyan Volkan⁹⁵, Bir Validenin Hatası⁹⁶, Rezalet.⁹⁷

Gazetede yer alan reklamlara göre 1924 yılının Eylül ayında Trabzon'da tiyatro gösterilerinin de yapıldığı anlaşılmaktadır. Türkiye'de batılı anlamda tiyatronun gelişmesini sağlayan Darülbeyti bir turne kapsamında 1-24 Eylül 1924 tarihleri arasında Trabzon'a gelmiştir. Bu seyahat Osmanlı döneminde de tiyatro kültürü olan Trabzon'da büyük heyecan yaratmıştır. Darülbeyti, şehirde sekiz temsil vereceklerini ve oyunlarını Yıldız sinemasında sergileyeceklerini duyurmuştu.⁹⁸

4 Eylül 1924 tarihli gazetede verilen reklamda aynı günün akşamı Yıldız Sineması'nda İstanbul Darülbeyti sanatkarlarının ilk temsili olan Kayseri Gülleri'nin sahneye konacağı duyurulmaktaydı.⁹⁹ 6 Eylül Cumartesi akşamı, Yesarizade Mahmud Esad Bey'in "*Hanımlar Terzihanesi*",¹⁰⁰ ve 8 Eylül'de de "*Maşuk Efendi*" isimli oyununun sahneleneceği duyurulmaktaydı.¹⁰¹ 10 Eylül 1924 tarihli gazetede yine Darülbeyti tarafından sergilenecek oyunun tanıtımı yapılırken aynı zamanda "*Ertuğrul Muhsin Bey'i Trabzon'da ilk defa olarak sahnede göreceksiniz*" şeklinde duyuruya yer verilmekteydi.¹⁰² 13 Eylül tarihli gazetede, aynı akşam sinemada Darülbeyti tarafından "*Harap Yurt*" adlı oyunun sahneleneceği ve Ertuğrul Muhsin'in de buna iştirak edeceği hatırlatılmaktaydı.¹⁰³

⁸⁶ *İstikbal*, 12 Temmuz 1924.

⁸⁷ *İstikbal*, 24 Temmuz 1924.

⁸⁸ *İstikbal*, 27 Temmuz 1924.

⁸⁹ *İstikbal*, 30 Temmuz 1924.

⁹⁰ *İstikbal*, 6 Ağustos 1924.

⁹¹ *İstikbal*, 9 Ağustos 1924.

⁹² *İstikbal*, 14 Ağustos 1924.

⁹³ *İstikbal*, 18 Ağustos 1924.

⁹⁴ *İstikbal*, 21 Ağustos 1924.

⁹⁵ *İstikbal*, 25 Ağustos 1924.

⁹⁶ *İstikbal*, 28 Ağustos 1924.

⁹⁷ *İstikbal*, 2 Eylül 1924.

⁹⁸ Usta, Tuluk, s.82-84.

⁹⁹ *İstikbal*, 4 Eylül 1924.

¹⁰⁰ *İstikbal*, 6 Eylül 1924.

¹⁰¹ *İstikbal*, 8 Eylül 1924.

¹⁰² *İstikbal*, 10 Eylül 1924.

¹⁰³ *İstikbal*, 13 Eylül 1924.

B)Ticaret ve Tüketim Malları Reklamları

Gıda Maddeleri İle İlgili Reklamlar

Bu gruptaki reklamlar bazı temel tüketim maddelerine aittir. Mesela yiyecek grubunda reklamı yapılan ürünlerden biri Türk yemek kültüründe son derece önemli yeri olan zeytinyağı idi. Trabzon'un önemli ailelerinden Nimbiyıkzadeler tarafından "*Halis zeytinyağı*" başlığı ile verilen reklamda, Ayvalık'tan getirtilen zeytinyağının Meydan'da Balıkpazarı'ndaki mağazada satışa sunulduğu duyurulmaktaydı.¹⁰⁴ Daha sonra reklamda değişikliğe gidilmiştir. İlk iki reklamda reklamı veren kişi Nimbiyıkzade Mehmet Kâmil iken diğerlerinde sadece Nimbiyıkzade biraderler ifadesi kullanılmıştır. Başlıklarda "*halis zeytinyağı*", "*ekstra*", "*salatalık zeytinyağı*", "*ekstra ekstra*" kelimelerinin seçilmiş olması ürünün diğerlerinden ayırt edici özelliklerini vurgulamak amaçlıydı. Metin içinde kullanılan "*zeytinyağı meraklıları için*" ifadesi de reklamı yapılan ürünün alıcı kitlesini öne çıkarmaya yönelikti. Reklamda bu yağdan alanların "*çok memnun kalacakları*" yönünde ürün garantisi verilmesi bir satış stratejisi olarak tercih edilmiştir.¹⁰⁵ Nimbiyıkzadelerden başka zeytinyağı reklamı veren diğer bir işletme Meydan-ı Şarki'de bulunan Kapudan Feyzi Ticarethanesi idi. Bu reklamda "*Ayvalık zeytinyağı*" ve "*halis Ayvalık zeytinyağı*" başlıkları tercih edilmiştir. Ayrıntıya yer verilmeyen reklamlarda Ayvalık'tan getirtilen yağların söz konusu ticarethanede satılmakta olduğu bilgisi mevcuttu.¹⁰⁶

Reklamı yapılan bir başka gıda maddesi makarnadır. Bunun önemi ise makarnanın Trabzon'da üretiliyor olmasıydı. Nitekim 1921 yılında faaliyete geçen makarna fabrikası¹⁰⁷ ile ilgili gazetede yer alan reklamda; Uzun Sokak'taki fabrikada birinci sınıf undan mamul yerli makaron (makarna) ve şehriye imal edildiği belirtiliyor ve müşterilerden bu ürüne rağbet etmesi isteniyordu.¹⁰⁸ Bu reklamda Cumhuriyet öncesinde "*yerli sermaye*" ile Trabzon'da kurulmuş olan fabrikanın faaliyetlerine devam edebilmesi için müşterilerden destek beklenmekteydi. **(Ek 11)**

Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'da bulunan fabrikalar arasında rakı üretimi yapan müskirat fabrikasının da olduğu anlaşılmaktadır. Bununla ilgili olarak "*Sefa*" başlığı ile verilen reklamda; 3 Ağustos 1924 tarihinde Semerciler başında Azim Müskirat Fabrikasının resmi açılışının yapıldığı ve

¹⁰⁴ *İstikbal*, 6 Kânunusani 1924 ile 20 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁰⁵ *İstikbal*, 21 Şubat 1924 ile *İstikbal*, 24 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁰⁶ *İstikbal*, 24 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 1 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁰⁷ Başkaya, s.141.

¹⁰⁸ *İstikbal*, 25 Kânunuevvel 1923.

fabrikanın sahibinin Kalaycızade İsmail Fazlı Efendi olduğu yazılıydı.¹⁰⁹ Fabrikanın kuruluşu ve tanıtımının yapıldığı bu ilk reklamdan sonra gerek başlık gerekse içerikte değişikliğe gidilmiş ve oldukça yaratıcı ve dikkat çekici ifadeler kullanılmıştır. Mesela “*Erbab-ı keyfe*” başlığı ile verilen reklamda İsmail Fazlı Efendinin “*Trabzon ahali-i muhtereminin ihtiyacatını nazar-ı dikkate alarak*” halis anason ve İzmir üzümünden imal eylediği “*Sefa*” rakısını Meydan-ı Şarki’de Şükrü Saraçzade Remzi Efendi mağazasında toptan ve perakende olarak satışa sunduğu bilgisi veriliyordu.¹¹⁰ “*Azim Müskirat Fabrikasının halis üzümünden ve anasondan mamul Sefa rakısı*” başlıklı diğer bir reklamın içeriğinde ise, bu bilgilere ilave olarak söz konusu rakının modern usullerle imal edildiği belirtiliyordu. Satış deposu olarak Meydan-ı Şarki’de Şems Otelı karşısında İbrahim Saraçzade Remzi Efendi’nin ticarethanesi gösterilmiştir. Reklamda kısa bir beyit de yer almaktaydı.¹¹¹ Bir başka reklam daha dikkat çekici bir ifadeyle okuyuculara sunulmuştur: “*Vay!... rakı mı içeceksiniz?*” Öyle ise *Azim Müskirat Fabrikasının Meydan şubeleri Saraçzade Remzi, Kapudan Feyzi ve İbrahim Efendiler ticarethanelerine başvurunuz. Hakiki Sefa rakısı oralardadır.*” Bu reklamda müşterilere, çamaşır kazanı gibi kaplarda imal edilen rakılardan kaçınmaları tavsiye edilerek toplumun sağlık hassasiyeti üzerinden Sefa rakısı önerilmekteydi.¹¹² Başka bir reklamda ise Sefa rakısının taklitlerinden sakınılması ve bu yüzden de mutlaka şubeye müracaat edilmesi isteniyordu. Yine reklam metinlerinde “*rekabet kabul etmez*”, “*her türlü şaibeden ari olduğu*” şeklindeki ifadeler de dikkat çekiciydi.¹¹³ Bundan sonraki tarihlerde reklam başlıklarında ve muhtevada bir takım değişiklikler yapılmıştır.¹¹⁴ (Ek 12)

26 Ağustos’tan itibaren eş zamanlı olarak gazetede Sefa rakısının yanı sıra “*Arslan*” rakısının reklamları başlamaktadır. Reklamda adres olarak “*Arslan marka müskirat fabrikası*” ifadesinin kullanılması bu dönemde ikinci bir müskirat fabrikasının olma ihtimalini akla getirmekle birlikte fabrikanın yeri ya da sahibi ile ilgili bir bilgi mevcut değildir. “*Erbab-ı keyfe müjde*”

¹⁰⁹ *İstikbal*, 4 Ağustos 1924 ile *İstikbal*, 6 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar. 26 Mayıs 1924 tarihli gazetede yer alan bir ilanda Semerciler başında Akridi’ye ait Müskirat Fabrikasının satışa çıkarıldığı belirtilmekteydi. Dolayısıyla fabrikanın eski sahibi Akridi olabilir. *İstikbal*, 26 Mayıs 1924.

¹¹⁰ *İstikbal*, 7 Ağustos 1924 ile *İstikbal*, 10 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹¹¹ “*Anma o bi vefayı, Def et gammu cefayı, Bakma şuun-ı dehre, Çek bade-yi Sefayı.*” *İstikbal*, 11 Ağustos 1924 ile *İstikbal*, 20 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹¹² *İstikbal*, 21 Ağustos 1924 ile *İstikbal*, 25 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹¹³ *İstikbal*, 26 Ağustos 1924 ile *İstikbal*, 6 Eylül 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹¹⁴ *İstikbal*, 7 Eylül 1924; *İstikbal*, 8 Eylül 1924 ile *İstikbal*, 14 Eylül 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

başlığı ile verilen reklamın içeriğinde halis üzüm ve en nefis anasondan mamul edilen “*kibarlara mahsus*” Arslan rakısı ifadesi kullanılmaktaydı. Meydan-ı Şarkide Kapudan Feyzi’nin ticarethanesinde toptan ve perakende satışı olduğu belirtilmekteydi. Reklamda Arslan rakısının en nefis rakılardan üstün olduğu; “*iddiamızın aksini ispat edenlere 100 lira mükâfat-ı nakdiye verileceği*” şeklinde iddialı ifadelerin kullanılmış olması dikkat çekiciydi.¹¹⁵

Moda ve Yaşam Ürünleri İle İlgili Reklamlar

Gazetede en ayrıntılı reklam veren kesimin giyim sektöründeki mağaza sahipleri olduğu görülmektedir. Bunların bir kısmı Osmanlı döneminden itibaren şehirde mevcut olan tanınmış aile mensuplarına aitti. Bu reklamlar tüketici profilini ve gündelik hayat pratiklerini göstermesi açısından önemlidir. Trabzon’da tüketim alışkanlıklarında meydana gelen değişim bu reklamlar üzerinden daha rahat ve açık bir şekilde okunabilmektedir.

İncelediğimiz dönemde gazete reklamlarında günümüzdeki “*sene sonu*” indirimlerine benzer “*sene başı münasebetiyle tenzilat*” yapıldığı bilgisi paylaşılmaktaydı. Bu doğrultuda gazetede yer alan “*Gazzaz Abdülhalimzade Osman Nuri Kumaş ve Elbise Mağazasının*” reklamı dikkat çekicidir. Kunduracılar Caddesi’nde bulunan mağazada sene başı dolayısıyla başlayan büyük indirimin bir ay boyunca devam edeceği bildiriliyordu. Kumaşların yanı sıra mağazada hazır kıyafetlerin de mevcut olduğu belirtilirken, burada satılan ürünler ve fiyatları liste halinde verilmişti.¹¹⁶ İlerleyen tarihlerde reklamın içeriğinde bazı değişiklikler olmuştur. Sene başı dolayısıyla indirimlerin devam ettiğinin bildirildiği reklamların yanı sıra¹¹⁷ Nisan ayından itibaren yazlık kumaş ve giysilerin reklamları yapılmıştır. Ayrıca Ramazanın on beşinden sonra bayramlık kıyafet dikimi için sipariş alınamayacağı, bu yüzden müşterilerin bir an önce mağazaya müracaatları istenmekteydi.¹¹⁸ Yaz döneminde ise mağazaya gelen yeni kumaş ve giysilerin tanıtımı için reklamın muhtevasında değişikliğe gidilmiştir.¹¹⁹

Gazetede kılık-kıyafete dair önemli bir reklam da “*Trabzon Mensucat Fabrikası Kolektif Şirket-i Osmaniyesi*” ile ilgilidir. Reklamın içeriğinde 1922 yılında Ayasofya Mahallesi’nde kurulan fabrikada, Türkiye hanımlarına mahsus millî Trabzon çarşaflarının, çeşitli elbiselik ve karyola takımlarının yapımında kullanılan düz kumaşların her renginin üretildiği belirtilmekteydi. Ayrıca bunların Avrupa kumaşlarına nispetle ucuz olduğu, perakende ve

¹¹⁵ *İstikbal*, 26 Ağustos 1924 ile *İstikbal*, 16 Eylül 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹¹⁶ *İstikbal*, 7 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 14 Şubat 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹¹⁷ *İstikbal*, 9 Kânunusani 1924.

¹¹⁸ *İstikbal*, 7 Nisan 1924.

¹¹⁹ *İstikbal*, 3 Temmuz 1924 ile 19 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

toptan satıldığı, toptan alacak Trabzon ve taşra eşrafına indirim yapılacağı duyurulmaktaydı. Reklamda Avrupa mensucatı ile rekabet etmek için gece gündüz çalışıldığı özellikle vurgulanmaktaydı. Burada başarının müşterilerin rağbetiyle mümkün olacağının altı özellikle çizilmekteydi.¹²⁰ Dikkat çeken husus, yerli sermaye ile kurulan bu mensucat fabrikasının faaliyetlerine devam edebilmesi için müşterilerden ve şehir halkından destek beklenmesiydi. (Ek 13)

Lamba, tıraş bıçağı, lastik vb. ürün reklamlarında satış yeri olarak ismi geçen Harunlar Ticarethanesi¹²¹ 22 Nisan 1924 tarihinden itibaren gazeteyle reklam vermeye başlamıştır. Reklam başlığında “*Hacı Harunzade Faik ve mahdumları tuhafiye, haffaifiye, itriyat ve âlât-ı mûsiki*” ifadelerinin olması mağazada farklı kategorilerde ürünün satıldığını göstermektedir. Kunduracılar Caddesi’nde bulunduğu bildirilen mağazanın reklamında büyük punto ile “*bayram münasebetiyle*” ifadesinin yer alması diğer reklamlarda olduğu gibi bayrama özel ürün tanıtımı yapıldığını göstermektedir. Bu ürünler arasında; her çeşit çocuk, erkek, kadın iskaripini, potin, terlik ve markizetler, jarseler, gömlek, kravat, fes, zarif mendiller, nadide losyon, lavanta, pudra, sabun ve kremler, en meşhur diş pastaları, sivil ve askeri kumaşlar, seyahat bavulları, yazlık beyaz keten iskaripinler, keten ve fildekoz ipekli fanilalar yer almaktaydı. Ayrıca hediyeelik manikür ve tuvalet takımlarının bulunduğu ifade edilmekteydi.¹²² İlerleyen günlerde verilen reklamda ise lastik keten iskaripinlerin de mağazaya geldiği duyurulmuştur.¹²³

Trabzon’un önemli bir aile işletmesi olan “*Hacı Müftüzade Temel Nücumi*”¹²⁴ Mağazası” gazetede en çok reklam veren giysi mağazası olarak

¹²⁰ *İstikbal*, 28 Teşrinievvel 1923. Fabrikanın mali durumu 1924 yılında bozulmaya başlamış, sahiplerinin gayretlerine rağmen durum düzelmemiştir. Aynı tarihlerde Trabzon’u ziyaret eden Gazi Mustafa Kemal’e bu durum bildirilince Mustafa Kemal Paşa bu fabrikayı gezerek incelemelerde bulunmuştur. Burada fabrikanın büyütülmesi ve üretiminin artırılması yönünde gerekli emirleri vermiştir. Bu kapsamda fabrika Hükümetten destek almasına rağmen 1928 yılında kapanmak zorunda kalmıştır. Başkaya,139; Selçuk Ural, “Atatürk Dönemi’nde Trabzon’un Sosyo-Ekonomik Durumuna İlişkin Gelişmelerden Bazı Kesitler”, *Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu (16-18 Mayıs 2006)*, Trabzon 2011, s.486; Veysel Usta, *Atatürk ve Trabzon*, Trabzon 2011, s.57.

¹²¹ *İstikbal*,16 Teşrinisani 1923, *İstikbal*,12 Kânunuevvel 1923, *İstikbal*,16 Kânunuevvel 1923, *İstikbal*,27 Kânunuevvel 1923, *İstikbal*, 2 Kânunusani 1924.

¹²² *İstikbal*, 22 Nisan 1924; *İstikbal*,27 Nisan 1924.

¹²³ *İstikbal*, 21 Mayıs 1924.

¹²⁴ Temel Nücumi (Göksel), (1891-1959) Trabzon’da doğmuş ve burada İdadi’den mezun olmuştur. Tuhafiye ve manifatura ticareti üzerine esnafılık yapmıştır. Çeşitli idari ve siyasi görevlerde bulunmuş; 1929-1931 arasında ve 1939 yılında Trabzon Belediye Başkanlığı yapmıştır. VI. Dönem ara seçiminde 7 Eylül 1939’da Edirne’den,

dikkat çekmektedir. Mağazaya yeni ürünlerin gelmesiyle reklamlarda sürekli değişiklik yapılmakta ve ürünler tanıtılmaktaydı. Harunlar ticarethanesine ait reklama benzer şekilde mağazanın isminin “*Hacı Müftüzade Temel Nücumî-tuhafiye, haffafiye ve âlât-ı mûsikiyye ticarethanesi*” şeklinde olması o dönemde mağazalardaki ürün yelpazesinin geniş olduğunu göstermektedir. Reklam metninde “*kışlık eşya meşhuru*” ifadesi kış sezonu ürünlerinin tanıtımına yönelik reklam verildiğini göstermektedir.¹²⁵ Yeni ürünler geldikçe metinde bazı ilaveler ve değişiklikler yapılmıştır. ¹²⁶ 14 Teşrinisani 1923 tarihli reklamda lastik almak isteyen memurlara kolaylık amacıyla Ortahisar’da Hükümet Konağı altında Bayburdizade Mehmet Efendi ve Kunduracılar Caddesi’ndeki mağazaların şube yapıldığı bildirilmekteydi.¹²⁷ Mağazaya ait bir başka reklam “*fevkalade tenzilatlı eşya sergisi*” üst başlığı ile verilerek Kunduracılar Caddesi’ndeki mağazadaki bütün mallarda yirmi günlük “*şayanı nazar bir derecede hakiki tenzilat yapıldığı*” duyurulmaktaydı. Kampanyanın ayrıntısında “*müşterilerimizden 500 kuruşluk mal mubayaa edenler “piyango” ile talihlerine isabet edecek hediyeleri alacaklardır*” şeklinde açıklama yapılmıştır.¹²⁸ Bu reklamda yer alan yirmi günlük dönemde belli bir limitte alışveriş yapan müşterilere çekiliş ile hediye verilmesi önemli bir satış stratejisi idi. Bu yöntem ilerleyen tarihlerde tekrarlanmıştır. Nitekim 26 Mayıs 1924 tarihinde verilen reklamda “*yarından itibaren*” mağazada hediye satışa başlanacağı duyurulmakta ve aynı şekilde her 500 kuruşluk alışverişe çekiliş ile hediye verileceği ilan edilmiştir.¹²⁹ **(Ek 14)** Mağaza reklamlarında bazen çeşitli ürünlerin fiyat ve resimlerinin olduğu görselleri kullanarak sene başı münasebetiyle indirimle gidileceğini ve erkek lastiklerinin 175 kuruşa satılacağını¹³⁰ **(Ek 15)** bazen de “*keten lastik ve rugan iskarpınler geldiğini*” duyurmak suretiyle değişikliğe

VII ve VIII. Dönemde Trabzon’dan CHP adına milletvekili seçilmiştir. Mustafa Çufalı, *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-VIII. Dönem 1946-1950*, Cilt III, TBMM Kültür, Ankara 2012, s. 1038-1039.

¹²⁵ *İstikbal*, 8 Teşrinisani 1923; *İstikbal*, 11 Teşrinisani 1923. Reklamı verilen ürünler şunlardır: Zenne, erkek ve çocuklara mahsus fevkalade metin potin ve iskarpın ve terliklerin envai, meşhur kuvvetli lastikler, ipekli ve fantezi kumaşlar, zenne yün ceket ve bluzlar ve her cins fanila ve çoraplar ve sair pek mütenevvi eşya.

¹²⁶ *İstikbal*, 12 Teşrinisani 1923.

¹²⁷ *İstikbal*, 14 Teşrinisani 1923 ile *İstikbal*, 25 Teşrinisani 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

¹²⁸ *İstikbal*, 30 Kânunuevvel 1923 ile *İstikbal*, 23 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹²⁹ *İstikbal*, 26 Mayıs 1924 ile *İstikbal*, 4 Haziran 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹³⁰ *İstikbal*, 24 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 29 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

gitmiştir.¹³¹ Bazı reklamlar bir süre sonra tekrarlanabilmekteydi. Mesela 11 Haziran 1924 tarihinden itibaren verilen reklamlarda üst başlık olarak “*hediyeli ucuzluk ve zarafet sergisi*” ifadesi kullanılarak yine her 500 kuruşluk alış veriş için hediye verileceği ilan ediliyordu. Ayrıca mağazada yünlü, ipekli kumaşlar, mevsimlik manifatura, bluzlar, her çeşit fanila, çorap, mendil, gömlek ve kravatlar ve son moda iskarpinler bulunduğu belirtiliyordu.¹³² Bir sonraki reklamda ise bayram dolayısıyla yeni manifatura ve tuhafiye malzemelerinin geldiği duyurulmaktaydı.¹³³

Gazeteye reklam veren Trabzon’un önemli işletmelerinden biri de “*Moda Tuhafiye Mağazasıdır.*” 28 Nisan 1924 tarihinde verilen ilk reklamda “*Lütfen duyan duymayana haber versin*” şeklinde dikkat çeken bir başlık ile eski banka civarında “*Moda Mağazasının*” yeni açılmış olduğunun duyurusu yapılmaktaydı. Burada diğer reklamlarda olduğu gibi mağazadaki ürünlerin tanıtımına yer verilmiştir. Bunlar arasında; gömlekler, bluzlar, fantezi taraklar, kadın ve erkek çorapları, hasırlı fesler, şık mendil, kremli sabunlar, tekmiil tuvalet levazımı, tesirli kokulu losyon ve lavanta, manikür takımı, Golinov ve Bioks diş pastaları mevcuttu.¹³⁴ **(Ek 16)** Mağazaya ait bir başka reklamda ise idmancılar için kemer ve kravatlar, boksör potinleri, şık beyler için fantezi kravat ve zarif bastonlar, bel kayışları gibi ürünler sıralanmaktaydı. Ayrıca beyaz lastik iskarpinler, hasırlı fesler, jilet takımları, deniz donları sıralanan ürünler arasında yer almaktaydı. Kadınlar için Avrupave Prusya malı çeşitli kıyafetler tanıtılmaktaydı.¹³⁵ Daha sonraki reklamlar ise oldukça kısaydı: “*Hanımefendilere! En zarif iskarpinler Moda mağazasına gelmiştir.*”¹³⁶ “*Yazlık sof ceketler Harunlar mağazasına gelmiştir, fiyatlar çokehvendir.*”¹³⁷ Bayram bütün tuhafiye mağazalarının reklamlarında değişikliğe sebep olmaktadır. Moda mağazası da bu sürece ayak uydurmuştur. “*Pazar ticarete bir emsalsizlik*” başlığı ile verilen reklamda, mağazaya bayramlık, mevsimlik son moda kumaşlar, bayram hediyeleri, şık mendiller, bastonlar, bel kemerleri, jarse, krep, hasırlı fesler, hanımefendiler ve beyler için iskarpinlerin geldiği duyurulmaktaydı.¹³⁸ Burada dikkat çeken bir başka husus da, Osmanlı döneminden itibaren şehirde faaliyet gösteren mağazalar genellikle aile ismini kullanırken bu mağazaya isim olarak dönemin getirdiği şartlara uyumlu olarak “*moda*” kelimesinin seçilmiş olmasıydı.

¹³¹ *İstikbal*, 8 Haziran 1924.

¹³² *İstikbal*, 11 Haziran 1924 ile *İstikbal*, 6 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹³³ *İstikbal*, 7 Temmuz 1924 ile *İstikbal*, 10 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹³⁴ *İstikbal*, 28 Nisan 1924 ile *İstikbal*, 2 Mayıs 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹³⁵ *İstikbal*, 27 Mayıs 1924 ile *İstikbal*, 28 Mayıs 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹³⁶ *İstikbal*, 10 Haziran 1924.

¹³⁷ *İstikbal*, 1 Temmuz 1924 ile *İstikbal*, 6 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹³⁸ *İstikbal*, 10 Temmuz 1924.

Gazetede ki reklamlara göre, dönemin erkek giysisinin bir parçası olan fesin Trabzon’da satışının yapıldığı yerlerden birinin “*Yıldız festicarethanesi*” olduğu anlaşılmaktadır. Kara Mahmutzade Mehmet Naci tarafından verilen reklamda “*İyi cins fes almayı alışkanlık haline getirmiş olan müşterilerden görülen rağbet üzerine*” dükkânı genişleterek Kemeraltındaki 13 numaralı mağazaya naklettiği ve bayram münasebetiyle sipariş edilen her türlü hasırlı-hasırsız feslerin geldiği duyurulmaktaydı.¹³⁹

Giyim-kuşam kategorisinde dikkati çeken bir ürün de reklam çeşitliliğinden anlaşılabacağı üzere lastik ayakkabılardır. Bunlarla ilgili reklamlardan ilki “*horoz*” marka Fransız lastiklerine aitti. Bu ürüne ait iki farklı reklamda Fransa’nın milli sembolü olan horoz resmi kullanılmıştır. İlk reklamda horoz markalı Fransız lastiklerinin dünyanın en iyisi olduğunun tecrübeyle anlaşıldığı ifade edilerek ürünün ayırt edici özelliğine dikkat çekilmiştir. Devamında ise yalnız bir hafta boyunca lastiklerin çiftinin 275 kuruşa Harunlar Ticarethanesinde satılacağı duyurulmuştur.¹⁴⁰ Bu lastiklere ait diğer bir reklamda ise “*Lastiklerin en sağlam ve zarifi*” olduğu ifade edilen ve doğrudan doğruya fabrikadan getirtilen Fransız horoz markalı lastiklerin toptan ve perakende olarak Hacı Harunzade Faik ve mahdumlarına ait mağazada satıldığı ifade edilmekteydi.¹⁴¹ (Ek 17)

Bu dönemde reklamı yapılan bir diğer lastik markası Rus-İsveç malı olan “*Trapez lastikleri*”dir. Bu lastiklerin satış yeri olarak da Hacı Harunzade biraderler gösterilmekteydi.¹⁴² (Ek 18) Bu markaya ait diğer reklamlarda Rus-İsveç ibaresinin yerine sadece Rus ifadesi kullanılmıştır. “*Muhterem müşterilerimize*” şeklindeki bir duyuru ile başlayan reklamda “*miktarı pek az kalan en meşhur Rus lastiklerinin*” Harunlar Ticarethanesi’nde yalnız on beş gün için 195 kuruşa satılacağı duyurulmaktaydı. Devamında “*her 500 kuruşluk satın almada bir hediye istemeyi unutmayınız*” hatırlatması yapılmaktaydı.¹⁴³ Bu ürünün reklamı başka mağazalar tarafından da yapılmıştır. Bu kategoride 2 Kânunusani 1924 tarihinde verilen reklamda “*meşhur Rus Petersburg fabrikası mamulü hakiki Rus lastiklerinin*” Temel

¹³⁹ *İstikbal*, 29 Haziran 1924 ile *İstikbal*, 12 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁴⁰ *İstikbal*, 2 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 4 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁴¹ *İstikbal*, 17 Eylül 1924.

¹⁴² Reklam metninde mağazada satılan diğer ürünler de sıralanmıştır. Bunlar; Rus markalı lastikler, su geçirmeyen vaterprof(waterproof) İngiliz muşambaları, kışlık fanila ve eldivenler, döşemelik ve sofralık muşambaların envayı, şemsiyeler, yün elbise ve bluzlar, ipekli ve yünlü kumaşlar, envayı tuhafiye ve sair, on adedi 40 kuruşa Radium tıraş bıçakları. Bkz. *İstikbal*, 14 Kânunuevvel 1923.

¹⁴³ *İstikbal*, 27 Kânunuevvel 1923 ile *İstikbal*, 31 Kânunusani 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

Nücumî mağazasında satıldığı bildirilmekteydi.¹⁴⁴ Rus ticarethanesi “Vneshtorg” direktörü Abramof tarafından verilen reklam metninde ise “Petersburg Fabrikası imalatından üç köşe markalı hakiki Rus lastiklerinin” yalnızca Osman Zeki Koyuncu mağazasında satıldığı duyurulmaktaydı.¹⁴⁵

Diğer bir lastik reklamı “Hutchinson” markasına aitti. İncelediğimiz dönemde bu reklam 26 Teşrinisani 1923 tarihinden itibaren gazetelerde yer almıştır. “Aradığınız en metin” lastikler olarak ürünün sağlamlığına vurgu yapılan reklamda resim ve logo kullanılmıştır.¹⁴⁶ (Ek 19) Reklam metninde zaman içinde bazı ilaveler yapılırken bazı kısımlar çıkarılmıştır. Mesela metnin üst kısmında; mağazaya “kız ve erkek çocukları için botlar” geldiği bildirilirken,¹⁴⁷ ilerleyen tarihlerde metnin alt kısmındaki resim yerine açıklayıcı bilgi gelmiştir. Burada ürünün toptan ve perakende olarak İstanbul fiyatına satıldığı bildirilmekteydi.¹⁴⁸ Reklamların hepsinde satış yeri Hacı Müftüzade Temel Nücumî mağazası olarak verilmiştir.

Gündelik yaşamda modanın kendini açıkça hissettirdiği alanlardan biri de züccaciye ürünleriydi. Gazetede reklamı yapılan züccaciye mağazası Meydan-ı Şarki’de Balıkpazarı’nda Hacı Ahmedzade biraderlere aittir. Reklam içeriğinde mağazada satışı yapılan ürünler şu şekilde sıralanmaktaydı: züccaciye çeyiz takımları, alpaka(gümüş) yemek kaşıkları, portatif gaz ocakları, katırcılar için büyük İngiliz fenerleri, yemişlik takımları, maden tablalar, fağfuri(Çin işi değerli porselen) kahve fincanları, süt fincanları, sefer tasları, Rus çay tabakları, züccaciye ve çinko çeşitleri. Reklam metninde mağazada züccaciye ürünlerinden başka alarmlı para kasasının da satıldığı bildiriliyordu. Burada hem ürün tanıtımı yapılmakta hem de “mücevherat ve paranızı muhafaza etmek isterseniz mücevheratınızın aşırılmakta olduğunu

¹⁴⁴ *İstikbal*, 2 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 23 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁴⁵ *İstikbal*, 2 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 6 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar. 1911 yılında Trabzon’da Meşveret gazetesinde bu lastik markasına ait reklam metninde sadece İstanbul’da temsilciliğinin olduğu belirtilmekteydi. Buradan anlaşılacağı üzere geçen zaman zarfında bu markaya ait lastiklerin Trabzon’da da satışı yapılmıştır. Bkz. Melek Öksüz, “Trabzon’da Meşveret” Gazetesi’ndeki Reklamlar Üzerinden Trabzon’un Sosyal-Ekonomik ve Kültürel Analizi”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, Sayı 24, Bahar 2018, s. 219.

¹⁴⁶ *İstikbal*, 26 Teşrinisani 1923.

¹⁴⁷ *İstikbal*, 28 Teşrinisani 1923 ile *İstikbal*, 6 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁴⁸ *İstikbal*, 9 Eylül 1924 ile *İstikbal*, 16 Eylül 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

pek acı bir sada ile haber veren kasalardan birer tane edinmek için” müşterilerin mağazaya başvurmaları tavsiye edilmekteydi.¹⁴⁹

Bu dönemde moda konusunda dikkat çekici reklamlardan biri de kozmetik ve kişisel bakım ürünleri ile ilgiliydi. Büyük harflerle “*PARFUMS*” başlığı ile verilen reklamda, Osmanlıca olan üst yazıda “*Meşhur Fransız markalarına muadil itriyat*” “*Almanya’da Hanover’de “Leb Hamlin”* ifadesi mevcuttu. Fransızca olan reklam metninde ise; L’origan, Chypre, Pompei, Divina parfüm, losyon, L’origan pudrası gibi Fransızların en ünlü markalarına eşdeğer Alman markası kozmetik ürünlerini satan şirketin (Liede Act. Ges. Hameln Weser, Allemagne) temsilcilik aradığı duyurulmaktaydı.¹⁵⁰ **(Ek 20)**

C) Üretim ve Sanayi İle İlgili Reklamlar

İmalathaneler İle İlgili Reklamlar

“*Fes İmalathanesi*” veya “*Hasırlı Fes İmalathanesi*” başlığı ile verilen reklamda, müşterilerden görülen rağbete binaen bayram münasebetiyle İstanbul’dan modaya uygun çeşitli fesler getirildiği duyurulmaktaydı. Adres ise Ortahisar’da Kara Mehmetzade biraderler olarak verilmiştir. Reklam başlığında her ne kadar imalathane ifadesi kullanılmış olsa da metnin içeriğinde fes imal edildiğine dair bir bilgi yoktur.¹⁵¹

Giyim-kuşamın önemli bir tamamlayıcısı olan kundura ile ilgili de gazetede reklam mevcuttur. “*Darüleytam Kundurahanesi*” başlığı ile verilen reklamda söz konusu imalathanenin faaliyete başladığı duyurusu yapılmaktaydı. Burada sağlam kunduraların ucuz fiyatlarla imal edildiği belirtilmekteydi. Bu yüzden müşterilerin hem ucuz fiyatla iyi mala sahip olacakları hem de vazife-i millîyelerini yerine getirmiş olacakları vurgulanıyordu.¹⁵² Buradaki önemli husus, reklam vasıtasıyla yerli üretimin teşvik edilerek buradan alış veriş yapmanın “*millî bir vazife*” olarak gösterilmesi idi. **(Ek 21)**

Gazetede yayınlanan reklamlardan biri de Tabakhane’de Hüsamoğlu yokuşunda “*kasnak imalathanesi*” ne aitti. “*Okumadan geçmeyiniz*” uyarısıyla başlayan reklamda imalathanenin açılışı duyurulmakta ve burada her çeşit reklam ve model üzerine nefis kasnak nakış işleri yapıldığı

¹⁴⁹ *İstikbal*, 9 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 21 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁵⁰ *İstikbal*, 19 Temmuz 1924 ile *İstikbal*, 23 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁵¹ *İstikbal*, 9 Temmuz 1924 ile *İstikbal*, 12 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁵² *İstikbal*, 7 Teşrinisani 1923 ile *İstikbal*, 12 Teşrinisani 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

belirtilmekteydi. “*Teşrif buyuranlar memnun kalacaktır*” ifadesiyle müşterilere garanti verilirken aynı zamanda satılık kasnak makinelerinin de bulunduğu bilgisi ilave edilmişti.¹⁵³ İlerleyen tarihlerde imalathaneye ait reklam metninde değişiklikler yapılmıştır. Garabetzade Hasan Kemal tarafından verilen reklamın içeriğinde getirilen bir ressam tarafından hanımlar için kasnak işi yapıldığı belirtiliyordu.¹⁵⁴ “*İstifadelidir*” başlıklı reklamda kasnak nakış işlerinin İstanbul fiyatından ucuza yapıldığı ve satılık kasnak makinelerinin de bulunduğu bilgisi tekrarlanmaktaydı. Ayrıca nakış öğrenmek isteyenlere on beş günde makine ile eğitim verilebileceği ifade edilirken aynı zamanda fanila dikiş makinelerinin de tamir edildiği belirtilmekteydi.¹⁵⁵

Makine, Alet ve Teçhizat İle İlgili Reklamlar

Bu dönemde gazetede tarım ile ilgili alet reklamları dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki “*öküz marka tırpan*” reklamıydı. Reklamda, bu marka tırpanın tercih edilen bir ürün olduğu belirtilmekteydi. Satış yerinin İstanbul’da Marpuççular’daki Çarşılı Hanı karşısında 23-25 numaralı mağazalarda olduğu, Türkiye vekilinin de Yenicekapı’da Kısantopolo Hanı’nda bulunduğu belirtilmekteydi.¹⁵⁶ **(Ek 22)**

Tarımla ilgili diğer bir reklam “*Bavariya(Bavyera) sınai zımpara değirmen taşları*” ile ilgiliydi. Bu ürünün kendi cinsleri içerisinde tanınmış ve şöhret bulmuş olduğu belirtilirken aynı zamanda sergilerde madalya kazandığı vurgulanmaktaydı. Reklam metninde ayrıntılı olarak değirmen taşlarının özelliklerinden bahsedilirken aynı zamanda mağazada farklı markalarda tırpan, orak, makine bıçağı gibi aletlerin satıldığı belirtilmiş; fiyatları ise numaraları ile birlikte liste halinde verilmiştir. Sipariş vermek isteyenler için bu markanın Türkiye temsilcisinin, İstanbul’da Sirkeci’de Demirkapı Caddesinde Köprülü Han karşısındaki Mamas Aşçıyan Ticarethanesi olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁷ **(Ek 23)**

Ulaşım İle İlgili Reklamlar

Gazetede bu kategoride dikkat çeken bir reklam “*Fiat*” marka araçlarına aitti. Bu markanın “*cihanşümül bir şöhrete sahip olduğu*” ifade edilerek reklamda Fiat markasına ait otomobil, kamyon, ziraat traktörleri,

¹⁵³ *İstikbal*, 15 Teşrinisani 1923 ile *İstikbal*, 18 Teşrinisani 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁵⁴ *İstikbal*, 18 Teşrinisani 1923 ile *İstikbal*, 23 Teşrinisani 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁵⁵ *İstikbal*, 27 Mart 1924.

¹⁵⁶ *İstikbal*, 26 Mart 1924 ile *İstikbal*, 15 Haziran 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁵⁷ *İstikbal*, 3 Temmuz 1924; *İstikbal*, 5 Temmuz 1924.

deniz motoru ve yangın tulumaları tanıtılmaktaydı. İdarehanesinin adresi ise, “İstanbul, Taksim, Surp Agop, Köstebek Sokağı, 20 numara” olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁸ Sonraki reklamlarda “her yerde birinciliği kazanmış olan” Fiat araçları sıralanırken aynı zamanda bunların tamiratlarının yapıldığı, bunlara ait yedek parça ve otomobil lastikleri satıldığı belirtiliyordu. Fazla bilgi almak isteyenlerin Trabzon’da Meydan-ı Şarki’de Serpuccu Maritimi Kumpanyası Acentesi Mösyö Radoviç’e müracaat etmeleri isteniyordu.¹⁵⁹ Daha sonraki reklamda ise “Fiat Otomobil Şirketi Trabzon Acenteliği’nden” bahsedilmektedir. İçerikte Atina’da düzenlenen umumi sergide “Fiat 703 model” ziraat traktörlerinin diğer marka traktörlerle yaptığı müsabakada benzin sarfiyatı ve araç özellikleri bakımından pek çok markaya üstün gelerek altın madalya kazandığı belirtiliyordu.¹⁶⁰ **(Ek 24)** Bu markaya ait verilen ilk reklamda idarehanenin İstanbul’da olduğu belirtilirken daha sonraki reklamlarda Trabzon’da da bir acentenin açıldığına vurgu yapılmıştır.

Bu dönemde gazetede yer alan bir duyuru “otomobil isteyenlere” başlığını taşıyor ve “Berliet” otomobil şirketinin İstanbul direktörünün Trabzon’a geleceği ve Kafkas Palas Oteli’nde kalacağı bilgisi verilerek otomobil almak isteyenlerin buraya müracaat etmeleri tavsiye ediliyordu.¹⁶¹

Ulaşım araçlarıyla ilgili bir başka duyuru başlığı ise “bisiklet meraklılarına müjde” şeklindeydi. Meydan-ı Şarki’de Millet Bahçesi civarında Kalaycızade Hasib’in mağazasına Avrupa’dan sipariş edilen “Alcyon” marka bisiklet ve malzemelerinin geldiği ve otomobiller için de Michelin lastiklerinin bulunduğu ve diğer yerlere göre bunların oldukça ucuz olduğu belirtilmekteydi.¹⁶²

Aydınlatma ve Enerji İle İlgili Reklamlar

Bu kategoride reklamı yapılan ürünlerden biri o dönem gündelik hayatının en önemli aydınlatma aracı olan lambalardır. İncelenen dönemdeki ilk reklam “Standard” markasına aitti. Ancak bu reklamda markanın ismi “standar” ve “istandard” olmak üzere iki farklı şekilde yazılmıştır. Bununla ilgili gazetede iki reklam mevcuttu. İlk reklamda herhangi bir başlık kullanılmamıştır. Reklam metni şu şekildedir: “Doğruca fabrikadan sipariş ettiğim hakiki (standar) lambaları geldiğini müşterilerime ilan eyler, ancak dikkatle fark olunabilecek derecede taklitlerinden sakınmayı tavsiye eylerim.

¹⁵⁸ *İstikbal*, 25 Şubat 1924 ile *İstikbal*, 10 Haziran 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁵⁹ *İstikbal*, 12 Mart 1924 ile *İstikbal*, 9 Nisan 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁶⁰ *İstikbal*, 15 Haziran 1924 ile *İstikbal*, 19 Haziran 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁶¹ *İstikbal*, 15 Teşrinisani 1923 ile *İstikbal*, 20 Teşrinisani 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁶² *İstikbal*, 27 Nisan 1924 ile *İstikbal*, 5 Mayıs 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

Polathaneli saatçi Hafız Abdullah Fehmi."¹⁶³ İkinci reklamda ise "*Hakiki İstandard lambaları fabrikası*" başlığı ile fabrikanın tüm Türkiye için genel acentesinin İstanbul'da Katırcıoğlu Hanı'nda Blumenthal biraderler deposu olduğu belirtiliyordu. Özellikle taklitlerinden sakınılması ve mutlaka depoya müracaat edilmesi tavsiye edilmekteydi. Ayrıca depoda bu lambalar için fitil vb. her çeşit malzemenin mevcut olduğu bildiriliyordu. Metnin altında yer alan yazıdan reklamın İstandard Fabrikası adına verildiği anlaşılmaktadır.¹⁶⁴ (Ek 25)

Reklamı yapılan bir başka lamba markası "*Radium*" idi. Bu markaya ait reklamlar pek çok kez değişikliğe uğramıştır. Ürün çeşidi ve fiyatının verildiği 16 Kânunuevvel 1923 tarihli reklam metni şu şekildeydi: "*Asma Radium lambası 15 lira, fener lamba 17,5 lira. 300 mum kuvvetinde. Ticarethaneler, gazinolar ve haneler için gayet iktisatlı. 24 saatte 1 kıyye gaz sarfeden meşhur Radium lambaları.*" Reklamın sonunda on adedi 40 kuruşa satılan Radium tıraş bıçaklarının da duyurusu yapılmaktaydı. Tüm bu ürünlerin umumi deposu olarak Harunlar Ticarethanesi verilmiştir.¹⁶⁵ Bu markanın reklamında ilerleyen günlerde bazı değişiklikler yapılmıştır. Mesela 4 Kânunusani 1924 tarihli reklam başlıksız olup iki tane lamba resmi ve fiyat bilgisinin olduğu bir görselle takdim edilmiştir. Ayrıntılı olarak lambanın özellikleri sıralanmış, devamında ise Radium lambalarının "*ucuzlukla şöhrat bulan Harunlar Ticarethanesinde*" satıldığı belirtilmiştir. Ayrıca burada "*Radium elektrik pilleri gelmiştir*" ifadesiyle aydınlatma alanında bir başka ürünün de tanıtımı yapılmıştır.¹⁶⁶ 8 Şubat 1924 tarihinde reklam tekrar değişmiş sadece duvar lambası görseli kullanılarak Radium marka duvar lambalarının ayırt edici özellikleri anlatılmıştır.¹⁶⁷ Markanın bir başka reklamında bu defa üç tane lamba resmi kullanılarak görselle dikkat çekilmeye çalışılmıştı. Burada duvar, asma ve fener lambası çeşitleri ve fiyatları yer almıştır. Harunlar Ticarethanesi tarafından verilen lamba reklamı şu şekilde devam ediyordu: "*Son icat gazla yanan, rüzgâra, yağmura dayanır Radium lambaları haneler ve ticarethaneler ve gazinolara mahsustur.*"¹⁶⁸

İlerleyen tarihlerde ise herhangi bir marka verilmeden üç tane lamba görselinin kullanıldığı reklamda; en meşhur lüküs, masa, duvar ve asma

¹⁶³ *İstikbal*, 7 Temmuz 1924 ile *İstikbal*, 10 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁶⁴ *İstikbal*, 30 Temmuz 1924.

¹⁶⁵ *İstikbal*, 16 Kânunuevvel 1923 ile *İstikbal*, 26 Kânunuevvel 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁶⁶ *İstikbal*, 4 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 13 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁶⁷ *İstikbal*, 8 Şubat 1924.

¹⁶⁸ *İstikbal*, 10 Şubat 1924.

lambalarının geldiği duyuruluyor ve adres olarak Kazancılar'da Bekarzade İbrahim Şevki Ticarethanesi adresleniyordu.¹⁶⁹ (Ek 26)

Gazetede lambaların yanı sıra aydınlatmada kullanılan gazyağı reklamları da mevcuttu. Bu ürüne ait ilk reklamın içeriğinde Batum gazyağının sadece Mumhane önünde Sadıkzade Arif Kapudan mağazasında satıldığı bilgisi mevcuttu.¹⁷⁰ Bu konudaki ikinci reklam, “*ala birinci Batum gazyağı*” başlığını taşımaktaydı. Devamında ise “*mağuş gaz yağına Türk'ün parasını verdirmekten kurtaran*” Hacızade Mesud mahdumları ticarethanesinin Rusya'dan halis birinci Batum gazını getirip piyasaya çıkardığı belirtilmekteydi. Reklamda yer alan “*Bu halis yağı bir Türk müessesesi satmaktadır*” ifadesi oldukça önemlidir. Ulus-devlet inşa sürecine girildiği bir dönemde “*Türk*” ifadesinin yer alması millî bir burjuvazinin yaratılmak istenmesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Duyuruda müessesenin merkezinin Samsun, şubesinin ise Trabzon'da Müftüzade Hacı Mehmet Efendi ticarethanesi olduğu belirtiliyordu.¹⁷¹ (Ek 27)

Gazetede reklamı yapılan başka bir ürün ise elektrik pilleri ile ilgilidir. Bununla ilgili iki farklı reklam vardır. Reklamı yapılan ilk ürün Orfeus marka pillere aittir. Satış yeri Kunduracılar Caddesi'nde saatçi Hacı Mehmet Nuri olarak verilmiştir.¹⁷² İkinci reklamda herhangi bir markadan bahsedilmemektedir. Reklam metninde şu şekilde dikkat çekici ifadeler kullanılmıştır: “*Ay battı karanlık çıktı ise endişeye lüzum yoktur. Zira Polathaneli saatçi Hafız Abdullah Fehmi Efendi'ye öyle birinci Alman elektrik pilleri geldi ki bütün karanlıkları parçalıyor.*”¹⁷³

Kişisel Eşyalar İle İlgili Reklamlar

Gazetedeki reklamlardan Radium markasının lambadan başka tıraş bıçaklarında da kullanıldığı anlaşılmaktadır. Herhangi bir başlık verilmeden sadece kısa bir metinden oluşan reklamda “*Radium tıraş bıçaklarının on adedinin 40 kuruşa satıldığı ve Harunlar Ticarethanesinden tedarik edilebileceği*”¹⁷⁴ duyurulmaktaydı. Daha sonraki tarihlerde verilen reklamlarda Radium tıraş bıçaklarından tekrar bahsedilmiştir.¹⁷⁵

¹⁶⁹ *İstikbal*, 29 Temmuz 1924 ile *İstikbal*, 9 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁷⁰ *İstikbal*, 28 Mart 1924.

¹⁷¹ *İstikbal*, 19 Haziran 1924 ile *İstikbal*, 28 Temmuz 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁷² *İstikbal*, 20 Kânunuevvel 1923 ile *İstikbal*, 31 Kânunuevvel 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁷³ *İstikbal*, 23 Kânunusani 1924 ile *İstikbal*, 29 Kânunusani 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁷⁴ *İstikbal*, 16 Teşrinisani 1923, *İstikbal*, 18 Teşrinisani 1923.

¹⁷⁵ *İstikbal*, 16 Kânunuevvel 1923.

Singer markası daha çok dikiş makinesiyle öne çıkmış olmakla birlikte, gazetede saat markası olarak da reklama konu olmuştur. Reklamda yer alan “herkes için anlaşılmıştır ki”, “en dakik, en sağlam ve en ehven” ifadeleriyle “Singer” marka cep ve kol saatleri tanıtılmaktaydı. Adres olarak da Trabzon’da Hacı Ahmet ve Mahdumları Saat ve Fenni Gözlük Mağazası gösterilmiştir.¹⁷⁶ (Ek 28)

Tarım ve İnşaat Sektörü İle İlgili Ürün Reklamları

Bu başlık altında verilen ilk reklam gübre ile ilgiliydi. “Zürraa müjde” başlıklı reklam metninde “tütün mahsulü için” Avrupa’dan suni gübre getirildiği duyurulmaktaydı. Mevcut gübrelerin daha öncekiler gibi olmadığına özellikle altı çizilirken çiftçilere bu fırsattan istifade etmeleri tavsiye ediliyordu. Reklamda yer alan bilgilere göre bu ürünün deposu Dedeade Hami ve Memiş Yazıcızade biraderler ticarethanesi idi.¹⁷⁷ Söz konusu reklam, yaklaşık bir ay sonra içerikte değişiklik yapılarak aynı başlıkla tekrar yayınlanmıştır. Bu defa reklam metninde, bir ay önce getirtilen gübrelerin tamamen satıldığı ve gelen yoğun talep üzerine aynı maldan tekrar getirildiği belirtilerek üreticilere bu fırsatı kaçırmamaları tavsiye ediliyordu. Ürünün satış deposu ise bir önceki reklamdan farklı olarak sadece Dedeade Hami ticarethanesi olarak gösterilmiştir.¹⁷⁸ Gübre ile ilgili başka bir reklam “Tütün zürraina müjde” başlığı ile verilmişti. Reklamda tütün için önerilen kimyevi gübrelerin daha evvelki senelerde olduğu gibi bu sene de getirildiği bilgisi yer almaktaydı. Devamında ise “faydası tecrübe ile sabit olduğu için” bir an önce tütün üreticilerinin bu fırsattan istifade etmeleri istenmekteydi. Reklam metninde gübrelerin satış yeri olarak Yalı Hanında Çulhazade mahdumları ticarethanesi gösterilmiştir.¹⁷⁹ Görüldüğü üzere gübre reklamlarının Trabzon’da, özellikle Akçaabat’ta yetiştirilen önemli bir sanayi mahsulü olan tütünün verimliliğini artırmak amacıyla verildiği anlaşılmaktadır.

Bu dönemde reklamı yapılan bir başka ürün ise inşaat sektörünün temel yapı malzemesi olan çimentodur. Bu ürün ile ilgili reklamlara bakıldığında bu dönemde piyasada yerli çimento ile Rus çimentosunun rekabet ettiği anlaşılmaktadır. “Yerli çimentoya rağbet edelim!” başlıklı reklam metninde, Rus çimentosu ayarında olduğu belirtilen yerli çimentonun toptan ve perakende olarak mağazada satıldığı ve 10 çuvaldan fazla alacaklar için çuvalının 7 kuruşa verileceği bildirilmekteydi. Bu reklamda “Taşsiye” başlığıyla “Öteden beri sattığım yerli çimento Rus çimentosu ayarında olduğu

¹⁷⁶ *İstikbal*, 20 Mart 1924 ile *İstikbal*, 13 Nisan 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁷⁷ *İstikbal*, 9 Nisan 1924 ile *İstikbal*, 18 Nisan 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁷⁸ *İstikbal*, 26 Mayıs 1924 ile *İstikbal*, 5 Haziran 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁷⁹ *İstikbal*, 2 Mayıs 1924 ile *İstikbal*, 4 Haziran 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

tecrübemle sabittir. Ayrıca Dersaadet'te bütün inşaatlarda yerli çimento kullanılmaktadır" ifadesi dikkat çekici bir şekilde sunulmuştur. Adres olarak Meydan-ı Şarki'de Kırallıade Hasan Tahsin ve mahdumu ticarethanesi verilmiştir.¹⁸⁰ (Ek 29)

Hacı Ali Hafızzade Mehmed Salih tarafından verilen çimento reklamı ise büyük punto ile "*Çok mühim*" başlığını taşımaktaydı. Diğerine göre daha kısa bir metinden oluşan bu reklamda çimentonun yerli mi yoksa Rus çimentosu mu olduğu belirtilmeksizin diğerlerine göre üstünlüğü ve ucuzluğu vurgulanmıştır.¹⁸¹

Rus çimentosuna ait reklamların da gazetede yer aldığı görülmektedir. Semerciler sonunda yer alan Oflu Naci ve Hacı Hattatzade Ruhi hırdavat mağazasının reklamında, satışı yapılan malzemeler arasında halis Rus çimentosunun da bulunduğu bilgisi yer almaktaydı.¹⁸² Daha sonraki tarihlerde "*Halis taze Rus çimentosu*" başlığı ile verilen reklamda ise bu çimentonun toptan ve perakende satışının yapıldığı belirtilmekteydi. Adres ise Semerciler nihayetinde Hacı Hattatzade Eşref ve mahdumu Ruhi ticarethanesi olarak verilmiştir.¹⁸³

Trabzon'da yerli ve Rus çimentosundan başka Marsilya çimentosunun da satıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim 2 Mayıs 1924 tarihli gazetede "*Fırsatı kaçırmayınız*" başlıklı reklamda Duyun-ı Umumiye binası civarında Hacı Ali Hafızzade Şakir Kapudan mahdumları ticarethanesinde Marsilya çimentosunun satıldığı duyurulmaktaydı.¹⁸⁴ "*Arı marka Avrupa kiremidi*" başlıklı reklamla da bu ticarethanede aynı zamanda inşaat sektörünün diğer bir yapı malzemesi olan kiremit satıldığı anlaşılmaktadır.¹⁸⁵

Sonuç

Bu çalışmada *İstikbal* gazetesindeki reklamlar incelenmek suretiyle Cumhuriyetin ilk yıllarında Trabzon'da yaşanan toplumsal değişim ortaya konulmaya çalışılmıştır. İncelenen dönemdeki reklamların genel özelliklerine

¹⁸⁰ *İstikbal*, 6 Kânunuevvel 1923 ile *İstikbal*, 14 Kânunuevvel 1923 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁸¹ *İstikbal*, 3 Nisan 1924 ile *İstikbal*, 7 Nisan 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁸² Bu mağazada ayrıca mermer, yağlı boya için her renk tavan boya ve yağları gibi inşaatta kullanılan her çeşit malzemenin satıldığı bilgisi mevcuttu. *İstikbal*, 14 Nisan 1924 ile *İstikbal*, 23 Nisan 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁸³ *İstikbal*, 3 Ağustos 1924 ile *İstikbal*, 25 Ağustos 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁸⁴ *İstikbal*, 2 Mayıs 1924 ile *İstikbal*, 12 Mayıs 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

¹⁸⁵ *İstikbal*, 17 Mart 1924 ile *İstikbal*, 26 Mart 1924 tarihleri arasındaki sayılar.

bakıldığında daha çok metin ağırlıklı olduğu, bazı reklamlarda ise görsellerin kullanıldığı görülmüştür.

Sağlık alanındaki reklamlarda dikkat çeken hususlardan biri, doktorlardan S. Marmaryan hariç hepsinin Türk olmasıydı. Doktorlar müstakil muayenehanelerin yanı sıra daha önceki dönemlerden gelen alışkanlıkla eczaneleri de hasta muayenesinde kullanmışlardır. Dr. Zühtü Bey özelinde parasız muayene geleneğinin bu dönemde de devam ettiğianlaşılmaktadır. İncelediğimiz dönemde doktorlar için Avrupa’da eğitim almak ya da çalışmış bulunmak reklamlarda öne çıkarılan hususlardan biriydi. Reklamlarda doktorların ve diş hekimlerinin uzmanlık alanları, tedavi edilen hastalıklar ve kullanılan tedavi yöntemlerinin belirtilmesi; tıp alanındaki yenigelişmelerin Trabzon özelinde taşrada takip edildiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir ve sağlık alanındaki yetişmiş insan gücüne işaret etmektedir.

Sosyal değişimin ve modernleşmenin somut olarak görüldüğü alanlardan biri de giyim sektörüydü ve bu alana dair gazetede pek çok reklam bulunmaktaydı. Bu araştırmada Hacı Müftüzade Temel Nücumî, Harunlar ve Moda tuhafiyeye mağazalarının en çok reklam veren işletmeler olduğu görülmüştür. Ayrıca reklamlar hep aynı kalmamış ve belli başlı ürünlerin reklamlarında sürekli değişiklik yapılmıştır. Bu değişimde sene başı ve bayram indirimleri ya da mağazaya yeni ürünlerin gelmesi etkili olmuştur. Hemen hemen çoğu reklamda “*ehven fiyat*” vurgusu ürün tercihinde ucuzluğun önemli bir kriter olduğunu göstermektedir. Bu reklamlar Trabzon’da tüketim kültürünün nasıl şekillendiğini göstermesi bakımından da önemlidir. Nitekim reklamı yapılan ürün yelpazesinde Avrupa menşeli ürünlerin geniş bir yer tutması dikkatlerin batıya çevrildiğini göstermesi bakımından manidardır. Özellikle erkek, çocuk ve kadınlara yönelik olarak Avrupa modasının takip edilmesi modernleşmenin toplumsal tabanının genişliğine işaret etmektedir.

Sigorta ve denizcilik şirketlerine ait reklamların varlığı, Trabzon’un önemli bir liman şehri olmasıyla ilişkili olduğu gibi halkın ekonomik yaşantısında bu sektörün ağırlığını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Aynı zamanda hinterlandında bulunan Doğu Anadolu vilayetleri için de Trabzon’un dünyaya açılan bir kapı olduğunu göstermektedir. Farklı ürün kategorisinde; Fiat, Michelin, Radium, Singer, Orfeus, Alcyon gibi uluslararası markaların reklamları Trabzon’un uluslararası ticaretteki yerini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Bu kapsamda bazı batılı şirketlerin Trabzon’da temsilcilik açmak için reklam verdikleri ya da İstanbul’daki şubeleri aracılığıyla ürünlerini Trabzon’da tanıtmaya çalıştıkları görülmüştür. Lastik ayakkabılarda Hutchinson, Trapez ve Fransız horoz markalara ait reklamların olması ayak sağlığı için çarıktan ayakkabıya geçişte önemli bir eşiğin aşıldığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu alandaki

markaların fazlalığı ve rekabeti bu ürüne duyulan ihtiyacın potansiyelini ve pazar payını da yansıtmaktadır.

Zeytinyağı, kebab ve rakı gibi ürünlere ait reklamlar halkın o dönemdeki tüketim alışkanlıkları hakkında fikir vermektedir. Ayrıca Ferah Lokantasındaki yemek çeşitliliği ve “*müzik eşliğinde*” yemek konsepti de o dönemdeki sosyal değişim hakkında bazı ipuçları sunmaktadır.

Gazetedeki reklamlarda “*istiklal*”, “*Türk*”, “*millî*”, “*yerli*” gibi kelimelerin kullanılması hem ulus-devlet inşa sürecinin hem de millî ve yerli üretimin desteklenmesi çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu yargı İttihat ve Terakki döneminden itibaren oluşturulmaya çalışılan bir millî burjuvazi yaratma çabasının bir uzantısı olarak da okunabilir. Yerli sermaye ile kurulan Trabzon Mensucat Fabrikası Kolektif Şirket-i Osmaniyesi ve yerli makarna fabrikasına ait reklamlarda fabrikanın faaliyetlerine devam edebilmesi için müşterilerden ve şehir halkından destek beklenmesini bu bağlamda düşünebiliriz. Ayrıca Darüleytam kundurahanesinin reklamında yerli üretimin desteklenmesinin “*millî bir vazife*” olarak gösterilmesi de erken Cumhuriyet döneminde millî değerleri göz ardı etmeden modernleşme hedefine işaret etmektedir.

Sonuç olarak *İstikbal* gazetesindeki reklamlar doğrultusunda ulaşılan bilgi ve bulgular; modernleşme olgusunun toplumsal taban tuttuğunu ve Trabzon halkının ilerlemeci bir yapıda olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

Basın

İstikbal Gazetesi, (28 Ekim 1923-17 Eylül 1924)

Kitap ve Makaleler

Albayrak, Hüseyin. *Trabzon Basın Tarihi*. Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 1994.

Avşar, Zakir ve Müge Elden. *Reklam ve Reklam Mevzuatı*. Ankara: Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Yayınları, 2004.

Başkaya, Muzaffer. *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Trabzon'da Ekonomik Hayat (1923–1950)*. Trabzon: Serander Yayınevi, 2015.

Çamdereli, Mete ve Murat Varlı. *Reklam Gazete ve Dergileri*. İstanbul: Rasyo Yayınları, 2009.

Çamdereli, Mete. “Reklamın R’si ya da Reklam Söylemine Giriş.” *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 2, no. 12 (2002): 455–472.

Çapa, Mesut ve Rahmi Çiçek. *Yirminci Yüzyıl Başlarında Trabzon’da Yaşam*. Trabzon: Serander Yayınevi, 2004.

Çufalı, Mustafa. *Türk Parlamento Tarihi: TBMM VIII. Dönem (1946–1950)*, cilt 3. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 2012.

Dereli, Aytaç Burak. “Anadolu’da Reklamın İzini Sürmek: Çankırı’da Duygu Gazetesi Üzerine Bir İnceleme.” *Electronic Cumhuriyet Journal of Communication* 6, no. 2 (Aralık 2024): 55–111.

Elden, Müge. *Reklam ve Reklamcılık*. İstanbul: Say Yayınları, 2009.

İvrendi, Mehmet, İsmail Akbal ve Murat Canitez. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Son Yıllarında Gazete Reklamları ve Uygulamaları.” *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 13 (2005): 237–257.

Kocabaş, Füsun ve Müge Elden. *Reklamcılık: Kavramlar, Kararlar, Kurumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Küçükuşurlu, Murat. “Trabzon’da Modernleşmenin Simgesi Olarak Meydan-ı Şarki.” *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, no. 63 (Eylül 2018): 617–638.

Öksüz, Hikmet ve Veysel Usta. *Mustafa Reşit Tarakçıoğlu: Hayatı, Hatıratı, Trabzon’un Yakın Tarihi ve Yassıada Mektupları*. Trabzon: Serander Yayınevi, 2018.

Öksüz, Hikmet. *20. Yüzyıl Başlarında Trabzon: Toplumsal Tarih Yazıları*. Trabzon: Serander Yayınevi, 2014.

Öksüz, Melek. “Trabzon’da Meşveret Gazetesi’ndeki Reklamlar Üzerinden Trabzon’un Sosyal-Ekonomik ve Kültürel Analizi.” *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, no. 24 (Bahar 2018): 199–234.

Özkundakçı, Mehmet. *Reklamcılığa Giriş*. İstanbul: Hayat Yayınevi, 2008.

Öztürk, Gülay. “1920–1950 Yılları Arasında Türkiye’deki Reklamcılığın Değerlendirilmesi.” *Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları E-Dergisi* 1, no. 1 (Mart 2018): 41–54.

Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi, 1884–1950. Yayına hazırlayan Hikmet Öksüz, Veysel Usta ve Kenan İnan. Trabzon: Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, 2009.

Ural, Selçuk. “Atatürk Dönemi’nde Trabzon’un Sosyo-Ekonomik Durumuna İlişkin Gelişmelerden Bazı Kesitler.” *Uluslararası Trabzon ve Çevresi Kültür ve Tarih Sempozyumu* (16–18 Mayıs 2006), Trabzon, 2011, 477–492.

Usta, Veysel. *Atatürk ve Trabzon*. Trabzon: Serander Yayınevi, 2011.

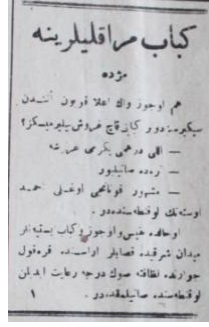
Usta, Veysel ve Ömer İskender Tuluk. *Başlangıçtan Halkevlerine Trabzon’da Tiyatro*. Trabzon: Serander Yayınevi, 2017.

Usta, Veysel. “Tanzimattan Cumhuriyete Trabzon’da Sağlık.” *Anadolu’nun İlk Tıp Gazetelerinden Hekim*, yeni harflere aktaran Mustafa Çulfaz, XIX–XXXIV. Trabzon: Serander / Trabzon Tabip Odası Yayını, 2007.

Varol, Erdem. “Cumhuriyet’in İlk 20 Yılında Türkiye’de Reklam ve Reklamcılık.” *Sakarya İletişim Dergisi* 3, no. 2 (2023): 76–99.

Ekler

Ek 1: Ferah Eczahanesi (*İstikbal*, 25 Nisan 1924)Ek 2: Doktor Operatör Tabip Zühtü (*İstikbal*, 4 Ağustos 1924)Ek 3 : “Şifa” Muayenehane-i Tıbbi ve Dış Tedavihanesi (*İstikbal*, 24 Haziran 1924)

Ek 6: Kebap Meraklılarına Müjde (*İstikbal*, 11 Haziran 1924)

Ek 7: Trabzon ve Canik Oteli (*İstikbal*, 7 Temmuz 1924)

Ek 8: İstiklal Millî Kola ve Çamaşırhanesi (*İstikbal*, 16 Kânunuevvel 1923)

Ek 9: Harik Sigortası (*İstikbal*, 7 Teşrinisani 1923)

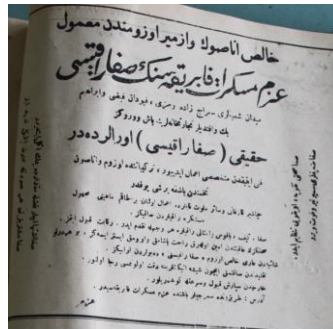

Ek 10: Yelkenci Vapur Kumpanyası (*İstikbal*, 17 Ağustos 1924)

Ek 11: Birinci Undan Mamul Yerli Makaron(Makarna) (*İstikbal*, 25 Kânunuevvel 1923)

Ek 12: Azim Müskirat Fabrikasının Sefa Rakısı (*İstikbal*, 9 Eylül 1924)

Ek 13: Trabzon Mensucat Fabrikası Kolektif Şirket-i Osmaniyesi
(İstikbal, 28 Teşrinievvel 1923)

Ek 14:Fırsattan İstifade Ediniz (*İstikbal*, 26 Mayıs 1924)

Ek 15: Sene Başı Münasebetiyle Büyük Tenzilat (İstikbal, 29 Kânunusani 1924)

Ek 16: Lütfeñ Duyan Duymayana Haber Versin (İstikbal, 2 Mayıs 1924)

Ek 17: Lastiklerin En Sağlamı ve Zarifi Horoz Markalıdır (*İstikbal*, 2

Kanunuevvel 1923)

Ek 18: Trapez Lastikleri (*İstikbal*, 24 Ağustos 1924)

Ek 25: Hakiki İstandard Lambaları Fabrikası (İstikbal, 30 Temmuz 1924)

Ek 26: En meşhur lüküs, masa, duvar ve asma lambaları gelmiştir. (İstikbal, 29 Temmuz 1924)

Ek 27: Ala Birinci Batum Gazyağı (İstikbal, 22 Haziran 1924)

Ek 28: Singer (İstikbal, 13 Nisan 1924)

ÇOCUK YETİŞTİRMEDE KUŞAKLARARASI FARKLILIKLAR: EĞİLİMLER VE PRATİKLER

Prof. Dr. Mine GÖZÜBÜYÜK TAMER*

Giriş

Aile birey üzerinde etkili olan ilk ve en önemli sosyal çevresidir. Dünyaya gelen birey aile ortamında yaşama tutunmakta, büyümekte ve gelişmektedir. Çocuğun dünyaya gelişiyile birlikte içine girdiği bu ilk sosyal çevre, temel ihtiyaçların karşılanması yanı sıra; fiziksel, bilişsel, davranışsal, psiko-sosyal, kişilik ve ahlak gelişimi üzerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Yunan stoacı filozof Epictetus’a atıfla “çocukluk insanın anavatanıdır” vecizesinde vurgulandığı gibi çocuğun ilk sosyal deneyimleri, aile ve yakın çevresi ile başlar ve ileriki yaşamındaki gelişimsel temelini oluşturur. Bu bağlamda çocukluk dönemi, bireyin kişiliği, duyguları ve değerleri üzerinde kalıcı etkilerin olduğu kritik bir dönemdir. Bu dönemde ebeveynler (anne-baba), çocuğun yetiştirilme sürecinde hayatındaki birincil figürler olarak onun genel büyüme ve gelişiminden sorumlu kişilerdir.

Çocuk yetiştirme (child-rearing), çocuğun kişilik, ahlak, değerler ve temel sosyal-duygusal gelişimini kapsayan, doğumdan itibaren aile ortamında şekillenen geniş kapsamlı ve bütüncül bir süreci ifade eder. Bu süreçte aile içindeki ilişkiler, roller ve iletişim biçimleri, bireyin duygusal sağlığını, sosyal becerilerini ve genel yaşam memnuniyetini şekillendirir¹⁸⁶. Çocuklara kitap okumak, ailece yemek yemek, sohbet etmek, birlikte televizyon izlemek ve çocuğu ders dışı etkinliklere katılmaya teşvik etmek gibi faaliyetler, benimsenen ebeveynlik tarzını (parenting style) yansıtır ve çocuğun gelişimini etkiler¹⁸⁷. Ebeveynlik tarzı (stili), ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde çocuklarına karşı sergiledikleri tutum ve uygulamaları yansıtır. Dolayısıyla ebeveynlerin çocuk yetiştirme tarzları çocuğun gelişiminde merkezi önemdedir. Ancak çocuk yetiştirmede evrensel olarak doğru kabul edilen tek

* Prof. Dr., KTÜ Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mgozubuyuk74@gmail.com

¹⁸⁶ Alfred Adler, *Çocuk Eğitimi*, Çev. Kamuran Şipal, İstanbul: Cem Yayınevi, 1996, s.8

¹⁸⁷ Francyne Zeltser, A psychologist shares the 4 styles of parenting-and the type that researchers say is the most successful, 2021

bir yöntem yoktur. Her kültürün, kendine özgü çocuk yetiştirme tarzı vardır. Değişik kültürlerin incelenmesi, çocuk yetiştirme konusunda temel gerçek olarak kabul edilen hiçbir ilkenin evrensel bir geçerliliğe sahip olmadığını açıkça göstermektedir¹⁸⁸. Bu bağlamda, çocuk yetiştirme tutumları; toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılıklar gösterdiği gibi, o toplumdaki aileler arasında da farklılıklar gösterebilir¹⁸⁹.

Ebeveynlerin çocuk yetiştirmeye yönelik eğilimleri, onların çocuk yetiştirmeye ilişkin değer, inanç ve yönelimlerini, yani tutumlarını ifade etmektedir. Bu konuda otoriteye vurgu yapma, özerkliğe önem verme, akademik başarıya odaklanma eğilimi vb. örnek verilebilir. Buna karşılık “pratikler”, bu eğilimlerin gündelik yaşamda somut davranışlara dönüşen biçimlerini, yani somut uygulama örüntülerini temsil eder. Başka bir deyişle, ebeveynlik pratikleri, ebeveyn tutumlarıyla bağlantılı olarak anne-babaların çocuk yetiştirme süreçlerinde sergiledikleri uygulamaları içerir. Kısaca, ebeveynlik pratikleri temel olarak, anne babaların çocuklarını toplumsallaştırmak, psikolojik ve duygusal olarak geliştirmek üzere sergiledikleri davranışlardır¹⁹⁰. Çocuklarının akademik performansını desteklemek isteyen ebeveynlerin okul toplantılarına katılması ya da ev ödevi takibi yapması bu duruma örnek verilebilir. Ortak karar alma süreçleri veya uygulanan cezalandırma yöntemleri de bu pratikler arasındadır. Ayrıca, olumlu geri bildirim, düzen sağlama (disiplin) ve problem çözmeye odaklanan bu tür davranışsal kalıpların mevcut olduğu belirtilmektedir¹⁹¹.

Batı literatüründe çok sayıda araştırma olmasına karşın, Türkiye’de çocuk yetiştirme tutumlarına ilişkin kuramsal ve görgül yaklaşımların sınırlı olduğu belirtilmiştir¹⁹². Türkiye’de bu alandaki araştırmaların önemli bir kısmı, ebeveyn tutum ve davranışlarının ergenlerin gelişimine olan etkileşimini konu edinmiştir. Bu kapsamda incelenen ergenlik dönemi konuları çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, ebeveyn tutumları ile ergenlerin

¹⁸⁸ Alfie Kohn, *Koşulsuz Ebeveynlik*, Çev. Yiğit Ataman, 13. Baskı, Ankara, 2020, s.242.

¹⁸⁹ Orhan Kulaksızoğlu, *Ergen- Aile Çatışmaları ile Annenin Tutumları Arasındaki İlişki ve Ergenin Problemleri*. Marmara Üniversitesi, *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 2013, 71-87.

¹⁹⁰ Nancy Darling ve Laurence Steinberg, L. Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 1993, s. 487.

¹⁹¹ Sofie Kuppens ve Eva Ceulemans, Parenting Styles: A Closer Look at a Well-Known Concept. *Journal of Child and Family Studies*, 1-15, 2018, s.168

¹⁹² Ayşen Yılmaz, *Çocuk yetiştirme tutumları: kuramsal yaklaşımlar ve görgül çalışmalar*. *Türk Psikoloji Dergisi*, 3 (1), 1999, ss.99-118.

yaşadıkları sorunlar¹⁹³, kendini gerçekleştirme seviyeleri¹⁹⁴, arkadaş çevresiyle kurdukları bağlar¹⁹⁵, denetim odağı üzerine etkileri¹⁹⁶, saldırganlık düzeyleri¹⁹⁷, akademik başarıları¹⁹⁸, sosyal anksiyeteyi etkisi¹⁹⁹ gibi konular arasındaki bağlantılar mercek altına alınmıştır. Okul öncesi, ilk ve ortaokul düzeyinde de çocuğu olan ebeveynlerin tutum ve davranışlarının çocukları üzerindeki etkileri konusunda da araştırmalar yapılmıştır²⁰⁰. Ayrıca, çocuk

¹⁹³ Kulaksızoğlu, 2013, a.g.e. 74

¹⁹⁴ Yıldız Kuzgun, *Ana Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi*, Aile Yazıları, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.16.

¹⁹⁵ Figen Çok, *Üniversite Öğrencilerinin Arkadaşlık İlişkileri ve Bunun Ana-Baba Tutumlarıyla İlişkisi: Ankara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1993

¹⁹⁶ Yasemin Argun, (1995). *Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Ortaokul Öğrencilerinin Denetim Odağı Üzerine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1995.

¹⁹⁷ Meliha Tuzgöl, *Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1998; Serdar Doğan, *Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeylere Mensup Ergenlik Çağındaki Kız ve Erkeklerin Saldırgan Davranışlarıyla Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2001.

¹⁹⁸ Şakir Berber, *Sosyo-Ekonomik Faktörlerin ve Ana-Baba Tutumlarının Okul Başarısına Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1990; Friederike Heyndrickx, *The Role of Parenting and Family Background on Turkish Adolescents' Academic Achievement*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2004; Dudugül Temel ve Bengü Türkoğlu (2019). *Yerleşim Yerlerine Göre Anne Baba Tutumlarının Okul Öncesi Çocukların Sosyal Becerilerine Etkisi*. GEFAD-39(2, 2019, s. 843-871

¹⁹⁹ Yudum Akyıl, *Percieved Parental Child-Rearing Practices and Social Anxiety in Turkish Adolescents*. Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2000.

²⁰⁰ Şule Mızrakçı, *Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etki Eden Faktörler: Demografik Özellikleri, Kendi Yetiştiriliş Tarzları, Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Çocuğun Mizacına İlişkin Algıları*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1994; Handan Özcan, *İlkokul Öğrencilerinin Özgüvenleri, Akademik Başarıları ve Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler*, Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 1996; Fatma Ömeroğlu, *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Terbiyesinde Annenin Rolü ve Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1996; Selda Kuru Örgün, *Anne Baba Tutumları ile 8.Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygıları ve Atılganlıkları Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2000; Bilge Yağmurlu, Ann Sanson ve S. Bahar Köymen, *Ebeveynlerin ve Çocuk Mizacının Olumlu Sosyal Davranış Gelişimine Etkileri: Zihin Kuramının Belirleyici Rolü*. *Türk Psikoloji Dergisi*, 20 (55), 2005, 1-20; Elif, Sarı, *Anasınıfına Devam Eden 5-6 Yaş Grubu Çocukların, Annelerinin Çocuk*

yetiştirme tutumları üzerine farklı ülke ebeveynleriyle karşılaştırmalı çalışmalar²⁰¹ ile ebeveyn tutum ve davranışlarını ölçmeye yönelik ölçek geliştirme çalışmaları da²⁰² mevcuttur. Ebeveyn tutumlarını doğrudan odağına alan çalışmaların ise sınırlı olduğu gözlenmiştir. Okul öncesi dönemde anne-baba tutumları²⁰³ ²⁰⁴ile annelerin çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen etmenler araştırılmıştır²⁰⁵. Yüksel ve Demircioğlu ise Hollanda’da yaşayan Türk kökenli annelerin farklı kültürde çocuk yetiştirmeye yönelik görüşlerini incelemiştir²⁰⁶. Nas, merhametli ebeveynlik tutumu kavramını yeni bir bakış açısıyla ele alarak bu konuda aileler ve ilgili profesyoneller için farkındalık oluşturmak üzere çalışmasını yürütmüştür²⁰⁷. Yılmaz, Türkiye’de helikopter ebeveynliğin yaygınlığını hem anne hem baba boyutunda ortaya koymayı amaçlamıştır²⁰⁸. Eker ve Türk ise annelerin kendi anne ret-kabul düzeylerinin ebeveynlik tutumları üzerindeki etkisini incelemiştir²⁰⁹. Çiğdem Kağıtçıbaşı’nın 1970’lerin sonunda gerçekleştirdiği ve literatürde “Çocuğun

Yetiştirme Tutumlarının, Çocuğun Sosyal Uyum ve Becerilerine Etkisinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2007; Gönül Kircaali-Iftar, How do Turkish mothers discipline children? An analysis from a behavioural perspective. *Child Care Health Dev.* 2005 Mar;31(2):193-201

²⁰¹ Yağmurlu vd., 2005; Özyürek, A. (2017). Okul Öncesi Çocuğa Sahip Anne-Babalara Yönelik “Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Anne-Baba Görüşleri Ölçeği” ve “Anne-Baba Tutum Ölçeği” Geliştirme Çalışması. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2 (1), 26-38.

²⁰² Evren Karabulut Demir ve Gül Şendil, Ebeveyn Tutum Ölçeği. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11 (21), 2008, 15-25

²⁰³ Ramazan Sak, İkbâl Şahin Sak, Sibel Atlı ve Betül Şahin, B.K. Okul Öncesi Dönem: Anne Baba Tutumları, *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 2015, 972-991.

²⁰⁴ Erhan Alabay, Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ebeveynlik Tutumlarının İncelenmesi, *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi*, 2017, s.156-174.

²⁰⁵ Deniz Şanlı, Candan Öztürk, Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2012, 32:31-48.

²⁰⁶ Raziye Yüksel ve Haktan Demircioğlu, Annelerin Farklı Kültürde Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Görüşlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma: Amsterdam Örneği. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 9 (1), 171-187, Mart 2019.

²⁰⁷ Eşref Nas, Ebeveynlik Tutumuna Yeni Bir Bakış: Merhametli Ebeveynlik, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2023, 12 (3), 2023,1924-1947

²⁰⁸ Hasan Yılmaz, İyi Ebeveyn, Çocuğu İçin Her Zaman Her Şeyi Yapan Ebeveyn Değildir: Algılanan Helikopter Ebeveyn Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması, *Journal of Early Childhood Studies*, 3(1), 2019, 3-30.

²⁰⁹ Engin Eker ve Arzum Türk, Anne Ebeveynin Kendi Anne Red Kabulünün, Ebeveynlik Tutumu Üzerine Etkisi, *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 202125-39.

Değeri²¹⁰” araştırmaları olarak bilinen çalışmada ise aile yapısındaki değişim sosyoekonomik gelişimle ilişkilendirilerek ele alınmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda ebeveynlerin çocuk sahibi olma motivasyonları, çocuklara attıkları değerler ve doğurganlık tercihleri analiz edilmiş; sonuç olarak çocuğun ekonomik, psikolojik ve sosyal değer olmak üzere üç temel değer tipine sahip olduğu ortaya konmuştur. Araştırma, sosyoekonomik değişimle birlikte ebeveynliğin odağının ekonomik fayda boyutundan psikolojik-değersel boyuta kaydığını göstererek, Türkiye'deki çocuk yetiştirme tutumlarını anlamlandırmaya yönelik özgün bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Uluslararası araştırmalarda ise ebeveynlik yaklaşımlarını konu edinen birçok araştırma bulunmaktadır. Aavik ve arkadaşları çalışmalarında, Estonya'daki Estonyalı ve Rus ebeveynler arasında çocuk yetiştirme faaliyetleri ve kişisel değerlerindeki farklılıkları ve benzerlikleri araştırmışlardır²¹¹. Tiwari, çocukların yaşam boyu öğrenmelerini ve toplumsal olarak değer gören bir özsaygı geliştirmelerini destekleyen demokratik (otoritatif) ebeveynlik tarzını incelemiştir²¹². Rahman ve Ningrum, öğrencilerin sahip oldukları ebeveyn tutumlarına (otoriter, demokratik, izin verici) göre bilişötesi düşünme becerilerinin farklılaştığını göstermektedir²¹³. Benzer şekilde Xiong ve arkadaşları, demokratik ebeveynliğin suça eğilimli akran ilişkilerini azaltmadaki, ruh sağlığı sorunlarını hafifletmedeki ve suç mağduru olma olasılığını düşürmedeki rolüne dikkat çekmiştir²¹⁴. Hussain ve arkadaşları, benlik saygısının demokratik ebeveynlik tarzıyla pozitif yönde ilişkili olduğunu tespit etmiştir²¹⁵. Garcia ve arkadaşları da, demokratik

²¹⁰ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Çocuğun Değeri (Türkiye’de Değerler ve Doğurganlık)*. İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981.

²¹¹ Anu Aavik ve Aavik Toivo, Personal Values And Self-Reported Child-Rearing Activities of Estonian And Russian Parents in Estonia, *Trames Journal of the Humanities and Social Sciences* 16 February, 2012 (1).

²¹² [Arjun Prasad](#), Tiwari, (2022). Authoritative parenting: The best style in children’s learning. *American Journal of Education and Technology* 1(3):18-21

²¹³ Tuti Alawiyah Rahman, & Devy Sekar Ayu Ningrum. (2021). Profile of students’ metacognitive thinking skills viewed from parenting style of the parents. *Journal of Multicultural Studies in Guidance and Counseling*

²¹⁴ [Ruoshan Xiong](#), [Spencer De Li](#) ve [Yiwei Xia](#), A Longitudinal Study of Authoritative Parenting, Juvenile Delinquency, And Crime Victimization Among Chinese Adolescents, *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 2020.

²¹⁵ Adnan Hussain, Shazia Khalid, Saba Zer Naz, Muhammad Meikail, Ahmad Ullah ve Andleeb, Impact of authoritative parenting style on self-esteem. *Journal of Science, Computing and Engineering Research (JSCER)*, 2020.

ebeveynliğin ergenler arasında en yaygın uygulanan tarz olduğunu ve ebeveynlik stilleriyle ergenlerin benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur²¹⁶.

Bu çalışma ile farklı kuşaklar (Baby Boomers/Bebek Patlaması, X, Y ve Z) arasında çocuk yetiştirme eğilimleri ve pratikleri incelenerek, bu alanda gözlenen önemli değişimlerin ve kuşaklar arası farklılıkların ortaya konması amaçlanmaktadır. Çalışmanın odağında farklı kuşakların çocuk yetiştirme eğilim ve pratikleri yer aldığından, kuşak kavramının tanımlanması konunun anlaşılabilirliği açısından önemlidir. Türk Dil Kurumu “kuşak” kavramını, “yaklaşık yirmi beş, otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği” veya “aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını ve benzer sıkıntıları paylaşmış kişilerin topluluğu” olarak tanımlar. Başka bir ifadeyle, “kuşak” biyolojik olarak ebeveyn ve çocukların doğumları arasındaki ortalama zaman aralığını ifade ederken; sosyolojik açıdan, “aynı zaman diliminde doğmuş, aynı çağ ve hayat evresini ve belirli zaman döneminin olayları, eğilimleri ve gelişmelerini paylaşan insan topluluğunu” ifade eder²¹⁷. Öyle ki, kuşaklar doğdukları zaman dilimi içinde bulundukları dönemin sosyal, ekonomik, teknolojik ve siyasi olaylarını tecrübe edinen ve bu olaylar tarafından oluşan ortak değer, deneyim, paylaşım ve benzer sorumluluklara sahip insan topluluğu olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla her bir kuşak içinde yaşadığı toplumun sahip olduğu ekonomik, siyasi, sosyal ve teknolojik faktörlerinden dolayı farklı karakteristik özelliklere sahip olmaktadır²¹⁸. Bu çerçevede, her bir kuşağın toplumsal, ekonomik ve teknolojik koşullara bağlı olarak geliştirdiği bakış açısı, değer yargıları ve yaşam biçimi; aile içindeki dinamikleri ve özellikle de ebeveynlik rollerini de derinden etkilemektedir. Ebeveynlik tarzları, ait olunan kuşağın karakteristik özelliklerinin bir yansıması olarak, yeni neslin yetiştirilme biçiminde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, Baby Boomers, X, Y ve Z kuşakları arasındaki çocuk yetiştirme eğilimlerinin karşılaştırmalı analizi için gerekli olan ebeveynlik tarzlarına dair kuramsal çerçeve sunulmuş ve araştırmanın teorik temeli oluşturulmuştur. Ardından, araştırmanın yöntemi

²¹⁶ Oscar F. García, Emilia Serra, Juan J. Zacarés ve Fernando García (2018). Parenting Styles And Short-And Long-Term Socialization Outcomes: A Study Among Spanish Adolescents And Older Adults, *Psychosoc. Interv.*, 2018, 27, 153–161.

²¹⁷ Vehbi Bayhan, Milenyum veya Y Kuşağı Gençliğinin Sosyolojik Bağlamı, *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 2014, 8-25.

²¹⁸ Mine Gözübüyük Tamer, 11. Yaşlanma ve Kuşaklararası Eşitlik. *Yaşlılık Yeni Yüzyılın Gerçeği*, Velittin Kalinkara, Editör, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Şti, Ankara, 2019, ss.297-336.

ve veri analiz tekniği ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Saha araştırması verilerinin analizinden elde edilen sonuçların yer aldığı bölümde, öncelikle katılımcılara ilişkin demografik bilgiler verilmiş ve alan yazınından hareketle her bir kuşağın genel özellikleri özetlenmiştir. Ayrıca, katılımcıların ebeveynlik tarzlarına yönelik bulgular, oluşturulan temalar altında sistematik bir biçimde okuyucuya sunulmuştur. Çalışmanın son bölümü ise elde edilen tüm bulguların tartışıldığı, genel bir değerlendirmenin yapıldığı ve gelecekteki çalışmalara yönelik önerilerin sunulduğu kısımdan oluşmaktadır.

Ebeveynlik Tarzı Üzerine Kuramsal Çerçeve

Ebeveynlik tarzı, çocuğa karşı sergilenen genel tutum ve davranış örüntülerini tanımlar ve çocuğun duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimini şekillendirmede önemli bir rol oynar²¹⁹. Bu konuda en yaygın sınıflandırma Diana Baumrind'e (1966, 1971)²²⁰ aittir. Onun ebeveynlik tarzları sınıflaması güncelliğini koruyarak hâlâ literatürde temel bir referans olarak kullanılmaktadır; bununla birlikte, Maccoby ve Martin (1983) tarafından eklenen 'ihmalkâr' tarz gibi katkılar, ebeveynlik anlayışının kapsamını genişletmiş ve modern araştırmalarda kültürel ve çağdaş bağlamlara uyarlanmıştır. Diğer taraftan, özellikle Türkiye'de son yıllarda dikkat çeken aşırı koruyucu ebeveynlik tarzı, çocuğun tüm gelişim süreçleri üzerindeki derin etkileri nedeniyle çağdaş ebeveynlik yaklaşımları çerçevesinde önemli bir tartışma alanı oluşturmaktadır. Literatürde bu durum, helikopter ebeveynliği²²¹ şeklinde adlandırılmakla birlikte farklı yazarlar tarafından

²¹⁹ Diana Baumrind, Effects of authoritative parental control on child behavior. *Child Development*, 37 (4), 1966, 887-908; Eleanor E. Maccoby., ve John A. Martin. Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction. In P. H. Mussen, & E. M. Hetherington (Eds.), *Handbook of Child Psychology: Vol. 4. Socialization, Personality and Social Development*, 1983, pp. 1-101, New York: Wiley.

²²⁰ Baumrind, 1996, a.g.e.; Diana Baumrind, Current patterns of parental authority, *Developmental Psychology*, 1971, 4, 1-103.

²²¹ [Kyong-Ah Kwon](#), [Gyesook Yoo](#) ve [Jennie De Gagn](#), Does "Hovering" matter? Helicopter parenting and its effect on wellbeing. *Sociological Spectrum*, 31(4), 2011, 399-418; Yılmaz, a.g.e., 2019

çeşitli kavramlarla da -aşırı ebeveynlik²²², şımartıcı ebeveynlik²²³ gibi- karşılık bulmaktadır.

Ebeveynlik tarzları üzerine yapılan araştırmalarda öncü bir araştırmacı olarak kabul edilen Baumrind'in araştırmalarının çoğu ebeveynlik tutumlarının 'otorite' ve 'şefkat veya duyarlılık' olmak üzere iki boyutuna odaklanmıştır. *Otorite*, ebeveynlerin çocuklarının davranışlarını rasyonel davranış standartları belirleyerek kontrol etmeye çalıştıkları dereceye işaret ederken *şefkat veya duyarlılık* ise çocuğa gösterilen sevginin miktarı ve biçimi ile çocuğun bakış açılarının kabul edilmesi anlamına gelir. Bu boyutlara dayanarak Baumrind, okul öncesi dönemdeki çocuklarla yaptığı çalışmasında tanımladığı "demokratik, otoriter ve izin verici" olmak üzere üç ebeveynlik tarzı kategorisi belirlemiştir²²⁴.

Demokratik ebeveynlik, çocuğun ayrı bir birey olduğunu kabul eden ve onun bağımsız kişiliğini ve düşünce özgürlüğünü teşvik eden bir yaklaşım olarak tanımlanır. Başka bir ifadeyle, kabul, ilgi, sevginin, kontrol ve denetimle dengede olduğu çocuk yetiştirme stilidir. Bu tutuma sahip ebeveynler çocuklarından hem olgunluk sergilemelerini hem de toplumsal normlara uymalarını beklerler. Karar alma aşamalarında çocuklarının görüşlerine önem verir, onları dinler ve duygularını serbestçe ifade etmelerine olanak tanır²²⁵. Yanlış davranışlarla karşılaşıldığında cezalandırma yerine, davranışın sebeplerini anlamak için çocuklarıyla yapıcı bir diyalog kurmayı tercih ederler. Demokratik tutumun çocuklarda gelişmiş bir güven duygusu, bağımsızlık, kendini rahatça ifade etme, girişimci ruh, sorumluluk bilinci, sosyal uyum, okul başarısı ve yaratıcılık gibi birçok olumlu özelliğin gelişmesine zemin hazırladığı tespit edilmiştir²²⁶.

²²² Nancy Gibbs, The growing backlash against overparenting, 2009, <https://content.time.com>; Sofie Kuppens ve Eva Ceulemans, E, Parenting Styles: A Closer Look at a Well-Known Concept. *Journal of Child and Family Studies*, 2018, 1-15.

²²³ Aparajita Sharma ve Shikha Sarna, Is Parental Attachment Transforming Parents to Helicopter Parents?, *Global Journal for Research Analysis*, 7(5), 2018, 13-15.

²²⁴ [Elizabeth Levin](#), Baumrind's Parenting Styles. In: Goldstein, S., Naglieri, J.A. (eds) *Encyclopedia of Child Behavior and Development*, 2011, Springer, Boston, MA.

²²⁵ Baumrind, 1966, a.g.e.,

²²⁶ Yıldız Kuzgun, *Ana Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi*, Aile Yazıları. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991; Baumrind, a.g.e., 1966, Baumrind, a.g.e., 1971; Yılmaz, a.g.e., 1999.

Otoriter ebeveynlik, çocuğa karşı yüksek kontrol ve disiplin, ancak düşük duygusal sıcaklık ve açıklama içeren bir yaklaşımı ifade eder. Başka bir ifadeyle, ebeveyn kontrolünün yüksek, ebeveyn sıcaklığının, ilgisinin düşük olduğu çocuk yetiştirme stilidir. Ebeveynler, kuralları kesin ve sorgulanamaz olarak uygular; koydukları kurallara çocuklarının koşulsuz uymalarını ve itaat etmelerini beklerler²²⁷. Çocuğun düşüncelerine veya duygularına çok az değer verilir. Ebeveyn davranışlarının ve uyguladığı kuralların nedenini açıklama gereği hissetmez. Çocuktan beklentisi verilen talimatlara koşulsuz uymasındır. Bu tutumu benimseyen ebeveynler, çocuklarını katı, önceden belirlenmiş bir kalıba sokmaya çalışır. Ebeveynler, çocukların yaptığı en küçük yaramazlıkları veya yanlışları bile hemen düzeltme çabasına girerler. Bu tür ailelerde çocuklar kurallara uymadıklarında ceza uygulanır. Çocuktan beklenen, anne babanın belirlediği ilkelere itirazsız bir şekilde uymasındır²²⁸

İzin verici/Tavizkar ebeveynlik, çocuğa karşı yüksek duygusal sıcaklık gösterirken, disiplin ve kontrolün düşük olduğu bir yaklaşımı ifade eder. Diğer bir deyişle, aile içi ilişkilerde ilgi ve şefkatin yüksek, kontrolün düşük olduğu çocuk yetiştirme stilidir. Bu tarz ebeveynlik, aşırı hoşgörü temeline dayanır; bu yaklaşımda ebeveynlerin temel önceliği çocuğa sevgi ve duygusal destek sunmak olup buna karşılık kural ve beklentiler açısından çok az talepte bulunulur²²⁹. Tavizkar tutum sergileyen ebeveynler çocuklarının isteklerini kayıtsız şartsız kabul ederler²³⁰. Bu tutum, çocuk merkezci ailelerde daha çok görülmektedir. Ebeveynler nadiren kural koyar veya mevcut kuralları nadiren uygular. Bu tür bir aile ortamında, inisiyatif tamamen çocuğun elindedir ve diğer aile bireyleri onun isteklerine teslim olur. Bu şekilde büyüyen ve şımartılan çocuk, hayatının ilerleyen dönemlerinde tüm taleplerinin karşılanacağına inanır. Ne var ki, her isteğinin ve beklentisinin yerine gelmediğini anladığında hayal kırıklığına uğrayabilir²³¹

İhmalkâr ebeveynlik, ebeveynlerin hem çocuklarına yönelik beklentilerinin düşük olduğu hem de çocuklarının ihtiyaçlarına karşı duyarlılıklarının sınırlı olduğu bir tutum olarak tanımlanmaktadır. Yani, aile

²²⁷ Baumrind, a.g.e., 1966

²²⁸ Atalay Yörükoğlu, *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1984, s.150.

²²⁹ Kenneth Curley ve Yasuhiro Kotera, Qualitative investigation into the perception towards compassionate parenting among parents of autistic children: Cross-cultural comparison between the UK and the Netherlands. *Healthcare*, 11(8), 2023, s.3).

²³⁰ Haluk Yavuzer, *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*. 34. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul. 2016

²³¹ Haluk Yavuzer, Yaygın Anne Baba Tutumları, Ana-Baba Okulu, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2001, s.30).

içi ilişkilerde sıcaklığın ve kontrolün düşük olduğu çocuk yetiştirme tarzıdır. Bu tarz ebeveynler, çocuklarına çok az ilgi, rehberlik veya sevgi gösterir ve onları çoğunlukla yalnız bırakır; maddi ve duygusal ihtiyaçlarını yeterince karşılamada yetersiz kalırlar. Çocuklar, ebeveynlerin gözünde plan ve çalışmalarında bir engel olarak görülebilir ve çocuk yetiştirme sürecinde rehberlikten yoksun bırakılır. Bu tutum, aile ortamında çocuklara ilgi ve sevgi gösterilmediğini, onlara değer verilmediğini ifade eder. İlgisiz ailelerde, çocuklar ciddi bir sorun yaratmadıkça her şeyin düzgün gittiği kabul edilir²³²

Aşırı koruyucu ebeveynlik, anne babaların çocuklarını gereğinden fazla himaye etme, denetleme ve onlara sürekli ilgi gösterme davranışı olarak adlandırılır²³³. Özellikle Y ve Z kuşağı ebeveynlik pratiklerinde sıklıkla karşılaşılan ve aşırı korumacılığın bir uzantısı olan “Helikopter Ebeveynlik” kavramı da, ebeveynlerin çocuklarının hayatlarına aşırı derecede müdahale etmesi, onların sürekli etraflarında dolaşarak sorunlarını çözmesi ve başarısızlıklarından koruması anlamına gelmektedir²³⁴. Bu tutuma sahip ebeveynler, çocuklarını kesintisiz bir koruma altında tutar ve onların her işine karışarak müdahalede bulunurlar. Aşırı koruma, çocukların yeni deneyimler edinmesine fırsat tanımaz; hatta yeterli olabilecekleri konularda bile ebeveynler devreye girerek görevleri kendileri üstlenirler²³⁵. Bu durum, Elizabeth Badinter’in “Kadın mı, Annelik mi?” eserinde eleştirdiği modern ‘yoğun annelik’ (intensive mothering) ideolojisinin bir yansıması olarak görülebilir; zira bu ideoloji, ebeveynliği toplumsal bir baskı haline getirerek aşırı denetim ve fedakârlık gerekliliğini dayatmaktadır²³⁶. Parker, aşırı koruyucu ebeveynlerin çocuklarından ayrılmakta zorlandığını ve tüm sorumluluklarını üstlendiğini, bunun sonucunda çocukların bağımlı ve kararsız bireyler haline geldiğini belirtir²³⁷. Kulaksızoğlu da bu ebeveynlerin görevlerini yerine getirdiklerine inanıp çocuklarından minnettarlık

²³² Tülay Ayyıldız, Zonguldak İl Merkezinde 0-6 Yaş Çocuğu Olan Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları. *Yüksek Lisans Tezi*, Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak, 2005, s.7.

Arzu Özyürek, Okul Öncesi Çocuğa Sahip Anne-Babalara Yönelik “Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Anne-Baba Görüşleri Ölçeği” ve “Anne-Baba Tutum Ölçeği” Geliştirme Çalışması. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 2 (1), 2017, 26-38. s.27.

²³³ Yavuzer, 2001, a.g.e.

²³⁴ Cline, Foster, and Jim Fay. *Parenting with Love and Logic: Teaching Children Responsibility*. NavPress, USA, 1990.

²³⁵ Alabay, 2017, a.g.e

²³⁶ Elisabeth Badinter, *Kadınlık mı? Annelik mi?* İstanbul, İletişim Yayımcılık, 2011

²³⁷ Parker, 1984, a.g.e.

beklediğini, ancak çocuklarının birey olma arzularını desteklemediklerini söyler²³⁸.

Tüm bu kuramsal çerçeve göz önüne alındığında, ebeveynlik tarzının sosyokültürel bağlama ve çağın gereklerine uygun olarak dinamik bir değişim gösterdiği açıkça anlaşılmaktadır. Özellikle aşırı koruyucu ve helikopter ebeveynlik gibi yaklaşımların ortaya çıkışı, ebeveynliğin artık sadece disiplin ve şefkat gibi temel boyutlarla değil, aynı zamanda yoğun annelik idealleri ve çocuk merkezci aile yapısının getirdiği karmaşık müdahale seviyeleriyle de tanımlanması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Baby Boomers, X, Y ve Z kuşaklarının kendilerinden önceki modellere kıyasla, ebeveynlik tarzlarını nasıl yorumladıkları, hangi boyutlara ağırlık verdikleri ve çağdaş tutumları ne ölçüde benimsedikleri önem kazanmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma, fenomenolojik araştırma desenine dayanan nitel bir çalışma olarak yürütülmüştür. Bu desenin seçilme mantığı, çalışmanın konusunu oluşturan farklı kuşaklardaki ebeveynlik deneyimlerinin ortak temasını ve katılımcılar tarafından nasıl anlamlandırıldığını derinlemesine anlamaktır. Fenomenoloji (olgubilim), günlük yaşamda sıkça karşılaşılan ancak anlamı tam olarak kavranamayan olguların derinlemesine incelenmesine olanak sağlayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, bireylerin belirli bir olguya dair deneyimlerini ve bu deneyimlere verdikleri anlamları anlamayı amaçlar²³⁹. Bu bağlamda, veri toplama aracı olarak derinlemesine görüşme tekniği tercih edilmiştir; görüşmeler, katılımcıların deneyimlerini ve anlam dünyalarını doğrudan aktarabilmelerine imkân tanıyan yarı yapılandırılmış sorulardan oluşmaktadır. Görüşme formu, ilgili alan yazın incelenerek araştırmacı tarafından hazırlanmış ve açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Araştırmacı, kendi önyargılarını ayrıca alma (epokhe) çabasıyla, katılımcıların ebeveynlik deneyimlerinin özsel yapısını ve ortak anlamını ortaya çıkarmaya çalışan şeffaf bir yorumlayıcı rolünü üstlenmiştir. Araştırma örnekleme, ölçüt örnekleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme, araştırmada temel niteliklere sahip bireylerin, olayların veya nesnelerin önceden belirlenmiş ölçütleri karşılaması durumunda örnekleme

²³⁸ Adnan Kulaksızoğlu, *Ergen-Aile Çatışmaları İle Annenin Tutumları Arasındaki İlişki ve Ergenin Problemleri*, İstanbul Üniversitesi, 1985.

²³⁹ Michael Quinn Patton, *Qualitative Research And Evaluation Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2002, s.54; Ali Yıldırım, *Hasan Şimşek, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11th ed. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2015.

dâhil edilmesini öngörür²⁴⁰. Bu çalışmada, farklı kuşaklara mensup ebeveynler örnekleme dâhil edilmiştir. Örnekleme, dört kuşaktan (Baby Boomers, X, Y ve Z) her biri 10 katılımcı olmak üzere toplam 40 kişiden oluşmaktadır. Her bir kuşaktan kadın ve erkek katılımcıların temsiliyetine özen gösterilmiştir. Katılımcılara, ölçüt örnekleme yöntemi doğrultusunda yüz yüze görüşmeler yoluyla ulaşılmıştır. Veri toplama süreci, 2025 yılı Şubat-Mart-Nisan ayları arasında yürütülmüş; her bir görüşme yaklaşık 25-30 dakika sürmüştür. Görüşmeler, araştırmacının yakın çevresinden başlanarak kamusal alanlarda (örneğin parklar, meydanlar vb.) sürdürülen etkileşimlerle genişletilmiştir. Böylece örnekleme çemberi, belirlenen ölçütleri karşılayan farklı bireylerin dâhil edilmesiyle kademeli olarak genişlemiştir. Katılımcılar arasında akrabalık bağı bulunmamasına özen gösterilmiş ve araştırmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayandırılmıştır. Görüşmeler, katılımcıların onayı ile kaydedilmiş ve yazılı metne dönüştürülmüştür. Toplanan veriler, betimsel analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Her bir ifade eşit derecede önemli kabul edilerek anlamlı birimler belirlenmiş, bu birimler benzerliklerine göre temalar altında toplanmıştır. Belirlenen temalar yorumlanarak katılımcıların deneyimlerinin derinlemesine anlaşılması sağlanmış ve bu deneyimlerin sosyal ve kültürel bağlam içindeki anlamı ortaya konmuştur. Bulgular, yaşam seyri yaklaşımı çerçevesinde değerlendirilmiş ve kuşaklararası farklılıkların ebeveynlik anlayışı ve pratiklerine etkisi zengin betimlemelerle sunulmuştur. Araştırma bulguları sunulurken, katılımcıların özgün ifadelerinden yapılan doğrudan alıntılar kullanılmıştır. Bu alıntılar, alıntının ait olduğu kuşağı ve katılımcıyı netleştirmek amacıyla özel bir kodlama sistemiyle gösterilmiştir. Bu sistemde, her bir katılımcı kuşağının baş harfi ve sıra numarası esas alınmıştır (Baby Boomer kuşağından katılımcı için BB1; X kuşağı katılımcısı için X2, Z kuşağı katılımcısı için Z3 gibi). Bu yöntem, nitel verilerin şeffaflığını artırmış ve bulguların kuşağa özgü bağlamını sağlamıştır. Araştırma, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 17.01.2025 tarihli ve 608746 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

II. Nitel Bulgular

Bu bölümde, farklı kuşaklara mensup ebeveynlerle gerçekleştirilen yüz yüze görüşmelerden elde edilen nitel verilerin analizi sunulmuştur. Görüşme formu; katılımcıların demografik özelliklerini ve ebeveynlik

²⁴⁰ Şener Büyüköztürk, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz ve Funda Demirel, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (17th ed.). Pegem Yayınları, 2011, 90-91

anlayışlarını belirlemeye yönelik genel soruların yanı sıra, çocuk yetiştirme pratikleri, kuşaklararası farklılıklar, toplumsal ve kültürel etkiler, teknolojinin ebeveynlik üzerindeki yansımaları ve gelecek nesillere ilişkin perspektifleri içeren tematik bölümlerden oluşmaktadır. Katılımcıların yanıtları, bu temalar çerçevesinde analiz edilerek kuşaklar arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve eğilimler ortaya konulmuştur.

Sosyo-Demografik Bulgular

Bu bahiste öncelikle katılımcıların sosyo-demografik görünümlerine yer verilmiştir. Tablo-1'den hareketle katılımcıların yaş ve cinsiyet dağılımlarına bakıldığında, en genç katılımcı grubun Z Kuşağı (22-27 yaş) tarafından temsil edildiği, en yaşlı grubun ise Baby Boomers'lardan (59-72 yaş) oluştuğu görülür. Cinsiyet dağılımları açısından, Baby Boomers ve Y kuşağında kadın katılımcıların sayısı daha fazla iken X kuşağında kadın ve erkek dağılımı eşit bir şekilde dengelenmiş, ancak Z kuşağında ise çoğunlukla kadın katılımcılar araştırmaya dahil olmuşlardır.

Tablo-1: Katılımcıların Demografik Profilleri

Kuşak	Katılımcı Sayısı	Yaş Aralığı (Ortalama)	Cinsiyet Dağılımı (Kadın/Erkek)	Eğitim Düzeyi (En Sık Görülen)	Mesleki Durum (En Sık Görülen)
Baby Boomers	10	59-72 (65.2)	7 Kadın / 3 Erkek	8-İlkokul / 2-Ortaokul	Ev Hanımı / Emekli
				7-Lise / 3-	Esnaf / Ev
X Kuşağı	10	28-55 (44.6)	5 Kadın / 5 Erkek	Lisans	Hanımı / Memur
Y Kuşağı	10	30-41 (35.4)	6 Kadın / 4 Erkek	1-Lise/9-Lisans	Öğretmen / Uzman Meslekler
Z Kuşağı	10	22-27 (24.1)	8 Kadın / 2 Erkek	4-Lise / 2-Ön Lisans/4-Lisans d.	Ev Hanımı / Hizmet Sektör ç.

Baby Boomers/Bebek Patlaması kuşağı (1946-1964), İkinci Dünya Savaşı sonrası bir nüfus patlamasıyla doğan bir milyara yakın bebeğe verilen isimdir²⁴¹. Bu kuşak, dünyada insan hakları hareketlerinin ve radyoların yaygın kullanımının, Türkiye’de ise çok partili döneme geçişin yaşandığı yıllarda büyümüştür. Sadakat duyguları gelişmiş, azla yetinmeyi bilen, işyerinde uzun yıllar kalabilen bireylerdir; teknoloji kullanımı kişiden kişiye değişmekle birlikte²⁴², genelde teknolojik aletleri kullanmakta başarılı olamamışlardır. Televizyon izleyerek büyüyen ilk kuşak olmaları, karakter gelişimlerini etkilemiştir²⁴³. Belirgin özellikleri arasında içten bağlılık, kurallara uyum, örf ve adetlere bağlılık, çok çalışkanlık, idealistlik ve bütün hayatlarını çalışarak geçirme isteği bulunur²⁴⁴. Bu kuşak, çocuk yetiştirme döneminde geleneksel aile rollerini benimsemiş ve hayatlarının büyük bölümünü bu roller etrafında şekillendirmiştir. *Araştırma kapsamında Baby Boomers* kuşağından yedisi kadın üçü erkek 10 katılımcıyla görüşülmüştür. Katılımcıların yaş aralığı 59 ile 72 arasında değişmekte olup yaş ortalaması 65’dir. Eğitim düzeyi açısından, katılımcıların sekizi ilkökul ikisi ortaokul mezunudur. Bu durum, dönemin sosyoekonomik koşullarının ve özellikle kadınlar için eğitim imkânlarının kısıtlılığının bir yansımasıdır. Mesleki açıdan kadın katılımcıların tamamı ev hanımı, erkek katılımcılar ise serbest meslekle işgal olmuş emekli bireylerdir.

X Kuşağı, (1965-1979), yılları arasında doğmuş, Baby Boomers kuşağının yetiştirdiği ilk kuşaktır. X Kuşağı’nın gelişim dönemi, bir yandan önceki kuşağın yüksek refah düzeyinin devlet bütçelerinde yarattığı karşılanamaz maliyetler ve 70’li yılların petrol krizinin tetiklediği ekonomik problemler gibi zorluklarla şekillenmiştir²⁴⁵. Diğer yandan, bu kuşak sosyal bağlamda, anne ve babaların ayrılmaya ve ayrı yaşamaya başladığı kültürün

²⁴¹ Muhammet Hamdi Mücevher ve Ramazan Erdem, *X Kuşağı Akademisyenler ile Y Kuşağı Öğrencilerin Birbirlerine Karşı Algıları*, Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 9(22), 2018, 60-74.

²⁴² Orhan Adıgüzel, Zeynep Batur H., Nisa Ekşili . Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:19, 2014, s.165-182.s-172

²⁴³ Ayşegül Ünver, *Y ve Z Kuşaklarının Hedonik ve Faydacı Tüketim Davranışlarının Marka Sadakatine Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın, 2019, s.2

²⁴⁴Bahattin Aka, *Bebek Patlaması, X ve Y Kuşağı Yöneticilerin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Kamu ve Özel Sektör Farklılıklarına Göre İncelenmesi: Bir Araştırma*. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20),2019, 118-135, s.121

²⁴⁵Ayşe Yıldırım, *X ve Y Kuşaklarının Esnek Çalışmaya Olan Bakış Açıları: Bir Alan Araştırması*. T. C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

ilk temsilcileri olarak yetişmişlerdir²⁴⁶. Toplum tarafından aykırı görülebilecek farklı giyim, müzik ve yaşam stillerini benimsemişlerdir. Hip hop, kulüp kültürü, kablolu televizyon ve video oyunları sosyal aktivitelerini oluşturur²⁴⁷. Karakteristik olarak bireyci, otoriter²⁴⁸, olumsuz ve kuşkucu olmakla birlikte, değişime hızlı ayak uydururlar. Saygı görecekları bir makama, para kazanmaya ve sosyalleşmeye önem verirler. Kendi kendilerini yönetebilen, bağımsız, çalışkan ve eğitimli bireylerdir²⁴⁹. Teknik kabiliyetleri yüksek, girişimci, yaratıcı, pratik ve iyimser özelliklere sahiptirler ve grup çalışmasına Baby Boomers'a göre daha yatkındırlar²⁵⁰. Eğitime büyük değer verirler, kendi kendilerine yetmeyi ve başarılı olmayı severler, öğrenme yöntemlerinde teknolojiye dayanırlar²⁵¹. Özgüvenleri yüksek, açık fikirli, amaç odaklı, girişimci, bağımsız ve özgürlüklerine düşkündürler. *Araştırma kapsamında X kuşağından* yaş aralığı 28 ila 55 yaşlarda beşi kadın beşi erkek olmak üzere 10 katılımcı ile görüşülmüştür. Katılımcıların yaş ortalaması 44'dür. Katılımcıların eğitim seviyesi, Baby Boomers kuşağına kıyasla belirgin bir yükseliş göstermektedir. Katılımcıların yedisi lise mezunu, üçü de lisans mezunudur. Mesleki durum açısından, esnaf, ev hanımı ve memur gibi çeşitli meslek grupları temsil edilmektedir. Bu çeşitlilik, bu kuşağın değişen ekonomik ve sosyal yapıya daha iyi adapte olduğunu göstermektedir.

Y Kuşağı (1980-1999), teknolojiyi çok iyi kullanan, sınırların kalktığı ve hızlı değişimin yaşandığı bir döneme aittir²⁵². Bu terim, gençlerin her şeyi "Neden?" diye sorgulamaları nedeniyle ortaya çıkmıştır²⁵³. İnternet, Google, cep telefonları ve dijital kameraların yaygınlaştığı, savaş ve terör saldırılarının yaşandığı bir dönemde büyümüşler, yeni teknoloji ürünlerinin ilk kullanıcıları olmuşlardır²⁵⁴. Baby Boomers ve X Kuşağından ayıran en önemli özellikleri teknolojiye olan yoğun ilgi ve meraklarıdır. Alan yazında bu kuşak milenyum kuşağı, yalnız kuşak, internet bağımlısı kuşak olarak da anılmaktadır.

²⁴⁶ Tuna Çağlar Topgöl, *Y Nesli Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

²⁴⁷ Ünver, 2019, a.g.e., s.5

²⁴⁸ Ünver, 2019, a.g.e., s: 5

²⁴⁹ Mücevher ve ark, 2018, a.g.e., s.63

²⁵⁰ Ayşe Aslı Çorum, *Y Kuşağına Yönelik İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Bir Şirket Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, 2012.

²⁵¹ Meryem Tekin, *Çalışma Yaşamında Kuşaklar ve İşe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015, s.54-55.

²⁵² Ünver, 2019, a.g.e., s. 5

²⁵³ Zeki Yüksek Bilgili Türk Tipi Y Kuşağı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 2013, 342-353.

²⁵⁴ Mücevher ve Erdem, 2018, a.g.e., s. 63

Bağımsız, özgüveni yüksek, grup çalışmasına yatkın, bencil ve çeşitlilik gösteren bu kuşak²⁵⁵, girdikleri her ortama kolay uyum sağlayabilir ve çoklu görevleri yerine getirebilirler, ancak yaptıkları işten çabuk sıkılabilirler²⁵⁶. Düşünme ve bilgiye ulaşma konusunda hızlıdırlar ve değişime uyum sağlamaktan çekinmezler. Geri planda kalmayıp hemen işe girişen, sabırsız, sonuç odaklı, egosu ve özgüveni yüksek, tüketmeyi seven, sorumluluk almak istemeyen ve hatalarının bedeline katlanamayan özelliklere de sahiptirler²⁵⁷. İnsan ilişkilerine ve sosyalleşmeye değer verirler, hem sosyal hayatta hem de internet ortamında rahat iletişim kurabilirler²⁵⁸. *Araştırma kapsamında Y kuşağından* yaşları 30 ile 41 aralığında altısı kadın dördü erkek 10 katılımcı ile görüşülmüştür. Katılımcıların yaş ortalaması 35’dir. Bu kuşağın belirgin özelliği, eğitim seviyesinin standart olmasıdır. Bir katılımcı hariç diğerleri üniversite mezunudur. Mesleki olarak ise, öğretmen ve uzman meslekler gibi eğitim gerektiren ve profesyonel iş kollarında yoğunlaşma görülmektedir. Bu durum, Y kuşağının çocuk yetiştirme süreçlerini modern bilgi ve uzmanlık alanlarıyla birleştirdiğini düşündürmektedir.

Z Kuşağı (1997 ve 2012), sosyal, kültürel, ekonomik ve teknolojik dönüşümlerin yaşandığı bir döneme denk gelmişlerdir ve geleceğin tüketim kültürünü büyük ölçüde değiştirecekleri düşünülmektedir²⁵⁹. “Dijital yerliler” ve “İnternet Kuşağı” gibi isimlerle anılan bu kuşak, değişimleri çok net ve hızlı yaşayan ilk kuşaktır. Teknoloji sayesinde hem fiziksel hem de çevrimiçi ortamlarda kolayca bir araya gelebilirler, ağ (network) kanallarına üye olabilirler ve çevrimiçi iletişim kurabildikleri için yalnız yaşama eğilimi gösterebilirler²⁶⁰. Aceleci, yaratıcı, internete hâkim, teknolojiye bağımlı, çoklu dikkat yeteneği olan, sabırsız ve hızlı tüketebilen bir kuşaktır²⁶¹. Kitap yerine bilgisayar, metin yerine konuşmayı tercih eden bu bireyler, teknolojisiz bir yaşam düşünemezler, anlık sonuçlar görmek isterler ve sosyalmedyayı çok etkin kullanırlar²⁶². Teknoloji sayesinde bilgiye çok hızlı ulaşabilir ve birçok işlemi aynı anda gerçekleştirebilirler. Z kuşağının özelliklerini tanımlamak kolay olmamakla birlikte teknoloji ile iç içe, daha

²⁵⁵ Yüksekbilgili, 2013, a.g.e., s. 343

²⁵⁶ Adıgüzel vd., 2014, a.g.e., s.174)

²⁵⁷ Nevriye Altuntuğ, Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1), 2012, s.206

²⁵⁸ Hatice Necla Keleş, Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2011, s.129-139.

²⁵⁹ Ünver, 2019, a.g.e. s. 8

²⁶⁰ Adıgüzel vd., 2014, a.g.e., s.174

²⁶¹ Altuntuğ, 2012, a.g.e., s.206

²⁶² Ünver, 2019, a.g.e.,s.8

bireysel, yenilik üretmeyi seven, sonuç odaklı, güvenli fakat tatmini zor bir kuşak olduğu söylenebilir. Öğrenme faaliyetini kendi istedikleri zaman ve belirledikleri koşullarda gerçekleştirmek isterler²⁶³. *Araştırma kapsamında Y kuşağından* yaş aralığı 22 ila 27 olan sekizi kadın ikisi erkek olmak üzere 10 katılımcı ile görüşülmüştür. Katılımcıların yaş ortalaması 24'tür. Kadın katılımcıların mesleki durumu çalışmıyor veya ev hanımı şeklinde ifade edilmiştir. İki erkek katılımcı hizmet sektöründe (kargo ve belediye işleri) çalıştıklarını belirtmiştir. Dört katılımcı lise, iki katılımcı önlisans, dört katılımcı da üniversite öğrenimlerine devam etmektedir.

Eğitim düzeyleri incelendiğinde, kuşaklararası çarpıcı bir yükseliş eğilimi ortaya çıkmaktadır. Baby Boomers kuşağı, çoğunlukla ilköğretim ve ortaokul mezunlarından oluşmaktadır. Bu durum, o dönemin sosyo-ekonomik ve kültürel koşullarının bir yansıması olarak, katılımcıların ifadelerinde de belirtildiği gibi, özellikle kız çocuklarının eğitime yeterince önem verilmemesiyle ve imkânların sınırlılığıyla ilişkilendirilebilir. X Kuşağı, lise ve üniversite mezunlarının karma bir dağılımını sergileyen daha çeşitli bir eğitim profiline sahipken, Y Kuşağında lisans eğitimi düzeyine sahip birey oranı önemli ölçüde yükselmiştir. Özellikle Y kuşağı, öğretmenlik, diş hekimliği ve psikoloji gibi uzmanlık gerektiren mesleklerde yoğunlaşarak kariyer ve bireysel gelişim odaklı bir profil sergilemektedir. Z kuşağında da eğitim seviyesi yükselmiş olmakla birlikte, katılımcıların önemli bir kısmı, çocuk sahibi olduktan sonra eğitim ve iş hayatına ara verme eğilimi göstermiştir. Mesleki durum ve yaşam deneyimleri de kuşaklararası farklılıkları net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Baby Boomers kuşağı, çoğunlukla ev hanımı ve emekli rollerini üstlenirken, meslek hayatları geleneksel alanlarla (çiftçilik, terziilik, bakkal vb.) sınırlı kalmıştır. X kuşağında ise çalışan ve ev hanımı rollerinin bir arada bulunması, değişen ekonomik ve sosyal koşullara uyumun bir göstergesidir. Y kuşağı, aktif olarak çalışma hayatında yer alan ve uzmanlık gerektiren mesleklerde yoğunlaşan bir kuşak olarak öne çıkmaktadır. Öte yandan, Z kuşağına mensup eğitimli bireylerin, çocuk bakımına öncelik vermek amacıyla eğitimlerine ara vermeleri, bu genç ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecine daha fazla zaman ayırma eğiliminde olduklarını düşündürmektedir. Bu bulgular, ebeveynlik pratikleri ve algıları üzerinde etkili olan faktörleri anlamak için sağlam bir temel oluşturmaktadır.

²⁶³ Nazan Yelkikalan, Ayten Akatay ve Emel Altın, Yeni Girişimcilik Modeli ve Yeni Nesil Girişimci Profili: İnternet Girişimciliği Ve Y, M, Z Kuşağı Girişimci. *S.Ü. İİBF, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 10, Sayı 20, 2010, s.489-506.

Ebeveynlerin Çocukluk Deneyimlerinin Ebeveynlik Tarzları Üzerindeki Rolü

Katılımcılara “Kendi çocukluğunuzu ve ebeveynlerinizin sizi nasıl yetiştirdiğini nasıl tanımlarsınız? Bu deneyimler, kendi ebeveynlik yaklaşımınızı nasıl etkiledi?” sorusu soruldu. Bulgular, ebeveynlik yaklaşımının iki temel yol üzerinden aktarıldığını göstermektedir: “Tekrar etme” (ebeveynlerinden öğrendikleri olumlu değerleri aktarma) ve “tersine ya da zıddına hareket etme” (çocukluklarında yaşadıkları eksiklikleri gidermeye çalışma). Aşağıdaki matris tablo, katılımcıların kendi çocukluklarını tanımlarken kullandıkları anahtar kavramların her kuşakta ne sıklıkta dile getirildiğini ortaya koymaktadır.

Baby Boomers kuşağı, çocukluklarını sıklıkla “otoriter” ve “zorlu” koşullarda geçirmiş olarak tanımlamaktadır. “Sert” (BB1, BB2) ve “saygı önemliydi” (BB7) gibi ifadeler, bu kuşak ebeveynlerinin katı kurallar ve disiplinle büyüdülerini göstermektedir. Bu deneyimler, onların kendi ebeveynlik yaklaşımlarını etkilerken bir denge arayışına neden olmuştur. Örneğin, BB1 “anne olunca daha yumuşak olmaya çalıştım” derken, BB2 “disiplin kısmını da atlamadım” ifadesiyle bir denge kurduğunu belirtmektedir. Ancak bu kuşakta, “annemden babamdan gördüklerimi çocuklarıma öğretmeye çalıştım”(BB7) gibi, görülenin doğrudan aktarılması da yaygın bir durumdur.

X Kuşağı, “baskıcı” ve “kısıtlayıcı” (X3, X4) ebeveynlik tarzlarının etkisini güçlü bir şekilde yansıtmaktadır. Bu kuşakta, ebeveynlerden görülen “eksiklikleri tamamlama” (3 kez) motivasyonu oldukça baskındır.

Tablo-2: Çocukluk Deneyimlerinin Ebeveynlik Tarzına Aktarım Yaklaşımlarının Kuşaklararası Sıklık Dağılımı

Tema	Alt Tema	Kod	Baby	X	Y	Z	Toplam
			Boomers	Kuşağı	Kuşağı	Kuşağı	Sıklık
			(n=10)	(n=10)	(n=10)	(n=10)	(N=40)
Geleneksel Çocukluk	Otoriter Yaklaşım	Sert/Disiplinli Ebeveyn	2	2	2	1	7
		Kuralcı/Baskıcı	0	1	2	2	5
		Yaklaşım					

Tema	Alt Tema	Kod	Baby	X	Y	Z	Toplam
			Boomers	Kuşağı	Kuşağı	Kuşağı	Sıklık
			(n=10)	(n=10)	(n=10)	(n=10)	(N=40)
	Zorlu Koşullar	Yokluk/Sadelik	3	1	0	1	5
		İlgisizlik/ Kontrolsüzlük	2	1	0	0	3
Modern Çocukluk	Özgürlük & Güven	Serbest/Özgür Çocukluk	0	1	2	1	4
		Doyasıya Yaşanan Çocukluk	0	0	1	0	1
	Duygusal Dayak & İletişim	Sevgi/Şefkat Göstergesi	1	2	2	1	6
		Aile	1	2	1	1	5
		Desteği/Birlik					
Ebeveynlik Yaklaşımını Etkileme	Tekrar Etme	Aynı Değerleri Aktarma	3	2	2	2	9
	Zıddına Davranarak Etme	Eksiklikleri Tamamlama	4	3	2	3	10
		Denge Kurma	2	1	2	0	5

Katılımcılar, kendi çocukluklarında “çok çatışma” (X4) veya “dayak” (X5) gibi olumsuz deneyimler yaşadıklarını belirterek, kendi çocuklarına “daha özgüvenli” (X4), “güvenli bir aile ortamı” (X6) ve “daha fazla imkân” (X5) sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda, ebeveynlerinden aldıkları “sevgi ve saygıyı” (X9) kendi çocuklarına aktarmayı birincil sorumluluk olarak görmektedirler.

Y Kuşağı'nın çocukluk deneyimleri, X kuşağına göre daha "serbest" ve "özgür" (Y1, Y2) olarak tanımlanmaktadır. Bu kuşak, "kurallara uymayı içsel olarak" öğrendiklerini (Y1) ve "doya doya yaşanan bir çocukluk" (Y1) geçirdiklerini belirtmektedir. Ebeveynlik yaklaşımları da bu deneyimlerden etkilenecek, "daha demokratik" (Y5) ve "sevgi ile disiplin arasında denge" kuran (Y4, Y6) bir yapıya sahiptir. Bu kuşak, kendi çocuklarına da "kısıtlamalardan uzak" (Y3) bir ortam sunmayı amaçlamaktadır.

Z Kuşağı'nın çocukluk deneyimi algısı, önceki kuşaklara göre daha keskin bir tezat içermektedir. Bazı katılımcılar "rahat" ve "özgürlükçü" (Z2, Z3) bir ortamda büyüdüğünü belirtirken, bazıları ise "cehalet kesim" (Z7) veya "çok katı" (Z8) bir ebeveynlik tarzından etkilendiklerini ifade etmektedir. Bu durum, Z kuşağının ebeveynlik felsefesini büyük oranda "eksiklikleri tamamlama" (3 kez) motivasyonu ile şekillendirdiğini göstermektedir. Özellikle Z7'in "yaşamadığım her şeyi çocuğuma yaşatmak için çaba gösteriyorum" ve "eskiden el âlem ne der diye yaşıyordum ben şimdi çocuğum diye yaşıyorum" ifadeleri, bu kuşağın radikal bir dönüşüm içinde olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel olarak, her kuşak, kendi çocukluk deneyimlerinden edindiği pozitif ve negatif deneyimleri, kendi ebeveynlik pratiklerine yansıtmaktadır. Bu süreçte, Baby Boomers'ın geleneksel aktarımı ve denge arayışı, X kuşağının eksiklikleri giderme motivasyonu, Y kuşağının denge kurma çabası ve Z kuşağının ise ciddi bir dönüşüm ve "eksiklikleri tamamlama" yaklaşımı dikkat çekmektedir.

Ebeveynlik Değerlerinde Değişim ve Eğilimler

Bu bahiste, araştırmanın temel sorusu olan ebeveynlerin çocuk yetiştirme sürecinde öncelik verdikleri değerler ve ilkeler, kuşaklararası farklılıklar temelinde ele alınmıştır. Katılımcılara yöneltilen "*Çocuk yetiştirme sürecinizde sizin için en çok hangi değerler veya ilkeler önemliydi?*" şeklindeki açık uçlu soruya verilen yanıtlar, tematik analiz yöntemiyle incelenerek kuşaklara göre kodlanmış ve gruplandırılmıştır. Elde edilen bulgular, ebeveynlik yaklaşımının zamanla katı, dışsal ve geleneksel normlardan; bireysel gelişimi ve duygusal yeterliliği esas alan içsel ve modern değerlere doğru belirgin bir kayma gösterdiğini ortaya koymaktadır. Tablo-3'de, Baby Boomers kuşağından Z Kuşağı'na kadar her bir ebeveyn grubunun

vurguladığı temel değerler ve bu değerlerin sıklık dağılımı detaylı olarak sunulmuştur.

Tablo-3: Ebeveynlikte Önem Verilen Temel Değerlerin Kuşaklararası Dağılımı

Tema	Alt Tema	Kod	Baby Boomers (n=10)	X Kuşağı (n=10)	Y Kuşağı (n=10)	Z Kuşağı (n=10)	Toplam Sıklık (N=40)
Geleneksel Değerler	Saygı & Ahlak	Saygı	5	2	4	2	13
		Ahlak/Terbiye	2	2	2	2	8
		Dürüstlük	4	2	1	2	9
	Bağımsızlık & Çalışkanlık	Çalışkanlık	2	1	0	0	3
		Kimseye Muhtaç Olmama	2	0	0	1	3
		Kolunda altın bilezik					
Bireysel	Öz	Özgüven	0	1	2	0	3
Gelişim	Nitelikler	Cesaret/Atılganlık	0	1	0	0	1
		Özsaygı	0	0	0	1	1
Sosyal ve Duygusal Yeterlilik	Duygusal Bağ	Sevgi	2	0	4	2	8
		Empati/Merhamet/insanlık	1	1	1	1	4
	Toplumsal Fayda	Yardımseverlik/Paylaşım	0	1	1	0	2
		Topluma/Ülkeye Faydalı Olma	0	0	2	0	2

	Alt		Baby	X	Y	Z	Toplam
Tema	Tema	Kod	Boomers	Kuşağı	Kuşağı	Kuşağı	Sıklık
			(n=10)	(n=10)	(n=10)	(n=10)	(N=40)
Modern Ebeveynlik	İletişim & Yaklaşım	Anlayışlı/Etkili İletişim	0	0	0	1	1
		Duygusal Bağ Kurma	0	0	0	1	1

Tablo-3, her kuşağın ebeveynlik felsefesinde ağırlıklı olarak yer verdiği değerleri net bir şekilde göstermektedir. Geleneksel değerler, tüm kuşaklarda önemli bir yer tutmakla birlikte, özellikle Baby Boomers ve X Kuşağı tarafından daha sık dile getirilmiştir. “Saygı” ve “dürüstlük”, tüm kuşaklarda en sık vurgulanan evrensel değerler olarak öne çıkmaktadır.

Baby Boomers kuşağı, çocuk yetiştirme felsefesini büyük oranda “geleneksel değerler” teması üzerine kurmaktadır. Bu kuşak için ebeveynlik, çocuklarına saygılı olmayı, dürüstlüğü ve çalışkanlığı aşlamayı kapsar. Katılımcıların ifadeleri, “kimseye muhtaç olmama” ve kolunda “altın bilezik” edinme gibi kavramlarla o dönemin zorlu yaşam koşullarına karşı bir güvence sağlama amacını yansıtmaktadır.

X Kuşağı, geleneksel değerlere olan bağlılığını sürdürmekle birlikte, “bireysel gelişim” temasına da ilk vurguyu yapan kuşaktır. “Özgüven” ve “cesaret” gibi kavramlar, bu kuşağın çocuklarını sadece ahlaklı değil, aynı zamanda hayata karşı daha donanımlı ve bireysel olarak güçlü yetiştirme çabasını göstermektedir.

Y Kuşağı’nın ebeveynlik anlayışı, “sosyal ve duygusal yeterlilik” teması etrafında şekillenmektedir. Bu kuşak, “sevgi” ve “saygı” kavramlarını en üst sırada tutmaktadır. Eğitimli ve uzman mesleklerde çalışan bu ebeveynler, çocuklarının sadece bireysel olarak değil, aynı zamanda topluma ve ülkeye faydalı, paylaşımcı ve insanı seven bireyler olarak yetişmesini önemsemektedirler. Bu durum, ebeveynlik felsefesinin bireyin iç dünyasına ve toplumsal rollerine daha fazla odaklandığını göstermektedir.

Z Kuşağı ise daha “modern ebeveynlik” yaklaşımlarını benimsemektedir. Bu kuşak, çocuklarının “özsaygı” sahibi olmasını, onlarla “anlayışlı/etkili iletişim” kurmayı ve aralarındaki “duygusal bağı” güçlendirmeyi merkeze koymaktadır. Bu ebeveynler, önceki kuşakların

baskıcı yaklaşımlarından ziyade, çocuklarının kendi benliklerini keşfedebilecekleri bir ortam yaratmayı hedeflemektedir. “Saygı”, “dürüstlük” ve “ahlak” gibi geleneksel değerler hala önemli olsa da, Z kuşağı için çocuk yetiştirme, daha çok birey odaklı ve duygusal bir süreç olarak tanımlanmaktadır.

Ebeveynlik Algısı ve Temel Sorumlulukların Kuşaklararası Dönüşümü

Bu alt başlık altında, katılımcıların ebeveynlik rollerine ve sorumluluklarına yükledikleri anlamlar incelenmiştir. Görüşmelerde ebeveynlere yöneltilen “Ebeveynlik sizin için ne anlama geliyor? Ebeveyn olarak temel sorumluluklarınızın neler olduğunu düşünüyorsunuz?” sorusundan elde edilen veriler, ebeveynlik algısının kuşaklar boyunca geçirdiği dönüşümü ortaya koymaktadır. Analiz sonuçları, ebeveynlik rolünün Baby Boomers’tan Z Kuşağı’na doğru ilerledikçe, ağırlıklı olarak fedakârlık ve maddi güvence sağlama odaklı bir görev tanımından, rehberlik, duygusal gelişim ve birey olma yolunda destekleme odaklı çok boyutlu bir sürece evrildiğini göstermektedir. Bu dönüşüm, aşağıdaki tabloda ve tematik özetlerde detaylandırılmıştır.

Tablo 4: Ebeveynlik Algısı ve Temel Sorumlulukların Kuşaklara Göre Sıklık Dağılımı

Tema	Alt Tema	Kod	Baby Boomers (n=10)	X Kuşağı (n=10)	Y Kuşağı (n=10)	Z Kuşağı (n=10)	Toplam Sıklık (N=40)
Geleneksel Sorumluluk	Fedakârlık Özveri	Fedakârlık	2	2	1	2	7
		Zorluk / Sınav	3	1	1	2	7
	Maddi ve Koruyucu Rol	Koruma / Kol Kanat Germe	1	2	1	2	6
		Geçim Sağlama	1	1	1	1	4
Gelişimsel Sorumluluk	Yol Gösterme ve Rehberlik	Yol Gösterme / Rehberlik	1	1	3	0	5

Tema	Alt Tema	Kod	Baby Boomers (n=10)	X Kuşağı (n=10)	Y Kuşağı (n=10)	Z Kuşağı (n=10)	Toplam Sıklık (N=40)
		Eğitim Sağlama	1	2	1	1	5
	Karakter Geliştirme	İyi İnsan/Birey Yetiştirme	3	2	3	2	10
		Ahlaklı/Terbiyeli yetiştirme	2	3	3	2	10
Duygusal ve Kişisel Gelişim	Duygusal Bağ	Sevgi	1	1	2	2	6
		Kutsal Duygu	1	1	0	2	4
	Birey Odaklılık	Birey Olmasına Destek Olma	0	1	1	1	3
		Arkadaş Olma	0	0	0	1	1

Tablo-4’de yer alan analiz sonuçları, ebeveynlik algılarında “geleneksel sorumluluklar” ve “gelişimsel sorumluluklar” temalarının tüm kuşaklar için evrensel bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Ancak her kuşak, bu kavramlara farklı anlamlar yüklemektedir.

Baby Boomers kuşağı için ebeveynlik, büyük ölçüde fedakârlık ve zorluklarla mücadele anlamına gelmektedir. Bu kuşak, “uykusuz kalmak”, “kendi isteklerini geri plana atmak” (BB1, BB3) ve “yokluk içinde çocuk büyütme” (BB8) gibi ifadelerle bu rolün zorlayıcı doğasını vurgulamıştır. Temel sorumlulukları arasında “iyi insan yetiştirme” ve “terbiye verme” öne çıkarken, bu sorumluluk daha çok maddi güvence ve koruma sağlama (BB7) odaklı bir pratikle iç içe geçmiştir.

X Kuşağı, ebeveynlikte geleneksel rollerden uzaklaşarak daha bütünsel bir yaklaşıma geçişin sinyallerini vermektedir. “Kol kanat germe” (X1) ve “geçim sağlama” (X7) gibi geleneksel sorumlulukları kabul etmekle birlikte, bu kuşak “eğitim sağlama” ve “iyi insan yetiştirme” gibi gelişimsel

hedeflere de büyük önem atfetmektedir. Bu kuşak için ebeveynlik, sadece “terbiye verme” değil, aynı zamanda çocuklarını “şımartmadan sevmek” ve “ihmal etmemek” (X1) gibi dengeli bir rolü de içermektedir.

Y Kuşağı'nın ebeveynlik algısı, daha çok rehberlik etme ve karakter geliştirme üzerine kurulmuştur. Bu kuşak, ebeveynliği bir “aşçının hamuru şekillendirmesi” (Y2) veya “rehber olma” (Y1, Y4, Y5) metaforlarıyla tanımlamıştır. Temel sorumlulukları arasında fiziksel ihtiyaçların yanı sıra, çocuğun “duygusal ve zihinsel gelişimini desteklemek” (Y4) ve “iyi-kötü, doğru-yanlış ayrımını öğretmek” (Y1) gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Bu kuşak için ebeveynlik, otorite kurmaktan ziyade, çocuğun kendi bireysel kimliğini oluşturmaya yardımcı olmayı (Y4) amaçlayan bir süreçtir.

Z Kuşağı, ebeveynliği daha çok duygusal ve kişisel bir deneyim olarak tanımlamaktadır. Bu kuşak, ebeveynliği “karşılıksız sevgi” (Z7) ve “kutsal bir şey”(Z3) olarak görmekte, hatta eş sevgisinin bir parçası olarak (Z8) ele almaktadır. Sorumluluklar, “yeme içme” ve “öz bakım” (Z1, Z3) gibitemel ihtiyaçların karşılanmasından öteye geçmektedir. Z kuşağı ebeveynleri, çocuklarıyla “duygusal bağ kurma” (Z5) ve onlara “kendi yolunu bulma desteği verme” (Z8) gibi modern ebeveynlik rollerine odaklanmıştır. Bokuşak, kendi ebeveynlerinin yaptığı gibi çocuklarını “yönlendirmek yerine” onlara farklı imkânlar sunarak kendilerini keşfetmelerini sağlamayı bir sorumluluk olarak görmektedir (Z8).

Bu bulgular, ebeveynlik algısının zamanla “fedakârlık ve zorlukla dolu bir görevden” “rehberlik ve bireysel gelişime odaklanan bir süreç” evrildiğini göstermektedir. Bu dönüşüm, ebeveynliğin yalnızca çocukların fiziksel ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda onların duygusal ve kişisel gelişimlerini de kapsayan çok boyutlu bir rol haline geldiğini ortaya koymaktadır.

Ebeveynlerin Çocuklarına Yönelik Rol ve Tutumlarına İlişkin Kuşaklararası Eğilimler

Bu bahiste, katılımcıların “*Çocuklarınıza yönelik gösterdiğiniz ebeveyn rolünüzü ve tutumunuzu nasıl tanımlarsınız?*” sorusuna verdikleri yanıtlar analiz edilerek ebeveynlik rol ve tutumlarına dair algıları incelenmiştir. Tablo 5’de görüldüğü gibi, ebeveynlerin kendilerini tanımlarken kullandıkları anahtar roller; geleneksel tutum (otoriter), modern tutum (demokratik/rehber) ve karma tutum (denge arayışı) temaları altında toplanmıştır.

Tablo 5: Ebeveynlik Rol ve Tutum Algılarının Kuşaklararası Dağılımı

Tema	Alt Tema	Kod	Baby Boomer s (n=10)	X Kuşağı (n=10)	Y Kuşağı (n=10)	Z Kuşağı (n=10)	Toplam Sıklık (N=40)
Geleneksel Rol	Otoriter Figür	Otoriter/Sert	3	2	2	1	8
		Güçlü/Sözü Geçen	1	2	1	1	5
		Kural Koyucu	1	0	1	1	3
Modern Rol	Demokratik Figür	Demokratik/Rahat	3	1	4	2	10
		Rehber/Yol Gösterici	0	2	1	0	3
	Arkadaş	Arkadaş Olma	Gibi 1	1	1	0	3
Karma Rol	Denge Kurma	Denge Arayışı/Orta Yol	1	3	3	3	10
		Yerine Göre/Duruma	0	1	1	1	3
		Göre					
		Sevecen/Tatlı Sert	1	0	1	1	3

Ebeveynlerin çocuklarına karşı sergiledikleri rol tutumlarına dair tanımlamalar, ebeveynlik tarzının kuşaklararası değişim seyrini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Analiz sonuçları, geleneksel otoriter tutumun giderek yumuşadığını ve özellikle genç kuşaklarda yerini, demokratik ve otoriter boyutlar arasında dengeyi hedefleyen bir ‘karma rol tutumuna’ bıraktığını göstermektedir.

Baby Boomers kuşağı, geleneksel “otoriter figür” (3 kez) rolüne en çok atıfta bulunan gruptur. Bu kuşak, ebeveynlik rolünü “dengeli ve

gerektiğinde otoriter” (BB2) veya “sert ama sevgi dolu” (BB7) gibi ifadelerle tanımlamaktadır. Bu tanımlamalar, o dönemin sosyo-kültürel koşullarının bir yansıması olarak, dış dünyanın acımasızlığına karşı çocuklarını korumak için sert bir duruş sergilediklerini göstermektedir. Bununla birlikte, bu kuşak içinde “demokratik olmaya çalıştım” (BB4, BB5) diyen katılımcıların varlığı, demokratik ebeveynlik modelinin tohumlarının bu dönemde atılmaya başladığının bir işaretidir.

X Kuşağı, kendisini en çok “denge arayışı” (3 kez) içinde tanımlamaktadır. “Ne baskıcı oldum ne de salıverdim” (X1) ifadesi, bu kuşağın önceki neslin katı otoriterliğinden uzaklaşma çabasını ancak tam olarak modern demokratik yaklaşıma da geçemediğini göstermektedir. Bu kuşak ebeveynleri, “gerektiğinde otoriter, gerektiğinde arkadaş” (X5) rolünü üstlenerek hem geleneksel “sözü geçen” (X7, X9) ebeveyn rolünü korumakta hem de çocuklarına rehberlik etmeye (X4) çalışmaktadır. X kuşağı ebeveynlerinin, kendilerine uygulanan baskıyı çocuklarına uygulamadıklarını ve çocuklarıyla muhabbet edebildiklerini belirtmeleri (X7), rolleri hakkındaki algılarını netleştirmektedir.

Y Kuşağı, “demokratik” ebeveyn tutumunu (4 kez) en çok benimseyen gruptur. Bu kuşak, “demokratik bir ebeveynlik tarzı”(Y4, Y5) benimseyerek çocuklarının fikirlerini dinlemeyi ve onları karar süreçlerine dâhil etmeyi birincil rol olarak görmektedir. Ancak bu demokratik yaklaşım, tamamen kontrolsüzlük anlamına gelmemektedir. “Olayın önemi, hassasiyeti durumu değiştirir” (Y1) ve “Karadeniz kültürünün getirdiği saygı ve otorite anlayışını da göz ardı etmiyorum” (Y6) gibi ifadeler, bu kuşağın demokratik bir temelde bile sınır ve denge (3 kez) koyma ihtiyacı hissettiğini göstermektedir. Ancak Y kuşağının (Y3, Y4, Y5) aynı zamanda çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına odaklanan, daha bilinçli, araştırmacı ve çocukla iş birliğini önemseyen bir tarz sergilediği de vurgulanmaktadır.

Z Kuşağı da tıpkı Y kuşağı gibi kendisini demokratik (2 kez) olarak tanımlamaktadır. “Her konuda tartışmaya açığım” (Z8) ve “benden çekinmemesini isterim” (Z8) gibi ifadeler, bu kuşağın ebeveyn-çocuk ilişkisinde eşitlikçi bir duruş sergilediğini göstermektedir. Ancak bu kuşakta da “denge arayışı” (3 kez) oldukça baskındır. “Ne rahat ne de baskıcı” (Z5) ve “az da olsa otoriter olmak gerekiyor” (Z9) gibi ifadeler, çocukları şımartmadan ve sağlıklı sınırlar içinde yetiştirme çabasını yansıtmaktadır. Z

kuşağının “hem otoriter hem demokratik” (Z5, Z9) olarak tanımladığı karma tutum, önceki kuşakların deneyimlerinden ders çıkararak daha bilinçli bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

Bu bulgular, ebeveynlik rolü algısının otoriter ve tek yönlü bir figürden, çocuklarının duygusal ve zihinsel ihtiyaçlarına duyarlı, dengeli ve demokratik bir figüre doğru evrildiğini ortaya koymaktadır. Bu değişim, ebeveynliğin yalnızca bir görev değil, aynı zamanda karşılıklı saygı ve anlayışa dayanan dinamik bir ilişki olarak görüldüğünün bir kanıtıdır.

Kuşaklararası Perspektiften Çocuk Yetiştirmede Disiplin Yöntemleri

Bu bahiste yapılan analiz sonuçları, disiplin yöntemleri konusundaki ebeveynlik yaklaşımlarının kuşaklar boyunca geçirdiği önemli dönüşümü açıkça ortaya koymaktadır. Bulgular, genel olarak ebeveynlik yaklaşımlarının “geleneksel ve otoriter yaklaşımdan, “pozitif disiplin” ve “bireysel gelişim odaklı disipline” doğru kaydığını göstermiştir.

Baby Boomers kuşağı, disiplin konusunda geleneksel ve otoriter yöntemlerin izlerini taşımaktadır. Katılımcılardan bazıları, “terlik fırlatmak” (BB1) veya “korkuyla büyütmek” (BB7) gibi sert yöntemlere başvurduklarını belirtirken, bu durumun kendi çocukluklarından öğrendikleri bir model olduğunu ifade etmişlerdir. Ancak bu kuşak içinde, otoriteden uzaklaşarak “konuşarak ikna etmeye” (BB8) çalışan ve çocuklarına “düşünerek hareket etmeyi” (BB9) öğütleyen daha modern yaklaşımlar da görülmektedir. Bu çelişki, bu kuşağın değişen toplumsal normlar ile geleneksel yetiştirilme tarzları arasında bir denge arayışında olduğunu göstermektedir.

Tablo 6: Disiplin Yöntemlerinin Kuşaklararası Sıklık Dağılımı

Tema	Alt Tema	Kod	Baby Boomer s (n=10)	X Kuşağı (n=10)	Y Kuşağı (n=10)	Z Kuşağı (n=10)	Toplam Sıklık (N=40)
Geleneksel Yaklaşım	Otoriter Yaklaşım	Korku/Sertlik	1	1	0	0	2
		Fiziksel Ceza/Şiddet	1	1	0	0	2
		“Ne Dersem O Olur”	0	1	0	0	1
	Pasif Kontrol	Sorumluluk Verme/Kural Koyma	1	1	1	2	5
Denge ve Sınır Koyma	Denge Arayışı	Orta Yol Bulma	1	2	2	1	6
		Sınır Belirleme	0	1	2	1	4
Pozitif Disiplin	İletişime Dayalı Yöntemler	Konuşma/Açıklama	3	2	4	3	12
		Neden-Sonuç İlişkisi	0	2	2	2	6
		Sevdiğini Kısıtlama	0	1	1	0	2
Bireysel Gelişim Odaklı Disiplin	Kişisel Olgunluk	Düşünerek Hareket Etmeyi Öğretme	1	0	0	1	2
		Öz düzenleme/Kendi kendine yetme	0	1	0	2	3

X Kuşağı, disiplin konusunda “denge” arayışının en belirgin olduğu gruptur. “Ne çok sıktım ne de çok serbest bıraktım” (X2) ve “orta yolu bulmaya çalıştım” (X2) ifadeleri bu yaklaşımı özetlemektedir. Geleneksel yaklaşımlar (fiziksel ceza: X1; otorite: X9) hâlâ var olmakla birlikte, bu kuşak ebeveynleri çocuklarıyla “konuşarak” (X6) sorunları çözmeyi tercih etmektedir. X1’in “yaptığına göre ceza veririm” ve “telefonu elinden alırım” ifadeleri, ceza yöntemlerinin daha somut ve neden-sonuç odaklı hale geldiğini göstermektedir.

Y Kuşağı ise disiplini daha çok “pozitif disiplin” ve “iletişim” temelleri üzerine inşa etmiştir. Bu kuşak, “ceza vermekten ziyade, davranışın sonuçlarını anlamasına yardımcı olmayı” (Y4) ve “fiziksel cezalandırıcı yöntemleri kullanmamayı” (Y5) vurgulamıştır. Y1’in “en sevdiği teknolojik şeyi elinden alma” gibi uygulamaları, disiplini somut bir yaptırımdan çok, sorumluluk bilincini aşılama yönelik bir araca dönüştürdüğünü göstermektedir. Bu kuşakta, ebeveynler çocuklarıyla “konuşarak” (4 kez) ve “açıklama yaparak” (Y4) disiplin sağlamayı en önemli yöntem olarak görmektedir.

Z Kuşağı için disiplin, geleneksel “ceza” ve “yaptırım” kavramlarından tamamen uzaklaşmıştır. Bu kuşak ebeveynleri, çocuklarıyla “konuşmayı” (Z7) ve “onunla çocuk olmayı” (Z7) tercih etmektedir. Z2’nin “istediği her şeyi vermeme” ve Z9’un “şımarık yetişmemesi” konusundaki hassasiyeti, bu kuşağın disiplini bir sınırlama aracı olarak gördüğünü göstermektedir. Z7’nin “kuralları zorbalayarak değil, oyun gibi aktardım” ifadesi, bu kuşağın modern, yaratıcı ve çocuk odaklı bir disiplin anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Kuşaklar bazında incelendiğinde ise farklı eğilimler netleşmektedir: Baby Boomers kuşağı, disiplinde sıklıkla kendi yetiştirilme modelini yansıtan otorite ve fiziksel ceza unsurlarına başvururken; X Kuşağı, geleneksel ve modern yaklaşımlar arasında bir denge kurmaya çalışan “köprü” rolünü üstlenmiştir. Y Kuşağı ebeveynleri, pozitif disiplin, iletişim ve davranışların neden-sonuç ilişkisine odaklanan yaptırımları benimsemiştir. Son olarak, Z Kuşağı ise disiplini tamamen “ceza” kavramından uzaklaştırarak, çocuk merkezlilik ve derin bir anlayış temelinde tanımlamaktadır. Bu dönüşüm, ebeveyn-çocuk ilişkisinde korku yerine güven ve iletişimin artan önemini vurgulamaktadır.

Günlük Yaşamda Çocuklarla İletişim ve Etkileşim Biçimi

Bu bölümde, katılımcıların çocuklarıyla günlük yaşamda iletişim kurma ve etkileşim biçimleri incelenmiştir. Ebeveynlerin çocuklarıyla kurdukları günlük etkileşim biçimlerine verdiği cevaplar, kuşaklararası belirgin bir yaklaşım değişimini ortaya koymaktadır. Geleneksel olarak pasif ve görev odaklı olan ebeveyn-çocuk ilişkisi, giderek daha aktif, duygusal ve kaliteli zaman geçirmeye odaklanan bir yapıya dönüşmektedir.

Tablo-7: Ebeveyn-Çocuk İletişim/Etkileşim Biçimlerinin Kuşaklararası Sıklık Dağılımı

	Alt		Baby	X	Y	Z	Toplam
Tema	Tema	Kod	Boomers	Kuşağı	Kuşağı	Kuşağı	Sıklık
			(n=10)	(n=10)	(n=10)	(n=10)	(N=40)
		Görev					
Geleneksel	Odaklı	Ev işlerinde	2	0	0	0	2
Etkileşim	Vakit Geçirme	Yardım					
		Sofrada Sohbet	2	1	0	0	3
	Pasif Vakit Geçirme	Televizyon İzleme	1	1	1	0	3
	Nasihat Odaklı İletişim	Nasihat Verme	1	0	0	0	1
Birlikte	Etkinlik	Oyun Oynama	0	3	4	2	9
Etkinlik	Yapma	Dışarıda Vakit Geçirme	0	2	2	1	5
		Ortak Hobiler (yemek vb.)	1	2	1	1	5
Duygusal Paylaşım	Açık İletişim	Dürüstlük/Açık İletişim	2	2	1	2	7
		Duyguları Dinleme	2	1	1	2	6
		Birey Olarak Değer Verme	0	0	1	1	2
Bilinçli Ebeveynlik	Kaliteli Zaman	Kaliteli Vakit Geçirme	0	0	2	1	3
		Kendi Zamanını Ayarlama	0	1	2	0	3
	Kendi İsteğiyle Oynamak	Kendi Alanını Korumak	0	1	1	1	3

Baby Boomers kuşağı, çocuklarıyla vakit geçirme biçimini çoğunlukla “görev odaklı” olarak tanımlamaktadır. “Ev işlerinde yardım” (BB3) ve “sofrada bir araya gelme” (BB7, BB9) gibi ifadeler, bu kuşakta iletişimin günlük rutinin bir parçası olduğunu ve çoğunlukla ebeveynin

birincil rolü (çalışma, ev işleri) etrafında şekillendiğini göstermektedir. Bu dönemde iletişim, daha çok “nasihat”(BB7) ve “gönül bağı” (BB9) üzerinden kurulmuş; duygular doğrudan ifade edilmek yerine daha çok “gözlerden anlaşılmaya” (BB9) çalışılmıştır.

X Kuşağı, günlük etkileşimi “birlikte etkinlik yapma” temeline taşımaktadır. “Birlikte oyun oynama” (X3), “yemek yapma” (X5) ve “gezilere gitme” (X5, X9) gibi aktiviteler, bu kuşak ebeveynlerinin çocuklarıyla daha aktif bir şekilde vakit geçirme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu kuşağın çalışan ebeveynleri, iş yoğunluğu nedeniyle “çok vakit geçirememekten üzüntü duyduklarını” (X5) belirtmektedirler.

Y Kuşağı için günlük etkileşim, “kaliteli zaman” (2 kez) ve “duygusal paylaşım” (2 kez) kavramları etrafında şekillenmektedir. Y kuşağı ebeveynleri, çocuklarıyla sadece oyun oynamakla kalmayıp, aynı zamanda “açık iletişim” kurmaya (Y4) ve “duygularını ifade etmesine fırsat vermeye” (Y4) özen göstermektedirler. Y1’in hafta içi ve hafta sonu arasındaki ayrımı yapması, modern yaşamın getirdiği yoğun temponun ebeveyn-çocuk ilişkisi üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Z Kuşağı, ebeveyn-çocuk ilişkisini en çok “bilinçli ebeveynlik” ve “bireysel ilgi” temelinde kurmaktadır. Bu kuşak ebeveynleri, “sürekli konuşma” (Z7), “hayal gücünü geliştirme” (Z7) ve “birey olarak hissettirme” (Z3) gibi yöntemlere odaklanmaktadır. Özellikle Z7’nin “ekrandan uzak tutuyorum” ve “hayal kurması çok önemli” ifadeleri, bu kuşağın çocuklarının gelişimine bilimsel veriler ve kişisel felsefelerle yaklaştığını göstermektedir. Bu kuşak, çocuklarıyla “deneme sürecinde” (Z8) olduklarını ifade ederek, kendi ebeveynlik pratiklerini sürekli olarak gözden geçirme ve öğrenme çabası içinde olduklarını ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, ebeveyn-çocuk ilişkisindeki etkileşim biçimi, Baby Boomers’ın ev işleri ve sofraya dayalı pasif etkileşiminden, X kuşağının ortak etkinliklere yönelmesine, Y kuşağının kaliteli zaman ve duygusal paylaşıma, Z kuşağının ise birey odaklı ve bilinçli bir iletişim kurma çabasına doğru evrilmektedir. Bu değişim, ebeveynliğin bir görevden, karşılıklı saygı ve anlayışa dayalı dinamik bir ilişkiye dönüştüğünün en somut göstergelerindendir.

Toplumsal ve Kültürel Değerlerin Ebeveynlik Üzerindeki Rolü

Katılımcılara “Çocuk yetiştirme sürecinde toplumsal normlar, kültürel gelenekler veya dini değerler nasıl bir rol oynadı?” şeklinde bir soru yöneltildi. Alınan cevapların analizi, bu değerlerin aktarımının kuşaklararası bir evrim geçirdiğini ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin toplumsal ve kültürel değerlere ilişkin görüşleri, çocuk yetiştirme pratiklerinin sadece bireysel tercihlerden değil, aynı zamanda dışsal faktörlerden de etkilendiğini göstermektedir. Aşağıdaki matris tablo, ebeveynlerin toplumsal ve kültürel değerlere yönelik yaklaşımlarını tanımlarken kullandıkları anahtar kavramların her kuşakta ne sıklıkta dile getirildiğini göstermektedir.

Tablo-8: Toplumsal ve Kültürel Değerlerin Kuşaklara Göre Dağılımı

Tema	Alt Tema	Kod	Baby Boomers (n=10)	X Kuşağı (n=10)	Y Kuşağı (n=10)	Z Kuşağı (n=10)	Toplam Sıklık (N=40)
Geleneksel Etki	Aktarım/Gereklilik	Toplumsal Saygı/Adap	3	2	3	2	10
		Dini Değerleri	4	2	2	2	10
		“Mahalle Ne Der?”	2	1	0	1	4
Modern	Seçici	Baskısı Seçici Davranma	0	1	2	2	5
Yaklaşım	Yorumlama	Yorumlama/Çağdaş	0	0	2	2	4
	Özgürlük	Sadece İnsani laştırma	0	1	0	1	2
		Sorgulamasına İzin Değerler	0	1	0	1	2
Geleneksel Yöntemleri Reddetme	Reddetme	Seçme Bulma	0	0	0	1	1
		Başvurmadım/Yok	0	3	0	0	3

Baby Boomers kuşağı, toplumsal ve kültürel değerlerin çocuk yetiştirme sürecinde doğrudan ve merkezi bir rol oynadığını belirtmektedir. Bu kuşak için “büyüklere saygı” (BB1, BB2), “dini değerlerin öğretilmesi” (BB4, BB5) ve “geleneklerin yaşatılması” (BB3) gibi kavramlar birer görev niteliğindedir. “Mahalle ne der?”, “toplumun ne dediği önemliydi” (BB7, BB9) gibi ifadeler, bu kuşak ebeveynlerinin çocuk yetiştirirken birincil

motivasyonlarından birinin, toplumsal beklentileri karşılama ve ailenin itibarını koruma olduğunu göstermektedir.

X Kuşağı, toplumsal ve kültürel değerleri bir yandan sahiplenirken, bir yandan da kendi doğrularıyla harmanlamaya çalışmaktadır. Bu kuşak ebeveynleri, “gelenek ve göreneklerden tam anlamıyla kopmamalarını” (X2) isterken, aynı zamanda “kendi doğrularına göre eğittim, böylece kendisi doğru yolu bulabilir” (X2) veya “diğer dinleri de öğrensin ki doğrusunu bulsun” (X5) gibi ifadelerle bireysel seçime ve sorgulamaya alan açtıklarını belirtmektedirler. Bu durum, geleneksel ile modern değerler arasında bir geçiş kuşağı olduklarının bir kanıtıdır.

Y Kuşağı, geleneksel değerlerin önemini kabul etmekle birlikte, bunları seçici bir süzgeçten geçirerek uygulamayı tercih etmektedir. “Türk kültürüne uygun şekilde yetiştirmeye çalışıyoruz” (Y2) veya “kültürel değerlerimizi çocuğuma aktarmak benim için çok önemli” (Y4) gibi ifadelerle bu değerlere bağlılıklarını vurgulamaktadırlar. Ancak bu bağlılık, bir “zorlama”dan ziyade, “bilgilendirme” (Y5) şeklinde olmaktadır. Bu kuşak, “baskı kurmadan” (Y5) ve “çağdaş eğitim anlayışına uygun şekilde”(Y4) bir denge kurma çabası içindedir.

Z Kuşağı, kültürel ve dini değerlere en bilinçli ve eleştirel yaklaşan kuşaktır. Bu kuşak ebeveynleri, “hepsinden eşit şekilde uygulamaya” (Z1) ve “sadece insani değerlere göre” (Z2) yetiştirmeye çalıştıklarını belirtmektedir. Z2'nin “toplumu çocuğuma kazandırmaya çalışmıyorum ben” ifadesi, “toplum ne der” baskısından tamamen uzaklaştıklarının en net göstergesidir. Z7 ve Z8 gibi katılımcılar, “kültürümüzden çok kopmak istemem” ve “geleneklerini bilsin” gibi ifadelerle, geleneksel değerlere saygı duymakla birlikte, çocuklarının bunları kendi özgür iradeleriyle benimsemesini arzu etmektedirler.

Sonuç olarak, toplumsal ve kültürel değerlerin ebeveynliğe etkisi, Baby Boomers'ın doğrudan ve zorunlu aktarımından, X ve Y kuşaklarının seçici yorumlama ve denge arayışına, Z kuşağının ise eleştirel, bireysel ve bilinçli bir yaklaşımına doğru evrilmiştir. Bu dönüşüm, ebeveynlerin artık birer “değer aktarıcısı” olmaktan çıkıp, çocuklarının kendi değerlerini oluşturmalarına yardımcı olan “rehberler” haline geldiğini göstermektedir.

Ebeveynlerin Çocuk Yetiştirme Konusunda Bilgi Kaynakları

Bu bölümde, katılımcıların çocuk yetiştirme konusunda bilgi kaynaklarının (internet, kitaplar, uzmanlar vb.) ne olduğu ve teknoloji ile

dijital araçların çocuk yetiştirme pratiklerini nasıl dönüştürdüğüne dair görüşleri incelenmiştir. Aşağıdaki analiz, katılımcıların çocuk yetiştirme konusunda bilgi kaynaklarına dair veriler sunmaktadır.

Tablo-9: Bilgi Kaynaklarına Erişim Kodlarının Kuşaklararası Dağılımı

Tema	Alt Tema	Kod	Baby Boomers (n=10)	X Kuşağı (n=10)	Y Kuşağı (n=10)	Z Kuşağı (n=10)	Toplam Sıklık (N=40)
Geleneksel Kaynaklar	Tecrübe ve Gözlem	Kendi Deneyimi	2	1	0	0	3
		Aile Büyüklerinden Gözlem	3	2	1	1	7
		Komşu/Arkadaş Tavsiyesi	2	1	0	0	3
Modern Kaynaklar	Dijital Medya	İnternet/Google	0	1	4	5	10
		Video/Sosyal Medya	0	0	2	1	3
	Yazılı Kaynaklar	Kitaplar/Ansiklopedi	1	1	2	1	5
	Profesyonel Kaynaklar	Uzman/Doktor/Psikolog	0	1	3	2	6
Eleştirel Yaklaşım	Bilgiyi Sorgulama	Sorgulama/Süzgeçten Geçirme	0	1	2	2	5
		Bilgi Kirliliği Endişesi	0	1	0	1	2
Erişim Farkı	Kuşaklararası Değişim	İmkân/Erişim Yoktu	5	2	1	0	8

Baby Boomers kuşağı, çocuk yetiştirme konusunda bilgi kaynaklarına erişimleri olmadığını (5 kez) açıkça belirtmektedir. Onlar için bilgi kaynağı, “büyüklerden görülen” (BB3), “deneyim” (BB1) ve “büyüklerden alınan tavsiyelerdir” (BB8). Bu durum, o dönemin kısıtlı imkânlarını ve bilgiye erişimin sadece tecrübeye dayandığını net bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bu kuşak için “interneti hiç anlamıyorum” (BB7) ifadesi, dijital çağın getirdiği bilgi kaynaklarına olan yabancılığı vurgulamaktadır. Ayrıca, bu kuşak ebeveynler tarafından teknolojiyi bir kaynak değil, bir tehdit olarak algılamaktadırlar. Onlar için teknoloji, “bağımlılık” (BB3), “izolasyon” (BB2) ve “sabırsızlık” (BB7, BB8) gibi olumsuz davranışlara yol açan bir dış faktördür. Bu kuşak, kendi çocukluklarındaki “kitap ve sohbet” (BB8) gibi geleneksel değerlerin yerini teknolojinin aldığını düşünmektedir. Buna rağmen, teknolojinin “bilinçli ebeveyn” olma (BB5) veya “bilgiye erişim” (BB4) gibi olumlu yönlerini de takdir ettikleri görülmektedir.

X Kuşağı, bilgi kaynaklarına erişimde bir geçiş nesli olarak öne çıkmaktadır. Bir yandan “aile büyükleri derse yapardık” (X2) diyerek geleneksel bilgiye bağlılıklarını sürdürürken, diğer yandan “eşim telefonda bakıyor, ben ondan duyarım” (X1) veya “kitap okurum bir” (X1) gibi ifadelerle yeni kaynaklara sınırlı da olsa yöneldiklerini göstermektedir. Bu kuşak, “internette bilgi kirliliği var” (X5) diyerek dijital çağın getirdiği zorlukların da farkındadır ve bu bilgileri “sorgulayarak” veya “süzgeçten geçirerek” (X5) kullanma eğilimindedir. Ayrıca, X Kuşağı, teknolojiyi bir ikilem ve çelişki olarak deneyimlemektedir. Bir yandan “okul için lazım” (X1) veya “hayatı kolaylaştırıyor” (X6) gibi pratik faydalarını kabul ederken, diğer yandan çocukları “ekran başından kalkmadığı” (X1) için “sınır koymak zorunda” (X1) kaldıklarını belirtmektedirler. Sosyal medyanın “baş belası” (X1) olduğu ve “çocukları olumsuz etkilediği” (X3) düşüncesi, bu kuşakta yaygın bir kaygıya işaret etmektedir. Ebeveynler, kendi hayatlarındaki dijital bilgi kirliliğinin (X5) çocuklarını etkileyeceğinden endişe duymaktadır.

Y Kuşağı için bilgi kaynaklarına erişim, “internet ve dijital medya” (4 kez) üzerinden gerçekleşen çok yönlü bir süreçtir. “Eskiden kitaplara başvururduk... Şimdi ise internet” (Y1) ifadesi, bu kuşak için bilgi edinme biçimindeki köklü değişimi net bir şekilde özetlemektedir. Bu kuşak ebeveynleri, sadece interneti değil, aynı zamanda “uzmanları” (Y3) ve “sosyal medyayı” (Y3) da aktif olarak takip etmektedirler. Bu durum, ebeveynlik yaklaşımlarının bilimsel ve uzman görüşlerine daha açık hale geldiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Y Kuşağının, teknolojiyi çocuk yetiştirme pratiklerinin kaçınılmaz bir aracı olarak kabul ettiği görülmektedir. Onlar için

teknoloji, bir yandan “bilgiye kolay erişim” (Y1) sağlayarak ebeveynliği kolaylaştırırken, diğer yandan “tembelleşme” (Y1) ve “güvenlik kaygıları” (Y3) gibi sorunları beraberinde getirmektedir. Bu kuşak, teknolojinin “hem kolaylaştırdığını hem de zorlaştırdığını” (Y3) belirtmektedir. Y8 ve Y9 gibi katılımcılar, teknolojinin doğru kullanıldığında “eğitimde katkı sağladığını” (Y8) ve “normalleşen bir durum” (Y9) olduğunu ifade ederek daha kabullenici bir tutum sergilemektedirler.

Z Kuşağı ise bilgi kaynaklarını en aktif ve en doğal şekilde kullanan kuşaktır. “Kafama her takılan bir şeyde internetten yardım alıyorum” (Z1) ve “hamilelik sürecimde çok kitap okudum” (Z7) gibi ifadeler, bu kuşak için bilgiye erişimin birincil ve sürekli bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Z kuşağı ebeveynleri, “sorgulayan ve seçici” bir yaklaşım sergilemektedir. “İnternetteki bilgilere çok inanmaya çalışmıyorum” (Z8) ve “belli güvendiğim sitelerden bilgi alabilirim” (Z9) ifadeleri, bilgi kirliliği riskine karşı eleştirel bir farkındalık taşıdıklarını göstermektedir. Bu çerçevede Z Kuşağı’nın, teknolojiye karşı en bilinçli ve en stratejik yaklaşımı sergileyen kuşak olduğu söylenebilir. Bu kuşak ebeveynleri, teknolojiyi bir “araç” (Z8) olarak tanımlamakta ve onu “bilinçli” (Z7), “kontrollü” (Z9) ve “seçici” (Z3) bir şekilde kullanma kararlılığı sergilemektedir. Çocuk “18 aya kadar ekrana karşıyım” (Z3) gibi net kurallar koyduklarını belirtmektedirler.

Sonuç olarak, ebeveynlerin bilgi kaynaklarına erişimi ve kullanımı, Baby Boomers’ın geleneksel ve sözlü aktarım modelinden, X kuşağının geçiş ve sınırlı erişim modeline, Y kuşağının dijital ve çok kanallı arayış modeline, Z kuşağının ise sürekli ve bilinçli bir araştırma modeline doğru ilerlemiştir. Bulgular, bilgi kaynağının nesiller boyu ağızdan ağıza aktarılan bir süreçten, anlık ve dijital bir arayışa dönüştüğünü göstermektedir. Bu değişim, her kuşağın içinde bulunduğu teknolojik ve toplumsal olanakların, ebeveynlik pratiklerini ne kadar derinden etkilediğini kanıtlamaktadır. Ayrıca, katılımcıların teknoloji ve dijital araçların çocuk yetiştirme pratiklerine dair görüşlerinden hareketle, ebeveynlerin teknolojiye karşı korku, kontrol ve denge arayışı olmak üzere üç ana yaklaşım sergilediğini ve bu yaklaşımların kuşaklararası belirgin farklılıklar taşıdığını ortaya koymaktadır.

Ebeveynlikte “Keşke”ler ve Pişmanlıklar

Bu bölümde, katılımcıların çocuk yetiştirme sürecinde “*keşke farklı yapsaydım*” (veya “*keşke yapsaydım/yapmasaydım*”) dedikleri konular incelenmiştir. Aşağıdaki tabloda, ebeveynlerin pişmanlıklarını ifade ederken

kullandıkları anahtar kavramların (kodların) her kuşakta ne sıklıkta dile getirildiğini gösterilmektedir.

Tablo-10: Ebeveynlikte Keşke’ler ve Pişmanlıklara Yönelik Kodların Kuşaklararası Dağılımı

Tema	Alt Tema Kod		Baby Boomers (n=10)	X Kuşağı (n=10)	Y Kuşağı (n=10)	Z Kuşağı (n=10)	Toplam Sıklık (N=40)
Genel Pişmanlıklar	Zaman Yönetimi	Daha Çok Vakit Ayırmak	2	2	2	1	7
	Duygusal İlişki	Daha Anlayışlı/Sabırlı Olmak	1	1	1	0	3
	Kişisel Gelişim	Sanatsal/Spor Faaliyetlere Yönlendirme	0	0	2	0	2
Teknolojik Pişmanlıklar	Dijital Etki	Teknolojiden Uzak Tutmak	0	3	1	1	5
	Ekrana Karşı Olmak	Erken Yaşta Çizgi Film İzletmek	0	0	0	1	1
Çalışma Hayatı Pişmanlıkları	Mesleki Fedakarlık	Daha Az Çalışmak	1	0	1	1	3
Maddi Durum Pişmanlıkları	Sağlık	Check-up Yaptırmak	0	1	0	0	1
Geleneksel Pişmanlıklar	Özgürlük	Daha Az Kısıtlamak	1	0	0	0	1
	Yaşam Tarzı	Yaz Aktivitelerine Yönlendirmemek	1	0	0	0	1
Pişmanlık Yok	Olumlu Yaklaşım	Pişmanlık Yok/Elimden Geleni Yaptım	3	2	1	4	10

Ebeveynlerin “keşke”leri, onların çocuk yetiştirme yolculuğunda karşılaştıkları zorlukları ve öncelikleri yansıtmaktadır. Kuşaklararası farklılıklar, pişmanlıkların da nasıl değiştiğini göstermektedir.

Baby Boomers kuşağı, pişmanlıklarını genellikle zaman ve özgürlük kısıtlamaları üzerine kurmaktadır. “Çalışan anne” (BB1) olmanın getirdiği zaman eksikliği ve “geçim derdinden” (BB7) dolayı çocuklarının büyüdüğünü kaçırmaya hissi yaygın bir pişmanlıktır. Bu kuşakta “keşke daha sabırlı olabilseydim” (BB8) ve “daha az kısıtlasaydım” (BB9) gibi duygusal ve kuralcı pişmanlıklar da görülmektedir. İlginç bir şekilde, bu kuşağın en yüksek oranda (“pişmanlık yok”) yanıtını vermesi (3 kişi), o dönemin sınırlı imkânları içinde ellerinden gelenin en iyisini yaptıklarına dair bir kabulleniş veya farkındalığı göstermektedir.

X Kuşağı, pişmanlıklarını teknoloji ve duygusal bağ üzerine yoğunlaştırmaktadır. “Keşke teknoloji ve sosyal medyadan uzak tutabilseydim” (X2, X3, X5) pişmanlığı bu kuşakta belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Ayrıca, “daha çok vakit geçirebilmek” (X1) ve “daha anlayışlı/sabırlı olmak” (X9) gibi pişmanlıklar da bu kuşağın çocuklarıyla kurdukları duygusal bağa ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Y Kuşağı, pişmanlıklarını akademik başarı baskısı ve sosyal gelişim eksikliği üzerine kurmaktadır. “Daha çok akademik anlamda yetiştirmek yerine sosyal aktivitelere yönlendirmek” (Y1, Y3) pişmanlığı, bu kuşağın çocukluk dönemindeki sınav ve başarı odaklı sistemden duyduğu rahatsızlığı yansıtmaktadır. Ayrıca, “çalışma hayatı” (Y2) ve “yoğun iş temposu” (Y4) nedeniyle çocuklarıyla yeterince vakit geçirememek de önemli bir pişmanlık kaynağıdır. “Ekran süresini daha erken sınırlasaydım” (Y5) gibi teknoloji odaklı pişmanlıklar da bu kuşakta görülmektedir.

Z Kuşağı için “keşke”ler henüz netleşmemiştir. “Şu an için yok, çünkü yanılsımı hemen değiştirebiliyorum” (Z2) veya “şu an çok küçük ama elimden geleni yapmaya çalışıyorum” (Z9) gibi ifadeler, bu kuşağın ebeveynlik yolculuğunun henüz başında olduğunu ve sürekli öğrenme ve düzeltme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu kuşakta dile getirilen en spesifik pişmanlık, “erken yaşta çizgi film izletmek” (Z4) gibi teknoloji odaklı bir durumdur. Bu, Z kuşağının teknoloji konusunda ne kadar bilinçli ve kuralcı bir yaklaşım benimsediğini bir kez daha doğrulamaktadır.

Sonuç olarak, ebeveynlikteki pişmanlıklar, Baby Boomers'ın geçim derdinden ve geleneksel kısıtlamalardan kaynaklanan pişmanlıklarından, X

kuşağının teknolojinin getirdiği yeni sorunlara yönelik pişmanlıklara, Y kuşağının ise akademik yarış ve yoğun iş temposunun yarattığı pişmanlıklara doğru evrilmiştir. Z kuşağı, ebeveynliğin sürekli bir öğrenme süreci olduğunu benimseyerek, henüz büyük pişmanlıklar yaşamadığını belirtmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma, Baby Boomers, X, Y ve Z kuşaklarına mensup ebeveynlerin çocuk yetiştirme eğilimleri ve pratikleri arasındaki farklılıkları ortaya koyan fenomenolojik bir çalışmadır. Çalışmanın nitel bulguları, ebeveynlik yaklaşımlarının neredeyse 70 yıllık bir süreçte toplumsal norm ve otorite odaklı bir görevden, birey merkezli, duygusal yeterliliğe ve rehberliğe odaklanan dinamik bir ilişkiye doğru radikal bir dönüşüm geçirdiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle ebeveynliğin geleneksel, kuralcı ve toplumsal baskı odaklı bir yapıdan, modern, bireysel ve bilinçli bir sürece doğru evrildiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Baby Boomers kuşağı ebeveynleri, çocuk yetiştirme anlayışlarını büyük ölçüde otorite, fedakârlık ve maddi güvence sağlama üzerine kurmuştur. Baby Boomers kuşağı, ebeveynliği daha çok kuralcı ve otoriter bir rol olarak görmekteydi. Çocukların “ahlaklı ve terbiyeli” olmaları, “el âleme laf verdirmemeleri” ve toplumsal kurallara uymaları bu kuşağın önceliğiydi. Bu kuşak için ebeveynlik, zorlu koşullarda hayatta kalmayı ve geleneksel değerleri (saygı, dürüstlük) doğrudan aktarmayı gerektiren bir görev olarak algılanmıştır. Disiplin yöntemlerinde ise sertlik ve fiziksel ceza izlerine rastlanmıştır. X kuşağı, ebeveynliğin bir görevden çok, bir “sorumluluk” ve “rol model olma” durumu olduğunu ifade etmektedir X Kuşağı otoriter rol modelinden demokratik rehberliğe geçişin köprüsü olma rolünü üstlenmiştir. Kendi çocukluklarında yaşadıkları otoriter yaklaşımlardan uzaklaşma motivasyonu, ebeveynliği “eksiklikleri tamamlama” ve “denge arayışı” üzerine kurmuşlardır. Onlar, geleneksel ile modern değerleri harmanlamaya çalışırken, çocuklarına özgüven ve cesaret gibi bireysel gelişim özelliklerini aşılama başlangıçta ilk kuşak olmuşlardır. Y kuşağı ise ebeveynliği çocukla birlikte öğrenilen, empati ve iletişim üzerine kurulu bir yolculuk olarak görmektedir. Z kuşağı için ise ebeveynlik, “iç sesine kulak verme” ve “sezgisel” hareket etme üzerine kurulu, tamamen bireyselleşmiş bir pratik haline gelmiştir. Bu durum, ebeveynliğin dışsal baskılardan arınarak, içsel bir farkındalıkla yönetilen bir kimliğe dönüştüğünü göstermektedir. Hem Y Kuşağı hem de Z Kuşağı ebeveynlik pratiklerini birey odaklı, demokratik ve duygusal bir zemine taşımıştır. Y Kuşağı, kendini en çok “demokratik” olarak

tanımlamış, ebeveynliği “rehberlik etme” ve “karakter geliştirme” metaforlarıyla açıklamıştır. Disiplin; konuşmaya, neden-sonuç ilişkisine dayalı yaptırımlara ve “pozitif disiplin” anlayışına evrilmiştir. Z Kuşağı ise ebeveynliği “karşılıksız sevgi” ve “kutsal duygu” olarak tanımlayan bu kuşak, çocuk yetiştirmede açık iletişime, duygusal bağ kurmaya ve özsaygıya en çok vurgu yapan gruptur. Disiplinde “ceza” kavramından tamamen uzaklaşmış, bunun yerine “bilinçli sınırlar koyma” ve “çocukla arkadaş olma” yaklaşımını benimsemiştir.

Ebeveyn-çocuk ilişkisi, Baby Boomers’ın “toplum ne der, el ne der?” baskısı altında şekillenen, pasif ve görev odaklı etkileşiminden (ev işlerinde yardım), Z Kuşağı’nın “birey olarak değer verme” felsefesiyle kurulan, kaliteli zaman ve açık iletişim odaklı ilişkiye dönüşmüştür.

Kültürel değerlerin aktarımı, Baby Boomers’ın doğrudan ve zorunlu aktarımından (dini değerleri öğretme zorunluluğu), Z Kuşağı’nın seçici, eleştirel ve sorgulamaya izin veren yaklaşımına doğru kaymıştır. Z Kuşağı’nın “toplumsal değerleri çocuğuma kazandırmaya çalışmıyorum ben” ifadesi, geleneksel toplumsal normların ebeveynlik üzerindeki belirleyici gücünün radikal bir şekilde azaldığının en önemli kanıtıdır. Ekonomik koşullar, her kuşağın ebeveynlik yaklaşımını farklı şekilde şekillendirmiştir. Baby Boomers kuşağı, kıt kaynaklar nedeniyle çocuklarına “kanaatkârlığı ve fedakârlığı” öğretmeye odaklanmıştır. X kuşağı, daha iyi koşullar sunma arzusuyla geçim derdi arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Y kuşağı ise, ekonomik yeterliliği akademik ve sosyal aktivite yarışında rekabet edebilme aracı olarak görmekte, bu durumun getirdiği baskıyla mücadele etmektedir. Z kuşağı için ise ekonomik yeterlilik, bir çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılamının ötesinde, sağlıklı bir gelişim sunmanın zorunlu bir ön koşulu olarak görülmektedir.

Baby Boomers kuşağının çocuk yetiştirme bilgisini kendi deneyimleri ve aile büyüklerinin sözlü aktarımından (erişim imkânının yokluğundan) alması, modern ebeveynlerin bilgiye erişiminde köklü bir değişime işaret etmektedir. Y ve Z Kuşağı ebeveynleri, çocuk yetiştirme pratiklerinde interneti, sosyal medyayı, kitapları ve uzman görüşlerini (doktor/psikolog) aktif olarak kullanan, sürekli araştıran ve sorgulayan bir profil çizmektedir. Bu durum, ebeveynliğin artık içgüdüsel bir süreçten, bilimsel ve bilinçli bir süreç haline geldiğini göstermektedir.

Ebeveynlerin bilgiye erişim yöntemleri, kuşaklararası en keskin dönüşüm alanlarından biridir. Baby Boomers ve X kuşağı, çocuk yetiştirme

konusunda daha çok anne-baba ve komşu tavsiyeleri gibi geleneksel ve sözlü kaynaklara başvururken, Y ve Z kuşakları için bu rolü internet, sosyal medya ve uzman blogları gibi dijital kaynaklar üstlenmiştir. Baby Boomers, teknolojiyi “iletişimi zayıflatıcı” ve “bağımlılık yapan” bir tehdit olarak görürken, Y ve Z kuşakları onu hem bir kolaylaştırıcı hem de bir risk olarak değerlendirmektedir. Z kuşağı, teknolojiyi “bir araç” olarak tanımlayarak, bu aracı “bilinçli ve kontrollü” kullanma stratejileri geliştirmiştir. Kısaca, bu değişim, Baby Boomers'ın “ağzı olan konuşuyor” şikâyetinden, Y kuşağının “bilgi kirliliği” endişesine ve Z kuşağının bu bilgileri “süzgeçten geçirme” yeteneğine doğru bir evrimi simgelemektedir. Bu durum, teknolojinin artık reddedilen bir olgu olmaktan çıkıp, ebeveynliğin bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Ancak her kuşakta, teknolojinin aile içi iletişimi zayıflatması ve çocukları sosyal hayattan uzaklaştırması ortak bir kaygı olarak devam etmektedir.

Ebeveynlerin pişmanlıkları da kuşaklararası dönüşümü desteklemektedir. Baby Boomers kuşağı, daha çok geçim derdi nedeniyle çocuklarına yeterince vakit ayıramamaktan veya fazla kuralcı olmaktan pişmanlık duyarken, X ve Y kuşakları teknolojiyi daha erken sınırlamamak ve sosyal aktivitelerden uzak kalmak gibi modern sorunlara odaklanmaktadır. Z kuşağı ise ebeveynlik yolculuğunun başında oldukları için henüz büyük pişmanlıklar yaşamadıklarını ve hatalarını hemen telafi ettiklerini belirtmektedir.

Bu çalışmanın bulguları, ebeveynlik yaklaşımlarındaki kuşaklararası dönüşümü destekleyen kuramsal zemini ampirik olarak doğrulamaktadır. Kuşak teorisinin öne sürdüğü gibi, her bir kuşak (Baby Boomers, X, Y, Z), ergenlik ve ilk ebeveynlik dönemlerinde maruz kaldığı belirleyici sosyo-tarihsel olayların (ekonomik zorluklar, teknolojik devrimler, kültürel liberalleşme) etkisiyle kendine özgü bir ebeveynlik yaklaşımı geliştirmiştir. Baby Boomers'ın otoriter ve geleneksel yaklaşımı, dönemin kıtlık ve toplumsal baskı ortamından kaynaklanırken; Z Kuşağı'nın “birey odaklı, demokratik ve duygusal rehberlik” yaklaşımı, dijital çağın getirdiği bilgiye anlık erişim, kültürel çeşitlilik ve sosyal öğrenme teorisi'nin temelini oluşturan “eksiklikleri tamamlama” (kendi çocukluklarından ders çıkarma) motivasyonu ile şekillenmiştir. Bu radikal dönüşüm, ebeveynlik tarzları literatüründeki katı otoriter tutumdan, demokratik ve bilinçli ebeveynlik modeline doğru gerçekleşen evrimi Türkiye bağlamında somut verilerle desteklemekte, özellikle disiplin yöntemlerindeki sert cezadan pozitif disiplin ve iletişime geçişi netleştirmektedir.

Bu araştırmanın sonuçları doğrultusunda, ebeveynlik alanında çalışan uzmanlar, eğitimciler ve politika yapıcılar için aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

Ebeveynlere yönelik öneriler şu şekilde sıralanabilir. Öncelikle, bilinçli ebeveynlik uygulamalarının güçlendirilmesi adına tedbirler alınabilir. Bu çalışmada, Z Kuşağı ebeveynlerinin sürekli öğrenme ve gerektiğinde düzeltme yönündeki eğilimi tüm ebeveynlere örnek teşkil etmelidir. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme kararlarını alırken geleneksel dayatmalardan uzak durarak, güncel, bilimsel temelli ve güvenilir kaynaklardan (uzman görüşleri, onaylanmış dijital platformlar) edindikleri bilgileri kullanmaları desteklenebilir. Duygusal bağ kurmaya odaklanan iletişimin önemi vurgulanmalı ve bu yönde iletişim teşvik edilmelidir. Ebeveynlerin çocuklarıyla olan ilişkilerini sadece görev (okul, yemek, vb.) merkezli tutmak yerine, nitelikli zaman geçirmeye ve açık iletişime dayandırmaları gereklidir. Özellikle X ve Y Kuşağı ebeveynlerinin yoğun iş hayatlarından ötürü yaşadığı pişmanlıklar göz önünde bulundurularak, kısa süreli de olsa kesintisiz ve derin duygusal paylaşımlar içeren anlar oluşturmaları önem taşımaktadır. Son olarak, teknolojiye toptan bir ret yaklaşımı sergilemek (Baby Boomers kuşağındaki gibi) yerine, Z Kuşağı'nın benimsediği gibi kontrollü ve stratejik bir araç olarak kullanılması teşvik edilebilir. Ebeveynlerin, çocuklarının dijital okuryazarlık yeteneklerini geliştirirken, aynı zamanda erken yaş ekran kullanımına dair net, bilimsel verilerle desteklenmiş sınırlar belirlemeleri büyük önem taşımaktadır.

Politika ve uzmanlara yönelik öneriler ise şu şekilde özetlenebilir. Farklı kuşaklardan (özellikle Baby Boomers ve X Kuşağı) gelen ebeveynlerin tecrübelerini, Y ve Z Kuşağı'nın modern yaklaşımlarıyla birleştiren, kuşaklararası etkileşim ve bilgi paylaşımına olanak tanıyan ebeveynlik eğitimleri düzenlenebilir. Bu eğitimlerin odağında, disiplinde pozitif yaklaşımların ve duygusal zekâ gelişiminin olması önemlidir. “Dijital ebeveynlik rehberlerinin” yaygınlaştırılmasına yönelik girişimlerde bulunmak mümkündür. İnternetteki bilgi kirliliğini (X Kuşağı'nın endişesi) gidermek amacıyla, devlet kurumları ve üniversiteler tarafından güvenilir, bilimsel temelli ve kültürel bağlama uygun dijital ebeveynlik rehberleri hazırlanabilir ve ücretsiz erişime sunulabilir. Son olarak çocukların sadece akademik başarıları üzerinde yoğunlaşan ebeveyn tutumlarının çocukların duygusal gelişimini önceliklendiren eğitim sisteminin etkin olmasıyla değiştirilmesi mümkündür. Y Kuşağı'nın pişmanlıkları dikkate alınarak, okul sistemleri üzerinde akademik başarı baskısını azaltacak, sanat, spor ve sosyal-duygusal

gelişimi destekleyen programlar teşvik edilmelidir. Ebeveynlerin, çocuklarının sadece notlarından değil, aynı zamanda duygusal yeterliliklerinden de gurur duymaları desteklenmelidir.

Sonuç olarak, bu araştırma, elde edilen bulgularıyla sonraki çalışmalara önemli bir zemin hazırlamakta ve yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Bu çalışmanın nitel sonuçlarının, geniş örneklem gruplarında anket ve ölçeklerle nicel olarak desteklenmesi, kuşaklararası ebeveynlik farklarının genellenebilirliğini artıracaktır. Buna ek olarak, dijitalleşmenin ve yapay zekânın ebeveynlik pratikleri üzerindeki muhtemel etkilerini öngörebilmek adına, geleceğin ebeveynlik tarzlarına (Alfa ve Beta Kuşağı ebeveynleri) odaklanan ilerideki derinlemesine nitel araştırmaların yapılması gereklidir ve önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Avik, Anu ve Toivo Aavik. “Personal Values and Self-Reported Child-Rearing Activities of Estonian and Russian Parents in Estonia.” *Trames Journal of the Humanities and Social Sciences* 16 (1) (February 2012).

Adıgüzel, Orhan, H. Zeynep Batur ve Nisa Ekşili. “Kuşakların Değişen Yüzü ve Y Kuşağı ile Ortaya Çıkan Yeni Çalışma Tarzı: Mobil Yakalılar.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 19 (2014): 165–182.

Adler, Alfred. *Çocuk Eğitimi*. Çeviren Kamuran Şipal. İstanbul: Cem Yayınevi, 1996.

Aka, Bahattin. “Bebek Patlaması, X ve Y Kuşağı Yöneticilerin Örgütsel Bağlılık Düzeylerinin Kamu ve Özel Sektör Farklılıklarına Göre İncelenmesi: Bir Araştırma.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 9, no. 20 (2019): 118–135.

Akyl, Yudum. *Perceived Parental Child-Rearing Practices and Social Anxiety in Turkish Adolescents*. Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2000.

Alabay, Erhan. “Okul Öncesi Dönem Çocuğu Olan Ebeveynlerin Ebeveynlik Tutumlarının İncelenmesi.” *Erken Çocukluk Çalışmaları Dergisi* (2017): 156–174.

Alawiyah Rahman Tuti, Sekar Devy ve Ayu Ningrum. "Profile of Students' Metacognitive Thinking Skills Viewed from Parenting Style of the Parents." *Journal of Multicultural Studies in Guidance and Counseling* (2021).

Altuntuğ, Nevriye. "Kuşaktan Kuşağa Tüketim Olgusu ve Geleceğin Tüketici Profili." *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 4, no. 1 (2012): 206.

Argun, Yasemin. *Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Ortaokul Öğrencilerinin Denetim Odağı Üzerine Etkileri*. Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1995.

Ayyıldız, Tülay. *Zonguldak İl Merkezinde 0-6 Yaş Çocuğu Olan Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları*. Yüksek lisans tezi, Karaelmas Üniversitesi, Zonguldak, 2005.

Baumrind, Diana. "Current Patterns of Parental Authority." *Developmental Psychology* 4 (1971): 1-103.

Baumrind, Diana. "Effects of Authoritative Parental Control on Child Behavior." *Child Development* 37, no. 4 (1966): 887-908.

Badinter, Elisabeth. *Kadınlık mı? Annelik mi?* İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2011.

Bayhan, Vehbi. "Milenyum veya Y Kuşağı Gençliğinin Sosyolojik Bağlamı." *Gençlik Araştırmaları Dergisi* 2, no. 3 (2014): 8-25.

Berber, Şakir. *Sosyo-Ekonomik Faktörlerin ve Ana-Baba Tutumlarının Okul Başarısına Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1990.

Büyüköztürk, Şener, Ebru Kılıç Çakmak, Özcan Erkan Akgün, Şirin Karadeniz ve Funda Demirel. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 17. bs. Ankara: Pegem Yayınları, 2011.

Curley, Kenneth ve Yasuhiro Kotera. "Qualitative Investigation into the Perception towards Compassionate Parenting among Parents of Autistic Children: Cross-Cultural Comparison between the UK and the Netherlands." *Healthcare* 11, no. 8 (2023).

Çok, Figen. *Üniversite Öğrencilerinin Arkadaşlık İlişkileri ve Bunun Ana-Baba Tutumlarıyla İlişkisi: Ankara Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma*. Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1993.

Çorum, Ayşe Aslı. *Y Kuşağına Yönelik İnsan Kaynakları Uygulamaları ve Bir Şirket Örneği*. Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, 2012.

Darling, Nancy ve Laurence L. Steinberg. "Parenting Style as Context: An Integrative Model." *Psychological Bulletin* 113, no. 3 (1993): 487–496.

Doğan, Serdar. *Farklı Sosyo-Ekonomik Düzeylere Mensup Ergenlik Çağındaki Kız ve Erkeklerin Saldırgan Davranışlarıyla Ana-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler*. Yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2001.

Eker, Engin ve Arzum Türk. "Anne Ebeveynin Kendi Anne Red Kabulünün, Ebeveynlik Tutumu Üzerine Etkisi." *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi* 5, no. 1 (2021): 25–39.

Foster, Cline ve Jim Fay. *Parenting with Love and Logic: Teaching Children Responsibility*. Colorado Springs, CO: NavPress, 1990.

García, Oscar F., Emilia Serra, Juan J. Zacarés ve Fernando García. "Parenting Styles and Short- and Long-Term Socialization Outcomes: A Study among Spanish Adolescents and Older Adults." *Psychosocial Intervention* 27 (2018): 153–161.

Gibbs, Nancy. "The Growing Backlash against Overparenting." *Time*, 2009. <https://content.time.com>.

Kuppens, Sofie ve Eva Ceulemans. "Parenting Styles: A Closer Look at a Well-Known Concept." *Journal of Child and Family Studies* (2018): 1–15.

Gözübüyük Tamer, Mine. "Yaşlanma ve Kuşaklararası Eşitlik." *İçinde Yaşlılık: Yeni Yüzyılın Gerçeği*, editör Velittin Kalıncara, 297–336. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Şti., 2019.

Heyndrickx, Friederike. *The Role of Parenting and Family Background on Turkish Adolescents' Academic Achievement*. Yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 2004.

Hussain, Adnan, Shazia Khalid, Saba Zer Naz, Muhammad Meikail, Ahmad Ullah ve Andleeb. "Impact of Authoritative Parenting Style on Self-Esteem." *Journal of Science, Computing and Engineering Research (JSCER)* (2020).

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Çocuğun Değeri: Türkiye'de Değerler ve Doğurganlık*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 1981.

Karabulut, Demir Evren ve Gül Şendil. "Ebeveyn Tutum Ölçeği." *Türk Psikoloji Yazıları* 11, no. 21 (2008): 15–25.

Keleş, Hatice Necla. "Y Kuşağı Çalışanlarının Motivasyon Profillerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma." *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi* 3, no. 2 (2011): 129–139.

Kırcaali-İftar, Gönül. "How Do Turkish Mothers Discipline Children? An Analysis from a Behavioural Perspective." *Child: Care, Health and Development* 31, no. 2 (March 2005): 193–201.

Kohn, Alfie. *Koşulsuz Ebeveynlik*. Çeviren Yiğit Ataman. 13. bs. Ankara, 2020.

Kulaksızoğlu, Adnan. *Ergen-Aile Çatışmaları ile Annenin Tutumları Arasındaki İlişki ve Ergenin Problemleri*. İstanbul Üniversitesi, 1985.

Kulaksızoğlu, Orhan Ergen. "Aile Çatışmaları ile Annenin Tutumları Arasındaki İlişki ve Ergenin Problemleri." *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi* 1, no. 1 (2013): 71–87.

Kuppens, Sofie ve Eva Ceulemans. "Parenting Styles: A Closer Look at a Well-Known Concept." *Journal of Child and Family Studies* (2018): 1–15.

Kuru Örgün, Selda. *Anne Baba Tutumları ile 8. Sınıf Öğrencilerinin Benlik Saygıları ve Atılganlıkları Arasındaki İlişki*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2000.

Kuzgun, Yıldız. "Ana Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi." *Aile Yazıları*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991.

Kuzgun, Yıldız. *Ana Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi. Aile Yazıları*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991.

Kwon, Kyong-Ah, Gyesook Yoo ve Jennie De Gagné. “Does ‘Hovering’ Matter? Helicopter Parenting and Its Effect on Wellbeing.” *Sociological Spectrum* 31, no. 4 (2011): 399–418.

Levin, Elizabeth. “Baumrind’s Parenting Styles.” In *Encyclopedia of Child Behavior and Development*, edited by S. Goldstein ve J. A. Naglieri. Boston, MA: Springer, 2011.

Maccoby, Eleanor E. ve John A. Martin. “Socialization in the Context of the Family: Parent-Child Interaction.” In *Handbook of Child Psychology*, vol. 4, *Socialization, Personality and Social Development*, edited by P. H. Mussen ve E. M. Hetherington, 1–101. New York: Wiley, 1983.

Mızrakçı, Şule. *Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarına Etki Eden Faktörler: Demografik Özellikleri, Kendi Yetiştiriliş Tarzları, Çocuk Gelişimine İlişkin Bilgi Düzeyleri ve Çocuğun Mizacına İlişkin Algıları*. Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, İzmir, 1994.

Mücevher, Muhammet Hamdi ve Ramazan Erdem. “X Kuşağı Akademisyenler ile Y Kuşağı Öğrencilerin Birbirlerine Karşı Algıları.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi* 9, no. 22 (2018): 60–74.

Nas, Eşref. “Ebeveynlik Tutumuna Yeni Bir Bakış: Merhametli Ebeveynlik.” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 12, no. 3 (2023): 1924–1947.

Ömeroğlu, Fatma. *Okul Öncesi Dönemde Çocuğun Terbiyesinde Annenin Rolü ve Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumları*. Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1996.

Özcan, Handan. *İlkokul Öğrencilerinin Öz güvenleri, Akademik Başarıları ve Anne-Baba Tutumları Arasındaki İlişkiler*. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1996.

Özyürek, Arzu. “Okul Öncesi Çocuğa Sahip Anne-Babalara Yönelik ‘Çocuk Yetiştirmeye İlişkin Anne-Baba Görüşleri Ölçeği’ ve ‘Anne-Baba Tutum Ölçeği’ Geliştirme Çalışması.” *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi* 2, no. 1 (2017): 26–38.

Patton, Michael Quinn. *Qualitative Research and Evaluation Methods*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2002.

Yıldırım, Ali ve Hasan Şimşek. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11. bs. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2015.

Sak, Ramazan, Şahin Sak, Sibel Atlı İkbal ve Betül Şahin. “Okul Öncesi Dönemde Anne Baba Tutumları.” *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 11, no. 3 (2015): 972–991.

Sarı, Elif. *Anasının Devam Eden 5–6 Yaş Grubu Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının Çocuğun Sosyal Uyum ve Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2007.

Sharma, Aparajita ve Shikha Sarna. “Is Parental Attachment Transforming Parents to Helicopter Parents?” *Global Journal for Research Analysis* 7, no. 5 (2018): 13–15.

Şanlı, Deniz ve Candan Öztürk. “Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Etkileyen Etmenlerin İncelenmesi.” *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 32 (2012): 31–48.

Tekin, Meryem. *Çalışma Yaşamında Kuşaklar ve İşe Yönelik Tutumlarının İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2015.

Temel, Dudugül ve Bengü Türkoğlu. “Yerleşim Yerlerine Göre Anne Baba Tutumlarının Okul Öncesi Çocukların Sosyal Becerilerine Etkisi.” *GEFAD* 39, no. 2 (2019): 843–871.

Tiwari, Arjun Prasad. “Authoritative Parenting: The Best Style in Children’s Learning.” *American Journal of Education and Technology* 1, no. 3 (2022): 18–21.

Topgül, Tuna Çağlar. *Y Nesli Üzerine Sosyolojik Bir Analiz*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2015.

Tuzgöl, Meliha. *Ana-Baba Tutumları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 1998.

Ünver, Ayşegül. *Y ve Z Kuşaklarının Hedonik ve Faydacı Tüketim Davranışlarının Marka Sadakatine Etkisinin İncelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Bartın Üniversitesi, Bartın, 2019.

Xiong, Ruoshan, Spencer De Li ve Yiwei Xia. “A Longitudinal Study of Authoritative Parenting, Juvenile Delinquency, and Crime Victimization among Chinese Adolescents.” *International Journal of Environmental Research and Public Health* (2020).

Yağmurlu, Bilge, Ann Sanson ve S. Bahar Köymen. “Ebeveynlerin ve Çocuk Mizacının Olumlu Sosyal Davranış Gelişimine Etkileri: Zihin Kuramının Belirleyici Rolü.” *Türk Psikoloji Dergisi* 20, no. 55 (2005): 1–20.

Yavuzer, Haluk. *Çocuğunuzun İlk 6 Yılı*. 34. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2016.

Yavuzer, Haluk. *Yaygın Anne Baba Tutumları. Ana-Baba Okulu*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2001.

Yelkikalan, Nazan, Ayten Akatay ve Emel Altın. “Yeni Girişimcilik Modeli ve Yeni Nesil Girişimci Profili: İnternet Girişimciliği ve Y, M, Z Kuşağı Girişimci.” *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 10, no. 20 (2010): 489–506.

Yıldırım, Ayşe. *X ve Y Kuşaklarının Esnek Çalışmaya Olan Bakış Açıları: Bir Alan Araştırması*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Yılmaz, Hasan. “İyi Ebeveyn, Çocuğu İçin Her Zaman Her Şeyi Yapan Ebeveyn Değildir: Algılanan Helikopter Ebeveyn Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması.” *Journal of Early Childhood Studies* 3, no. 1 (2019): 3–30.

Yılmaz, Ayşen. “Çocuk Yetiştirme Tutumları: Kuramsal Yaklaşımlar ve Görgül Çalışmalar.” *Türk Psikoloji Dergisi* 3, no. 1 (1999): 99–118.

Yörükoğlu, Atalay. *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1984.

Yüksekbilgili, Zeki. “Türk Tipi Y Kuşağı.” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12, no. 45 (2013): 342–353.

Yüksel, Raziye ve Haktan Demircioğlu. “Annelerin Farklı Kültürde Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Görüşlerine İlişkin Nitel Bir Araştırma: Amsterdam Örneği.” *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 9, no. 1 (Mart 2019): 171–187.

Zeltser, Francyne. “A Psychologist Shares the 4 Styles of Parenting—and the Type That Researchers Say Is the Most Successful.” 2021.

AİLE VE EBEVEYNLİK ROLLERİNİN EVRİMİ: PSİKOLOJİ VE SOSYAL ROL KURAMI BAĞLAMINDA TOPLUMSAL CİNSİYETİN DÖNÜŞÜ

Gökhan ŞAHİN*

Giriş: Ebeveynlik Rollerinin Dönüşen Doğası

Toplumsal rollerin dönüşümünde aile ve ebeveynlik, hem biyolojik temelleri hem de kültürel dinamikleri barındıran en temel yapılardan biridir. Bu çalışmanın temel amacı, modern toplumda ebeveynlik rollerinin geçirdiği dönüşümü, sıklıkla birbirine zıt görülen Evrimsel Psikoloji ve Sosyal Rol Kuramı'nı sentezleyen Wood ve Eagly'nin Biyososyal İnşa Kuramı çerçevesinde analiz etmektir. Çalışma, ebeveynlik davranışlarını yalnızca biyolojik determinizm veya sosyal inşacılıkla açıklamak yerine; evrimsel mirasın sunduğu biyolojik potansiyelin, endüstriyel ve teknolojik toplumun sosyo-ekolojik koşullarıyla nasıl etkileşime girerek "yeni ebeveynlik" rollerini inşa ettiğini tartışmaktadır. Bu kapsamda, cinsiyete dayalı iş bölümünün biyolojik kökenleri (nihai nedenler) ile bu iş bölümünü şekillendiren güncel toplumsal mekanizmalar (yakın nedenler) arasındaki diyalektik ilişki incelenmiştir. Derleme sonucunda, ebeveynlik rollerindeki esnekliğin, insan türünün en temel evrimsel adaptasyonlarından biri olduğu ve modern çağdaki rol dönüşümlerinin biyolojiye aykırı değil, değişen ekolojiye verilmiş uyumsal bir yanıt olduğu argümanı ortaya konulmuştur.

Yirmi birinci yüzyıl, aile yapısı ve ebeveynlik normları açısından derin ve çok katmanlı bir dönüşüm dönemine tanıklık etmektedir. Sanayi Devrimi'nden bu yana toplumsal yapının temel taşı olarak kabul edilen geleneksel aile modeli, yani erkeğin birincil olarak "geçimi sağlayan" (breadwinner) ve kadının ise "bakım veren" (caregiver) rollerini üstlendiği yapı, günümüzün sosyoekonomik ve kültürel dinamikleri karşısında önemli ölçüde esnemiş ve yeniden şekillenmiştir. Bu dönüşümün ardında yatan temel itici güçler arasında kadınların eğitim seviyelerinin yükselmesi ve iş gücüne kitlesel katılımları, erkeklerin ev içi sorumluluklara ve duygusal emeğe daha fazla dahil olmaları yönündeki toplumsal beklentilerin artması ve bireysellik, eşitlik gibi değerlerin yaygınlaşması bulunmaktadır.¹

* Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, gsahin@ktu.edu.tr

Bu süreç, ebeveynlik rollerinin katı sınırlarını eriterek, anne ve babalık görevlerinin giderek daha fazla iç içe geçtiği, bir yapıya evrilmesine yol açmıştır. Ayrıca dijitalleşme süreci, 'sharenting' (ebeveynlerin çocuklarını sosyal medyada paylaşması) ve teknolojik ebeveynlik gibi kavramlarla ebeveynlik rollerine yeni bir etik ve pratik boyut kazandırmıştır.²

Bu yeniden yapılanma, bireyler, çocuklar ve aile birimi için hem önemli fırsatlar hem de yeni zorluklar barındırmaktadır. Bir yandan, her iki ebeveynin de çocuğun hayatına farklı ve zenginleştirici katkılar sunması, aile gelirinin artması ve çocukların daha eşitlikçi cinsiyet rolü modelleriyle büyümesi gibi olumlu gelişmeler yaşanırken³; diğer yandan, özellikle iş ve aile yaşamı arasındaki dengeyi kurma mücadelesi, rol belirsizlikleri ve artan ebeveyn stresi gibi ciddi zorluklar da ortaya çıkmaktadır.⁴ Değişen roller, ebeveynlerin psikolojik iyi oluşunu, çocukların gelişimsel süreçlerini ve eşler arasındaki evlilik doyumunu doğrudan etkileyen karmaşık bir dinamikler ağı oluşturmaktadır. Bu nedenle, aile kurumunun ve ebeveynlik pratiğinin geçirdiği bu evrimi anlamak, günümüz toplumlarının karşı karşıya olduğu en temel meselelerden birini analiz etmek anlamına gelmektedir.

Bu bölümünün temel amacı, ebeveynlik rollerinde gözlemlenen bu köklü dönüşümü, psikolojideki iki temel kuramsal çerçeveden olan Evrimsel Psikoloji ve Sosyal Rol Kuramı'nı bütünleştiren bir perspektiften analiz etmektir. Literatürde sıkça "doğa mı, çevre mi?" (nature vs. nurture) ikilemi içinde birbirine karşıt olarak konumlandırılan bu iki yaklaşım, bu bölümde birbiriyle çelişen paradigmlar olarak değil, birbirini tamamlayan ve farklı açıklama düzeylerinde işleyen analitik araçlar olarak ele alınacaktır.⁵ Evrimsel Psikoloji, insan davranışlarının altında yatan ve türümüzün evrimsel geçmişi boyunca şekillenmiş olan derin, "nihai" (ultimate) nedenlere odaklanırken; Sosyal Rol Kuramı, bu davranışların belirli bir toplumsal, kültürel ve tarihsel

¹ Barbara Krahé ve Isabelle Fenske, "The New Father: Dynamic Stereotypes of Fathers", *Psychology of Men & Masculinity*, 2015, s. 112

² Blum-Ross, A., & Livingstone, S. (2020). *Parenting for a digital future: How hopes and fears about technology shape children's lives*. Oxford University Press.

³ Krahe ve Fenske, 201

⁴ Pınar Bayhan, A. İlsev ve A. Ergeneli, "İş-Aile ve Aile-İş Çatışmasına Etki Eden Demografik Değişkenler ve Bu Çatışmalar Arasındaki İlişki", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2006, s. 88

⁵ Michael Grätz, "Comprehensive evolutionary perspective on family and parenting", *Finnish Yearbook of Population Research*, 2023, s. 102.

bağlam içinde nasıl ortaya çıktığını ve şekillendiğini açıklayan "yakın" (proximate) mekanizmalara ışık tutar.⁶

Bu doğrultuda bölüm, öncelikle ebeveynlik davranışlarının evrimsel kökenlerini, Robert Trivers'in Ebeveyn Yatırımı Kuramı temelinde inceleyecektir. Ardından, Alice Eagly ve Wendy Wood'un öncülüğünü yaptığı Sosyal Rol Kuramı aracılığıyla, toplumsal iş bölümünün ve kültürel normların ebeveynlik rollerini ve cinsiyet kalıpyargılarını nasıl inşa ettiğini detaylandıracaktır. Bu iki kuramsal temelin ardından, bölümün nihai hedefi olan bütüncül bir çerçeve sunulacaktır. Wood ve Eagly'nin daha sonra geliştirdiği "biyososyal inşa kuramı" (biosocial construction theory) gibi modellerden ilham alarak, biyolojik miras ile sosyokültürel dinamiklerin nasıl diyalektik bir ilişki içinde ebeveynlik rollerini şekillendirdiği ortaya konulacaktır.⁷ Bu teorik çerçeve, güncel ampirik çalışmalarla desteklenecektir. Babanın artan katılımı ve annenin istihdamı gibi küresel eğilimler meta-analitik bulgular ışığında değerlendirilecek ve bu eğilimlerin Türkiye'deki yansımaları özel olarak incelenecektir.

Evrimsel Kökenler: Ebeveyn Yatırımı ve Cinsiyete Özgü Stratejiler

Ebeveynlik davranışlarının ve aile yapısının modern toplumdaki karşılıklarını anlamak için, öncelikle bu davranışların altında yatan derin evrimsel kökenlere bakmak gereklidir. Evrimsel psikoloji, insan zihninin ve davranışlarının, atalarımızın yüz binlerce yıl boyunca karşılaştığı temel hayatta kalma ve üreme sorunlarını çözmek üzere doğal seçim yoluyla şekillenmiş psikolojik adaptasyonların bir ürünü olduğunu öne sürer.⁸ Bu perspektiften bakıldığında ebeveynlik, bir sonraki nesle genlerin başarılı bir şekilde aktarılmasını sağlayan en temel uyumsal davranışlar dizisidir.

Bu alandaki en temel kuramlardan biri, Robert Trivers tarafından geliştirilen Ebeveyn Yatırımı Kuramı'dır. Robert Trivers'in 1972 yılında ortaya koyduğu Ebeveyn Yatırımı Kuramı, ebeveynlik davranışlarındaki cinsiyet farklılıklarını anlamak için güçlü bir çerçeve sunar. Trivers, ebeveyn yatırımını, "bir ebeveynin, bir yavrunun hayatta kalma (ve dolayısıyla üreme

⁶ Alice H. Eagly ve Wendy Wood, "The origins of sex differences in human behavior: Evolved dispositions versus social roles", *American Psychologist*, 1999, s. 408.

⁷ Wendy Wood ve Alice H. Eagly, "Biosocial construction of sex differences and similarities in behavior", *Advances in Experimental Social Psychology*, 2012, s. 55.

⁸ Grätz, s. 103

başarısı) şansını artıran, ancak ebeveynin diğer yavrulara yatırım yapma yeteneğini azaltan herhangi bir yatırımı" olarak tanımlamıştır.⁹ Bu yatırım; zaman, enerji, kaynaklar ve riskleri içerir. Kuramın merkezindeki öngörü, bir türün dişileri ve erkekleri arasında minimum zorunlu ebeveyn yatırımında bir asimetri olduğunda, bunun cinsel seçim süreçlerini ve çiftleşme stratejilerini derinden etkileyeceğidir.

Kuramın temel ilkesi şudur: Bir yavruyu başarıyla dünyaya getirip büyütmek için daha fazla yatırım yapmak zorunda olan cins (genellikle dişiler), eş seçiminde daha seçici ve dikkatli olma eğilimindedir. Çünkü yanlış bir eş seçimi, yapılan büyük yatırımın boşa gitmesi anlamına gelebilir. Buna karşılık, daha az zorunlu yatırım yapan cins (genellikle erkekler), üreme başarılarını maksimize etmek için daha fazla sayıda eşe erişim sağlamak amacıyla kendi cinsleri içinde daha yoğun bir rekabete girme eğilimindedir.¹⁰

İnsan türü söz konusu olduğunda, Ebeveyn Yatırımı Kuramı'nın öngördüğü asimetri açıkça görülmektedir. Kadınların minimum zorunlu yatırımı, erkeklerinkine kıyasla biyolojik olarak çok daha yüksektir. Bu yatırım, iç döllenme, yaklaşık dokuz ay süren gebelik, doğumun getirdiği fizyolojik riskler ve maliyetler ile doğum sonrası emzirme (laktasyon) gibi süreçleri kapsar.¹¹ Bu biyolojik gerçeklik, annenin yavrusuyla olan genetik bağının kesin olmasıyla birleştiğinde (annelik kesinliği), annelik bakımının evrimsel olarak neden bu kadar güçlü ve garantili bir strateji olduğunu açıklar.¹² Anne, yavrusunun hayatta kalmasını sağlayarak kendi genetik mirasının devamını güvence altına alır.

Erkekler için durum daha farklıdır. Erkeğin minimum zorunlu yatırımı, döllenmeyi sağlayan sperm katkısıyla sınırlı kalabilir. Bunun ötesinde, iç döllenme nedeniyle erkekler babalıklarından hiçbir zaman %100 emin olamazlar. Bu "babalık belirsizliği" (paternity uncertainty), erkeklerin ebeveynlik stratejilerinde önemli bir değişken yaratır.¹³ Evrimsel bir perspektiften bakıldığında, bir erkeğin, genetik olarak kendisinin

⁹ Robert L. Trivers, "Parental investment and sexual selection", *Sexual selection and the descent of man*, Chicago: Aldine, 1972, s. 139.

¹⁰ Trivers, s. 141.

¹¹ Trivers, s. 145.

¹² David C. Geary, "Evolution and proximate expression of human paternal investment", *Psychological Bulletin*, 2000, s. 56.

¹³ Geary, s. 58.

olmayabilecek bir yavruya yoğun kaynak ve zaman yatırımı yapması, üreme başarısı açısından riskli bir stratejidir.

Ancak, bu tablo insan türünün karmaşıklığını tam olarak yansıtmaz. Diğer memeli türlerinin çoğunun aksine, insan erkekleri yavrularına önemli ölçüde ve uzun süreli yatırım yapma eğilimindedir.¹⁴ Dolayısıyla, modern ekonomik çevre, her iki ebeveynin de hem kaynak sağlama hem de doğrudan bakım rollerine yatırım yapmasını gerektiren bir "ekolojik baskı" yaratmaktadır. Burada kullanılan "ekoloji" terimi bir metafor değil, evrimsel teorinin bir parçası olan çevresel koşulları ifade eder. Bu yeni çevre, ebeveynleri "yeni babalık" gibi stratejilere yönelterek, modern fenomenlerin evrimsel bir çerçeve içinde de anlaşılabilmesine dair bir zemin hazırlamaktadır.

Bu noktada, evrimsel psikolojinin katı bir biyolojik determinizm önermediğini, aksine çevresel koşullara bağlı olarak değişen *stratejik esnekliği* öngördüğünü anlamak kritik öneme sahiptir. Babalık yatırımı, sabit bir içgüdüden ziyade, ekolojik ve sosyal koşullara göre ayarlanan koşullu bir stratejidir. Bir erkeğin ne kadar yatırım yapacağı; babalık kesinliğinin derecesi, kaynakların mevcudiyeti, alternatif çiftleşme fırsatlarının varlığı ve yavrunun babanın yatırımı olmadan hayatta kalma olasılığı gibi bir dizifaktöre bağlıdır.¹⁵ Modern endüstriyel toplumlarda, bir çocuğun başarılı bir yetişkin olabilmesi için gereken eğitim, sağlık ve diğer kaynakların maliyeti oldukça yüksektir. Bu durum, ebeveynleri daha az sayıda çocuğa daha fazla yatırım yapmaya iten "kalite-nicelik takası" (quantity-quality trade-off) dengesini, yavruların kalitesi lehine kaydırmıştır.¹⁶ Bu yüksek kaynak gereksinimi, tek bir ebeveynin (geleneksel olarak babanın) kaynak sağlama rolünü tek başına üstlenmesini giderek zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla, modern ekonomik çevre, her iki ebeveynin de hem kaynak sağlama hem de doğrudan bakım rollerine yatırım yapmasını gerektiren bir "ekolojik baskı" yaratarak, "yeni babalık" gibi modern fenomenlerin evrimsel bir çerçeve içinde de anlaşılabilmesine dair bir zemin hazırlamaktadır. Bu durum, katı bir rol tanımından ziyade, değişen koşullara verilmiş uyumsal bir yanıt olarak görülebilir. Nitekim güncel nörobiyolojik çalışmalar, babaların da çocuklarıyla etkileşime girdiklerinde oksitosin seviyelerinde artış olduğunu ve ebeveynlik beyni (parental brain) ağlarının aktive olduğunu, yani bakım

¹⁴ Geary, s. 60.

¹⁵ Geary, s. 65.

¹⁶ Trivers, s. 165.

vermenin sadece kadınlara özgü bir biyolojik donanım olmadığını göstermektedir.¹⁷

Ebeveynlik ve aile içi yardım davranışlarını açıklayan bir diğer temel evrimsel ilke, W. D. Hamilton'ın (1964) "Kapsayıcı Uyum Kuramı"dır (Inclusive Fitness Theory).¹⁸ Bu kuram, doğal seçilimin sadece bireyin kendi yavruları aracılığıyla değil, aynı zamanda genetik olarak akraba olduğu diğer bireylerin üreme başarısına yaptığı katkılar aracılığıyla da işlediğini öne sürer. Bir birey, kendi genlerinin kopyalarını taşıyan kardeşlerine, yeğenlerine veya torunlarına yardım ederek, dolaylı yoldan da olsa kendi genlerinin bir sonraki nesle aktarılma olasılığını artırır. Bu durum, "akraba seçilimi" (kin selection) olarak da bilinir.

Bu kuram, insan toplumlarında yaygın olarak gözlemlenen biyolojik anne-baba dışındaki bireylerin çocuk bakımına katılması olgusuna güçlü bir evrimsel açıklama getirir.¹⁹ Büyükanne, teyze, amca ve büyük kardeşler gibi yakın akrabaların çocuk bakımına yaptıkları yatırım, sadece kültürel bir norm değil, aynı zamanda kapsayıcı uyumu artırmaya yönelik evrimsel bir stratejidir.²⁰ Bu bağlamda özellikle "büyükanne hipotezi" dikkat çekicidir. Bu hipoteze göre menopoz, yaşlı kadınların kendi üremelerini sonlandırarak, enerjilerini ve bilgeliklerini hayatta kalma ve üreme şansı daha yüksek olan torunlarına aktarmalarını sağlayan bir adaptasyon olabilir.²⁴ Genetik kesinlik nedeniyle, özellikle anne tarafından büyükannelerin ve teyzelerin torunlarına ve yeğenlerine daha fazla yatırım yapma eğiliminde olduğu gözlemlenmiştir, çünkü bu yavruların kendi genlerinden bir kısmını taşıdığı kesindir.²¹ Bu durum, ailenin sadece çekirdek birimden ibaret olmadığını, daha geniş bir akrabalık ağının çocuk yetiştirmede evrimsel olarak ne kadar önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

¹⁷ Rilling, J. K., & Mascaró, J. S. (2017). The neurobiology of fatherhood. *Current Opinion in Psychology*, 15, 26-32.

¹⁸ William D. Hamilton, "The genetical evolution of social behaviour. I", *Journal of Theoretical Biology*, 1964, s. 1.

¹⁹ Grätz, s. 105.

²⁰ Hamilton, s. 19.

²¹ Hamilton, s. 21.

Toplumsal İnşa: Sosyal Rol Kuramı ve Cinsiyet Kalıp yargıları

Evrimsel perspektif, ebeveynlik davranışlarının altında yatan derin biyolojik eğilimleri açıklarken, bazı eleştirmenlerce davranışları biyolojiye hapseden "sabit" bir program gibi algılanabilmektedir. Oysa modern evrimsel yaklaşımlar, genlerin sabit davranışlar kodlamadığını, aksine çevresel girdilere göre farklılaşabilen esnek tepki normları sağladığını kabul eder. Ancak evrimsel teori, bu esnekliğin modern toplumsal kurumlarda (iş yeri, okul, medya) *nasıl* spesifik rollere dönüştüğünü açıklamakta yetersiz kalabilir. Bu noktada, Sosyal Rol Kuramı devreye girerek, evrimsel mirasın sunduğu "biyolojik potansiyelin", toplumsal yapının, kültürün ve sosyalleşme süreçlerinin etkisiyle nasıl belirli ebeveynlik rollerine "inşa edildiğini" açıklayan güçlü bir çerçeve sunar.

Alice Eagly ve Wendy Wood tarafından geliştirilen Sosyal Rol Kuramı, toplumsal cinsiyet farklılıklarının ve benzerliklerinin temel kaynağının, kadınların ve erkeklerin bir toplum içindeki sosyal rollere farklı dağılımı olduğunu öne sürer.²² Kuram, bu iş bölümünün kökenlerini biyolojik ve sosyo-çevresel faktörlerin bir etkileşimine dayandırır. Bu etkileşimin temelinde iki temel fiziksel cinsiyet farklılığı yatar: (1) kadınların gebelik, doğum ve emzirme gibi üreme kapasiteleri ve (2) erkeklerin ortalama olarak daha büyük fiziksel yapıları, hızları ve üst beden güçleri.²³

Bu fiziksel farklılıklar, belirli görevlerin belirli bir cins tarafından daha "verimli" bir şekilde yerine getirilmesine yol açar. Örneğin, sık sık kesintiye uğrayabilen, evin yakınında yapılabilen ve ağır fiziksel güç gerektirmeyen görevler (örneğin, küçük çocuk bakımı, yiyecek toplama), kadınların üreme ve emzirme rolleriyle daha uyumludur.²⁴ Öte yandan, uzun süreli ayrılık gerektiren, yüksek fiziksel güç ve risk içeren görevler (örneğin, büyük hayvan avcılığı, savaş), erkeklerin fiziksel avantajlarıyla daha uyumludur. Önemli olan nokta, bu iş bölümünün kaçınılmaz veya evrensel olarak sabit olmamasıdır. Bir toplumun ekolojisi (örneğin, tarım toplumu mu, avcı-toplayıcı mı olduğu), teknolojisi (örneğin, doğum kontrol yöntemlerinin

²² Alice H. Eagly, Wendy Wood ve Amanda B. Diekmann, "Social role theory of sex differences and similarities: A current appraisal", *The developmental social psychology of gender*, Mahwah, NJ: Erlbaum, 2000, s. 124.

²³ Wendy Wood ve Alice H. Eagly, "A cross-cultural analysis of the behavior of women and men: implications for the origins of sex differences", *Psychological Bulletin*, 2002, s. 700.

²⁴ Eagly, Wood ve Diekmann, s. 129.

varlığı) ve ekonomik yapısı, bu fiziksel farklılıkların önemini ve dolayısıyla iş bölümünün şeklini belirler.²⁵ Bu nedenle Sosyal Rol Kuramı, biyolojiyi bir başlangıç noktası olarak kabul eder, ancak davranışsal sonuçların toplumsal yapı tarafından belirlendiğini vurgular.

Sosyal Rol Kuramı'nın ikinci adımı, bu toplumsal iş bölümünün psikolojik sonuçlarını açıklamaktır. İnsanlar, gündelik yaşamlarında kadınları ve erkekleri sürekli olarak belirli rolleri yerine getirirken gözlemlerler. Sosyal bilişin temel bir ilkesi olan "temsili çıkarsama" (correspondent inference) veya "tekabül yanlılığı" (correspondence bias) yoluyla, insanlar gözlemledikleri davranışlardan yola çıkarak o kişilerin veya grupların içsel özelliklerine dair çıkarımlar yaparlar.²⁶

Eğer kadınlar sürekli olarak bakım verme, besleme ve kişilerarası ilişkileri düzenleme gibi rollerde (anne, hemşire, ilkokul öğretmeni) gözlemleniyorsa, insanlar kadınların doğası gereği şefkatli, duyarlı, yardımsever ve ilişki odaklı oldukları sonucuna varırlar. Benzer şekilde, eğer erkekler sürekli olarak rekabet etme, liderlik etme ve kaynakları kontrol etme gibi rollerde (yönetici, politikacı, asker) gözlemleniyorsa, onların doğası gereği iddialı, bağımsız, rekabetçi ve görev odaklı oldukları sonucuna varılır.²⁷ Bu çıkarımlar, zamanla toplumda paylaşılan inançlara, yani "toplumsal cinsiyet kalıp yargılarına" dönüşür.

Bu kalıp yargılar, bir sonraki aşamada "toplumsal cinsiyet rolleri" haline gelir; yani, kadınlardan ve erkeklerden beklenen davranışlara ilişkin normatif beklentiler setine dönüşürler. Bu roller ve kalıp yargılar, sosyalleşme süreçleri aracılığıyla yeni nesillere aktarılır. Aileler, okullar, akran grupları ve medya, çocuklara cinsiyetlerine uygun kabul edilen oyuncakları, davranışları ve ilgi alanlarını öğretirken bu toplumsal yapıyı yeniden üretir.²⁸ Bireyler bu beklentilere uyduklarında sosyal olarak ödüllendirilir, uymadıklarında ise dışlanma gibi olumsuz tepkilerle karşılaşabilirler.

²⁵ Wood ve Eagly, "A cross-cultural analysis...", s. 709.

²⁶ Eagly, Wood ve Diekmann, s. 135.

²⁷ Eagly ve Wood, "The origins of sex differences...", s. 412.

²⁸ Eagly, Wood ve Diekmann, s. 140.

Değişen Toplumsal Yapılar ve Rollerin Esnekliği

Sosyal Rol Kuramı'nın en güçlü yönlerinden biri, toplumsal cinsiyet rollerinin ve bunlara bağlı davranışların statik olmadığını, aksine son derece dinamik ve değişime açık olduğunu vurgulamasıdır.²⁹ Kuramın temel mantığına göre, eğer cinsiyet farklılıkları toplumsal rollerden kaynaklanıyorsa, o zaman toplumsal roller değiştiğinde cinsiyet farklılıklarının da değişmesi beklenir.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren sanayileşmiş toplumlarda yaşanan büyük sosyoekonomik dönüşümler, bu tezi destekleyen güçlü kanıtlar sunmaktadır. Kadınların eğitim seviyelerinin artması ve iş gücüne kitlesel olarak katılması, geleneksel iş bölümünü temelden sarsmıştır. Kadınlar artık sadece ev içi rollerde değil, aynı zamanda geleneksel olarak erkeklere atfedilen "sağlayıcı" ve liderlik rollerinde de giderek daha fazla yer almaktadır. Eş zamanlı olarak, erkekler de çocuk bakımı ve ev işleri gibi geleneksel olarak kadınlara ait görülen rollere daha fazla katılmaya başlamıştır.

Bu rol değişimi, beklendiği gibi, cinsiyet kalıp yargılarında da bir değişime yol açmıştır. Yapılan araştırmalar, babalar daha fazla bakım rolü üstlendikçe, onlara atfedilen özelliklerin de değiştiğini ve daha fazla şefkat, anlayış gibi "annelik" özelliklerinin onlarla ilişkilendirildiğini göstermektedir.³⁰ Benzer şekilde, kadınlar iş dünyasında daha fazla yer aldıkça, onlara atfedilen özelliklerde (örneğin, iddialılık, yetkinlik) bir artış gözlemlenmektedir.³¹ Bu bulgular, rollerin, davranışları ve bu davranışlara ilişkin toplumsal algıları nasıl güçlü bir şekilde şekillendirdiğinin ve toplumsal yapı değiştikçe bu algıların da nasıl esneyebileceğinin altını çizer.

Bu noktada, Sosyal Rol Kuramı'nın biyolojik farklılıkları tamamen göz ardı etmediğini, aksine bu farklılıkların toplumsal anlamlarının ve davranışsal sonuçlarının *sabit olmadığını* savunduğunu tekrar vurgulamak önemlidir. Biyoloji, belirli bir sosyo-teknolojik bağlamda belirli iş bölümlerinin ortaya çıkması için bir *başlangıç noktası* sunar, ancak bir kader değildir. Örneğin, doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşması ve formül mamanın icadı gibi teknolojik gelişmeler, kadınların üreme rolünün onların diğer sosyal rollere

²⁹ Eagly ve Wood, "The origins of sex differences...", s. 413.

³⁰ Krahé ve Fenske, s. 115.

³¹ Eagly, Wood ve Diekman, s. 155.

katılımı üzerindeki kısıtlayıcı etkisini önemli ölçüde azaltmıştır.³² Benzer şekilde, ekonominin fiziksel güçten ziyade bilgi ve hizmete dayalı hale gelmesi, erkeklerin fiziksel avantajlarının iş piyasasındaki önemini azaltmıştır. Dolayısıyla, biyoloji değişmemesine rağmen, biyolojinin *toplumsal sonuçlarını* belirleyen bağlamın değişmesi, ebeveynlik rollerinin neden modern çağda bu kadar hızlı bir şekilde dönüşebildiğini açıklayan temel mekanizmadır. Bu, kuramın dinamik ve esnek doğasının temelini oluşturur.

Ebeveynlik rollerinin evrimini kapsamlı bir şekilde anlamak, Evrimsel Psikoloji'nin sunduğu derin zaman perspektifi ile Sosyal Rol Kuramı'nın sunduğu sosyokültürel bağlam analizini bir araya getirmeyi gerektirir. Bu iki kuram, sıklıkla yanlış anlaşıldığı gibi, birbirini dışlayan rakip açıklamalar sunmazlar. Aksine, aynı olgunun farklı, ancak birbirini tamamlayan açıklama düzeylerine odaklanarak, insan davranışının karmaşıklığına dair bütüncül bir anlayış sunarlar. Bu bölümde, bu iki perspektifin nasıl entegre edilebileceği ve bu entegrasyonun merkezinde yer alan biyososyal inşa yaklaşımının ne anlama geldiği ele alınacaktır.

Evrimsel ve Sosyal Perspektifleri Bütünleştirmek: Nihai (Ultimate) ve Yakın (Proximate) Nedenler

Davranış bilimlerinde, bir olguyu açıklamak için iki temel soru sorulabilir: "Neden?" ve "Nasıl?". Evrimsel biyolog Nikolaas Tinbergen'in öncülük ettiği bu ayrım, "nihai" (ultimate) ve "yakın" (proximate) nedenler arasındaki farkı ortaya koyar. Nihai nedenler, bir davranışın veya özelliğin evrimsel tarihi boyunca neden seçildiği ve hangi uyumsal işlevi yerine getirdiği ile ilgilidir. Yakın nedenler ise, o davranışın bir bireyin yaşam süresi içinde hangi fizyolojik, psikolojik veya sosyal mekanizmalar aracılığıyla ortaya çıktığı ile ilgilidir.³³

Bu çerçeve, Evrimsel Psikoloji ve Sosyal Rol Kuramı'nı bütünleştirmek için son derece kullanışlı bir araç sunar. Evrimsel Psikoloji, ebeveynlik davranışlarının *nihai* nedenlerine odaklanır. Örneğin, "Anneler neden genellikle birincil bakım vericidir?" sorusuna, ebeveyn yatırımı asimetrisi ve annelik kesinliği gibi evrimsel baskılarla cevap verir. "Babalar neden yavrularına yatırım yapar?" sorusunu, uzun çocukluk döneminde yavrunun

³² Wood ve Eagly, "A cross-cultural analysis...", s. 715.

³³ Eagly ve Wood, "The origins of sex differences...", s. 409.

hayatta kalma şansını artıran bir adaptasyon olarak açıklar. Bu açıklamalar, davranışın evrimsel *işlevini* ve *kökenini* aydınlatır.³⁴

Sosyal Rol Kuramı ise aynı davranışların *yakın* nedenlerine odaklanır. "Belirli bir toplumda anneler ve babalar bakım rollerini *nasıl* paylaşıyor?" sorusuna, o toplumdaki iş bölümü, kültürel normlar, sosyalleşme pratikleri ve ekonomik yapılarla cevap verir. Ebeveynlik davranışlarının, bireylerin içinde yaşadığı sosyal sistem tarafından nasıl öğrenildiği, teşvik edildiği ve sürdürüldüğünü inceler. Bu açıklamalar, davranışın *gelişimsel* ve *işlevi* yönlerini aydınlatır. Bu ayrım, ebeveynlik davranışlarını ele alırken 'neden' ve 'nasıl' sorularını birbirinden ayırarak, biyolojik temeller ile kültürel tezahürler arasındaki karmaşayı çözmemize olanak tanır.

Bu iki açıklama düzeyi birbiriyle rekabet etmez. Evrimsel teori, insanlarda var olan potansiyelleri ve eğilimleri (örneğin, babaların yatırım yapma kapasitesi) açıklarken; Sosyal Rol Kuramı bu potansiyellerin belirli bir toplumsal bağlamda ne ölçüde ve nasıl hayata geçirildiğini açıklar. Dolayısıyla, Biyososyal İnşa Kuramı'nın iddiası şudur: Evrimsel geçmişimiz bize belirli 'kısıtlılıklar' ve 'kolaylaştırıcılar' (biyolojik donanım) verir; ancak bu donanımın hangi davranışı üreteceğini belirleyen şey, içinde bulunulan sosyo-ekolojik bağlamdır (yazılım). Bu nedenle evrimsel teori olmadan 'neyin' değiştiğini, sosyal rol teorisi olmadan ise değişimin 'neden şimdi ve bu yönde' olduğunu anlamak imkansızdır.

Wendy Wood ve Alice Eagly, Sosyal Rol Kuramı'nı evrimsel bir çerçeveye daha bütünleşik hale getiren ve bu nihai-yakın nedenler entegrasyonunu somutlaştıran "Biyososyal İnşa Kuramı"nı (Biosocial Construction Theory) geliştirmişlerdir.³⁵ Bu kuram, insan davranışlarındaki muazzam esnekliğin kendisinin, türümüzün en önemli evrimsel adaptasyonlarından biri olduğunu öne sürer. İnsanlar, katı, içgüdüsel programlarla donatılmak yerine, değişen çevresel koşullara uyum sağlamak için davranışlarını ve sosyal yapılarını esnek bir şekilde düzenleme kapasitesiyle evrilmişlerdir.

Biyososyal inşa kuramına göre, toplumlar arasındaki iş bölümü, iki temel faktör arasındaki dinamik bir etkileşimin ürünüdür:

³⁴ Grätz, s. 102.

³⁵ Wood ve Eagly, "Biosocial construction...", s. 56.

1. **Biyolojik Kısıtlamalar ve Fırsatlar:** Kadınların üreme (doğum, emzirme) ve erkeklerin fiziksel (güç, boyut) özelliklerinden kaynaklanan, belirli görevlerin verimliliğine ilişkin kısıtlamalar ve fırsatlar.
2. **Sosyokültürel ve Ekolojik Bağlam:** Bir toplumun içinde bulunduğu teknolojik, ekonomik ve ekolojik koşullar.

Bu iki faktörün etkileşimi, belirli bir toplum için en "verimli" iş bölümünü ortaya çıkarır.³⁶ Örneğin, fiziksel gücün hayati olduğu ve doğum oranlarının yüksek olduğu bir tarım toplumunda, cinsiyete dayalı iş bölümü daha keskin olabilir. Buna karşılık, fiziksel gücün daha az önemli olduğu, doğum oranlarının düşük ve teknolojinin gelişmiş olduğu bir bilgi toplumunda, iş bölümü çok daha esnek ve eşitlikçi hale gelebilir.

Biyolojik temelli iş bölümü bir kez kurulduğunda, Sosyal Rol Kuramı'nın açıkladığı yakın mekanizmalar devreye girer: İnsanlar gözlemledikleri rollerden yola çıkarak cinsiyet kalıpyargıları oluşturur; sosyalleşme süreçleri bu rolleri yeni nesillere aktarır; bireyler bu rolleri kendi kimliklerinin bir parçası haline getirir. Hatta hormonal ve nöral süreçler bile, bireylerin bu rolleri yerine getirmesini kolaylaştıracak şekilde sosyal bağlamdan etkilenebilir.³⁷ Bu model, hem ebeveynlik rollerindeki evrensel eğilimleri (örneğin, annelerin bakım verme rolüne yatkınlığı gibi biyolojik temelli verimlilikten kaynaklanan) hem de bu rollerin kültürler ve tarihsel dönemler boyunca neden bu kadar büyük bir çeşitlilik gösterdiğini (çünkü sosyo-ekolojik bağlam sürekli değişir) aynı anda açıklayabilen güçlü ve bütüncül bir çerçeve sunar.

Aşağıdaki tablo, bu bölümde tartışılan iki temel kuramın ana hatlarını özetleyerek, aralarındaki temel farkları ve odak noktalarını netleştirmekte ve bütünleştirici çerçevenin temelini görsel olarak sunmaktadır. Bu tablo, iki kuramı birbirine karşıt olarak değil, farklı analitik sorulara cevap veren tamamlayıcı perspektifler olarak konumlandırarak bölümün ana argümanını desteklemektedir. Kuramların temel varsayımlarını, anahtar kavramlarını ve değişime bakış açılarını yan yana koyarak, okuyucunun Biyososyal İnşa Kuramı'nın bu iki yaklaşımı nasıl birleştirdiğini daha net anlamasına yardımcı olur.

³⁶ Wood ve Eagly, "Biosocial construction...", s. 60.

³⁷ Wood ve Eagly, "Biosocial construction...", s. 62.

Tablo 1: Ebeveynlik Rollerine İlişkin Kuramsal Yaklaşımların Karşılaştırılması

Özellik	Evrimsel Psikoloji	Sosyal Rol Kuramı
Temel Odak	Davranışın uyumsal işlevi ve evrimsel kökenleri (Nihai Nedenler)	Davranışın toplumsal yapı ve roller tarafından şekillendirilmesi (Yakın Nedenler)
Cinsiyet Farklılıklarının Kökeni	Atasal çevrede karşılaşılan farklı üreme sorunları (örn. ebeveyn yatırımı asimetrisi, babalık belirsizliği)	Fiziksel cinsiyet farklılıklarının toplumsal ve ekolojik koşullarla etkileşimi sonucu oluşan iş bölümü
Değişime Bakış	Yavaş, evrimsel süreçlerle şekillenen psikolojik mekanizmalar; davranışsal esneklik çevresel ipuçlarına bağlıdır	Toplumsal yapı, teknoloji ve ekonomi değiştikçe roller ve davranışlar da hızla değişebilir (dinamik)
Anahtar Kavramlar	Ebeveyn yatırımı, cinsel seçim, kapsayıcı uyum, adaptasyon	İş bölümü, toplumsal cinsiyet rolleri, kalıp yargılar, sosyalleşme, temsili çıkarsama

Günümüz Ailesinde Ebeveynlik Rollerinin Dönüşümü: Ampirik Bulgular

Önceki bölümlerde sunulan kuramsal çerçeveler, günümüz ailesinde gözlemlenen ebeveynlik rollerindeki dramatik dönüşümü anlamak için sağlam bir zemin sunmaktadır. Bu bölümde, bu kuramsal temeller, küresel ve yerel düzeyde toplanan kapsamlı ampirik verilerle somutlaştırılacaktır. Özellikle

babalık ve annelik rollerindeki değişim, son yıllarda yapılan çok sayıda araştırmanın ve bu araştırmaları istatistiksel olarak sentezleyen meta-analizlerin odak noktası olmuştur

Bu alandaki ampirik kanıtlar, babanın çocuğun hayatına pozitif katılımının gelişim üzerinde anlamlı ve olumlu etkileri olduğunu tutarlı bir şekilde göstermektedir. Yapılan kapsamlı meta-analizler, babanın sıcaklığı,duyarlılığı ve çocukla doğrudan etkileşimi (oyun oynama, bakım verme gibi "pozitif katılım" davranışları) ile çocukların sosyal-duygusal yetkinliklerinin artması arasında güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.³⁸ Babanın bu şekilde dahil olması, çocukların daha iyi duygu düzenleme becerilerine sahip olmaları, akranlarıyla daha olumlu ilişkiler kurmaları ve daha az davranış problemi göstermeleriyle ilişkilendirilmiştir.³⁹ Bu etki sadece anlık (eşzamanlı) değil, aynı zamanda uzun vadelidir; yani çocuklukta babasıyla pozitif bir ilişkisi olan bireylerin yetişkinlikte de olumlu sonuçlar sergilediği boylamsal çalışmalarda gösterilmiştir.⁴⁰

Babanın katkısı, annenin katkısının bir tekrarı veya yedeği değildir. Araştırmalar, anne ve babaların çocuk yetiştirmeye kendilerine özgü ve tamamlayıcı katkılar sunduğunu göstermektedir.⁴¹ Örneğin, babaların oyun tarzı genellikle daha fiziksel, teşvik edici ve keşfe yönelik olma eğilimindeyken, annelerin etkileşimi daha çok sözel ve sakinleştirici olabilmektedir. Bu farklı etkileşim tarzları, çocuğun farklı beceriler geliştirmesine yardımcı olur; babanın teşvik edici oyunları çocuğun risk almayı, sınırlarını zorlamayı ve problem çözmeyi öğrenmesine katkı sağlarken, annenin bakım veren tarzı güvenli bağlanmayı ve duygusal güvenliği destekler.⁴² Ayrıca, babanın bilişsel gelişim üzerindeki etkisi de önemlidir; babalarıyla daha fazla etkileşimde bulunan çocukların dil ve bilişsel becerilerinin daha iyi olduğu yönünde bulgular mevcuttur.⁴³ Bu bulgular, Biyososyal İnşa Kuramı'nın temel varsayımını doğrular niteliktedir: Biyolojik cinsiyet (anne olmak) tek başına sonucu belirlemez; sonuç,

³⁸ Ming Li, vd., "Father's involvement is critical in social-emotional development in early childhood: A meta-analysis", *Frontiers in Psychology*, 2023, s. 1.

³⁹ Li, vd., s. 8.

⁴⁰ Jeynes, s. 5.

⁴¹ Jeynes, s. 7.

⁴² Li, vd., s. 10.

⁴³ Jeynes, s. 9

ekonomik koşullar (sosyoekonomik düzey) ve aile yapısı gibi çevresel faktörlerin biyolojik rollerle nasıl etkileşime girdiğine göre 'inşa' edilir.

Annelik rolü de, kadınların iş gücüne kitlesel katılımıyla birlikte tarihsel bir dönüşüm yaşamıştır. Geleneksel olarak annenin birincil ve tek rolü ev ve çocuk bakımı olarak görülürken, günümüzde milyonlarca kadın annelik rolünü profesyonel kariyerleriyle birleştirmektedir. Bu durum, "Annenin çalışması çocuklar için zararlı mıdır?" sorusunu uzun yıllar boyunca kamuoyunun ve bilimsel araştırmaların gündeminde tutmuştur.

Ancak, son kırk yıllık araştırmaları sentezleyen meta-analizler, bu sorunun cevabının basit bir "evet" veya "hayır" olmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Annenin çalışmasının tek başına, genel olarak çocukların akademik başarısı veya refahı üzerinde tutarlı bir olumsuz etkiye sahip olmadığı bulunmuştur.⁴⁴ Etki, büyük ölçüde bağlamsal faktörlere bağlıdır. En önemli bulgulardan biri, annenin çalışma saatleriyle ilgilidir: Yarı zamanlı çalışma, tam zamanlı çalışmaya kıyasla çocukların akademik başarısı üzerinde küçük ama istatistiksel olarak anlamlı ve olumlu etkilere sahiptir.⁴⁵ Bu, annenin hem iş hayatında aktif olmasına hem de çocuğuyla yeterli zaman geçirmesine olanak tanıyan bir denge sunabileceğini düşündürmektedir.

Bunun ötesinde, annenin çalışmasının etkisi, ailenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullara göre önemli ölçüde değişmektedir. Bu ilişkiyi "modere eden" (etkisini değiştiren) faktörler şunlardır:

- **Aile Yapısı:** Annenin çalışmasının olumlu etkileri, özellikle tek ebeveynli ailelerde daha belirgindir. Bu ailelerde annenin geliri, ailenin ekonomik refahını ve dolayısıyla çocuğun gelişim ortamını doğrudan iyileştirdiği için, çalışmanın faydaları potansiyel olumsuzluklardan daha ağır basmaktadır.⁴⁶
- **Sosyoekonomik Durum (SED):** Düşük gelirli ailelerde, annenin çalışmasının getirdiği ek gelir, çocuğun daha iyi beslenme, sağlık ve eğitim olanaklarına erişimini sağlayarak gelişim üzerinde pozitif bir etki yaratabilir. Buna karşılık, yüksek gelirli ailelerde, annenin çalışmasının getirdiği ek gelirin marjinal faydası daha düşük olabilir ve annenin evde

⁴⁴ Abbie E. Goldberg, vd., "Maternal employment and children's achievement in context: A meta-analysis of four decades of research", *Psychological Bulletin*, 2008, s. 77.

⁴⁵ Goldberg, vd., s. 80.

⁴⁶ Goldberg, vd., s. 85.

olmamasının getirdiği potansiyel olumsuzluklar daha fazla hissedilebilir.⁴⁷

- **Çocuğun Cinsiyeti:** Bazı bulgular, annenin çalışmasının kız çocukları için daha olumlu sonuçlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Çalışan bir anne, kız çocukları için daha eşitlikçi cinsiyet rolleri ve kariyer hedefleri konusunda güçlü bir rol model oluşturabilir.⁴⁸

Türkiye'den Bulgular: Geleneksel ve Modern Rollerin Kesişimi

Küresel düzeyde gözlemlenen bu ebeveynlik rollerindeki dönüşüm, Türkiye'de de kendine özgü dinamiklerle yaşanmaktadır. Türkiye, geleneksel ataerkil aile yapısının normlarının hala güçlü olduğu, ancak aynı zamanda hızlı bir modernleşme ve kentleşme sürecinden geçen bir toplum olarak, bu iki farklı dünyanın kesişim noktasında yer almaktadır.

TÜİK'in son dönem verileri de hane halkı tiplerindeki değişimi doğrulamakta; çekirdek aile oranı azalırken, tek kişilik haneler ve tek ebeveynli ailelerin oranında belirgin bir artış gözlemlenmektedir.⁴⁹

Babalık rolleri konusunda Türkiye'de de bir değişim gözlemlenmektedir. Babaların çocuk bakımına ve aile yaşamına katılımının önemine dair farkındalığın arttığı, ancak bu katılımın henüz istenen düzeyde olmadığı belirtilmektedir.⁵⁰ Özellikle eğitilmiş, kentli ve orta sınıf babalar arasında, çocuklarıyla daha yakın ve duygusal bir ilişki kuran, ev işlerine ve çocuk bakımına daha fazla katılan "(pro)feminist babalar" gibi yeni kimlikler ortaya çıkmaktadır.⁵¹ Bu babalar, kendi babalarından farklı, daha eşitlikçi bir ebeveynlik modeli benimsemeye çalışmaktadırlar. Ancak bu bireysel çabalar, uzun çalışma saatleri, babalık izninin yetersizliği gibi yapısal engeller ve geleneksel erkeklik normlarının toplumsal baskısı ile sıklıkla karşılaşmaktadır.⁵²

Çalışan anneler açısından ise Türkiye'deki tablo, özellikle çocuk bakımı konusunda ciddi yapısal zorluklara işaret etmektedir. Kadınların iş gücüne katılımı artsa da, çocuk bakım sorumluluğu büyük ölçüde annelerin üzerinde

⁴⁷ Goldberg, vd., s. 86.

⁴⁸ Goldberg, vd., s. 88.

⁴⁹ TÜİK. (2023). *İstatistiklerle Aile 2023*. Türkiye İstatistik Kurumu Haber Bülteni

⁵⁰ Songül Tümkaya ve H. Türkmenoğlu, "Türkiye'de Değişen Babalık Roller: (Pro)Feminist Babalar", *Sosyoloji Dergisi*, 2021, s. 150.

⁵¹ Tümkaya ve Türkmenoğlu, s. 155.

⁵² Tümkaya ve Türkmenoğlu, s. 160.

kalmaya devam etmektedir. Özellikle 0-3 yaş arası çocuklar için erişilebilir, kaliteli ve ekonomik olarak karşılanabilir kurumsal bakım hizmetlerinin (kreş, gündüz bakımevi) son derece yetersiz olması, çalışan anneler için en büyük engellerden biridir.⁵³Bu yapısal boşluk, büyük ölçüde aile içi destek ağları tarafından doldurulmaktadır. Türkiye'de çalışan annelerin çocuklarına bakım verenler arasında en büyük payı büyükanne (özellikle anneanne) almaktadır.⁵⁴Bu durum, bir yandan kuşaklararası dayanışmanın önemini gösterirken, diğer yandan aileleri büyük ölçüde kendi kaynaklarıyla baş başa bırakan ve kadınların istihdamını kırılgan hale getiren bir sistemin varlığına işaret etmektedir.

Bu ampirik bulgular ışığında, ebeveynlik rollerindeki modern dönüşümün "rol yakınsaması" (role convergence) olarak kavramsallaştırılabileceği, ancak bu yakınsamanın simetrik bir süreç olmadığı görülmektedir. Babalar, geleneksel "annelik" alanına (bakım, duygusal destek) doğru ilerlerken, anneler geleneksel "babalık" alanına (kaynak sağlama) ek olarak, geleneksel bakım rollerini de büyük ölçüde sürdürmektedirler. Bu asimetrik yakınsama, özellikle anneler için "ikinci vardiya" (second shift) olarak bilinen olguyu, yani hem ücretli işte hem de evde tam zamanlı çalışma durumunu yaratmaktadır. Bu durum, kadınların ev işleri ve çocuk bakımında birincil sorumlu olarak görülmeye devam ettiği Türkiye gibi toplumlarda daha da belirgindir.⁵⁵ Bu asimetrik rol birikimi, özellikle çalışan annelerin neden daha yoğun iş-aile çatışması ve buna bağlı psikolojik stres yaşadığını açıklayan temel mekanizmalardan biridir. Dolayısıyla, "rollerin değişimi" basit bir takas veya eşitlenme süreci değil, karmaşık, asimetrik ve çoğu zaman gerilimlerle dolu bir yeniden yapılanma sürecidir.

Ebeveynlik rollerinin yeniden tanımlanması, sadece aile içindeki iş bölümünü değil, aynı zamanda aileyi oluşturan bireylerin psikolojik sağlığını, çocukların gelişimsel yörüngelerini ve eşler arasındaki ilişkinin kalitesini de derinden etkilemektedir.

Modern ebeveynlik, bireylerin aynı anda birden fazla önemli rolü (çalışan, eş, ebeveyn) üstlenmesini gerektirmektedir. Bu çoklu roller, bireyin psikolojik iyi

⁵³ Mehmet Fatih Aysan ve Gökhan Gökulu, "Türkiye’de Çalışan Kadınların Küçük Çocuklarına Kim Bakıyor?", OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 2022, s. 2.

⁵⁴ Aysan ve Gökulu, s. 10.

⁵⁵ Bayhan, İlsev ve Ergeneli, s. 91.

oluşu üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahip olabilen iki ucu keskin bir kılıç gibidir. Bir yandan, birden fazla role sahip olmak, bireye ek gelir, daha geniş bir sosyal destek ağı, farklı alanlarda başarı ve tatmin hissi gibi önemli kaynaklar sunarak yaşam doyumunu ve ruh sağlığını artırabilir.⁵⁶ Bir rolde yaşanan başarısızlık veya stres, diğer roldeki başarılarla dengelenebilir.

Ancak, bu farklı rollerin talepleri birbiriyle çelişmeye başladığında, "iş-aile çatışması" olarak adlandırılan ciddi bir stres kaynağı ortaya çıkar.⁵⁷ İş-aile çatışması, işin gerektirdiği zaman, enerji ve zihinsel meşguliyetin, ailenin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmeyi engellemesi veya tam tersi durum olarak tanımlanır. Bu çatışma, özellikle geleneksel cinsiyet rollerinin hala güçlü olduğu ve kadınların ev ve çocuk bakımından birincil sorumlu görüldüğü Türkiye gibi toplumlarda, çalışan anneler için daha da akut bir sorundur.⁵⁸ Pandemi sonrası dönemde yapılan araştırmalar, uzaktan çalışma (home-office) sisteminin annelerin iş-aile çatışmasını, babaların ise ev içi sorumluluklara katılımını artırdığını; ancak geleneksel cinsiyet rollerinin kriz anlarında tekrar belirginleştiğini göstermektedir.⁵⁹ Yapılan araştırmalar, yüksek iş-aile çatışmasının, ebeveynlerde artan stres, kaygı, depresif belirtiler ve "ebeveyn tükenmişliği" gibi ciddi olumsuz sonuçlarla ilişkili olduğunu tutarlı bir şekilde göstermektedir.⁶⁰ Ebeveyn tükenmişliği, ebeveynlik rolünün getirdiği kronik strese bağlı olarak ortaya çıkan duygusal tükenme, çocuğa karşı duygusal mesafelenme ve ebeveynlik rolünde yetersizlik hissi ile karakterizedir.

Bu bağlamda, ebeveynin kendi psikolojik iyi oluşuna yatırım yapması, sadece kişisel bir lüks değil, aynı zamanda sağlıklı bir aile ortamı yaratmanın temel bir gerekliliğidir. Duygusal olarak dengeli, kendi ihtiyaçlarını gözetken ve stresle başa çıkabilen bir ebeveyn, çocuğu için de olumlu bir rol model

⁵⁶ Krahé ve Fenske, s. 118.

⁵⁷ Bayhan, İlsev ve Ergeneli, s. 89.

⁵⁸ Zeynep Aycan ve M. Eskin, "Çalışan Kadınlarda İş-Aile Çatışması ve Psikolojik Sağlık", *Türk Psikoloji Dergisi*, 2005, s. 60.

⁵⁹ Yerkes, M. A., et al. (2020). Intelligent lockdown? Gender roles and the impact of the COVID-19 crisis on work-life balance in the Netherlands. *PLOS ONE*.

⁶⁰ Ülkü Parlak ve Selin Karaköse, "COVID-19 Sürecinde Evden Çalışan Annelerde Depresyonu Yordayan Faktörler: İş-Aile Çatışması, Evlilik Uyumu ve Ebeveyn Tükenmişliği", *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2021, s. 150

oluşturur.⁶¹ Ebeveynin iyi oluşu, doğrudan çocuğun iyi oluşuna yansıyan bir güçtür ve bu nedenle ebeveynlikte öz-bakım ve öz-şefkat, en az çocuğa gösterilen bakım kadar önemlidir.⁶²

Çocuk Gelişimi Üzerindeki Etkiler: Bilişsel, Sosyal ve Duygusal Sonuçlar

Ebeveynlik rollerindeki değişimin çocuklar üzerindeki etkileri, ebeveynlerin psikolojik durumuyla yakından ilişkilidir. Önceki bölümde de belirtildiği gibi, babanın çocuğun hayatına daha fazla dahil olması ve annenin (belirli koşullar altında) çalışması, çocukların bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimi üzerinde potansiyel olarak olumlu etkilere sahiptir. İlgili bir baba, çocuğun özgüvenini ve sosyal becerilerini desteklerken⁶³, çalışan bir anne, özellikle kız çocukları için güçlü bir rol model olabilir.⁶⁴

Ancak, bu potansiyel faydalar, ebeveynlerin yaşadığı yüksek stres ve iş-aile çatışması tarafından gölgelenebilir veya tamamen ortadan kaldırılabilir. Ebeveyn stresi, ebeveynlik davranışlarının kalitesini doğrudan etkiler. Stresli ve tükenmiş ebeveynler, çocuklarına karşı daha az sabırlı, daha az sıcak ve daha az duyarlı olma eğilimindedir. Bu durum, daha sert ve tutarsız disiplin yöntemlerinin kullanılmasına, ebeveyn-çocuk iletişiminin bozulmasına ve olumlu etkileşimlerin azalmasına yol açabilir.⁶⁵ Araştırmalar, bu tür olumsuz ebeveynlik davranışlarının, çocuklarda saldırganlık, karşı gelme gibi davranış problemlerinin yanı sıra kaygı ve içe kapanma gibi içselleştirme problemlerini de artırdığını göstermektedir. Dolayısıyla, önemli olan sadece annenin çalışıp çalışmadığı veya babanın evde ne kadar zaman geçirdiği değil, ebeveynlerin bu rolleri yerine getirirken ne kadar desteklendiği ve psikolojik olarak ne kadar sağlıklı olduğudur.

Değişen ebeveynlik rolleri, kaçınılmaz olarak eşler arasındaki ilişkiyi, yani evlilik dinamiğini de yeniden şekillendirir. Özellikle ilk çocuğun doğumuyla birlikte ebeveynliğe geçiş süreci, çiftler için en zorlu yaşam olaylarından biridir. Meta-analitik çalışmalar, bu geçişin ardından hem kadınlar hem de erkekler için evlilik doyumunda belirgin bir düşüş yaşandığını

⁶¹ Ebeveynlik Tutumları ve Çocuk Üzerinde Olan Etkileri, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara, 2010, s. 15.

⁶² Babaoğlu ve Berument, s. 18.

⁶³ Li, vd., s. 12.

⁶⁴ Goldberg, vd., s. 90.

⁶⁵ Babaoğlu ve Berument, s. 25.

göstermektedir.⁶⁶ Bu dönemde çiftler, artan sorumluluklar, uykusuzluk, finansal baskılar ve birbirlerine ayıracak zamanın azalması gibi bir dizi stres faktörüyle karşı karşıya kalırlar. Geleneksel rollerin yeniden müzakere edildiği bu süreç, çatışmaların artmasına neden olabilir.

Bu zorlu süreçte ailenin ayakta kalmasını ve refahını sürdürmesini sağlayan koruyucu faktörler kritik bir önem kazanır. Türkiye'de yapılan önemli bir araştırma, bu koruyucu faktörlerin başında "aile yılmazlığı" (family resilience) ve "etkili iletişim becerileri"nin geldiğini ortaya koymuştur.⁶⁷ Aileyılmazlığı, ailenin zorluklar ve krizler karşısında ayakta kalma, uyum sağlama ve güçlenerek çıkma kapasitesidir. Bu çalışmada, yılmazlığın alt boyutları olan öz-yetkinlik (bireyin kendine olan inancı) ve mücadelecilik, hem kadınların hem de erkeklerin evlilik doyumunu yordayan en güçlü faktörler olarak bulunmuştur. Benzer şekilde, eşlerin birbirlerini suçlamadan kendi duygu ve ihtiyaçlarını ifade edebildikleri (ben-dili kullanımı) ve birbirlerinin benliğini güçlendiren (ego geliştirici dil) bir iletişim tarzına sahip olmaları, evlilik doyumunu önemli ölçüde artırmaktadır.⁶⁸

Bu bulgular, değişen rollerin yarattığı yapısal stresleri yönetmede ve aile refahını korumada bu tür psikolojik kaynakların ne kadar hayati olduğunu göstermektedir. Ancak, bu bireysel ve ilişkisel kaynakların, daha geniş toplumsal ve yapısal destek mekanizmalarının eksikliğini tek başına telafi edemeyeceği de açıktır. Değişen ebeveynlik rollerinin çocuklar ve aileler üzerindeki net etkisi, rol değişiminin kendisinden çok, bu değişimin gerçekleştiği *destekleyici bağlamanın kalitesine* bağlıdır. Yüksek çatışma, bireysel (örneğin, eş desteği), kurumsal (örneğin, esnek çalışma saatleri, iş yeri kreşleri) ve toplumsal (örneğin, erişilebilir çocuk bakımı, eşitlikçi babalıkzini politikaları) destek mekanizmalarının yetersiz olduğunun bir göstergesidir. Dolayısıyla, ebeveynlik rollerindeki değişimin "etkisi" üzerine yapılan bir tartışma, kaçınılmaz olarak bir politika ve kültür eleştirisinedönüşmelidir. Asıl sorun, kadınların çalışması veya erkeklerin çocuk bakması

⁶⁶ Oana-Sonia Candel ve Maria-Nicoleta Turliuc, "A Meta-Analysis on the Transition to Parenthood: The Role of Gender, Age, Relationship Length, and Measurement Instrument on Marital Satisfaction", *Frontiers in Psychology*, 2022, s. 1.

⁶⁷ Ayşe Rezan Çeçen-Evcil ve A. Esra Aslan, "Evlilik Doyumu: Aile Yılmazlığı ve Etkili İletişim Becerilerinin Rolü", *Journal of Human Sciences*, 2016, s. 4500.

⁶⁸ Çeçen-Evcil ve Aslan, s. 4508.

değil, toplumun bu yeni rol düzenlemelerini destekleyecek altyapıyı ve normları henüz tam olarak oluşturamamasıdır.

Sonuç: Geleceğe Yönelik Değerlendirmeler

Bu bölüm boyunca yapılan analizler, aile ve ebeveynlik rollerinin evriminin, tek bir nedene indirgenemeyecek kadar karmaşık ve çok katmanlı bir olgu olduğunu ortaya koymuştur. Bu dönüşümü anlamak için, insan doğasının derin evrimsel mirasını ve bu mirasın içinde yeşerdiği sosyokültürel bağlamın dinamiklerini bir araya getiren bütüncül bir perspektif zorunludur. Ne katı bir biyolojik determinizm ne de biyolojiyi göz ardı eden salt bir sosyal inşacılık, günümüz ailesinde gözlemlediğimiz çeşitliliği, esnekliği ve gerilimleri tek başına açıklayabilir.

Evrimsel Psikoloji, ebeveyn yatırımındaki temel asimetriler ve kapsayıcı uyum gibi ilkelerle, ebeveynlik davranışlarının altında yatan ve türümüzün ortak mirası olan temel motivasyonel sistemlere ışık tutmaktadır. Bu perspektif, annelik ve babalık stratejilerinin neden farklılaştığını ve akraba desteğinin neden bu kadar hayati olduğunu anlamamızı sağlar. Ancak bu evrimsel miras, sabit bir davranış programı değil, çevresel koşullara uyum sağlamak üzere tasarlanmış esnek bir stratejiler setidir.

İşte bu noktada, Sosyal Rol Kuramı ve onun uzantısı olan Biyososyal İnşa Kuramı, bu esnekliğin nasıl işlediğini açıklayan kritik bir çerçeve sunar. Biyolojik farklılıkların (kadınların üreme kapasitesi, erkeklerin fiziksel gücü) toplumsal sonuçları, o toplumun teknolojik, ekonomik ve kültürel yapısıyla etkileşim içinde belirlenir. Toplumsal iş bölümü değiştikçe, bu iş bölümüne bağlı roller, kalıp yargılar ve kimlikler de değişir. Bu, ebeveynlik rollerinin tarihsel dönemler ve kültürler arasında neden bu kadar büyük bir farklılık gösterdiğini ve modern çağda neden bu kadar hızlı bir dönüşüm geçirdiğini açıklar.

Sonuç olarak, aile ve ebeveynliğin geleceği, bu biyososyal etkileşimin bir ürünü olmaya devam edecektir. Geleneksel rollerin çözülüşü ve daha eşitlikçi, esnek ve müzakereye dayalı ebeveynlik modellerinin yükselişi, hem evrimsel mirasımızın uyum sağlama kapasitesini hem de toplumsal yapıların dönüştürücü gücünü yansıtmaktadır. Bu süreç, bireyler ve aileler için yeni fırsatlar sunarken, özellikle iş-aile dengesi gibi alanlarda ciddi yapısal ve kültürel destek mekanizmalarının oluşturulmasını da zorunlu kılmaktadır.

Ebeveynlik rollerinin evrimine dair kavrayışımızı derinleştirmek adına, gelecekteki araştırmaların metodolojik çeşitliliğe gitmesi kritik önem taşımaktadır. Bu bağlamda, öncelikle mevcut korelasyonel bulguların ötesine geçilmeli ve gen-çevre etkileşimlerini merkeze alan davranışsal genetik yöntemler psikoloji ile bütünleştirilmelidir. Ayrıca, rol değişimlerinin bireysel iyi oluş ve çocuk gelişimi üzerindeki kümülatif etkilerini saptayabilmek için, ebeveynliğe geçişten yetişkinliğe uzanan boylamsal çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Son olarak, biyososyal modelin temel savı olan 'esnekliği' test etmek amacıyla, farklı aile politikalarına (örneğin İskandinav modelleri ile geleneksel yapılar) sahip toplumların ebeveynlik pratikleri sistematik olarak karşılaştırılmalıdır.

Kaynakça

Aycan, Zeynep ve M. Eskin. “Çalışan Kadınlarda İş-Aile Çatışması ve Psikolojik Sağlık.” *Türk Psikoloji Dergisi* 20, no. 56 (2005): 51–70.

Aysan, Mehmet Fatih ve Gökhan Gökulu. “Türkiye’de Çalışan Kadınların Küçük Çocuklarına Kim Bakıyor?” *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 19, no. 47 (2022): 1–20.

Babaoğlu, Gözde ve Sibel Kazak Berument. *Çalışan Annelerin İş-Aile Çatışması’nın, Ebeveynlik Tutumları ve Çocuk Üzerinde Olan Etkileri*. Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2010.

Bayhan, Pınar, A. İlsev ve A. Ergeneli. “İş-Aile ve Aile-İş Çatışmasına Etki Eden Demografik Değişkenler ve Bu Çatışmalar Arasındaki İlişki.” *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 24, no. 2 (2006): 87–102.

Blum-Ross, Alicia ve Sonia Livingstone. *Parenting for a Digital Future: How Hopes and Fears about Technology Shape Children’s Lives*. Oxford: Oxford University Press, 2020.

Candel, Oana-Sonia ve Maria-Nicoleta Turliuc. “A Meta-Analysis on the Transition to Parenthood: The Role of Gender, Age, Relationship Length, and Measurement Instrument on Marital Satisfaction.” *Frontiers in Psychology* 13 (2022): 1–15.

Çeçen-Evcil, Ayşe Rezan ve A. Esra Aslan. “Evlilik Doyumu: Aile Yılmazlığı ve Etkili İletişim Becerilerinin Rolü.” *Journal of Human Sciences* 13, no. 3 (2016): 4498–4511.

Eagly, Alice H. ve Wendy Wood. “The Origins of Sex Differences in Human Behavior: Evolved Dispositions versus Social Roles.” *American Psychologist* 54, no. 6 (1999): 408–423.

Eagly, Alice H., Wendy Wood ve Amanda B. Diekmann. “Social Role Theory of Sex Differences and Similarities: A Current Appraisal.” In *The Developmental Social Psychology of Gender*, editörler T. Eckes ve H. M. Trautner, 123–174. Mahwah, NJ: Erlbaum, 2000.

Geary, David C. "Evolution and Proximate Expression of Human Paternal Investment." *Psychological Bulletin* 126, no. 1 (2000): 55–77.

Goldberg, Abbie E., vd. "Maternal Employment and Children's Achievement in Context: A Meta-Analysis of Four Decades of Research." *Psychological Bulletin* 134, no. 1 (2008): 77–108.

Grätz, Michael. "Comprehensive Evolutionary Perspective on Family and Parenting." *Finnish Yearbook of Population Research* 57 (2023): 101–108.

Hamilton, William D. "The Genetical Evolution of Social Behaviour. I." *Journal of Theoretical Biology* 7, no. 1 (1964): 1–16.

Jeynes, William H. "A Meta-Analysis: The Roles of Fathers in Parenting: Are They Unique?" *Journal of Family Studies* 22, no. 1 (2016): 1–18.

Krahé, Barbara ve Isabelle Fenske. "The New Father: Dynamic Stereotypes of Fathers." *Psychology of Men & Masculinity* 16, no. 2 (2015): 111–120.

Li, Ming, vd. "Father's Involvement Is Critical in Social-Emotional Development in Early Childhood: A Meta-Analysis." *Frontiers in Psychology* 14 (2023): 1–15.

Parlak, Ülkü ve Selin Karaköse. "COVID-19 Sürecinde Evden Çalışan Annelerde Depresyonu Yordayan Faktörler: İş-Aile Çatışması, Evlilik Uyumu ve Ebeveyn Tükenmişliği." *Kadem Kadın Araştırmaları Dergisi* 7, no. 2 (2021): 149–189.

Rilling, James K. ve Jennifer S. Mascaro. "The Neurobiology of Fatherhood." *Current Opinion in Psychology* 15 (2017): 26–32.

Trivers, Robert L. "Parental Investment and Sexual Selection." In *Sexual Selection and the Descent of Man*, editör B. Campbell, 136–179. Chicago: Aldine, 1972.

Tümkiye, Songül ve H. Türkmenoğlu. "Türkiye'de Değişen Babalık Roller: (Pro)Feminist Babalar." *Sosyoloji Dergisi* 3, no. 45 (2021): 148–165.

Türkiye İstatistik Kurumu. "İstatistiklerle Aile, 2023." *TÜİK Haber Bülteni*, no. 49766 (2024).

Wood, Wendy ve Alice H. Eagly. "A Cross-Cultural Analysis of the Behavior of Women and Men: Implications for the Origins of Sex Differences." *Psychological Bulletin* 128, no. 4 (2002): 699–727.

Wood, Wendy ve Alice H. Eagly. "Biosocial Construction of Sex Differences and Similarities in Behavior." *Advances in Experimental Social Psychology* 46 (2012): 55–123.

Yerkes, Mara A., vd. "Intelligent Lockdown? Gender Roles and the Impact of the COVID-19 Crisis on Work-Life Balance in the Netherlands." *PLOS ONE* 15, no. 12 (2020): 1–14.

AİLE VE İLİŞKİLERİN DÖNÜŞÜMÜ: TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN PSİKOLOJİK YANSIMALARI

Özge Nur Muslu*

Giriş

Aile, yalnızca bireylerin biyolojik ve toplumsal olarak bir araya geldiği bir birliktelik biçimi değil; aynı zamanda kültürel değerlerin, toplumsal normların ve psikolojik gelişimin en temel zeminlerinden biridir. Sosyolojik açıdan, “ekonomik işbirliği toplumsal rollerin paylaşımı ve kuşaklar arası aktarımın sağlandığı temel toplumsal birim” olarak tanımlanırken;¹ psikolojik açıdan ise bireyin bağlanma, güvenlik ve kimlik ihtiyaçlarını karşıladığı gelişimsel bağlamı ifade etmektedir.² Ancak aile durağan değil; toplumsal dönüşümlere duyarlı, sürekli evrilen bir sistemdir. Her toplumsal değişim dalgası, aile biçimlerini, işlevlerini ve üyeler arası ilişkileri yeniden biçimlendirmektedir.

Özellikle modern toplumu şekillendiren dört temel dönüşüm—modernleşme, kentleşme, bireyselleşme ve dijitalleşme—bu yeniden yapılanmayı hızlandırmıştır. Modernleşmeyle birlikte ortaya çıkan sekülerleşme, akılcılık ve üretim biçimlerindeki değişim, aileyi daha çok birey merkezli ve işlevsel bir yapıya yöneltmiştir.³ Kentleşme, geniş aileden çekirdek aileye geçişi hızlandırarak dayanışma ağlarını daraltmış; bireyi daha bağımsız fakat aynı zamanda daha kırılgan hale getirmiştir.⁴ Bireyselleşme süreci, özgürlükleri ve seçim haklarını artırırken, sorumluluk ve karşılıklı bağımlılık gibi ilişkisel bağları zayıflatmıştır.⁵ Dijitalleşme ise mekânsal sınırları aşarak hem iletişim

* Araştırma Görevlisi Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Trabzon, ozgenuriskenderoglu@gmail.com

¹ Talcott Parsons ve Robert F. Bales, *Family, Socialization and Interaction Process* (Glencoe: Free Press, 1955)

² Murray Bowen, *Family Therapy in Clinical Practice* (New York: Jason Aronson, 1993).

³ Ulrich Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim, *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences* (London: Sage, 2001).

⁴ Engin, Müslüm. "Türkiye’de aile yapısının dönüşümü: sorunlar ve beklentiler." *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 2.1 (2022): 123-136.

⁵ Anthony Giddens, *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies* (John Wiley & Sons., 2013).

biçimlerini dönüştürmüş hem de aile içi etkileşimlerin doğasını sanal ortamlara taşımıştır.⁶

Bu dönüşümler yalnızca aile yapısının dışsal formunu değil, aynı zamanda içsel işleyişini de derinden etkilemektedir. Ebeveyn-çocuk ilişkileri, partnerler arası bağlanma biçimleri, ev içi rol paylaşımı ve iletişim biçimleri; geçmişin hiyerarşik ve otoriter modellerinden daha demokratik ve simetrik ilişkilere doğru evrilmektedir.⁷ Ancak bu dönüşüm her zaman sorunsuz ilerlememektedir; toplumsal beklentiler ile bireysel ihtiyaçlar arasında kalan aile üyeleri, artan rol çatışmaları, belirsizlikler ve psikolojik yükler yaşamaktadır.⁸ Özellikle toplumsal cinsiyet rollerindeki dönüşüm, güç dengelerini değiştirerek partner ilişkilerinde hem yeni fırsatlar hem de gerilim alanları yaratmaktadır.⁹

Bu kitap bölümünün amacı, toplumsal dönüşümlerin aile yapısı ve ilişkiler üzerindeki psikolojik yansımalarını incelemektir. Geleneksel aile modellerinden postmodern çeşitlenmelere, evlilikten partnerliğe uzanan ilişki yapıları; iletişim, bağlanma ve uyum süreçleri psikoloji disiplini bağlamında tartışılmak istenmektedir. Bu incelemelerde, bağlanma kuramı,¹⁰ aile sistemleri yaklaşımı¹¹ ve toplumsal cinsiyet rolleri kuramı¹² temel kuramsal çerçeveleri oluşturacaktır. Bu yaklaşımlar aile ilişkilerindeki dönüşümü farklı boyutlarıyla açıklamaktadır. Bağlanma kuramı, erken dönem deneyimlerin yetişkinlikteki yakın ilişkilerde güven, bağlılık ve çatışma biçimlerini nasıl şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.^{13 14} Aile sistemleri

⁶ Sherry Turkle, *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other* (New York: Basic Books, 2011); Katherine M. Hertlein, "Digital Dwelling: Technology in Couple and Family Relationships," *Family Relations* 61, no. 3 (2012): 374–387.

⁷ Jeffrey Jensen Arnett, *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens through the Twenties*, (Oxford: Oxford University Press, 2023).

⁸ Froma Walsh, *Strengthening Family Resilience*, 3. baskı (New York: Guilford Press, 2015).

⁹ R. W. Connell, *Gender* (Cambridge: Polity Press, 2002); Candace West ve Don Zimmerman, "Doing Gender," *Gender & Society* 1, no. 2 (1987): 125–151.

¹⁰ John Bowlby, *Attachment and Loss, Vol. 1: Attachment* (New York: Basic Books, 1969).

¹¹ Murray Bowen, *Family Therapy in Clinical Practice*

¹² Sandra L. Bem, "Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing," *Psychological Review* 88, no. 4 (1981): 354.

¹³ Bowlby, *Attachment and Loss*, s. 45.

¹⁴ Cindy Hazan ve Phillip Shaver, "Romantic love conceptualized as an attachment process." *Interpersonal development*. Routledge, (2017), 283-296.

yaklaşımı, aileyi karşılıklı etkileşimlerden oluşan dinamik bir bütün olarak görmekte; bu nedenle bireysel sorunlar çoğunlukla ilişkisel süreçlerin ürünü olarak ele alınmaktadır.¹⁵ Toplumsal cinsiyet rolleri kuramı ise kadın ve erkek rollerinin tarihsel ve kültürel bağlamlarla belirlendiğini; modernleşme ve eşitlik talepleriyle birlikte bu rollerin yeniden tanımlandığını vurgulamaktadır.¹⁶ Bu üç yaklaşımın birlikte değerlendirilmesi, aile dinamiklerinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde anlaşılmasına imkân tanımaktadır. Ayrıca modern ailelerin yardım arama davranışları, psikolojik dayanıklılık kapasiteleri ve esneklik geliştirme becerileri de ele alınacaktır.

Sonuç olarak aile, yalnızca değişen değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümleri de dönüştüren bir sistemdir. Bireylerin psikolojik iyi oluşunu şekillendiren, duygusal güvenliği sağlayan ve aidiyet duygusunu pekiştiren çok katmanlı bir ilişkiler ağı olarak aile, modern toplumlarda da merkezî önemini korumaktadır.

Aile Biçimlerinin Tarihsel Dönüşümü

Aile kurumu, toplumların tarihsel, kültürel ve ekonomik yapılarından beslenen; değişimlere duyarlı ve sürekli yeniden şekillenen dinamik bir organizasyon niteliği taşımaktadır.¹⁷ Bu dönüşüm süreci, yalnızca aile tipolojilerinde değil, aynı zamanda işlevsel rollerinde de belirgin değişikliklere yol açmıştır. Tarihsel perspektiften bakıldığında, aile yapılarının evrimsel gelişimi üç ana dönemde incelenebilir: tarımsal üretim ve geleneksel dayanışma ekseninde örgütlenen geniş aile modeli, sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle öne çıkan modern çekirdek aile ve bireyselleşme ile toplumsal çeşitlenmenin etkisiyle ortaya çıkan postmodern farklılaşmış aile biçimleri.¹⁸

Geleneksel toplumlarda aile, çoğunlukla geniş aile formunda örgütlenmiş; büyükanne-büyükbaba, ebeveynler, çocuklar ve akrabaları kapsayan çok kuşaklı yapılar ön planda olmuştur.¹⁹ Tarımsal üretime dayalı ekonomik sistem, aileyi hem üretim birimi hem de sosyal güvenlik mekanizması haline

¹⁵ Bowen, *Family Therapy in Clinical Practice*, s. 98.

¹⁶ Bem, "Gender Schema Theory...", s. 354.

¹⁷ Peter Laslett, *Household and Family in Past Time*, Cambridge University Press, Cambridge 1972, s. 23.

¹⁸ Stephanie Coontz, *Marriage, a History: How Love Conquered Marriage*, Penguin Books, New York 2006

¹⁹ William J. Goode, *World Revolution and Family Patterns* (New York: Free Press, 1963).

getirmiştir. Bu yapı içinde toplumsal cinsiyet rolleri katı bir biçimde belirlenmiş, erkekler otorite ve karar alıcı konumunu üstlenirken kadınlar bakım, ev içi üretim ve itaat rolleriyle sınırlandırılmıştır.²⁰ Bu durum bireylerin psikolojik ve ilişkisel dinamizmini sınırlamış olsa da aynı zamanda aileyi ekonomik güvenlik ve aidiyet sağlayan güçlü bir sistem haline getirmiştir.²¹

Modernleşme ve sanayileşme ile birlikte kırsaldan kente göç eden nüfusun yaşam koşulları, geniş aileden çekirdek aileye geçişi hızlandırmıştır.²² Kentsel yaşamın barınma, iş gücü ve hareketlilik gereklilikleri daha küçük ve işlevsel aile yapısını zorunlu kılmıştır. Bu dönemde aile, üretimden çok tüketim birimi haline gelmiş; çocuk yetiştirme, duygusal destek ve sosyalizasyon gibi işlevler ön plana çıkmıştır.²³ Kadınların eğitim düzeyindeki artış ve iş gücüne katılımı aile içi ilişkilerde daha eşitlikçi bir yapı talebini güçlendirmiştir. Bireyselleşmenin etkisiyle, aile üyeleri artık sadece geleneksel sorumluluklarla tanımlanmamakta; kendi yaşam hedefleriyle de kimlik kazanmaktadır.²⁴ Bu durum, ilişkilerde demokratikleşmeyi teşvik ederken aynı zamanda rol çatışmaları ve değer farklılıklarını da beraberinde getirmiştir.

Türkiye bağlamında da benzer bir dönüşüm gözlenmektedir. Cumhuriyet dönemiyle birlikte artan şehirleşme, eğitim olanaklarının genişlemesi ve kadınların iş gücüne katılımındaki artış, geniş aile yapısının çözülmesini hızlandırmıştır. Kağıtçıbaşı'nın kültürlerarası çalışmaları, Türkiye'de ailede "çocuğun yaşlılık güvencesi" işlevinden daha birey merkezli ancak ilişkisel bağlılığı koruyan bir modele geçişi göstermektedir.²⁵ ²⁶ Ayrıca 1980'lerden itibaren hızlanan kentleşme ve göç süreçleri, akrabalık bağlarını zayıflatırken çekirdek aileyi yaygınlaştırmış; son yıllarda boşanma oranlarının artışı ve evlilik dışı birlikteliklerin görünür hale gelmesi ise aile yapısındaki

²⁰ Deniz Kandiyoti, "Bargaining with Patriarchy," *Gender & Society* 2, no. 3 (1988): 274–290; Connell, *Gender*.

²¹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Old-Age Security Value of Children and Development: Cross-National Evidence and Implications," *Journal of Cross-Cultural Psychology* 13, no. 1 (1982): 29–42.

²² Parsons ve Bales, *Family, Socialization and Interaction Process*.

²³ Peter Laslett, *Household and Family in Past Time* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972).

²⁴ Beck ve Beck-Gernsheim, *Individualization*.

²⁵ Kağıtçıbaşı, "Old-Age Security Value of Children...", s. 29–42.

²⁶ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Family, Self, and Human Development across Cultures: Theory and Applications*, 2. baskı (Routledge, 2017.).

çeşitlenmenin göstergesi olmuştur. ²⁷ Nitekim Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2024 yılı Evlenme ve Boşanma İstatistikleri'ne göre, boşanan çift sayısı 2023'te 173.342 iken 2024'te 187.343'e yükselmiş; kaba boşanma hızı da binde 2,01'den binde 2,19'a çıkmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2025).²⁸ Toplumsal cinsiyet eşitliği taleplerinin yükselmesiyle kadınların yalnızca bakım rolüyle değil, ekonomik ve kamusal rollerle de tanımlanması, Türkiye'de aile ilişkilerindeki güç dengelerini yeniden biçimlendirmiştir ²⁹

Postmodern dönemde ise, aile anlayışında köklü kırılmalar ortaya çıkmıştır. Artık aile yalnızca biyolojik bağlarla tanımlanan bir yapı olmaktan çıkmış; duygusal, sosyal ve ekonomik tercihlere dayalı çok çeşitli biçimler kazanmıştır. ³⁰ Tek ebeveynli aileler, yeniden kurulan aileler, gönüllü çocuksuz birliktelikler, tek tip aile anlayışını radikal biçimde sorgulatmıştır. ³¹ Bu çeşitlenme, bireylerin aile deneyimlerinin kültürel bağlamlara ve kişisel tercihlere göre farklılaştığını göstermektedir. Öte yandan, sosyal kontrol mekanizmalarının zayıflamasıyla bireyler daha özerk hale gelmiş; ancak aynı zamanda yalnızlık, belirsizlik ve kırılabilirlik gibi risklerle karşı karşıya kalmıştır. ³² Bu bağlamda postmodern ailelerde bağlanma biçimleri daha esnek, roller daha geçici, ilişkiler ise daha müzakere edilebilir hale gelmiştir. Bu durum, aile içinde psikolojik dayanıklılık, iletişim becerisi ve esneklik gibi bireysel ve ilişkisel niteliklerin önemini artırmıştır.³³

Sonuç olarak, aile yapılarının tarihsel dönüşümü, toplumsal değişim dalgalarıyla sürekli yeniden tanımlanmıştır. Geleneksel toplumlarda güvenlik ve dayanışma sağlayan geniş aile modeli, modern dönemde çekirdek aileye, postmodern dönemde ise çoğul ve esnek birliktelik biçimlerine evrilmiştir. Bu dönüşüm, yalnızca aile tipolojilerinde bir çeşitlilik yaratmamış; aynı zamanda bireylerin psikolojik gelişiminde, toplumsal cinsiyet rollerinde ve ilişkisel dinamiklerde köklü değişikliklere yol açmıştır.

²⁷ Engin, Müslüm. "Türkiye'de aile yapısının dönüşümü: sorunlar ve beklentiler

²⁸ TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024, Ankara: TÜİK, 2025.

²⁹ Kandiyoti, "Bargaining with Patriarchy," s. 276

³⁰ Giddens, *The Transformation of Intimacy*.

³¹ Judith Stacey, *In the Name of the Family* (Boston: Beacon Press, 1997).

³² Turkle, *Alone Together*.

³³ Walsh, *Strengthening Family Resilience*.

Evlilik ve Partnerlik Dinamiklerinin Dönüşümü

Toplumsal değişim yalnızca aile yapısının dışsal formunu değil, aynı zamanda aile üyeleri arasındaki ilişkilerin doğasını da dönüştürmektedir. Bu dönüşüm en belirgin biçimde evlilik ve partnerlik ilişkilerinde gözlemlenmektedir. Tarihsel olarak evlilik, romantik aşktan ziyade ekonomik, sosyal ve kültürel çıkarların düzenlenmesine hizmet eden bir kurum olarak görülmüştür³⁴. Ancak modernleşmeyle birlikte aşk, evliliğin ön koşulu haline gelmiş; bireyler yalnızca toplumsal statü ve güvenlik için değil, aynı zamanda duygusal yakınlık ve tatmin için de evlilik kurumuna yönelmiştir. Postmodern dönemde ise aşk ve evlilik arasındaki bağ daha esnek, hatta zaman zaman kopuk hale gelmiş; romantik ilişkiler bireysel tatmin, psikolojik gelişim ve yaşam tarzı tercihlerinin bir aracı olarak görülmeye başlanmıştır.^{35 36}

Bu değişim, “saf ilişki” kavramıyla açıklanabilir. Saf ilişki, partnerlerin birlikteliğini yalnızca gönüllülük, karşılıklı doyum ve bireysel değerlerin korunması üzerinden tanımlar; geleneksel normlara dayalı zorunluluklardan ziyade müzakere, duygusal doyum ve özerklik üzerine kuruludur.³⁷ Bu anlayış, evliliğin daha pragmatik, esnek ve birey odaklı bir yapıya evrilmesine yol açmıştır.

Evlilik kurumundaki bu dönüşüm, toplumsal cinsiyet rollerinde de önemli değişimlere zemin hazırlamıştır. Geleneksel toplumlarda erkekler geçim sağlayıcı, kadınlar ise bakım ve ev içi işlerden sorumlu olarak tanımlanırken modern dönemde kadınların eğitim düzeyi ve iş yaşamına katılımı arttıkça güç dengeleri değişmiştir.^{38 39} “Çift kariyerli aile” modeli hem kadın hem erkeğin üretken bireyler olarak rol aldığı ancak ev içi iş bölümü konusunda hâlâ eşitsizliklerin sürdüğü bir yapıyı ortaya koymuştur.⁴⁰ Bu dengesizlik, rol çatışmalarını besleyerek çiftlerin ilişkisel doyumlarını ve psikolojik iyi oluşlarını olumsuz etkileyebilmektedir.⁴¹

³⁴ Stephanie Coontz, *Marriage, a History: How Love Conquered Marriage*

³⁵ Giddens, *The Transformation of Intimacy*.

³⁶ Beck ve Beck-Gernsheim, *Individualization*.

³⁷ Giddens, *The Transformation of Intimacy*,

³⁸ Kandiyoti, “Bargaining with Patriarchy.”

³⁹ Bem, “Gender Schema Theory,” *Psychological Review* 88, no. 4 (1981): 354–364.

⁴⁰ Lyn Craig ve Killian Mullan, “How Mothers and Fathers Share Childcare: A Cross-National Time-Use Comparison,” *American Sociological Review* 76, no. 6 (2011): 834–861.

⁴¹ Jean M. Steil, *Marital Equality: Its Relationship to the Well-Being of Husbands and Wives* (Newbury Park: Sage, 1997).

Bununla birlikte, evlilik ve partnerlik ilişkilerindeki en önemli değişimlerden biri iletişim biçimlerinde ortaya çıkmaktadır. Geçmişte otoriteye dayalı, tek yönlü iletişim normları yaygınken, günümüzde çiftler arasında açık, şeffaf ve karşılıklı bir iletişim modeli önem kazanmıştır.⁴² Duyguların paylaşımı, empati geliştirme ve çatışmaları müzakere yoluyla çözme becerileri, modern ilişkilerin merkezine yerleşmiştir. Araştırmalar, etkin çatışma çözme stratejilerinin çift uyumu, evlilik doyumu ve psikolojik esenlik üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır.^{43 44} Bağlanma kuramı perspektifinden bakıldığında da güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin daha sağlıklı iletişim kurma, empati geliştirme ve çatışmalara yapıcı tepkiler verme konusunda avantajlı oldukları görülmektedir.⁴⁵

Sonuç olarak, evlilik ve partnerlik dinamiklerindeki dönüşüm; aşkın anlamından toplumsal cinsiyet rollerine, güç dengelerinden iletişim ve çatışma yönetimine kadar çok boyutlu bir değişim sürecini ifade etmektedir. Bu süreç, bireylerin özerklik ve bağıllık ihtiyaçları arasındaki dengeyi yeniden tanımlarken, ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından psikolojik dayanıklılık, empati ve müzakere becerilerini temel koşullar haline getirmiştir.

Toplumsal Değişimin Psikolojik Yansımaları

Toplumsal yapının dönüşümü, yalnızca aile biçimlerini ve ilişkisel dinamikleri değil, aynı zamanda bireylerin psikolojik uyum süreçlerini de derinden etkilemektedir.⁴⁶ Modern ailelerde artan bireysel talepler, değişen toplumsal cinsiyet rolleri ve azalan sosyal destek sistemleri; bireyler ve çiftler için yeni psikolojik yükler, rol çatışmaları ve duygusal gerilimler yaratmaktadır.⁴⁷

Bu bağlamda ilk olarak, toplumsal cinsiyet rollerindeki dönüşümün kadın ve erkeklerin aile içindeki konumlarını köklü biçimde değiştirdiği görülmektedir. Kadınlar, hem geleneksel rollerin (annelik, ev içi bakım) hem de modern taleplerin (kariyer, ekonomik katkı) yükünü aynı anda taşımaya çalışırken;

⁴² Bowen, *Family Therapy in Clinical Practice*.

⁴³ Lawrence A. Kurdek, "Predicting Change in Marital Satisfaction from Husbands' and Wives' Conflict Resolution Styles," *Journal of Marriage and the Family* 57, no. 1 (1995): 153–164.

⁴⁴ John M. Gottman ve Nan Silver, *The Seven Principles for Making Marriage Work: A Practical Guide from the Country's Foremost Relationship Expert* (Harmony, 2015).

⁴⁵ Hazan ve Shaver, "Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process."

⁴⁶ Walsh, *Strengthening Family Resilience*.

⁴⁷ Hochschild ve Machung, *The Second Shift*.

erkekler de duygusal yakınlık, çocuk bakımı ve eşit sorumluluk gibi alanlarda artan beklentilerle karşı karşıya kalmaktadır.⁴⁸ Bu çoklu roller sıklıkla rol çatışması ve buna bağlı tükenmişlik, kaygı ve doyum düşüklüğü gibi psikolojik sorunlara zemin hazırlamaktadır.⁴⁹ Çiftler düzeyinde değerlendirildiğinde ise, stresle başa çıkma becerilerinin ve karşılıklı destek mekanizmalarının yokluğu ilişkisel doyumu olumsuz etkileyebilmekte; rol belirsizlikleri evlilik doyumunu düşürmekte ve psikolojik iyi oluşu olumsuz etkilemektedir.^{50 51}

İkinci olarak, modern toplumlarda bireyselleşme ile bağlılık arasındaki denge arayışı psikolojik bir ikilem yaratmaktadır. Bireyler özerklik, kişisel gelişim ve kendini gerçekleştirme gibi değerleri önceliklendirmekte;⁵² buna karşılık romantik ilişkiler hâlâ bağlılık, dayanışma ve yakınlık üzerine kurulmaktadır⁵³. Bu ikilik, birçok çiftte içsel çatışma ve ilişkisel gerilim yaratmaktadır. Bağlanma kuramı perspektifinden bakıldığında, kaygılı veya kaçınmacı bağlanma stilleri bu dengeyi zorlaştırırken; güvenli bağlanma stiline sahip bireyler özerklik ve bağlılık ihtiyaçlarını daha sağlıklı biçimde bütünleştirebilmektedir.^{54 55}

Son olarak, aile içi destek sistemlerinin zayıflaması modern dönemin en kritik psikolojik risklerinden biri haline gelmiştir. Geleneksel geniş ailelerde ve topluluk yapılarında çok kuşaklı birliktelikler, akrabalık bağları ve komşuluk ilişkileri, bireylerin yaşam zorluklarıyla başa çıkmalarında önemli destek sağlamaktaydı.⁵⁶ Ancak modernleşme, kentleşme ve artan mobilite süreçleri bu sosyal ağların daralmasına yol açmıştır. Günümüzde birçok çift, özellikle çocuk bakımı, ekonomik sorunlar veya sağlık problemleri karşısında yalnızlaşmakta ve destek kaynaklarından mahrum kalmaktadır.⁵⁷ Bu yalnızlık,

⁴⁸ Parker ve Wang, *Modern Parenthood*.

⁴⁹ Hochschild ve Machung, *The Second Shift*.

⁵⁰ Karney ve Bradbury, "The Longitudinal Course of Marital Quality...".

⁵¹ Whisman ve Uebelacker, "Impairment and distress associated with relationship discord in a national sample of married or cohabiting adults.", *Journal of Family Psychology*, 20,3, (2006), 369–377.

⁵² Bauman, Zygmunt. *Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds*. John Wiley & Sons., 2013

⁵³ Giddens, *The Transformation of Intimacy*.

⁵⁴ Feeney, Judith A. ve Patricia Noller. *Adult Attachment*. London: Sage, 1996

⁵⁵ Mikulincer ve Shaver, *Attachment in Adulthood*.

⁵⁶ Kağıtçıbaşı, *Family, Self, and Human Development across Cultures*.

⁵⁷ Wellman, "Physical Place and Cyberplace."

psikolojik dayanıklılığı azaltmakta; depresyon, kaygı ve ilişkisel doyum düşüklüğü gibi riskleri artırmaktadır.^{58 59}

Toplumsal değişim süreçlerine ek olarak, krizler de ailelerin psikolojik uyumunu ve dayanıklılığını sınayan önemli faktörlerdir. Ekonomik dalgalanmalar, göç, doğal afetler ve pandemi gibi olağanüstü durumlar, aile içi rollerin yeniden düzenlenmesini ve başa çıkma stratejilerinin güçlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Araştırmalar, ailelerin kriz karşısındaki esneklik düzeylerinin, üyeler arasındaki iletişim, güven ve kolektif başa çıkma becerileriyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁰ Özellikle belirsizlik ve kayıp deneyimlerinde ailelerin ortak anlam üretme kapasiteleri, psikolojik dayanıklılığın en önemli bileşenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır.⁶¹ Bu nedenle, modern ailelerin değişimle birlikte krizlere uyum sağlayabilme kapasiteleri, bireysel ve toplumsal iyi oluşun sürdürülmesinde kritik rol oynamaktadır.

Özetle, toplumsal değişim süreçleri aile bireylerinin psikolojik yüklerini artırmakta, bireyselleşme ile bağlılık arasında gerilimli bir denge kurma ihtiyacını gündeme getirmekte ve geleneksel destek ağlarının zayıflamasıyla bireyleri daha kırılgan hale getirmektedir. Bu koşullar altında, aile içinde psikolojik dayanıklılığın, esnekliğin ve destekleyici ilişkilerin güçlendirilmesi, modern toplumlarda bireylerin ve çiftlerin iyi oluşu açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Modern Ailelerde Ruh Sağlığı ve Destek Arayışı

Toplumsal değişimle birlikte aile yapılarının dönüşmesi, çift ilişkilerinde yeni psikolojik ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artan bireyselleşme, rol karmaşası, sosyal destek ağlarının zayıflaması ve ilişkisel belirsizlikler gibi faktörler, modern ailelerde ruh sağlığına yönelik destek arayışlarını görünür hale getirmiştir.

Dijitalleşme, modern ailelerin iletişim biçimlerini köklü biçimde dönüştürmüştür. Teknolojik araçlar ve sosyal medya, mekânsal sınırları ortadan kaldırarak aile bireyleri arasındaki etkileşimi kolaylaştırır da aynı zamanda yeni çatışma alanları yaratmaktadır. Araştırmalar, dijital

⁵⁸ Walsh, *Strengthening Family Resilience*.

⁵⁹ Thoits, "Mechanisms Linking Social Ties and Support..."

⁶⁰ Pauline Boss, *Family Stress Management: A Contextual Approach* (Thousand Oaks: Sage Publications, 2002).

⁶¹ John M. Patterson, "Understanding Family Resilience," *Journal of Clinical Psychology* 58, no. 3 (2002): 233–46.

teknolojilerin aile içi bağların sürdürülmesini desteklediğini; ancak aşırı ekran kullanımı, mahremiyet sorunları ve sanal bağımlılıkların ilişkisel doyumu zayıflatabildiğini göstermektedir.⁶² Bu durum özellikle ebeveynlik açısından önemli bir denge ihtiyacını gündeme getirmekte; çocukların dijital medya kullanımını sınırlandırmak ile dijital beceriler kazandırmak arasında hassas bir çizgi oluşmaktadır.⁶³ Böylece dijitalleşme, aile üyelerinin yalnızca iletişim pratiklerini değil, birlikte zaman geçirme biçimlerini ve yakınlık algılarını da yeniden tanımlamaktadır.⁶⁴ Bu dönüşümün kapsamını Türkiye İstatistik Kurumu'nun Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması da göstermektedir: 2024 yılında 16–74 yaş grubundaki bireylerin internet kullanım oranı %88,8'e, evden internete erişim imkânı olan hanelerin oranı ise %96,4'e ulaşmıştır (TÜİK, 2024).⁶⁵

Modern çiftlerin en dikkat çekici eğilimlerinden biri, ilişkilerinde yaşadıkları zorluklar karşısında profesyonel destek arayışına yönelmeleridir. Çift terapisi üzerine yapılan meta-analizler ise terapötik müdahalelerin ilişki doyumunu ve iletişim becerilerini anlamlı biçimde artırdığını vurgulamaktadır.⁶⁶ Pandemi dönemine ilişkin bulgular da kriz koşullarında çiftlerin artan stresle başa çıkmak için psikolojik destek arayışına yöneldiklerini göstermektedir.⁶⁷ Bu veriler, modern ailelerin yalnızca kriz çözümü için değil, aynı zamanda ilişkilerinin sürdürülebilirliği için profesyonel destekten yararlanma eğiliminde olduklarını ortaya koymaktadır. Geleneksel toplumlardasorunların mahremiyet kapsamında görülmesi nedeniyle psikolojik yardım alma davranışı yaygın değilken, günümüzde özellikle kentli, eğitilmiş ve genççiftler arasında terapiye başvurma eğilimi belirgin biçimde artmıştır.⁶⁸ Çift

⁶² Wellman, "Physical Place and Cyberplace."

⁶³ Turkle, *Alone Together*.

⁶⁴ Paula R. Pietromonaco ve Nickola C. Overall, "Applying Relationship Science to Evaluate How the COVID-19 Pandemic May Impact Couples' Relationships," *American Psychologist* 76, no. 3 (2021): 438–50.

⁶⁵ TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU, Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2024, Ankara: TÜİK, 2024.

⁶⁶ Jay L. Lebow, Amanda L. Chambers, Andrew Christensen ve Susan M. Johnson, "Research on the Treatment of Couple Distress," *Journal of Marital and Family Therapy* 38, no. 1 (2012): 145–68.

⁶⁷ Paula R. Pietromonaco ve Nickola C. Overall, "Applying Relationship Science to Evaluate How the COVID-19 Pandemic May Impact Couples' Relationships," *American Psychologist* 76, no. 3 (2021): 438–50.

⁶⁸ Uğur Gürkan, "Yılmazlık ölçeği (YÖ): Ölçek geliştirme, güvenirlik ve geçerlik çalışması." Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, no 39, (2006), 45-74.

terapisi yalnızca kriz çözümüne değil; ilişki doyumunun artırılması, duygusal yakınlığın güçlendirilmesi ve iletişim becerilerinin geliştirilmesine de katkı sağlamaktadır.⁶⁹ Bu eğilim, ruh sağlığı okuryazarlığının artması, toplumsal tabuların zayıflaması ve psikolojik hizmetlerin ulaşılabilirliğinin gelişmesiyle bağlantılıdır. Özellikle erkek bireylerin duygularını ifade etme ve yardım arama konusundaki sosyal baskıları aşmaya başlaması, terapiye katılımının artmasında önemli bir faktör olmuştur.⁷⁰ Ayrıca pandemi gibi küresel krizler, çiftlerin kırılmalıklarını görünür kılarak psikolojik desteğe yönelimi hızlandırmıştır.⁷¹

Modern ailelerin karşılaştığı çok yönlü zorluklar, yalnızca kriz anlarında başvurulacak uzman desteğinin değil, aile içi koruyucu güçlerin de ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, profesyonel destek arayışı tek başına yeterli değildir; modern ailelerin sağlıklı bir şekilde işlev görebilmesi için psikolojik dayanıklılığın geliştirilmesi de kritik öneme sahiptir. Psikolojik dayanıklılık, çiftlerin stres, kayıp ya da çatışma karşısında işlevselliklerini koruyabilme ve uyum sağlayabilme becerileri olarak tanımlanmaktadır.⁷² Bu beceriler; güvene dayalı bağlanma, etkili iletişim, ortak anlam üretme ve kolektif başa çıkma stratejileriyle güçlenmektedir.⁷³ Esnek aile yapıları, bireylerin hem kendi bireyselliklerini korumalarına hem de ortak bir sistem içinde psikolojik güvenlik duygusunu sürdürebilmelerine olanak tanımaktadır.⁷⁴

Sağlıklı ilişkilerin sürdürülebilmesi için yalnızca kriz anlarında değil, gündelik yaşamda da duygusal regülasyon, empati ve problem çözme becerilerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada psikolojik esneklik, bireylerin hem kendilerinin hem de partnerlerinin değişen ihtiyaçlarını gözeterek ilişkiyi yeniden yapılandırma kapasitesi olarak belirleyici hale

⁶⁹ Steve F. Duncan, Robert C. Box ve Brian Silliman, "Enhancing Premarital Education through Couple Assessment and Couple Discussion," *Journal of Couple & Relationship Therapy* 9, no. 4 (2010): 300–317.

⁷⁰ Michael E. Addis ve James R. Mahalik, "Men, Masculinity, and the Contexts of Help Seeking," *American Psychologist* 58, no. 1 (2003): 5–14.

⁷¹ Paula R. Pietromonaco ve Nickola C. Overall, "Applying Relationship Science to Evaluate How the COVID-19 Pandemic May Impact Couples' Relationships," *American Psychologist* 76, no. 3 (2021): 438–450.

⁷² Walsh, *Strengthening Family Resilience*.

⁷³ John M. Patterson, "Understanding Family Resilience," *Journal of Clinical Psychology* 58, no. 3 (2002): 233–246.

⁷⁴ Boss, *Family Stress Management*.

gelmektedir.⁷⁵ Böylece, modern ailelerin değişen koşullara uyum yetenekleri güçlenmekte; bireylerin ve çiftlerin iyi oluşu daha sürdürülebilir bir biçimde desteklenmektedir.

Sonuç

Toplumsal yapıdaki dönüşümler, aile kurumunu hem biçimsel hem de işlevsel olarak yeniden tanımlamıştır. Sanayileşmeden dijitalleşmeye, bireyselleşmeden toplumsal cinsiyet eşitliği taleplerine uzanan bu süreçler, yalnızca aile tipolojilerinin çeşitlenmesine değil; aynı zamanda aile üyeleri arasındaki ilişkilerin doğasında da köklü değişimlere yol açmıştır. Evlilik, partnerlik, ebeveynlik ve aile içi iletişim gibi alanlar artık geçmişteki sabit rollerin ötesinde, daha esnek, müzakereye açık ve bireysel ihtiyaçlara duyarlı bir çerçevede şekillenmektedir.^{76 77}

Bu yapısal dönüşüm, aile içi psikolojik süreçlerin görünürliğini artırmıştır. Bireylerin bağlanma ihtiyaçları, kimlik gelişimleri, rol beklentileri ve stresle başa çıkma biçimleri, yalnızca bireysel psikolojinin değil, ilişkisel sistemlerin de analiziyle anlaşılabilir. Karmaşık dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷⁸ Modern aile yapıları bireylere daha fazla özgürlük ve kişisel gelişim alanı sunarken, aynı zamanda yalnızlık, rol çatışması ve ilişki doyumu gibi konularda yeni psikolojik riskler üretmektedir.⁷⁹ Bu nedenle geleceğin aile modelleri, yalnızca toplumsal normlara değil, psikolojik ihtiyaçlara da duyarlı bir biçimde kurgulanmalıdır. İlişkisel esneklik, açık iletişim ve duygusal farkındalık, sürdürülebilir partnerliklerin ve sağlıklı aile içi bağların temel koşulları haline gelmiştir. Araştırmalar, psikolojik dayanıklılığı yüksek ve değişime uyum sağlayabilen aile sistemlerinin hem bireysel hem de toplumsal düzeyde iyi oluşu artırdığını göstermektedir.^{80 81}

Sonuç olarak, toplumsal değişim aileyi yalnızca dönüştürmekle kalmamış; onu bireyin psikolojik gelişimi ve ruhsal sağlığı açısından daha merkezi ve dinamik bir alan haline getirmiştir. Bu çok katmanlı yapıyı anlamaya yönelik

⁷⁵ Todd B. Kashdan ve Jonathan Rottenberg, "Psychological Flexibility as a Fundamental Aspect of Health," *Clinical Psychology Review* 30, no. 7 (2010): 865–878.

⁷⁶ Beck ve Beck-Gernsheim, *Individualization*.

⁷⁷ Giddens, *The Transformation of Intimacy*.

⁷⁸ Walsh, *Strengthening Family Resilience*.

⁷⁹ Mikulincer ve Shaver, *Attachment in Adulthood*.

⁸⁰ Patterson, "Understanding Family Resilience."

⁸¹ Walsh, *Strengthening Family Resilience*.

disiplinlerarası çalışmalar, hem kuramsal hem de uygulamalı düzeyde önemli katkılar sunmaya devam edecektir.

Kaynakça

Addis, Michael E. ve James R. Mahalik. "Men, Masculinity, and the Contexts of Help Seeking." *American Psychologist* 58, no. 1 (2003): 5–14.

Arnett, Jeffrey Jensen. *Emerging Adulthood: The Winding Road from the Late Teens through the Twenties*. Oxford: Oxford University Press, 2023.

Bauman, Zygmunt. *Liquid Love: On the Frailty of Human Bonds*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, 2013.

Beck, Ulrich ve Elisabeth Beck-Gernsheim. *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage, 2001.

Bem, Sandra L. "Gender Schema Theory: A Cognitive Account of Sex Typing." *Psychological Review* 88, no. 4 (1981): 354–364.

Boss, Pauline. *Family Stress Management: A Contextual Approach*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2002.

Bowen, Murray. *Family Therapy in Clinical Practice*. New York: Jason Aronson, 1993.

Bowlby, John. *Attachment and Loss*. Vol. 1, *Attachment*. New York: Basic Books, 1969.

Connell, R. W. *Gender*. Cambridge: Polity Press, 2002.

Coontz, Stephanie. *Marriage, a History: How Love Conquered Marriage*. New York: Penguin Books, 2006.

Craig, Lyn ve Killian Mullan. "How Mothers and Fathers Share Childcare: A Cross-National Time-Use Comparison." *American Sociological Review* 76, no. 6 (2011): 834–861.

Duncan, Steve F., Geniel R. Childs ve Jeffry H. Larson. "Perceived Helpfulness of Four Different Types of Marriage Preparation Interventions." *Family Relations* 59, no. 5 (2010): 623–636.

Engin, Müslüm. "Türkiye’de Aile Yapısının Dönüşümü: Sorunlar ve Beklentiler." *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 2, no. 1 (2022): 123–136.

Feeney, Judith A. ve Patricia Noller. *Adult Attachment*. London: Sage, 1996.

Giddens, Anthony. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press, 2013.

Goode, William J. *World Revolution and Family Patterns*. New York: Free Press, 1963.

Gottman, John M. ve Nan Silver. *The Seven Principles for Making Marriage Work: A Practical Guide from the Country’s Foremost Relationship Expert*. New York: Harmony, 2015.

Gürkan, Uğur. "Yılmazlık Ölçeği (YÖ): Ölçek Geliştirme, Güvenirlilik ve Geçerlik Çalışması." *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 39, no. 2 (2006): 45–74.

Hazan, Cindy ve Phillip Shaver. "Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process." In *Interpersonal Development*, 283–296. London: Routledge, 2017.

Hertlein, Katherine M. "Digital Dwelling: Technology in Couple and Family Relationships." *Family Relations* 61, no. 3 (2012): 374–387.

Hochschild, Arlie Russell ve Anne Machung. *The Second Shift: Working Families and the Revolution at Home*. Rev. ed. New York: Penguin Books, 2012.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. "Old-Age Security Value of Children and Development: Cross-National Evidence and Implications." *Journal of Cross-Cultural Psychology* 13, no. 1 (1982): 29–42.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Family, Self, and Human Development across Cultures: Theory and Applications*. 2. baskı. London: Routledge, 2017.

Kandiyoti, Deniz. "Bargaining with Patriarchy." *Gender & Society* 2, no. 3 (1988): 274–290.

Karney, Benjamin R. ve Thomas N. Bradbury. "The Longitudinal Course of Marital Quality and Stability: A Review of Theory, Methods, and Research." *Psychological Bulletin* 118, no. 1 (1995): 3–34.

Kashdan, Todd B. ve Jonathan Rottenberg. "Psychological Flexibility as a Fundamental Aspect of Health." *Clinical Psychology Review* 30, no. 7 (2010): 865–878.

Kurdek, Lawrence A. "Predicting Change in Marital Satisfaction from Husbands' and Wives' Conflict Resolution Styles." *Journal of Marriage and the Family* 57, no. 1 (1995): 153–164.

Laslett, Peter. *Household and Family in Past Time*. Cambridge: Cambridge University Press, 1972.

Lebow, Jay L., Amanda L. Chambers, Andrew Christensen ve Susan M. Johnson. "Research on the Treatment of Couple Distress." *Journal of Marital and Family Therapy* 38, no. 1 (2012): 145–168.

Mikulincer, Mario ve Phillip R. Shaver. *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics, and Change*. New York: Guilford Press, 2010.

Parker, Kim ve Wendy Wang. *Modern Parenthood: Roles of Moms and Dads Converge as They Balance Work and Family*. Washington, DC: Pew Research Center, 2013.

Parsons, Talcott ve Robert F. Bales. *Family, Socialization and Interaction Process*. Glencoe, IL: Free Press, 1955.

Patterson, John M. "Understanding Family Resilience." *Journal of Clinical Psychology* 58, no. 3 (2002): 233–246.

Pietromonaco, Paula R. ve Nickola C. Overall. "Applying Relationship Science to Evaluate How the COVID-19 Pandemic May Impact Couples' Relationships." *American Psychologist* 76, no. 3 (2021): 438–450.

Stacey, Judith. *In the Name of the Family: Rethinking Family Values in the Postmodern Age*. Boston: Beacon Press, 1997.

Steil, Jean M. *Marital Equality: Its Relationship to the Well-Being of Husbands and Wives*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1997.

Thoits, Peggy A. "Mechanisms Linking Social Ties and Support to Physical and Mental Health." *Journal of Health and Social Behavior* 52, no. 2 (2011): 145–161.

Türkiye İstatistik Kurumu. *Evlenme ve Boşanma İstatistikleri, 2024*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2025.

Türkiye İstatistik Kurumu. *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2024*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu, 2024.

Turkle, Sherry. *Alone Together: Why We Expect More from Technology and Less from Each Other*. New York: Basic Books, 2011.

Walsh, Froma. *Strengthening Family Resilience*. 3. baskı. New York: Guilford Press, 2015.

Wellman, Barry. "Physical Place and Cyberplace: The Rise of Personalized Networking." *International Journal of Urban and Regional Research* 25, no. 2 (2001): 227–252.

West, Candace ve Don Zimmerman. "Doing Gender." *Gender & Society* 1, no. 2 (1987): 125–151.

Whisman, Mark A. ve Lauren A. Uebelacker. "Impairment and Distress Associated with Relationship Discord in a National Sample of Married or Cohabiting Adults." *Journal of Family Psychology* 20, no. 3 (2006): 369–377.

SON ASIRDA TÜRK AİLE YAPI DEĞİŞİMİNİN GELENEKSEL KONUT MİMARİSİ ÜZERİNDEN TAKİBİ

Temel SAĞLAM¹

Öz

İslam Öncesi Türklerde “yurt” kavramı ile karşılanan ev, anlam genişlemesi ile önceleri kendi çadırı dışında kalanları da içine alarak obaya, hayvanlarını otlattığı alana ve nihayetinde devletin sınırlarının tamamına yayılmıştır. “*Bedük eb/ev* (saray), “*bedhizlig ev* (süslü ev) tanımlamalarına konu olan en büyük evden başlayarak, kapısı olan ancak anahtarı olmayan ve “*bark*” sözcüğü ile ifadesini bulan geleneksel evlerin, Türk aile yapısının somutlaşmış biçimleri olduğu hemen anlaşılmaktadır. “Bir ayağı sabit pergelmisali hep deveran etmişliğinin” kendisini nasıl geliştirdiğini dile getirişinde Koca Sinan aslında farklı coğrafyalara yolu düşen Türklerin özlerini koruyarak yeniliklerin de sırrına sırt dönmediklerini açıklar gibidir. Ordugâhlarında Hititlerin tam simetri esaslı “hilani” ev planını, Horasan’da eyvanlı tasarımı, Anadolu’da da hayatlı ev kurgusunu tercih etmelerinin sebebi, ortaya çıkan yeniliklere ve şartlara kapalı olmayışlarındandır. Her ne kadar ileri adımlarında cüretkâr davransalar da Türkler, karasal iklimlerde çadırı hatırlatan kırlangıç örtülü tandirevlerini, hayvanlarıyla ortaklaşa kullandıkları taşlıkları, sıcak iklimlerde doğayı eve taşıyan bahçeleri, komşusunun güneşini kesmeyen toprak damlı evleri de unutmamışlardır. Mahremiyetin ve kişilik haklarının en yüksek kaidelerle korunmasını, günümüzdeki kapanma-kopma halleri ile değil mukimlerine hürriyet telkin ederek başarmıştır. Sokağın yaya yürüyüş göz hizasına denk gelen pencereleri yukarı kaldırarak küçültse bile üst kattaki çıkma, cumba ve “kim geldi pencereleri” ile günün her saatinde sokakla hemhal olmayı başarabilmiştir. Evinde de doğada olduğunu yaşatan bahçeler, son asrın ortalarından itibaren “arsa” hüviyeti kazanınca iki katlı geleneksel evlere bu eksiklik teras katı eklenerek giderilmek istenmiştir. Ancak arsalar kalmayınca yeni gelen nesillere bu teras katları kiraya verilecek “akar”, kat ve apartman olmuştur. Evlerin önündeki büyük hayatlar küçücük birer balkona dönüştürülmüş ve ardıl nesillerce muhtelif malzeme ile kapatılarak tamamen yok edilmiştir. Bu dönüşümün izleri, Türk aile yapısındaki değişiklikleri de karşılayacak çok önemli unsurlar barındırmaktadır. Başka bir deyişle her ne kadar mekânı kişiler inşa etse de kişiliklerin büyük bir kısmını mekânlar inşa eder.

Anahtar Sözcükler: Geleneksel Türk Evi, Türk Aile Yapısı, Değişim.

¹ Dr. Öğr. Üyesi. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü. temel.saglam@ktu.edu.tr, Orcid Id: 0000 0002 4633 5688.

TRACING THE CHANGES IN THE STRUCTURE OF THE TURKISH FAMILY OVER THE LAST CENTURY THROUGH TRADITIONAL HOUSE ARCHITECTURE

Abstract

In the pre-Islamic Turks, the concept of “yurt” was used to refer to the house, and with the expansion of its meaning, it was extended to include the people outside of their own tents, to the obaya, to the area where they grazed their animals, and finally to the entire borders of the state. Starting from the largest house, which is subject to the definitions of “*bedük eb/ev* (palace), “*bedhizlig ev* (decorated house), it is immediately understood that traditional houses, which have a door but no key and are expressed by the word “bark”, are the embodied forms of the Turkish family structure. When Koca Sinan expresses how he has developed himself by “always moving like a compass with one foot fixed”, it is as if he is explaining that the Turks who traveled to different geographies did not turn their backs on the secret of innovations by preserving their essence. The reason why they preferred the “hilani” house plan of the Hittites based on complete symmetry in their camps, the iwan design in Khorasan, and the house fiction with life in Anatolia is that they were not closed to the emerging innovations and conditions. Although they were daring in their steps forward, the Turks did not forget the tandoori houses with swallow covers that reminded them of tents in continental climates, the stonewares they shared with their animals, the gardens that brought nature into the house in hot climates, and the houses with earthen roofs that did not block the sun of their neighbors. It has succeeded in protecting privacy and personal rights with the highest principles, not with today's closures and separations, but by instilling freedom in its inhabitants. Even if it minimized the windows that coincide with the pedestrian walking eye level of the street by raising them up, it has managed to be at one with the street at all hours of the day with the overhangs, bay windows and “who came windows” on the upper floor. When the gardens, which provide a sense of being in nature at home, became “plots of land” in the middle of the last century, this deficiency was tried to be overcome by adding a terrace floor to the two-storey traditional houses. However, when there were no more plots of land, these terraces became “assets”, floors and apartments to be rented out to new generations. The big lives in front of the houses were transformed into tiny balconies and completely destroyed by being covered with various materials by successive generations. The traces of this transformation in traditional house architecture contain very important elements that will also meet the changes in the Turkish family structure. In other words, although people build the spaces, spaces build a large part of the personalities.

Keywords: Traditional Turkish House, Turkish Family Structure, Change.

1. Giriş

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren temel bir gereksinim olan barınma, zamanla mimari bir öge olarak nitelendirilebilecek konutlara evrilmiştir. Bir ailenin ortak yaşam alanı olarak tasarlanan bu yapılar, genel olarak "ev" olarak tanımlanır². Genel anlamda evlerin ilk defa inşa edilmeye başlandığı dönem Neolitik Çağ olarak kabul edilmektedir. Bu dönemin en belirgin maddi kültürel verileri, "Bereketli Hilal" olarak adlandırılan ve Basra Körfezi'nden başlayarak Güneydoğu Anadolu'yu da kapsayan Ön Asya coğrafyasında yoğunlaşmaktadır. Bununla birlikte, Konya'daki Çatalhöyük gibi bu ana bölgeden bağımsız gelişen ve aynı döneme ait özellikler sergileyen yerleşimler de mevcuttur³. Bu bölgelerde yapılan evler, ağırlıklı olarak kerpiç veya taş malzemeden inşa edilmiş olup, ahşap kirişli ve düz damlıdır⁴. Bu yapıım teknolojisi, günümüze kadar devamlılığını korumuştur.

İslam Öncesi Türklerde "yurt" kavramı ile karşılanan ev, çoğunlukla çadırlar için kullanılmıştır. Yurt kavramı, tarihi süreç içerisinde kaybolmamış, bilakis anlam genişlemesi yoluyla günümüze kadar gelmiştir. Başta tek bir ailenin barındığı çadır tanımlaması, sonraları mahalle ve vatan kavramlarını da kapsayacak düzeyde genişlemiştir. Türk lehçelerinde veya ağızlarında ev için "iv", "üv", "öy", "üy", "eb", "ep" ve "öm" gibi çeşitli kelimeler kullanılmaktadır⁵. Bu kelimelerin sözlük anlamı "barınak, çadır" iken, bazı lehçelerde "kadın" ve "aile" anlamlarına da gelmektedir. Anadolu'nun bazı bölgelerinde ev anlamında kullanılan "dünek/tünek" kelimesi ise "gecelemek" anlamına gelen "tüne-mek" fiilinden türemiştir. Arapça kökenli "beyt" kelimesi, Türkçede "evlenmek, yuva kurmak" anlamını da taşımaktadır. Yine Arapça'dan dilimize geçen "dar" ve "mesken" kelimeleri de ev manasında kullanılmaktadır⁶. "Bedük eb/ev" (saray) ve "bedhizlig ev" (süslü ev) gibi tanımlamalarla ifade edilen en büyük yapılardan, "bark" olarak bilinen, kapısı olan ancak anahtarı olmayan geleneksel evlere kadar tüm bu yapılar, Türk aile yapısının somutlaşmış biçimleri olarak kabul edilebilir⁷.

² Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü* (İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınevi, 1990), 184.

³ Nebi Bozkurt, "Ev," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (DİA), cilt 11 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 502.

⁴ Bozkurt, "Ev," 502.

⁵ Sir Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish* (Oxford: Oxford University Press, 1972), 3–4.

⁶ Bozkurt, "Ev," 502.

⁷ Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, cilt 2 (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2022), 88.

İnsanın her türlü faaliyetinde olduğu gibi, ev inşası da doğal çevre koşullarından etkilenmektedir⁸. Bununla birlikte, konutlar ve onların bir araya gelmesiyle oluşan mahalleler, sadece fiziksel veya mimari özelliklerle açıklanamayacak kadar karmaşık yapılardır⁹. Zira benzer doğal ortamlarda bulunan yerleşimlerdeki konutlar arasında önemli farklılıklar gözlenmektedir. Bu durum, konut ve yerleşimlerin biçimlenmesinde doğal koşulların yanı sıra, o bölgede yaşayan toplumun kültürel yapısının da birincil derecede etkili olduğunu göstermektedir. Aynı veya benzer doğal çevrelerde yaşayan farklı kültürler, kendi kültürel birikimlerinin rehberliğinde çevreyi farklı biçimlerde algırlar. Bu algı sonucunda, çevrenin sunduğu imkanlar dâhilinde farklı yapı malzemelerini işleyerek şekil, plan ve düzen açısından birbirinden farklı konutlar inşa ederler¹⁰. Bu konutlar, çevre üzerinde farklı etkiler yaratabilir ve kültürel kimliğin oluşumunda en önemli yönlendiricilerden biri haline gelirler. İnsanın yaşam alanının merkezi olan ev, bu özelliği sayesinde onu inşa eden ve kullanan bireyin dünya görüşünü, algılamalarını, mitlerini, inançlarını, ideallerini, geleneklerini, sosyal düzenini, yaşam biçimlerini ve özetle bütün kültürünü maddi olarak somutlaştırdığı bir mekân olarak işlev görür¹¹.

Geleneksel konutlar, insanlığın geçmişten bugüne biriktirdiği kültürel mirasın ve komşu kültürlerle olan etkileşiminin en güzel maddi göstergelerinden biridir. Bu konutlar, barındırdıkları özellikler sayesinde toplumun ihtiyaçlarına göre nasıl şekillendirildiklerini, aile yapısına ve sosyal ilişkilerebağlı olarak nasıl planlandıklarını, yapılan eklentilerin niteliklerini, dini hayatın etkisini ve kadının toplum içindeki yerini ortaya koyar. Aynı zamanda, fiziksel çevrenin etkilerinin insanlar tarafından olumlu bir şekilde nasıl kullanıldığını göstermesi bakımından maddi kültürün önemli bir yansıtıcısıdır. Fiziksel çevre ve doğal koşullar, yerleşim yerinin seçiminde uygun veya uygun olmayan alanları belirleyen ilk etkenlerdir. Bunu, yapı malzemesi ve iklim koşullarının etkisi takip etmektedir¹². Ancak, fiziksel

⁸ Mehmet Zaman, “Tonya (Trabzon) İlçe Merkezinde Mesken Tipleri,” *Doğu Coğrafya Dergisi* 1, no. 1 (1995): 499.

⁹ Alev Erkilet, “Düzgün Aileler Yeni Geleneklere Karşı: Korku Siyaseti, Tahliyeler ve Kentsel Ayrışma,” *Hece Dergisi*, Özel sayı 18, sayılar 150–151–152 (Ankara: Öncü Yayınevi, 2009), 88.

¹⁰ Abdullah Köse, “Türkiye’de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk İzleri,” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no. 2 (2005): 167.

¹¹ Alperen Kayserili, *Erzurum Şehrinin Kültürel Coğrafyası* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2014), 137.

¹² Hande Suher, *Yerleşmeler ve Özel Fonksiyon İlişkileri* (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, 1966), 1.

coğrafi şartlara kıyasla, konutların biçimlenmesinde asıl belirleyici faktörler kültür ve inançlar olmaktadır¹³.

Konut, toplumsal yaşam içinde birçok önemli işleve sahiptir. Mahremiyet anlayışının uygulanması, egemenlik sınırlarının belirlenmesi ve savunulması, kişisel mekânın tanımlanması gibi konularda kritik bir rol oynar. Aynı zamanda, bireyin kalabalıktan uzaklaşarak kendi özel alanına çekilmesini, sosyal etkileşim yoğunluğunun kontrol altına alınmasını, yön bulmayı ve bir yerin tanımlanmasını sağlayan belirleyici bir referans noktasıdır¹⁴.

Tarihsel süreç içinde gelişen evler, belirli tiplere göre sınıflandırılabilir. Karşılaşılan ilk örneklerden biri avlulu ev tipidir. MÖ 3000 yılında Mezopotamya'daki Ur şehri evleri, merkezi bir avlunun çevresine sıralanmış çok sayıda odadan meydana gelmekteydi. Bu evler, günümüzde İslam dünyasında sıklıkla rastlanan avlulu evlerin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir¹⁵. Ev sınıflandırmasının bir diğer önemli örneği, daha çok sıcak iklim kuşağında yer alan Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye bölgelerinde görülen hilanilerdir. Bu ev tipinin en belirgin özelliği, ana eksenleri birbirine paralel, ince ve uzun iki dikdörtgen salondan oluşmasıdır. Hilani ev tipinde simetriye verilen önem, yapıya ekleme yapılmasını kısıtlamaktadır. Bu nedenle, hilani evlerin büyütülmesi gerektiğinde yeni yapılar inşa edilerek hilani grupları oluşturulmaktadır¹⁶. Tarihsel ev tiplerinden bir diğeri ise eyvanlı evlerdir. Bu tipe adını veren eyvan mekânı, dar yüzüyle dışa açılan ve üç tarafı kapalı bir plana sahiptir. Güneydoğu Anadolu'da özellikle şehir evlerinin büyük bir kısmını oluşturan eyvanlı evler, Türkistan'dan Mısır'a kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır¹⁷. Tarih boyunca karşılaşılan diğer bir ev tipi ise kubbeli evlerdir. Bu evlerin Ön Asya'daki örneklerinde üst örtü, bindirme (taşirtma) tekniği ile yapılmıştır; İran ve daha doğu bölgelerde ise farklı teknikler kullanılmıştır. Bindirme tekniğiyle inşa edilen kubbeye "yalancı kubbe" veya "sahte kubbe" adı verilmektedir¹⁸.

¹³ Amos Rapoport, *House Form and Culture* (London: Prentice-Hall, Foundations of Cultural Geography Series, 1969), 51.

¹⁴ Kamuran Sami, "Diyarbakır'da Geleneksel Konut: Sosyal Yaşam Bağlamında Mekân ve Kültürel Etkileşim," *Akademik Araştırma ve Dayanışma Derneği (AKADER) Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, no. 9 (Diyarbakır, 2007): 65.

¹⁵ Doğan Kuban, "Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler," in *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler* (İstanbul, 1982), 195–209.

¹⁶ Nur Akın, "Ev," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, cilt 11 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 507.

¹⁷ Sami, "Diyarbakır'da Geleneksel Konut," 71.

¹⁸ Günkut Akın, *Asya Merkezî Mekân Geleneği* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1990), 118.

Türk Evi'nin oluşumunda her ne kadar İslami Dönem ve coğrafyasının etkileri baskın olarak görülse de İslam öncesi alışkanlıkların da yansımaları belirgindir. Doğaya ve yaşama bağlı olan Türklerin çadır hayatının yerleşik hayata yansması olarak değerlendirilen bu durum, konutlarda estetik ve biçim kaygısından çok gerçekçi ve fonksiyonel bir tutumu gerekli kılmıştır. Planın ve strüktürün oluşumunda topoğrafyaya ve çevre koşullarına uyulmuştur. Akılcı, esnek ve pratik çözümler uygulanmıştır. Tasarım içten dışa doğru gelişmekte olup, her detay insan boyutlarına göre düzenlenmiştir. Bu nedenle; Türk Evi, insanın rahatı, düzenli yaşaması için tasarlanmış bir ev tipidir. Cengiz Bektaş, geleneksel Türk evi oluşum ilkelerini; “yaşama, doğaya çevre koşullarına uygunluk, gerçekçilik, akılcılık, içten dışa çözüm, iç dış uyumu (Evin içindeki içtenlik ve yalınlığın dışa vurumu), tutumsallık” şeklinde sınıflandırılmıştır¹⁹.

Türk evinin oluşumunu etkileyen etmenlerin başında Türklerin sosyal yaşantıları gelmektedir. Türkler nesiller boyunca toplu halde yaşamışlardır. Bu yaşantıya dede, nine, hala, amca, torunlar dahil olmuş ancak aile kendi içinde karı kocadan ibaret bir birim olmuştur. Bu geniş aile yapısı nedeniyle büyük ve çok sayıda mekâna da ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca bu kadar kalabalık bir ailenin yiyeceklerinin korunması, üretkenliğinin (halı, kilim veya dokuma tezgahı gibi) devam ettirilmesi ve hane içinde yeni evlenecek olan oğul ve gelin için de ayrı bir mekân düşünülmüştür. Bu nedenle Türk Evinde birçok ailenin barınabileceği kadar çok sayıda, oda bulunmaktadır²⁰.

Türk evinin gelişimini belirleyen bir diğer öge de aile içi iş paylaşımıdır. Türklerde ev kadının bir yaşama alanı gibi düşünülmüştür. Osmanlı kültüründe aile dışındaki yaşantılarında erkekler ile kadınlar ayrılmakta, iki ayrı topluluk olarak görülmektedir. Kadın her türlü çalışmalarını, her türlü toplumsal faaliyetlerini ev içinde sürdürür, hayatını evde geçirirdi. Ayrıca İslamiyetin etkisiyle ev yaşantısı tamamen dışa kapalı bir ortam şeklinde düşünülmüş, bahçe duvarları birinci kat seviyesine kadar yükseltilmiştir. Kadınların daha çok zaman geçirdiği bölüm “haremlik”, erkeklerin daha çok kullandıkları bölüm ise “selamlık” olarak tanımlanmıştır.

Türk evinin yapımında kullanılan malzemeler bölgelere göre değişmekte ve ayrı bir karakter ortaya koyarak ev mimarisindeki çeşitliliğin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Yörelere jeolojik yapı ve bitki örtüsü; kerpiç, taş, ahşap gibi malzemelerin kullanımında, bölgelere göre değişen inşaat teknikleri geniş bir

¹⁹ Cengiz Bektaş, *Türk Evi* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996), 24–30.

²⁰ S. Gülçin Azezli, “19. yy’da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekân Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi,” *Journal of the Faculty of Forestry* 62, no. 2 (2013): 39.

yelpaze oluşturmaktadır²¹. Buluntulara göre onyedinci yüzyıldan itibaren üç dönemde incelendiği görülen Türk evi, esas gelişme çizgisini 18. yüzyıldan itibaren göstermektedir²². Bu döneme ait Türk ev mimarisinin Osmanlı Devleti sınırları içerisinde çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı anlaşılmaktadır²³.

Gerek Osmanlı gerek Cumhuriyet Dönemlerinde zaman zaman evlerle ilgili çeşitli kanunlar çıkartılmıştır. Daha önceleri şartlar gerektikçe ve özellikle yangınlardan sonra çıkartılan ferman ve hükümlerle yapı alanına belirli kurallar ve sınırlamalar getirilmekte iken, Tanzimat Döneminde bunların bir yönetmelik çerçevesinde belirlendiği anlaşılmaktadır. 1848 yılında çıkartılan I. Ebniye Nizamnamesi ile bunun ertesi yılı çıkartılan II. Ebniye Nizamnameleri şimdiki imar yönetmeliklerinin ilk örneklerini oluşturmaktadırlar. Bu nizamnameler çerçevesinde inşaat işleri ilk kez bütünlük içinde kurallara bağlanmış, sınırlama, yasal haklar belirlenmiş ve süreklilik arz etmiştir. Bu nizamnamelerde yol ve kat genişlikleri, malzeme ve yapı denetiminden başka, çıkma, saçak, üst kata mehtabiye eklenmesi, avlular, oda ve diğer mekânların içerecekleri hizmet birimleri, ev, han ve dükkânların bina genişlikleri ve yapım süreleri tespit edilmistir²⁴. 1891-92’de çıkartılan Ebniye Kanunu’nun 20. yüzyıl içerisindeki inşa ve imar konusundaki en önemli yasa olduğu, hatta 1970’lere kadar bazı maddelerinin uygulama alanı bulduğu, belki o dönemde düzen ve kuralları olan ilk modern imar yasası olabileceği düşünülmelidir²⁵.

Önceleri Müslim, Gayrimüslim ve reayanın inşaat işlerinde yer seçimi, yapının yüksekliği, kat sınırı ve hatta yapım malzemesi konusunda ayırım yapılarak farklı hükümler getirildiği halde, Tanzimat’tan sonraki bu düzenlemelerde bu ayırım yapılmadığı görülmektedir. Ancak kat yüksekliği konusundaki eşitsizliğin giderilmesine karşılık, Müslüman mahallelerinde yabancıların ve Gayrimüslimlerin mülk sahibi olmamasına bir süre daha dikkat edilmiştir²⁶.

²¹ Ataman Demir, “Geçmişten Geleceğe Anadolu’da Malzeme ve Mimarlık,” XXII. *Dünya Mimarlık Kongresi* (İstanbul, 2005), İstanbul 2006, 163.

²² S. H. Eldem, *Türk Evi Plân Tipleri* (İstanbul, 1954), 45.

²³ Eldem, *Türk Evi Plân Tipleri*, 11.

²⁴ D. Demirci, *Isparta Evleri* (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2010), 12.

²⁵ A. Şevki Duymaz, *II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)* (Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2003), 59.

²⁶ Afife Batur, Afife Batur, “Mimarlık–Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı,” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, c. IV (İstanbul, 1985), 1047.

Evlerin ahşap yerine kâğır malzemeden yapılması nizamname hükmü haline getirilmiş olmasına rağmen bir yandan da ahşap yapım devam etmiştir. Her yangından sonra İstanbul başta olmak üzere birçok yerleşim yeri zaman zaman yenilenmiştir. Çıkma sokakların kaldırılması ve açık vistalı kent dokusuna geçiş daha çok yangın sonrası yapılan düzenlemelerle gerçekleştirilmiştir²⁷. Cumhuriyet dönemi ile birlikte geleneksel geniş aile düzeninden çıkılarak çekirdek aile yapısına geçiş, mimarlıkta yaşanan gelişmelerin mekân boyutundaki yansımalarını güçlendirmiştir. Bu yeni yaşam kültürünün, çağdaş ideolojinin getirdiği farklılıklar, çeşitli yayınlarla da vurgulanmış ve bu yenilikçi tutum mekânsal boyutları ile toplumun her kesimine ulaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak yeni değişim düzeninin toplumdaki yansımaları yerleşim alanlarına göre farklılıklar göstermiştir. Bu dönemde “Modern” ve “Asri” kelimeleri değişim ideolojisinin bir simgesi olarak, her alanda olduğu gibi yapıyı ve mekânı çağdaş boyutta tanımlamak için fazla kullanılmıştır²⁸.

Geleneksel Osmanlı toplumundan, bütünüyle batılılaşmış, laik bir topluma geçişi amaçlayan yeni düzen içinde; hemen tüm yurttaki kamu yapılarının yanı sıra konut yapımına da hız verilmiştir. Cumhuriyetin ilk yılları mevcut mekân düzenine henüz bir yenilik sağlayamamışken bu dönemde yaşanan olumsuz ekonomik şartlar altında konak yaşamının devam ettirilmesi zaten mümkün bulunmaktaydı. Dönemin modern anlayışını yansıtan “Kübik” olarak ifade edilen evler yapılmaya başlamış, aynı tanıma uygun çeşitli mobilyalarla döşenmiştir. Bütün bunlar aynı zamanda çağdaş yaşam imgesini meydana getirmenin koşulu olarak değişik yayınlarla halka ulaştırılmaya çalışılmaktaydı. Ancak bu yenilikler eski yaşam düzenine tamamıyla zıt bir anlayışı sergilediğinden aynı zamanda eleştiriliyordu²⁹.

Yeni yapılan evler, öncekilerden farklı olarak çekirdek aile yapısına göre kurgulandığından, önce sadece “oda” olarak tüm işlevlere cevap veren mekânların yerini; “yemek odası” “oturma odası”, “yatak odası”, “salon” gibi değişik amaçlarla kullanılmaya başlayan mekân düzeni almaya başlamıştır. Hol veya koridorlar ise eskiden “sofa” olarak isimlendirilen birimlere karşılık gelmekteydi³⁰. Geleneksel Türk evinde var olan, ailenin tamamının toplandığı ve gündelik işlerin hemen hemen tamamına cevap veren ortak alanları,

²⁷ Batur, “Mimarlık–Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı,” 1048.

²⁸ H. Şebnem Uzunarşan, *Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarında Mekân ve Mobilya* (Sanatta Yeterlilik Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2002), 10.

²⁹ Uzunarşan, *Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarında Mekân ve Mobilya*, 13.

³⁰ Uzunarşan, *Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarında Mekân ve Mobilya*, 13.

önceleri simgesel kullanıma dönüştürülmüş daha sonraları da ortadan kaldırılmıştır.

Bu çalışma, geç Osmanlı erken Cumhuriyet Döneminden itibaren Geleneksel Türk Evi tipolojisinin geçirdiği yapısal, işlevsel ve kültürel dönüşümü akademik bir bakış açısıyla analiz etmektedir. Geleneksel Türk Evi; genel özellikleri ile avlulu veya hayatlı plan şeması, çıkmalı (cumbalı) cephe düzeni ve esnek iç mekân organizasyonu gibi özellikleriyle Osmanlı toplumunun yaşam tarzını, mahremiyet anlayışını ve iklimsel çözümlerini üzerinde barındırmaktadır. Son asırda yaşanan hızlı kentleşme, nüfus artışı ve Batılılaşma/Modernleşme hareketleri, bu köklü yapının yerini hızla yeni konut tiplerine bırakmasına neden olmuştur. Metin, bu dönüşümü mimari, sosyal ve aile dinamikleri üzerinden incelemektedir.

2. İnsan ve Mekân Bağlamında Ev

İnsanın çevresinden elde ettiği malzemeyi kullanarak bulunduğu çevre ile uyum içinde ekolojik kaynakların kültür aktarımı yoluyla yaşamsal mekâna dönüşmesi ile konut üretimi gerçekleşmektedir. Medeniyetlerin maddi kültür katmanının en önemli sembolik ifadelerini taşıyan mimari yapı gruplarından birisi de evlerdir. Diğer bir ifadeyle insan, çevre ve kültür üçlü bileşenini en iyi harmanlayan mimari türlerden birisi de konut yapısıdır. Evin tarihsel süreçteki evrimi, insanın mekânla kurduğu fiziksel, duygusal ve psikolojik bağıntı üzerinde doğrudan belirleyici unsurlarından ve göstergelerinden biridir. Ev, yalnızca fiziksel bir barınak olmanın ötesinde, bireyin kimliğini, aidiyet duygusunu ve toplumsal ilişkilerini şekillendiren karmaşık bir sosyo-kültürel mekândır³¹. Ev, en temel ihtiyaç olan barınma gereksinimini karşılarken, aynı zamanda kişisel tarihin ve kolektif hafızanın depolandığı, mahremiyetin tesis edildiği ve "ben" ile "öteki" arasındaki sınırın çizildiği bir alandır.

Mimarlık ve felsefe disiplinleri, evi insanın varoluşuyla doğrudan ilişkilendirir. Heidegger'e göre, insan "inşa ederek ikamet eder"³². İkamet etmek, yeryüzünde var olmanın ve anlam yaratmanın temel yoludur. Ev, bu ontolojik varoluşun güvenli ve sabit merkezini oluşturur. Evin sağladığı ontolojik güvenlik, bireyin dünyayı düzenli, öngörülebilir ve kontrol edilebilir olarak algılamasına yardımcı olur. Evden yoksunluk (evsizlik), yalnızca fiziksel bir mahrumiyet değil, aynı zamanda bu varoluşsal temelin yitirilmesi anlamına gelir.

³¹ Gaston Bachelard, *The Poetics of Space (Mekânın Poetikası)*, çev. A. Tümerterkin (İstanbul, 2023), 5–7; Martin Heidegger, "Building Dwelling Thinking," *Poetry, Language, Thought* (New York: Harper & Row, 1971), 148.

³² Heidegger, "Building Dwelling Thinking," 146.

Evin iç mekânları, psikoloji ve sosyoloji açısından zengin bir araştırma alanıdır. Gaston Bachelard, "Mekânın Poetikası" adlı eserinde, evi "hayal gücünün sığınağı" olarak tanımlar³³. Evdeki tavan arası, bodrum katı, koridorlar ve köşeler, sadece fiziksel yapılar değil, aynı zamanda bireyin bilinçdışının ve anılarının katmanlandığı psikolojik mekânlardır. Ev, özellikle çocukluk anıları bağlamında, "yuva" kavramını oluşturarak yalnızca bir bina olmaktan öteye geçer. Mahremiyet, evin temel işlevlerinden biridir ve Goffman'ın sahne arkası kavramına paralel olarak, evin dışında sergilenmeyen, otantik benliğin yaşandığı alanı işaret eder³⁴.

Sosyolojik perspektiften bakıldığında, ev, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği ve çoğu zaman hiyerarşilerin kurulduğu bir alandır³⁵. Geleneksel olarak kadın emeği ve kimliği ile ilişkilendirilen ev içi alanlar, modern yaşamda çalışma ve özel yaşam arasındaki sınırların bulanıklaşmasıyla yeniden tanımlanmaktadır. Öte yandan, ev, göç, zorunlu yer değiştirme ve kimlik arayışı bağlamlarında aidiyetin ve kök salmanın sembolüdür. Yeni bir coğrafyada kurulan ev, kültürel kimliği koruma ve yeniden inşa etme çabasının merkezini oluşturur.

Ev, mimari bir form olmaktan çıkarak, insan varoluşunun merkezine yerleşmiş, duygusal, psikolojik ve sosyolojik bir düğüm noktasıdır. Barınma ihtiyacını karşılarken, aynı zamanda kimlik inşası, mahremiyetin tesisi, toplumsal rollerin üretimi ve ontolojik güvenliğin sağlanması gibi temel işlevleri yerine getirir. Akademik çalışmalar, evin bu çok katmanlı yapısını çözmeye devam ederek, insanın mekânla kurduğu bu vazgeçilmez ilişkinin derinliğini gözler önüne sermektedir.

İnsan ve mekân kavramı, birçok bilim insanı tarafından ele alınmış ve mekânın biçimlenişi fiziksel etkenlerin yanında sosyo-kültürel faktörlere de bağlanmışlardır³⁶. Biçimlenişteki bu etkileri dünya coğrafyasındaki değişik kültür ve yerleşmelerde takip edebilmek mümkündür. Örneklerde temel barınma ihtiyacının dışında, kişilik ve ayrıcalık elde etmek amacıyla tasarlanıp donatılan konutun, aynı zamanda insanları birbirine ve kültüre

³³ Bachelard, *Mekânın Poetikası*, s. 6.

³⁴ Erving Goffman, *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*, çev. Barış Cezar (Ankara: Metis Yayınları, 2009), s. 122.

³⁵ Dolores Hayden, *The Grand Domestic Revolution: A History of Feminist Designs for American Homes, Neighborhoods, and Cities* (London, 1980), s. 54.

³⁶ Shampa Mazumdar ve Sanjoy Mazumdar, "Societal Values and Architecture: A Socio-Physical Model of Interrelationships," *Journal of Architecture and Planning Research* (Chicago, 1994), s. 21.

yaklaştıran yaşamsal bir varlık biçimine dönüştüğü de izlenebilmektedir³⁷. Birey, kendi konutunun tasarım aşamasında, içine doğup-büyüdüğü sosyal çevrenin yanı sıra ailesinin gereksinimlerine dönük olarak da beklentilerini eklemektedir³⁸. Böylece konut, kurulduğu yerleşimin kültürel coğrafyasını da yaşam döngülerini de aile içi ilişkileri de tanımlar duruma gelmektedir³⁹.

İslam konut mimarisi, beşer bir unsur olarak, yaratıcının halk ettiği biçimde doğal unsurun kapsayıcılığı kümesinin bir elemanı biçiminde tarif edilir⁴⁰. Anadolu konut tipolojisinin oluşumunda fiziksel etmenler bir yana bırakıldığında, sosyo-kültürel ve manevi yaşamın etkileri belirleyici olmaktadır. Bu çerçevede, manevi ve kültürel meselelerin, basit yapısal çözümlerle somut bir biçime dönüştürülmesi ve bu çözümlerin sosyoekonomik düzeyi fark etmeksizin her bireyin konutuna uygulanabilir kılınması, yalnızca özgün klasik Anadolu konut tipinin ortaya çıkışını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda konut mimarisi tarihinde emsalsiz bir başarıyı temsil etmiştir⁴¹. Geleneksel Anadolu Türk konut mimarisinin temel ilkeleri, hem dışsal ilişkilerde hem de içsel düzenlemelerde belirginleşmektedir. Dışa dönük kurallar, konutların birbirinin mahremiyetini ihlal etmesini engellemeyi (birbirinin içine bakmaması), güneş ve hava akışını kesmemeyi içermektedir. İç mekân düzenlemesinde ise, mahremiyet çerçevesinde kendi kendine yeterliliğin öncelenmesi temel bir yaklaşım olarak benimsenmiştir⁴².

Anadolu konut mimarisini biçimlendiren sosyo-kültürel faktörler arasında, evrensel bir belirleyici olarak dini inanç öne çıkmaktadır. Özellikle haremlik-selamlık ayırımına dayanan uygulama, dini normların konutun sınıfsal değerlendirilmesinde ve mekânsal organizasyonunda başat rol oynadığını göstermektedir. Bu ilke, sadece iç yerleşim hacimlerini düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda yapıdaki açıklıkların konumu ve yönlenişini belirler; hatta kapı tokmaklarının işlevi gibi mikro ayrıntılara dahi nüfuz eden kapsamlı bir etkiye

³⁷ Derya Atik ve Nilüfer Erdoğan, “Geleneksel Konut Mimarlığını Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörler: Edirne’de Şinasi Dörtok Evi,” *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8, no. 1 (2007): 22.

³⁸ Mehmet Emin Soyyanmaz, *Şehirlerdeki Eski ve Yeni Yerleşim Bölgelerindeki Konutlarda Plan Tertibi ve Ailelerin Yaşam Biçimi* (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, 1990), 21.

³⁹ Şengül Öymen Gür, *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü* (İstanbul, 2000), 47.

⁴⁰ Seyyed Hossein Nasr, *İslam Sanatı ve Maneviyatı*, çev. Ahmet Demirhan (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019), 54.

⁴¹ Turgut Cansever, *İslam’da Şehir ve Mimari* (İstanbul, 2012), 151.

⁴² Bektaş, *Türk Evi*, 83.

sahiptir⁴³. Mahremiyetin mekânsal organizasyonu belirlemesine ilişkin bir başka uygulama da haremlik-selamlık arasında yemek servisi başta olmak üzere çeşitli malzeme alışverişine yarayan geleneksel döner dolap sistemi düzeniğidir⁴⁴. Anadolu Türk evinin morfolojisini şekillendiren diğer kritik etkenler ise Anadolu'nun çevresel ve kültürel ortamı ile Türklerin Orta Asya'dan aktardığı mimari miras ve tecrübe birikimidir⁴⁵. Coğrafi olarak birbirinden uzak bu iki kültürel alan, belirli bir sentez oluşturacak biçimde harmanlanmıştır. Bu bağlamda, Anadolu'da inşa edilen evlerin biçimsel özellikleri ile Orta Asya'da kullanılan çadırlar arasında bir paralellik tespit edilmektedir (Eldem, 1954: 43). Asya bozkırlarının sürekli yer değiştirmeyi gerektiren doğal koşulları, "topraktan bağımsız mekân" ve "soyut çevre" kavramlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yaşam alanlarının doğadan soyutlanması sonucu gelişen "içedönüklük" veya "dışa kapalılık" prensipleri, Orta Asya'nın karakteristik özelliği olan büyük aile yapısıyla birleşerek Anadolu Türk evinde "orta mekân" (sofa) kavramına evrilmiştir⁴⁶. Tandirevleri, özellikle Doğu Anadolu'nun soğuk iklim kuşağında, orta mekânın somutlaşmış örnekleridir ve Batı, İç Batı ve Kuzey Anadolu'da gözlenen geniş avlu/hayatların işlevini üstlenmiştir. Göçebe yaşamdaki yan yana dizilmiş çadır birimlerinin yerini, yapı içinde odaların sofa etrafında toplanması almıştır, bu durum "orta mekân" kavramının normatif bir görünümüdür. Odaların sofa ile kurduğu bu ilişki, çadırdaki tekil yaşam birimlerinin orta alana olan ilişkisine eşdeğer görülmektedir. Hatta bu ilişki, oda ölçeğinde ayrı bir orta alanın oluşumuna ve kullanımına yansımıştır. Orta Asya çadırının iç düzeni ve genel görünümü ile Türk evi odasının düzeni karşılaştırıldığında, iki yaşam birimi arasında özsel açıdan yüksek benzerlikler olduğu saptanmıştır⁴⁷. Göçebe yaşamdan kaynaklanan "sınırlayıcı, koruyucu yaşam çevresi" anlayışı, Türk evinin mekân düzeni ile birlikte sokak örüntülerini de etkilemiştir. Konut, avlu, çıkmaz sokak, sokak ve meydan arasındaki hiyerarşik ilişki, toplumsal bir merkez etrafında toplanan mekân kavramının kentsel ölçeğe yansımastır. İç dönüklük perspektifinden

⁴³ Z. Köşklü, "Eski Erzurum Evlerinde Kapı Tokmakları," *Beyaz Doğu Dergisi*, sy. 3 (2005): 25.

⁴⁴ S. G. Bozkurt, "19. yy'da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekân Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi," *Journal of the Faculty of Forestry, İstanbul University* 62, no. 2 (2013): 47.

⁴⁵ Celal Esad Arseven, *Türk Evi Plan Tipleri* (İstanbul, 1968), 572.

⁴⁶ Abdullah Köse, "Türkiye'de Geleneksel Kırsal Konut Plânlarında Göçebe Türk İzleri," *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7, no. 2 (2005): 167.

⁴⁷ Önder Küçükerman, *Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi* (İstanbul: Türk Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1988), 37.

bakıldığında, çıkmaz sokak örüntüsü ile evlerin orta mekânları (sofalar) ve odalar içindeki orta alanlar arasında güçlü bir korelasyon mevcuttur⁴⁸.

Geleneksel Anadolu konut mimarisini belirleyen faktörler arasında yaşam kültürü, önemli bir etmendir. Anadolu yaşam kültürü, bölgesel düzeyde küçük farklılıklar içermekle birlikte, temel motifler açısından büyük bir benzerlik sergilemektedir. Konut tasarımını etkileyen bu yaşam biçimi, aynı zamanda bireylerin kişilik gelişimini ve davranışsal örüntülerini de yönlendiren karşılıklı etkileşimli bir döngü oluşturmaktadır⁴⁹. Geleneksel Anadolu konutundaki yaşam biçimi, yapının tasarım aşamasında belirlenen mekânsal hacimler (oylular) tarafından şekillendirilmektedir. Yirminci yüzyılın başlarına kadar süren haremlik-selamlık (veya yazlık-kışık) prensibine dayalı bölümlenme, konut yaşantısını en belirgin şekilde etkileyen temel mekânsal organizasyondur. Haremlik bölümü içinde yer alan bahçe/avlu-iç avlu, hayat⁵⁰ ya da tandır evi⁵¹, konut-yaşam ilişkisi açısından en kritik alanlardır. Günlük hayatın büyük bir kısmının geçtiği bu mekânlar, yaşamsal faaliyetlerin tamamını karşılayacak yapısal donanımlara sahiptir. Temizlik, hazırlık, üretim, depolama, pişirme, yeme-içme ve dinlenme eylemlerinin yanı sıra eğlence amaçlı kullanıma da imkân veren bu hacim, Anadolu insanına bir yandan sorumluluk bilincini öğretirken, diğer yandan özgür bir yaşam alanı sunmaktadır. Çoğunlukla iki katlı inşa edilen Anadolu konutunda, kolay ısınan zemin kat kışık, üst kat ise yazlık olarak işlevlendirilmiştir. Konutun tüm kapalı mekân hacimleri, belirlenen bu işlevsel prensiplere uygun olarak tefriş edilmiş ve oda elemanları bu ilke doğrultusunda yerleştirilmiştir.

3. Son Asırda Geleneksel Türk Evi ve Türk Aile İlişkisi

Geleneksel Türk evi, yapıldığı yerden başlayarak tasarım, biçim, mimari ve süslemeleri bakımından farklı amilleri ile Türk aile yapısının görülebilir unsurlarını taşımaktadır. Geleneksel Anadolu konutu yer seçiminin ana işlevi yalnızca içindeki mukimlerin yaşamasına dönük barınma gereksinimini karşılaması değil⁵² aynı zamanda onlara hayat sunması beklentisidir. Anadolu insanı sosyal ilişkileri çok öncelediğinden konutun yeri tecrit edilmemeli

⁴⁸ N. Akın, s. 509.

⁴⁹ Harun Bal, *Kent Sosyolojisi*, Fakülte Kitabevi Yayınları 101, Sosyoloji Dizisi 15 (Isparta, 2008): 156.

⁵⁰ Doğan Kuban, *Kent ve Konutun Mimarisi Üzerine Notlar* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2010): 242.

⁵¹ H. Özkan, “Geleneksel Erzurum Evlerinde Kırılmalı Örtünün Kuruluşu ve Son Kırılmalı Örtü Ustası Sırrı Alacakanat,” *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* (2011): 22.

⁵² N.Dalkılıç, “Geleneksel Konutlarda Kullanıcı-Mekân İlişkisi: Midyat Örneği,” *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* 13, no. 1 (2008): 17.

aksine yaşam gairesinin ortasında olmalıdır. Dönemin Türk aile yapısı, temel gereksinimlerini karşılayacak üretimi kendi imkânlarıyla gerçekleştirebileceği, öz-yeterliliğini temel alabileceği, edinilmiş tecrübelerle dayalı inşa tekniklerini uygulayabileceği, yerel yapı malzemelerini temin edebileceği ve toplumsal dayanışma içinde yaşayabileceği yerleşim yerlerini öncelikli olarak tercih etmiştir. İnsanın yaşamsal bağlamda çevreye adaptasyonu, yalnızca mevcut koşullara ya da ortama en uygun reaksiyonu vermekle sınırlı değildir; aksine, Anadolu kültüründe gözlemlendiği üzere, sürekli olarak kendini ve çevresini değiştirme ve geliştirme çabasını da içermektedir⁵³. Yaşam kültürüne uygun olarak çevrenin ihtiyaç ve beklentilere göre biçimlendirilmesi yönündeki çözümler; yapısal değişiklikler ve eklemeler şeklinde tezahür edebileceği gibi, eylemlerin mekânlara dağılımı ve kullanılan donatıların çeşitlendirilmesi biçiminde de gerçekleşebilmektedir⁵⁴. Kullanıcı gereksinimlerinden kaynaklanan bu değişikliklerin büyük bir çoğunluğu iç mekânlarda yoğunlaşsa da, bu durum zaman zaman konut cephelerine de yansımakta⁵⁵ ve yerleşik yaşam pratiklerine dair önemli veriler sunmaktadır.

Bu bağlamda, Anadolu konut mimarisini analiz ederken, yapının içinde bulunduğu kentsel bağlamın⁵⁶ ve kültürel yaşam biçiminin göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Geleneksel Türk evinde ikamet eden birey, kolay ve samimi iletişim kurma eğilimine sahip kişilik özellikleri sergilediğinden ötürü alış-verişte mahalle pazarlarını öncelikle tercih etmektedir⁵⁷. Günümüzde halk pazarları aracılığıyla sürdürülen bu ticari döngü, ekonomik açıdan hem tüketici hem de satıcı için karşılıklı yarar sağlayan bir ticaret ortamı oluşturmaktadır. Tüketici, kendini güvende hissettiği bu ortamda kaliteli ürünleri makul fiyatlarla temin edebilirken; satıcı da pazarlayacağı ürünün türünü ve miktarını öngörerek satış planlaması yapmakta ve ürünü en az zayıyla pazarlama imkânı bulabilmektedir. Ortak kullanım alanlarında planlı ya da plansız olarak gelişen ve sürekli dostlarla paylaşılacak sosyal etkinliklerin varlığı, yaşam kalitesini yükseltmekte ve bu durum yerleşim

⁵³ S. Korur vd., “Konutlarda Kullanıcı Gereksinimlerine Bağlı Olarak Yapılan Cephe Müdahalelerinin Fiziksel Çevre Kalitesine Etkisi,” *Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* 21 (2006): 182.

⁵⁴ N.Esin ve A.Özsoy, “Küçük Konutlarda Mekân Kullanım Özelliklerinin Değerlendirilmesi: Ataköy Örneği,” *Toplu Konutlarda Mekân Standartları Paneli Bildirileri* (İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1987): 100.

⁵⁵ Korur vd., s. 182

⁵⁶ H. Yürekli ve F. Yürekli, *Türk Evi: Gözlemler, Yorumlar* (İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2007): 17.

⁵⁷ E. Dönmez, *Türkiye'deki Kültürel Kimliğin Mimariye Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2006): 26.

yerine duyulan aidiyet hissini pekiştirmektedir. Kamu yapılarına yakınlık veya kolay erişim, vatandaşların resmi işleri takip etmesini ve genel durumlardan haberdar olmasını kolaylaştırmakta, böylece eğitim, sağlık, hukuk ve güvenlik gibi kamusal hizmetlerdeki süreçlerin hızlanmasına katkıda bulunmaktadır. Konutların teraslanmış araziler üzerine konumlandırılması, yalnızca birbirlerinin görüşünü, güneşini ve hava sirkülasyonunu engellememe işlevini görmekle kalmaz, aynı zamanda birçok yerde öndeki evin toprak damının, arkadaki evin bahçesi işlevini üstlenmesinide sağlamaktadır⁵⁸. Yer seçimine bağlı olarak değerlendirilen bu etkenler göz önüne alındığında, günümüz olanaklarıyla kıyaslandığında kısıtlı imkânlarla sahip olunmasına rağmen, bireylerin memnuniyet düzeylerinin yüksek olduğu ve yaşadıkları yerleşime, mahalleye ve konutlarına bağlılıklarının güçlü olduğu tespit edilmektedir.

Görsel 1. Safranbolu (www.haberturk.com/safranbolu), Akçaabat (www.onedio.com) ve Mardin evleri (www.turizmnews.com/mardin) teraslı yerleşimi.

Geleneksel Türk evlerinin inşası; yaşam biçimine, doğal çevreye ve iklim koşullarına uygunluk, rasyonellik ve realizm gibi temel ilkeler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Bu konutlar, eldeki olanaklar ile hedeflenen gereksinimlerin karşılıklı uyumunu gözetmiş ve gösteriş amacı taşımayan bir üslupla inşa edilmiştir. Bu nedenle yapım sürecinde gereksiz hiçbir unsura yer verilmemiştir. Bu yapıların en dikkate değer özelliklerinden biri, tasarım

⁵⁸ T. Sağlam ve H. Yurttaş, “Geleneksel Erzurum Evlerinin İstatistiksel Veri Analizi”, *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 67, 2020, s. 438.

süreçlerinin iç mekândan başlayarak dışa doğru gelişmesidir. Tasarımda öncelik, mekânın işlevselliğinin çözümlenmesine verilmiştir. Dış cephenin estetiği, iç mekânın işlevsel doğruluğundan, samimiyetinden ve içyapının dışa yansımından kaynaklanmıştır. Türk evleri aynı zamanda tutumluluk ve kolaylık ilkelerine bağlı kalınarak inşa edilmiştir. En kısıtlı imkânlarla en üst düzeyde verimliliğe ulaşılmaya çalışılmış ve bir çivinin dahi gereksiz yere kullanılmamasına özen gösterilmiştir. Türk mimarisinde kullanılan ölçü birimleri, insan vücuduna endekslenmiştir. Örneğin, kereste ölçülerinde "bir parmak kalınlığı", "bir karış genişliği" veya "iki kulaç uzunluğu" gibi insani ölçüler kullanılmıştır. Pencere boyutları ise "üç karış genişlikte, beş karış yükseklikte" veya bu orana uygun olarak belirlenmiştir. Ayrıca keser sapı ölçüsü gibi yerel ve standartlaşmış bazı ölçü birimleri de benimsenmiştir. Kullanılan yapı malzemelerinin yakın çevreden seçilmesi, yapıların çevre ile uyumunu kolaylaştıran bir faktör olmuştur. Esneklik, bu mimari yaklaşımın bir diğer kritik ilkesini oluşturmaktadır. Aile büyüdükçe, konutlar da modüler bir yaklaşımla birim birim genişleyebilmekte, aile küçüldüğünde ise ev bölümlere ayrılabilmekteydi⁵⁹.

Konaklar, Osmanlı dönemindeki aile yapısına uygun olarak tasarlanmış, geleneksel Türk evinin tüm karakteristik özelliklerini barındıran ve genellikle haremlik ile selamlık olmak üzere iki ana bölümden oluşan görkemli yapılardır. O dönemde "kapı" teriminin resmi daire anlamını taşıması nedeniyle, bu yapılar aynı zamanda devlet adamlarının resmi görevlerini icra ettikleri idari merkezler olarak da işlev görmüştür⁶⁰. Bu anıtsal yapıların selamlık avlularının bir cephesinde, çok sayıda konuğa yetecek kapasitede yemek hazırlanabilen büyük mutfaklar konumlandırılmıştır. Mutfakların bitişiğinde ise ahır, arabalık ve benzeri yardımcı servis birimleri yer almaktadır. Bazı konutlarda, manzaraya hâkim ve uygun görülen noktalara, dinlenme, sosyal etkileşim ve seyir amaçlı olmak üzere, zemin döşemesinden biraz yükseltilmiş birimler eklenmiştir. Bu birimlere bölgeye göre köşk, eyvan, sekilik veya taht gibi isimler verilmiştir. Avlu ve bahçe duvarlarının yaklaşık 2 ilâ 2.5 metreye ulaşan yükseklikleri, hem güvenlik (koruma) kaygılarının mimariye yansımaları hem de İslam kültüründe merkezi bir önemesahip olan mahremiyet kavramının mekânsal olarak sağlanmasına yönelik bir uygulama olarak değerlendirilmektedir⁶¹. Sıcak bölgelerdeki Türk evinin açık

⁵⁹ Cengiz Bektaş, *Halk Yapı Sanatı*, Popüler Mimarlık Dizisi I, İstanbul 2001, s. 52.

⁶⁰ Nur Akın, "Konak", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, Yem Yayınları, C. II, İstanbul 1997, s. 1039.

⁶¹ Gonca Büyükmihçici, *Kayseri'de Yaşam ve Konut Kültürü*, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2005, s. 88.

avlusu, soğuk bölgelerde yapısal olarak "taşlık" birimine karşılık gelmektedir⁶².

Geleneksel Türk evinde her bir oda, adeta bağımsız bir konut birimi gibi işlev görecektir şekilde tasarlanmıştır. Evlerde yemek yeme, oturma ve yatma gibi temel eylemler için ayrı ve sabit birer mekân ayrılmamış; tüm bu eylemlerin aynı mekân içinde gerçekleştirilebileceği esnek bir düzenleme benimsenmiştir⁶³. Türk evlerinin zemin kat plan oluşumunu etkileyen en kritik birim avlulardır. Avlular, günlük yaşamın büyük bir kısmının geçtiği, mekânlar arası önemli bir dağıtıcı ve toplayıcı işlevi üstlenirler. İşlevsel ve biçimsel açıdan planın odak noktasını teşkil eden avlunun boyutu, parsel durumuna göre evin genel büyüklüğü ile doğru orantılı olarak değişen bir yapıya sahiptir⁶⁴.

İslam toplumunda aile yaşamının mahremiyet ilkesi gözetildiğinde, konut mimarisinin içe dönük bir avlu veya bahçeye açılan bir düzene göre biçimlenmesi (introvert düzen) doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Kadınların günlük faaliyetlerinin genellikle zemin katta yoğunlaşması sebebiyle, bu katlar tüm yörelerde penceresiz veya sınırlı sayıda pencereye sahip olarak tasarlanmıştır. Avludan (taşlık) içeri girildiğinde; havuz, şadırvan, kuyu, çeşme gibi su öğeleri, ağaçlar veya saksı ve çiçeklerle donatılmış geniş bir alan, ailenin iç dünyasını ve yaşam merkezini gözler önüne sermektedir. Çoğunlukla üst kata geçiş, bu iç avlu (taşlık) üzerinden sağlanır. Üst kat ise konutun dış dünya ile ilişki kurduğu birim olarak kabul edilmektedir; bu durum, üst kat cephelerinin dışa doğru uzanan ve çok sayıda pencereye sahip bir konut şemasını beraberinde getirmiştir⁶⁵.

Evler, çekirdek bir ailenin yaşamsal faaliyetlerini sürdürebileceği odalar etrafında organize edilmiştir. Her bir odada gusülhane (yıkama alanı), yüklük (yatak, yorgan vb. depolama nişi), fincanlık, ocak, odunluk, depolar ve sergen (raf/asma raf) gibi işlevsel birimler mevcuttur. Bu odaların dışındaki tüm alanlar ve mekânlar ise genellikle üç veya dört çekirdek ailenin ortak kullanımına tahsis edilmiştir. Sofa, bu ortak planlama anlayışının tipik bir unsurudur; burada birlikte yemek yenilir, içilir ve oturulur. Bu nedenle, iki, üç, hatta dört aile için yalnızca tek bir mutfak, kiler ve hamam öngörülmüştür⁶⁶. Baş oda, selamlık bölümünde yer alan, evin reisi tarafından erkek misafirlerin ağırlandığı ve diğer odalardan ayrılan özel bir birimdir. Bu

⁶² Haşim Karpuz, *Erzurum Evleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, s. 20.

⁶³ Büyükmihçi, s. 119.

⁶⁴ Kuban, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, s. 228.

⁶⁵ Kuban, *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler*, s. 228.

⁶⁶ Bektas, "Halk Yapı Sanatı", s. 748.

odada evin en süslü tavan, ocak, çiçeklik ve dolap işçilikleri bulunmaktadır⁶⁷. Haremlık ve selamlık bölümlerine sahip konutlarda oturma odası, başlangıçta yalnızca harem kısmında ve birinci katta konumlanmış, pencereleri genellikle evin bahçesine bakacak şekilde açılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise sokak cephelerine de oturma odaları yapılmaya başlanmış ve bu pencerelerin sokağa baktığı görülmüştür; ancak sokağa bakan bu odalar daha çok erkeklerle ayrılmış mekânlardır. Komşu parsellere bitişik olan yapılarda, komşuya bakan cephelere pencere konulmaması, mahremiyeti esas alan bir mimari gelenek olarak sürdürülmüştür; bu durumda pencereler tamamen kendi avlu veya bahçelerine yönlendirilmiştir⁶⁸. Geleneksel Anadolu konut yapılarında banyo ihtiyacını karşılayan kehrizler, gizliliğin ön planda tutulduğu ıslak zemin çözümleridir. Bunlar ya yüklük/dolap içine ustalıkla gizlenmiş ya da odanın girişindeki pabuçluğun bir köşesine, döşeme kotunun altına yerleştirilmiş gizli yıkanma mekânlarıdır.

Yıkanma (gusletme) eyleminin mahrem bir kavram olmasından hareketle kehrizlerin gizlenmesi, aynı zamanda edep ve nezaketin de bir göstergesi olarak kabul edilir. İnsanlıkla eş zamanlı ortaya çıkan fitrî bir duygu olan mahremiyetin, tarih boyunca toplumların inançları, değerleri ve kültürleri doğrultusunda şekillenerek içeriğinin ve kullanım alanının farklılaştığı görülmektedir. Ancak, bu kavramın içeriğinin belirlenmesinde dinin en önemli belirleyici unsur olduğu bir hakikattir. Dolayısıyla, kişiye ait özel alana yapılacak müdahalelerin önüne geçmek için geliştirilen kehriz uygulaması, Anadolu geleneksel konut mimarisinin yaşam kalitesine ve mahremiyet hassasiyetine olan derin katkılarını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Türk mimarisinin önemli bir yansıması olan geleneksel Anadolu evleri, genellikle bahçe, iki kat ve sofa düzenlemesiyle şekillenir. Konutun inşa edileceği arazi, çoğunlukla eşit sayılabilecek bahçe, ana yapı ve müştemilat olmak üzere üç ana kısma ayrılır. Sokağın doğal yapısına müdahale edilmeden⁶⁹ bütüncül imara uygun şekilde konumlandırılan bahçe, çoğu zaman yüksek duvarlarla çevrilerek içindeki yaşamın mahremiyetini koruyan bir özel alana dönüşür. Arsanın merkezindeki en önemli yapı olan ev ise yaygın olarak iki katlı ve sofalıdır. Zemin katlar kışlık yaşam alanı veya aileye özel kısım (*haremlık*) olarak kullanılırken, üst katlar daha çok yazlık veya

⁶⁷ Sedat Hakkı Eldem, “Türk Odası”, *Güzel Sanatlar Mecmuası*, S. 5, İstanbul 1944, 1-28.

⁶⁸ Seher Keçe Türker, *Geçmişin Aralığından Geleceğe Süzülen Işık Gelinler ve Takıları*, Kocaeli

Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları 4, Kocaeli 2007, s. 87.

⁶⁹ C. Bektaş, *Türk Evi*, Bilişim Yayınevi, İstanbul 2007, s. 26.

misafirlerin ağırlandığı bölüm (*selamlık*) işlevini görür. Ev yaşantısının farklı ihtiyaçlarına cevap veren müştemilat ise, karmaşık bir yapılar bütünü olarak ana yapıya eklenir. Özellikle Doğu ve Kuzeydoğu Anadolu'nun soğuk iklimlerinde, ahırlar alt katlara konumlandırılarak konut için doğal bir ısınma kaynağı sağlanır. Samanlık, süt damı, tandır damı, kiler ve odunluk gibi diğer müştemilat unsurları da evin işlevselliğini artıran önemli bölümlerdir. Bu çok katmanlı yapısal birlik, gündelik yaşamın gereksinimlerine akılcı bir biçimde çözüm sunan, işlevsel ve bütüncül bir yaklaşımdır.

Anadolu konut mimarisinde tasarım ve planlamanın temelini oluşturan en önemli işlevsel kıstaslar, mahremiyet ve aidiyet duygusudur. İki katlı yapının ve kapalı dış avlunun ardında yatan asıl sebep, evin *selamlık* ve *haremlik* şeklinde ikiye ayrılmasıdır. Dış avlunun kapalı yapısı, meskenin dış dünya ile ilişkisini sınırlandırarak hem mahremiyeti güvence altına alır hem de hane halkına güçlü bir ait olma hissi verir. Bu kapalı alan, aynı zamanda iç mekân mahremiyetini sağlamaya yönelik işlevsel bir çözümün tasarıma yansımalarıdır. Öte yandan, ahır ve samanlık gibi ek yapılarla bütünlük olarak inşa edilen geleneksel Anadolu konutu, sadece bir barınak olmaktan öte, kendi kendine yetebilme yetisinin fonksiyonel bir çözümlemesini sunmaktadır. Geleneksel Anadolu konutunda, sokağın kamusal alanından avlunun özel alanına geçişte ani bir açılış engellenir; kapı düzenlemesi, doğrudan avluya ve dolayısıyla ana eve açılmaktan özenle kaçınır. Ziyaretçi, önce daha küçük bir ön avluya alınır ve misafirlerin kabul edildiği kısma (*selamlık*) giden yol veya merdiven genellikle bu ilk avludan başlar⁷⁰. Ana yapının zemin katı ise mutfak, depo, kiler, hamam, tuvaletler ve hizmetkâr odaları gibi daha çok hizmet ve lojistik işlevlere ayrılmıştır. Yaşama ve ağırlama mekânlarının asıl kalbi ise üst katlardır. Bu evlerin neredeyse tamamında *selamlık* ve *haremlik* ayrımı temel bir prensiptir. Büyük ve geniş konutlarda bu ayrım, yatay düzlemde uygulanarak, dışa dönük misafir alanı ile aileye özel yaşam alanının iki bağımsız ev grubu gibi bir arada düşünülmesi sağlanır. Bu durumda, her bir bölümün kendi içinde merkezi bir avlusu bulunur. Daha küçük ölçekli evlerde ise ayrım dikey olarak gerçekleştirilir; misafirler üst katlarda ağırlanarak, evin hanımlarının beyin misafirlerine görünmeden diğer kesimlerde oturmalarına imkân tanınır.

Esnek bir mimari plan sunan Anadolu konutu, ihtiyaç duyulduğunda eklemelerle kolayca büyütülebilir veya bağımsız birimlere ayrılıp bölünebilir. Aile evlilikler yoluyla genişlediğinde, yeni evlenen çiftin hem deneyim kazanması hem de ekonomik yük altına girmeden yaşamlarını sürdürmesi için kolaylık sağlayan bu yapı planı, zamanla çiftin olgunlaşmasıyla ayrı meskenlere dönüştürülebilir ve böylece yaşam zincirinin halkaları sürekli bir

⁷⁰ Karpuz, s. 11.

döngüde devam ettirilir. Ev içi yaşamı, yazılı olmayan oda kullanım kuralları ve belirli bir hiyerarşi ile düzenlenir. Kolay ısınan ve kolay ulaşılan zemin katlardaki *harems* odaları, evin en kıdemli çiftine tahsis edilir. Aynı zamanda evin yönetim merkezi de olan bu odalar, diğer bireyler tarafından üst düzey bir saygınlık görür ve evin düzenli bir döngüde sürmesine olanak tanır. Anadolu insanı, konut tasarımına yüklediği bu ilkeleri, kendi yaşam kalitesine uygunluk prensibiyle elde etmiş ve mimarideki başarısını bu özgün çözümlerle kanıtlamıştır.

Türk evlerinin mimari yapısı, zemin kattaki giriş kapısı eşliğinden çatının en üst noktasındaki mahya kiremidine kadar uzanan zengin bir bileşen çeşitliliğine sahiptir. Bu mimari unsurların her biri, özel bir terminolojiye ve konuma işaret etmektedir. Söz konusu bileşenler, kimi zaman bulundukları yere, kimi zaman da üstlendikleri işleve göre isimlendirilmiştir⁷¹. Evlerin iç mekân organizasyonunda, farklı mahremiyet ilişkileriyle ilintili olduğu düşünülen, herhangi bir belirgin işlevsel farklılaşmaya işaret etmeyen bölümler (oda, sofa, dehliz gibi odalar öncesi ara mekânlar) ile konuk ağırlama mekânları olarak bilinen birimler (kahve odası, selamlık odası, divanhane), bu mekânlarla karşılaşma sıklığı ve mahremiyet standartları üzerinden incelenmiştir. Bununla birlikte, konutlardaki oda sayısı başta olmak üzere, kenif (tuvalet), hamam, matbah (mutfak), ahır, mahzen (kiler/depo) gibi mekânların varlığı ve kuyu, ocak gibi unsurlarla birlikte açık mekânların dahil edileceği kantitatif (nicel) analizler, işlevsel farklılaşmaların mevcudiyetine işaret etmektedir. Bu tür analizler, ailenin refah ve huzur bileşenleri üzerinden "konfor" koşullarının dönemsel olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca cihannüma (manzara seyretme kulesi/odası), köşk, tahtapuş (üstü kapalı ahşap balkon/teras), taht-ı sema (üst katlarda göğe yakın konumlanmış mekân) gibi farklı adlarla anılan bölümlerin sosyal içerikli yönlerinin araştırılması, mimari kültür ve toplumsal yaşama dair önemli çıkarımlara ulaşmayı sağlayabilmektedir.

Geleneksel Anadolu konutlarında, kamusal dış mekân ile özel yaşam alanını kesin çizgilerle ayıran ve bir başlangıç hattı oluşturan cümle kapıları, yalnızca fiziksel bir geçiş noktası değil, aynı zamanda "eşik geçme" kavramıyla farklı merhaleleri ve saygın makamları ifade eder. Bu çizgisel ayrımın somut bir tezahürü olan "kapı eşiği" yalnızca hukuki bir sınırlandırmaya karşılık gelmekle kalmaz, aynı zamanda derin bir ahlaki sınırı temsil eder. Türk toplumunun yaşama, doğaya ve çevre koşullarına karşı sergilediği saygılı tutum⁷² göz önünde bulundurularak tasarlanan "kuzulu kapı"lar, bu inceliğin bir örneğidir. Ana kapının çift kanatları büyük araçlar ve atlı arabalar için

⁷¹ Arseven, s. 572.

⁷² Bektaş, Halk Yapı Sanatı, s. 47.

açılırken, bu kanatlardan birinin içine, insanlar için daha küçük, evcil hayvanlar için ise küçücük bir başka geçiş kapısı tasarlanmıştır⁷³. Bu zarif tasarım, hem işlevselliği hem de yaşama karşı duyulan hassasiyeti bir araya getirir. Cephe düzenlemelerinin görsel ahengine katkı sağlayan cümle kapılarının bir diğer önemli tamamlayıcısı da kapı tokmaklarıdır. Üzerinde değişik motiflerle bezenmiş olan ve her biri farklı sesler çıkaracak şekilde tasarlanan bu tokmaklar, mahremiyet ilkesini merkeze alarak işlevsel bir amaca hizmet eder. Zira bu farklı sesler sayesinde, kapıyı çalan konunun cinsiyeti (kadın, erkek ya da çocuk) ayırt edilebilmekteydi. Böylelikle, konunun kimliğine uygun bir karşılama biçimi benimsenerek, herhangi bir olumsuzluğa veya mahcubiyete neden olacak durumlar en baştan ortadan kaldırılmıştır. Geleneksel Anadolu konutunun iç mekânındaki oda kapıları ise, odanın faydalı kullanım alanını maksimize edecek şekilde ölçülendirilmiştir. Oda kapılarının açılış yönü, iç mekân mahremiyetinin titizlikle korunması ve mekâna girişlerin kontrollü bir şekilde sağlanması amacıyla daima oda içine doğru açılacak şekilde tasarlanmaktadır⁷⁴. Kapıların odaya bakan iç yüzeyleri özenle süslenip tezyin edilirken, sofaya (hol) bakan dış yüzeyleri ise genellikle sadeliği koruyarak yalın bırakılırdı.

Anadolu geleneksel konut mimarisinde gözlemlenen çıkma çözümleri, birden fazla işleve hizmet eden çok yönlü bir mimari unsurdur. Kat çıkma biçimi, zemin katın sınırlarını aşarak üst katta daha büyük ve ferah birkullanım alanı yaratır. Gönyeli çıkmalar ise, sokağın organik yapısına uyum sağlamak adına zemin katta oluşan açısız sapmaları, üst katta geometrik olarak düzelterek yapıyı dengelemek için tasarlanmıştır. Cumba biçimli çıkmalar ise odaların sokağa daha fazla yönelmesini, böylece daha aydınlık bir iç mekân kurgusu ve zengin bir mimari hacim (oylum) elde etmeyi hedefler⁷⁵. Aynı zamanda bu çıkmalar, kapılar, pencereler, plaster bölmeleri ve saçaklar gibi cephe unsurlarıyla uyum içinde hareket ederek cephelerin sağır tekdüzeliğini bozar ve estetik açıdan son derece güzel bir görünüm oluşturur.

Yaşamla iç içe geçmiş, komşuluk ilişkilerinin zirvede yaşandığı Anadolu konut mimarisinde çıkmalar, pek çok insani yaşam olgusuyla bütünleşmiştir. Sokağın yaya ve dönemin taşıt trafiğini etkilemeyecek bir yüksekliğe çekilerek sokağa doğru taşırılmasıyla inşa edilen bu çıkmalar, karşı karşıya gelen iki evin iletişim kurabileceği bir mesafede yakınlaşmasına olanak tanır. Sekinin üstüne çıkan konak sakini, artık karşı evin cumba penceresindeki

⁷³ U. Özcan ve S. Güngör, “Geleneksel Türk Evi ile Geleneksel Japon Evi’nin Yapısal Açısından Karşılaştırılması”, *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2019, s. 649.

⁷⁴ Özcan ve Güngör, s. 649.

⁷⁵ Y. Çetin, “Geleneksel Türk Evinde Cumba”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 15(2), 2006, s. 19.

komşusuyla kolaylıkla sohbet edebilir. Hatta karşılıklı duran bu iki çıkma penceresi arasına kurulan makara sistemleri sayesinde çamaşır kurutma düzeneği bile kurulabilmiştir.

Çıkma pencerelerinden sokağın her anı izlenebilir ve gerektiğinde anında müdahale edilebilir. Sokağı derinlemesine görebilen “kim geldi pencereleri”, hem evin ana giriş kapısını hem de sokağın boydan boya uzantısını denetleyebilir. Bu özelliğiyle çıkma pencereleri, mahrem olan evin kapalılığını geniş bakış açılarıyla dış dünyaya açar. Ayrıca, eve gelenlerin önceden görülerek tanınması, misafir karşılama adabında herhangi bir aksaklığa yer bırakmaz.

Görsel 2. Kula ve Adana Evi (<https://tr.pinterest.com>), Kocaeli Evi (N. Çoban) organik şemaya uyum.

Çıkmalar, sokakta yürüyen insanlar için ani bastıran yağmurlarda sığınılacak korunaklar olarak da yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu, bir arada yaşayan insanların ötekileştirilmeden kendiliğinden bir toplumsal aidiyet duygusu oluşturmasını sağlayan, çabasız ve ücretsiz mimari ile yaşam ilişkisinin estetik bir dışavurumudur. Çıkma altları aynı zamanda sıcak yaz aylarında yaşlıların sığındığı serin gölgeliklerdir. Binek taşı ya da bir kütük üzerinde oturmuş yün

eğiren ninenin veya bastonu elinde tespih çeken dedenin gözetiminde sokakta özgürce oynayanlar sadece konağın çocukları değil, bütün komşu çocuklarıdır ve hepsi güvendedir. Yaşlıların sokaktan geçenlerle sohbet etmeleri, bir yandan onların sosyal izolasyonunu engellerken, diğer yandan da genç nesillere tecrübe aktarımı için doğal bir ortam oluşturur. Geleneksel mimarinin bu çıkmaları, toplumun dinamiklerini canlı ve hareketli tutarak yaşama olumlu yönde çok büyük katkılar sunmaktadır⁷⁶.

Anadolu konut mimarisinin sahil ve vadilerde yapılanları dışında büyük bir coğrafyaya yayılan düz damları, üst örtü işlevi dışında kullanım alanı olarak da işlevlendirilmiştir. Çoğunlukla teraslanmış arazilere kurulan geleneksel Anadolu evlerinde, düz dam örtüsü hemen arkasındaki evin bahçesi işlevini görür. Bu damlar, özellikle mahalle kadınlarının bir araya gelerek toplandığı, sohbet ettiği ve toplu eğlenceler düzenlediği sosyal etkinlik alanları olarak kullanılır. Aynı zamanda düz damlar, kışlık erzakların hazırlanması, serilmesi ve kurutulması için de kritik bir işleve sahiptir. Bölgelerin tarımsal mahsullerine göre değişkenlik gösteren bu işlevsel kullanım biçimi, Anadolu konutunun gündelik yaşamla ne denli bütünleşik olduğunun çarpıcı bir göstergesidir.

Sokağın doğal kıvrımına uyularak organik düzenin bir parçası haline getirilen evler, mahallenin girişinden itibaren aidiyet duygusu ile mukimlerine “güvenli yer” hissi vermektedir. Bu durum yerleşim yeri iç göç hareketlenmesine de yansyarak nesiller boyu bir arada olma, beraber büyüme kavramlarını ve komşuluk ilişkilerini de üst seviyelere taşımıştır. Aileler arasında kurulan sosyal ilişkinin yüksek düzeyi, otokontrol ve geleneklere bağlılığı, sürdürülebilir kılmıştır. Mahallede mesleki yeterliliklere sahip tanımlı haneler, kendi kendine yeten beldelerin yaşanabilirlik (refah) ölçütlerine ve beğeni dinamiklerine olumlu katkılar getirmiştir. Her mahallenin ev mektebi, ebesi, terzi, bilirkşi ve ustası gibi değişik meslek erbabı bellidir. Yaşanılan yerleşimin merkezi idare birimlerini de kapsayan bu dağılım, barış dönemlerinde huzuru, savaş zamanlarında da olumsuzluklara karşı bir ve beraber hareket etmeyi mümkün kılmıştır. Beldenin mahallelerine has bu özelliklerin hemen tamamı evlerin bağımsız birimlerinde de tekrarlanmıştır.

3.1. Geleneksel Türk Evi ve Türk Aile Yapısındaki Değişimin Dönemsel İzleri

Osmanlı evi ve Anadolu evi olarak da adlandırılan geleneksel Türk evinin günümüze gelebilen örneklerinin büyük bir çoğunluğu, 19.yüzyıldan kalmadır. Geleneksel Türk Evi, 17. ve 19. yüzyıllar arasında Osmanlı kent ve

⁷⁶ T. Sağlam, “Geleneksel Anadolu Konutunda Biçim-İşlev-Yaşam İlişkisi”, *Journal of History Culture and Art Research*, 12(4), 2024, s. 12.

kasabalarında yaygınlaşan, kendine özgü bir sosyo-mekânsal düzeni yansıtan yapıdır. 18. yüzyıldan kalan ya da kaynaklardan takip ettiğimiz evler, ekseri çoğunlukla ahşap malzeme ile inşa edilmiş ve mahremiyet esasına dayanan, bölge ya da sofa sınıflandırması gösteren tasarımdadır. Bu yapılar; esnek (çok amaçlı) oda düzeni, sofa (hayat) etrafında örgütlenme, iç avluya dönüklük (mahremiyet) ve iklime duyarlı ahşap/kâgır karkas yapım tekniği gibi temel özelliklerle tanımlanmıştır⁷⁷. Geleneksel Türk Evi; avlulu veya hayatlı plan şeması, çıkmalı (cumbalı) cephe düzeni ve esnek iç mekân organizasyonu gibi özellikleriyle Osmanlı toplumunun yaşam tarzını, mahremiyet anlayışını ve iklimsel çözümlerini yansıtmıştır. Son asırda yaşanan hızlı kentleşme, nüfus artışı ve Batılılaşma/Modernleşme hareketleri, bu köklü yapının yerini hızla yeni konut tiplerine bırakmasına neden olmuştur. Dönüşümün başlangıcı, 19. yüzyılın Tanzimat Fermanı ile hızlanan Batılılaşma hareketlerine dayanır. Bu dönem, geleneksel yapıların yanına, özellikle Beyoğlu gibi merkezlerde, "kagir apartman" adı verilen yeni bir konut tipinin ithaline tanıklık etmiştir. Ancak asıl büyük ve sistemli değişim, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla ve beraberinde getirdiği hızlı kentleşme ve modernleşme dinamikleriyle başlamıştır.

Cumhuriyet Dönemi (1923-1950), geleneksel mimari mirası koruma ve yeni bir ulusal mimari kimlik oluşturma ikilemiyle başlamıştır. "Birinci Ulusal Mimarlık Akımı" adıyla bilinen ilk dönem, her ne kadar öne çıkan isimlerle (Vedat Tek, Kemalettin Bey gibi) kamu binalarında geleneksel unsurları tercih etmişlerse de konut mimarisi göz ardı edilmiştir. Bu akımla, geleneksel Türk mimarisinin (Osmanlı/Selçuklu) anıt-cephe özelliklerini (kemerler, çini motifleri) kamu binalarına uyarlamış, ancak konut mimarisinde geleneksel plan şeması yerine daha simetrik ve rasyonel batı tarzı planları benimsemiştir. Geleneksel evin mahremiyet odaklı dışı kapalı yapısı, yerini daha kamusal ve gösterişli cephelere bırakmıştır. Konut mimarisinde geleneksel evin esnek ve asimetrik plan şeması yerine simetrik, koridorlu ve katı işlevli batı tarzı planlar tercih edilmiştir⁷⁸. Geleneksel evin merkezi olan sofa/hayat terimi, bu dönemde kaybolmaya başlamıştır. Yine de Cumhuriyet'in ilk yarısında, ulusal kimlik arayışı, konut mimarisine sınırlı da olsa yansımıştır. "İkinci Ulusal Mimarlık Akımı" döneminde, Sedad Hakkı Eldem gibi mimarlar, geleneksel Türk Evinden esinlenen modern yapılar tasarlayarak gelenek-modern sentezi denemeleri yapmıştır. Eldem'in tasarımlarında, geleneksel cumbalar ve

⁷⁷ Eldem, *Türk Evi Plân Tipleri*, s.42; D. KUBAN, *Türk Hayat'lı Evi*, Ziraat Bankası Yayınları, İstanbul 1995, s. 23.

⁷⁸ A. Batur, "Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Ulusal Kimlik Arayışı", *Tarih ve Toplum*, S. 18. 1985, s. 27.

köşkler modern malzemelerle yeniden yorumlanmış, ancak bu bireysel örnekler, kitlesel konut üretimini etkilemekte yetersiz kalmıştır.

Cumhuriyet Döneminin 1950 yıllara kadar olan bu evresinde konut mimarisindeki genel tercih simetrik yapı düzeni ile tanımlanmaktadır⁷⁹. Bu durum geleneksel konutlardaki esneklik ilkesi ile bağdaşmaz. Esneklik ilkesi, geniş aile yapısının bir arada tutulabilmesinin de ana dayanaklarından birisidir. Simetrik yapıyla birlikte genişletilemeyen evler bağımsız olarak bölünmelere başlamış ve bu da istenen modernite kavramı ile yeni aile tercihi giden yolu hızlandırmıştır. Ayrıca bağımsız birim sayısının artma talebi yalnızca büyük konakların bölünmesini değil geleneksel evin müstemilatını da yok etmiştir. Modern kent düzenine ayak uydurma ile başlayan bu değişim evlerde ve ailelerde kendi kendine yeterlilik kıstasını yani üretimi ortadan kaldırmış ve dışarıda mesai kavramına uygun bir yaşam tarzı desteklenmiştir. Bu dönemde geleneksel ev ve aile her ne kadar geleneksel evin üç bileşeninden biri olan müstemilatı kaybetmiş olsa da bahçe ve ev nispeten korunmuştur. 1940'lı yıllarda başlayan “arsa” kavramı bahçelere de ev yapma iştahını kabartmış ve yüzyılın ortalarına kadar bahçe işleri çatı katına taşınmıştır. Bu dönemde çatı katlarında, çamaşır kurutma, erzak hazırlama gibi bahçe işlerinin bir zaman daha devam ettirildiği görülmektedir.

1950'li yıllardan sonra hızla yayılan apartmanlaşma dalgası, hem evde hem de ailede gelenekselin tam anlamıyla çözülmesine sebep olmuştur. Yoğun iç göç ve “Kat Mülkiyeti Kanunu” ile birlikte apartmanlaşma kaçınılmaz hale gelmiştir. Hızlı konut ihtiyacı, yerel iklim ve kültürel alışkanlıkları göz ardı eden tip projelerin yaygınlaşmasına neden olmuştur. Geleneksel evin çok amaçlı odası, yerini kesin işlevleri olan salon, oturma odası ve yatak odası hiyerarşisine bırakmıştır. Hayat/sofa ise dar bir hol/antreye indirgenmiştir⁸⁰. 1965 yılında yürürlüğe giren “Kat Mülkiyeti Kanunu ile geleneksel evin arazisini paylaştırarak dikey yapılaşmayı ve katlar üzerine mülkiyet edinmeyi yasal ve ekonomik olarak teşvik etmiştir. Geleneksel evler, yüksek arsa değeri nedeniyle yıkılmış ve yerine en yüksek emsali kullanan çok katlı betonarme apartmanlar inşa edilmiştir⁸¹. Bu düzenleme, geleneksel tekil evlerin yıkılıp yerlerine çok katlı apartmanların yapılmasını hızlandırmıştır.

Hızlı konut ihtiyacını karşılamak için belediyeler ve yapı kooperatifleri tarafından tek tip ve standartlaştırılmış kat planları yaygınlaşmıştır. Bu planlar, yerel iklim ve kültürel alışkanlıkları göz ardı ederek, tüm

⁷⁹ Batur, s. 27.

⁸⁰ Kuban, “Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler”, s. 207.

⁸¹ İ. Tekeli, *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2011, s. 498.

coğrafyalarda aynılaşılan, koridor ve antre odaklı daireler ortaya çıkarmıştır. Geleneksel evin iklime duyarlı, çıkmalı cepheleri yerini, ısı yalıtımından yoksun düz, kutuvari cephelere bırakmıştır. Geleneksel evin çok amaçlı odası (yemek yenen, oturlan ve yatılan tek mekân) kaybolmuş; yerine kesin işlevleri olan salon, oturma odası ve yatak odası gibi modern Batı konutundaki mekân hiyerarşisi yerleşmiştir. Geleneksel evin sosyal merkezini oluşturan hayat/sofa, apartmanlarda dar bir hol/antreye dönüşmüştür⁸². Özellikle İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde, kâgir ve ahşap karkas yerine betonarme strüktürün kullanılmaya başlanması, daha büyük açıklıkların ve katların inşa edilmesine olanak sağlamıştır. Ancak 1980'li yıllarda koruma çabaları ve neo-geleneksel arayışlar da olmuştur. Kimliksizleşen kent dokusuna tepki olarak, Safranbolu, Beypazarı ve Taraklı gibi tarihi dokular, kentsel sit alanları ilan edilerek geleneksel yapıların korunması ve turizme kazandırılması hedeflenmiştir. Ancak, restorasyon çalışmalarının çoğu zaman geleneksel yapıım tekniği yerine sadece biçimsel kopyalamaya odaklanması eleştirilere neden olmuştur. Çağdaş mimaride ise, özellikle lüks konut sektöründe, geleneksel evin mahremiyet ve avlu gibi kavramları, modern malzemelerle "Yeni Gelenekçilik" adı altında yüzeysel biçimde yeniden yorumlanmıştır. Örneğin, modern villalarda geleneksel Türk Evi'nin sunduğu "mahremiyet" (yüksek duvarlar, iç avlular) ve "doğayla ilişki" (büyük teraslar, balkonlar) gibi kavramlar, yeni malzemeler ve teknolojilerle yeniden yorumlanmaktadır. Geleneksel mimarinin iklimsel uyumu (doğal havalandırma, güneş kontrolü) günümüzde sürdürülebilir mimari arayışlarının bir parçası olarak yeniden incelenmekte ve teknolojiyle uyarlanarak sürdürülebilir bir oluşum hedeflenmektedir.

Gecekondu meselesi, Türkiye'deki konut dönüşümünü ve geleneksel mimarinin çözülmesini anlamak için kritik bir sosyal ve mimari olgudur. Geleneksel Türk Evi'nin yerini modern apartmanlara bırakması sürecinde, kentleşmenin alt gelir grupları üzerindeki baskısı, gecekondu tipolojisini doğurmuştur. Gecekondu, resmi kent planlamasının çözümleyemediği barınma sorununa karşı, halkın kendi inisiyatifiyle ürettiği ve geçici olarak addedilen, ancak zamanla kalıcılaşan bir konut formudur⁸³. Gecekondu, modern mimari trendlerden çok, kırsaldan getirilen geleneksel yapıım bilgisi ve sosyal organizasyon ile yakından ilişkilidir. Gecekondular ilk evrelerinde, geleneksel Türk evinin kırsal varyantlarında kullanılan, kolay temin edilebilir ve az maliyetli malzemeleri (kerpiç, ahşap karkas, teneke) kullanmıştır. Bu, yerel ve geleneksel el ustalığının kente taşınmış, ancak ilkel bir formu olarak görülebilir. Gecekondu mahallelerinde, geleneksel Türk evindeki mahremiyet

⁸² Kuban, "Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler", s. 208.

⁸³ Tuğrul Akçura, *Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara 1971, s. 146.

ve ailevi içe dönüklük ilkeleri, yüksek duvarlar ve avlu benzeri küçük bahçelerle kısmen sürdürülmüştür. Dahası, gecekondu planları, genellikle büyümeye ve değişen aile ihtiyaçlarına (geniş aile yapısı) göre esnekliğini kısmen koruyan bir tasarım göstermektedir. Bu esneklik, modern apartmanların katı, değiştirilemez planlarından ayrılan ve geleneksel konutun ruhunu yansıtan önemli bir özelliktir. Bu yönüyle gecekondu, geleneksel ile modern arasındaki ayrımı keskinleştiren bir paradoks yaratmıştır.

Gecekondu mahalleleri, geleneksel mahalle dayanışmasını ve komşuluk ilişkilerini, apartman bloklarına kıyasla daha güçlü bir şekilde sürdürmüştür. Bu sosyal yapı, kentsel dönüşüm ve yıkım süreçlerine karşı halkın direnme gücünü de oluşturmuştur. Gecekondu, hem mimari bir çözüm hem de hukuki bir sorun olmuştur. Yasal düzenlemeler (örneğin, 1980 sonrası çıkarılan imar afları), bu yapıların varlığını tanımak zorunda kalmış, bu da kent dokusunun planlı gelişimine ciddi engeller getirmiştir. 1990'lar ve 2000'lerde uygulanan kentsel dönüşüm projeleri, gecekonduları yıkıp yerlerine toplu konut projelerini yerleştirmiştir. Bu süreç, gecekonduyun sunduğu düşük maliyetli konutu modern, standarda uygun dairelerle değiştirirken, aynı zamanda geleneksel esnekliği ve sosyal dokuyu da yok etmiştir. Gecekonduyan apartmana geçiş, ailenin ekonomik durumunu düzeltebilse de, mekânın kullanıcıya ait olma hissini ve esnek büyüme potansiyelini ortadan kaldırmıştır.

3.2. Dönüşümün Temel Sebepleri

Geleneksel Türk Evi'nin hızla çözülmesinin ardında tek bir neden değil, birbiriyle etkileşen bir dizi ekonomik, yasal, teknolojik ve kültürel dinamik bulunmaktadır. Değişimin sebeplerinin başında ekonomik durum ve yasal düzenlemeler gelir. Kent merkezlerindeki arsa fiyatlarının yükselişi ve rant odaklı kentleşme, yatayda yayılan geleneksel evleri ekonomik olarak verimsiz hale getirmiştir. Dikey yapılanma, araziden maksimum verim alma prensibini mimarının merkezine koymuştur. 1965 yılında yürürlüğe giren Kat Mülkiyeti Kanunu, arsa üzerindeki mülkiyetin dikeyde, bağımsız bölümler (daireler) halinde paylaşılmasını yasal güvence altına almış, böylece apartman tipolojisini tek geçerli konut formu haline getirmiştir⁸⁴. Değişimin diğer bir sebebi de teknolojik ve yapısal gelişmelerdir. Betonarme teknolojisinin yaygınlaşması, geleneksel yapıların gerektirdiği yüksek ustalık ve yerel malzeme tedarik sistemini devre dışı bırakmıştır. Betonarme, hızlı, daha ucuz ve modern tesisatlara (elektrik, ısıtma) kolay uyum sağlayabilen yapılar inşa etme olanağı sunmuştur. Modern yaşamın gerektirdiği elektrik, su tesisatı ve merkezi ısıtma/soğutma gibi altyapı sistemleri, geleneksel yapıların esnek olmayan strüktürleri ve yalıtım sorunları nedeniyle zorlu ve masraflı hale

⁸⁴ Tekeli, s. 496.

gelmiştir. Betonarme yapılar ise bu modern tesisatların daha kolay montelenmesine olanak tanımıştır. Betonarme teknolojisinin yaygınlaşması, geleneksel ahşap karkas ve kerpiç gibi yerel malzemelere göre çok daha hızlı, daha dayanıklı ve seri üretime uygun yapılar inşa etme imkânı sunmuştur. Bu durum, toplu konut talebini karşılamak için zorunlu hale gelmiştir. Geleneksel Türk Evi, yüksek derecede yerel ustalık ve el işçiliği gerektirmekteydi. Modern inşaat yöntemleri ise, kalifiye yerel ustalık yerine, vasıfsız işgücünün hızla uygulayabileceği standart ve modüler parçalara dayanmıştır. Bu geçiş, geleneksel yapıım bilgisinin kaybolmasını hızlandırmıştır.

Değişimin önemli etkenlerinden bir diğeri de sosyal ve kültürel farklılaşma tercihleridir. Kentleşme ile birlikte geniş aileden çekirdek aileye geçiş hızlanmıştır. Geleneksel ev, geniş aile yapısına ve kadınların evin içinde daha fazla zaman geçirdiği bir yaşam tarzına uygundu. Geleneksel evin büyük mekânları çekirdek aile için verimsiz kalırken, apartmanda yaşamak ise çağdaşlık ve toplumsal statü göstergesi olarak kabul edilmiş, güçlü bir kültürel çekim alanı yaratmıştır. Kentleşme ve ekonomik koşulların etkisiyle geniş aileler çözülmüş, çekirdek aile yapısı yaygınlaşmıştır. Geleneksel konutun büyük ve esnek mekânları, çekirdek aile için "gereksiz büyüklükte" ve "pahalı" hale gelmiştir. Geleneksel evin merkezi olan "hayat" veya "sofa", komşuluk ilişkilerinin ana ekseniydi. Eğitimin ve çalışma hayatının kadını kamusal alana çıkarmasıyla, sosyal yaşamın odak noktası da evden dış mekânlara (kafeteryalar, parklar, iş yerleri) kaymıştır. Kentleşme ve Batılılaşma, doğrudan geleneksel evin mekânsal organizasyonuna etki eden kültürel değişimleri beraberinde getirmiştir. Kırsaldan kente göç ve modernleşen toplum yapısı, geniş ve hiyerarşik aile yapısından çekirdek aile yapısına geçişi hızlandırmıştır. Geleneksel evin büyük ve esnek mekânları, çekirdek aile için verimsiz kalırken, modern apartman daireleri bu yeni, küçük aile yapısına uygun, küçük ve kesin işlevli alanlar sunmuştur⁸⁵. Geleneksel ev, özellikle göçle gelen kentliler ve modernleşmeyi benimseyen kesimler içineski, kırsal ve geri kalmış bir yaşam tarzının simgesi olarak algılanmıştır. Apartmanda yaşamak ise, çağdaşlık, ilerleme ve toplumsal statü göstergesi olarak kabul edilmiş ve güçlü bir kültürel çekim alanı yaratmıştır. Geleneksel evin dışa kapalı (iç avlulu, cumbalı) mahremiyet anlayışı, modernleşme ile birlikte kısmen değişime uğramıştır. Yeni konutlarda, özel mülkiyetin sınırları duvarlarla belirlenmiş, ancak Batı tarzı konutlardaki gibi komşularla olan ilişkiler (apartman sakinliği), geleneksel mahalle yaşamından farklı bir formda yeniden kurulmuştur.

İdeolojik ve Politik Dinamikler de bu değişime etki eden önemli unsurlardandır. Yeni bir ulus ve yeni bir yaşam vaad eden yeni yönetim eskiyi

⁸⁵ Kuban, "Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler", s. 207.

istememektedir. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte temel amaç, rasyonel ve çağdaş bir ulus kimliği inşa etmek olmuştur. Geleneksel konutun "*keyfi*" ve "*düzensiz*" görülen planları, rasyonel mimarlık ilkeleri doğrultusunda eleştirilmiş ve standartlaştırılmıştır. Modernizm, Batı'da olduğu gibi Türkiye'de de konutu, toplumsal ilerlemenin ve düzenin bir aracı olarak görmüştür⁸⁶. "*Kamusal*" ve "*Özel*" alan yeniden tanımlanarak istenen tercihlere uygun hâle getirilmiştir. Geleneksel evin yüksek duvarlarla çevrili ve dışa kapalı yapısı, Batılı anlamda "*açıklık*" ve "*kamusallık*" idealiyle çelişmiştir. Yeni konutlar, daha şeffaf cephelere ve sokağa doğrudan açılan bir görünüme sahip olmaya başlamıştır.

Değerlendirme ve Sonuç

Geleneksel konut mimarisi, halkın yaşama biçimini, kültürünü doğrudan yansıtmakta, halk tarafından oluşturulmaktadır. Mahalledeki evler genel kabuller içerisinde bir tasarıma sahip olmalıdır. Evin tasarımı, doğrudan kullanıcının zihnindeki, anadan kıza, babadan oğula geçen bir konut imgesinden veya kullanıcı ile bir usta ya da kalfanın ortak olarak paylaştıkları geleneksel bir konut anlayışından kaynaklanmıştır. Buna karşın modernitede ev meslek grubu tarafından inşa edilmekte ve hane tarafından satın alınmaktadır. Bu durum genel kabullerin önceden kısıtlanması yolu ile aile yapısının biçimlenişinde yönlendirici bir unsur halini almaktadır. Geleneksel yapıda kent yerine mahalle öncelenmiş ve burada yaşayanlara belli bir yere bağlı olma hissinin vermiştir. Gelenekselde ev, çoğu kez etnik ya da başka bir kimliği olan mahalleye ait olmanın aracı sayılmıştır. Modern konutlarda bu durum, tekdüzeleşen site ve apartmanlar ile bağımsız birimlerin soyutlanmasını getirmiş ve aidiyet duygusunu ortadan kaldırmıştır. Geleneksel Türk evinin biçimini şekillendiren en önemli unsur, yaşam kültürüdür. Evlerin 20. yüzyılın başlarına kadar haremlik selamlık bölünmesi şeklindeki tasarımı ev yaşantısını etkileyen en önemli oylumdur. Günümüz mimarisinde modern aile tercihi bu durumu ortadan kaldırmıştır ancak konut içerisindeki keskin bölünmüşlük aile fertlerini tecrit noktasına gelmiştir. Geleneksel evlerdeki yaşamın en önemli belirleyicisi ise avlu/sofa ya da tandirevidir. Günlük yaşamın çok büyük bir bölümünü geçtiği bu alanlar, yaşamsal faaliyetlerin tamamını karşılayacak yapı elamanlarına sahiptir. Anadolu'daki Türk Evi geleneğinde müşahade ettiğimiz, kendi kendine yeterlilik, özelliği, aile yapısının da tanımlayıcısı durumundadır. Genellikle iki katlı olarak yapılan geleneksel Türk evinin üst katları, sofa durumuna göre sınıflandırılan plan grubu içerisinde değerlendirilmektedir. Günümüzdeki hızlı yaşam kültürünün dayatması ile birlikte vakit geçirilecek mekân ya da ortak iş yapma halinin yok oluşu,

⁸⁶ Batur, s. 35.

kişilikler üzerine önemli yaptırımlar getirmekte ve bazı bozukluklara da yol açmaktadır.

Yatay mimari tercihine dayalı olarak yapılan geleneksel evler, bahçe içerisinde ve ailenin ortak kullanım alanlarının çokluğu ile özgür yaşama fırsatlar sunmaktadır. Bu durum evlerin çıkma ve cumbaları ile de sokakla hemhal olma biçiminde sosyalleşmeyi beraberinde getirmektedir. Buna mukabil günümüz konutlarında bağımsızlık alanları, özel adları olan kapalı ve küçük ölçülerle yapılmış odalardır. Aile bireyleri arasında uzun vakitlerin geçirilebileceği mekânsal kurgunun olmadığı bu yeni tip meskenlerin açık hava alanı da yalnızca balkonlar kalmıştır. Yürüyüş yapılan bahçeler önce teras katlarına sonra da balkonlara indirgenmiştir. Aslında pandemi sürecinde Türk aile yapısının kendi isteği üzerine değişen bu yapılaşmanın beklentilere cevap vermediği tecrübe edilmiştir. Ancak kentleşme ve modernite sürecinde geçmişteki kullanımın ihtiyaca cevap veremeyeceği de aşikârdır. Yaşam tercihlerindeki değişimler neticesinde, konutun güncel gereksinimlere yanıt veremediğinin ifadesi olan işlevsel eskime süreci ve özgün yapı eleman ve malzemelerinde çeşitli etkenler nedeniyle meydana gelen bozulmalarını tanımlayan fiziksel eskime süreci geleneksel evin güncel kullanımını zorlaştırmıştır.

Geleneksel evin merkezi olan sofa ya da hayat, sadece bir dolaşım alanı değil, aynı zamanda ailenin farklı kollarının (dede-nine, anne-baba ve çocukları) bir araya geldiği, ancak farklı zamanlarda kullandığı esnek bir ortak yaşam alanıydı. Evdeki her bir oda, geniş ailenin bir koluna tahsis edilir, ancak bu odalar yataktan yemeye kadar tüm işlevleri karşılayacak şekilde çok amaçlı (esnek) olarak kurgulanırdı. Geleneksel ev, yüksek duvarlar ve dışa kapalı cepheler ile mahremiyeti esas alırken, bu mahremiyet evin dışına yönelikti. Aile içindeki mahremiyet ise (örneğin kayınvalide-gelin ilişkisi), hiyerarşik kurallar ve mekânsal düzenlemelerle (odaların konumlandırılması) sağlanırdı.

Geleneksel Türk Evi'nden modern konuta geçiş, küresel modernizm, ekonomik zorunluluklar ve değişen sosyal yaşamın bir sonucudur. Bu süreç, geleneksel konutun sunduğu esneklik, iklimsel zekâ ve sosyal yoğunluğun kaybına neden olmuştur. Geleneksel konut mimarisinin dönüşümü, ideolojik arayışların yerini, 1950'lerden itibaren yaşanan ekonomik baskıların ve hızlı kentleşmenin belirleyici olduğu evrelere bırakmıştır. Bu zamandan itibaren hızlanan sosyo-ekonomik değişimler, geniş ailenin mekânsal gereksinimlerini ve ekonomik sürdürülebilirliğini ortadan kaldırmıştır. Kentleşme, sanayileşme ve tarımın çözülüşü, bireyleri kırsaldan kente göçe zorlamış, bu da geniş ailenin ortak ekonomik üretim temelini zayıflatmıştır. Kentte, bireysel ücret ve kazanca dayalı bir yaşam biçimi, çekirdek aile yapısını ekonomik olarak daha uygun hale getirmiştir. Modern eğitim sisteminin ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, aile içi otoriteyi (ataerkil hiyerarşi)

zayıflatmış, bireyselliği ve genç kuşakların bağımsızlık arayışını tetiklemiştir. Bu süreç, geleneksel Türk Evindeki mekânsal algıyı kökten değiştirmiştir. Geleneksel evin modern konuta dönüşümü, Türk aile yapısının dönüşümüyle birebir örtüşen unsurlar taşımaktadır. Geleneksel Türk Evi'nden modern apartman dairesine geçiş süreci, Türkiye'deki aile yapısında gözlemlenen geniş aileden çekirdek aileye doğru evrilme ile güçlü bir korelasyon içindedir. Bu ilişki, mekânın sosyal yapı üzerindeki hem yansıtıcı hem de dönüştürücü rolünü ortaya koymaktadır. Geleneksel ev, geniş ailenin sosyo-ekonomik sistemini desteklerken; modern apartman dairesi, hızla küçülen ve bireyselleşen çekirdek ailenin yeni yaşam biçimini hem kabul etmiş hem de mekânsal kısıtlamalarıyla bu ayrışmayı pekiştirmiştir. Bu süreç, mimari mekânın sosyal yaşamın edilgen bir arka planı değil, aktif bir dönüştürücü aktörü olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, geleneksel Türk evinin dönüşümü, küresel modernizm ile yerel ekonomik zorunlulukların kesişiminde gerçekleşmiştir. Bu süreçte konut, sosyal ve kültürel bir alan olmaktan çıkıp, öncelikli olarak ekonomik bir yatırım nesnesine dönüşmüştür. Gelecekteki mimari pratiklerin temel hedefi, geleneksel konutun iklimsel zekâsını (pasif iklimlendirme) ve mekânsal esnekliğini anlamaktır. Bu prensiplerin modern yalıtım teknikleri, akıllı teknolojiler ve sürdürülebilirlik ilkeleriyle birleştirilmesi, Türkiye'nin kültürel kimliğini, aile yapısını koruyan ve çağın gereksinimlerine cevap veren yeni bir konut tipolojisi yaratmanın yollarından birisi olarak önerilebilir.

KAYNAKÇA

Akçura, Tuğrul. *Ankara: Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti Hakkında Monografik Bir Araştırma*. Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, 1971.

Akın, Günkut. *Asya Merkezi Mekan Geleneği*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1990.

Akın, N. "Ev." *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 11, İstanbul 1995, 507-512.

Akın, Nur. "Konak." *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul: Yem Yayınları, 1997, 1039.

Arseven, Celal Esad. *Türk Evi Plan Tipleri*. İstanbul: 1968.

Ataman, Demir. "Geçmisten Geleceğe Anadolu'da Malzeme ve Mimarlık." XII. Dünya Mimarlık Kongresi 2005, İstanbul 2006, 163-179.

Atik, D., ve N. Erdoğan. "Geleneksel Konut Mimarlığını Etkileyen Sosyo-Kültürel Faktörler: Edirne'de Şinasi Dörtok Evi." *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/1 (2007): 21-27.

Azezli, S. Gülçin. "19.yy da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekân Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi." *Journal of the Faculty of Forestry*, İstanbul University 62/2 (2013): 37-70.

Bachelard, Gaston. *The Poetics of Space (Mekânın Poetikası)*. Çev. A. Tümertekin. İstanbul: 2023.

Bal, H. *Kent Sosyolojisi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları, 2008.

Batur, A. "Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı: Ulusal Kimlik Arayışı." *Tarih ve Toplum* 18 (1985): 26-36.

Batur, Afife. "Mimarlık-Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı." *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, IV. İstanbul: 1985, 1047-1066.

Bektaş, Cengiz. *Türk Evi*. İstanbul: Bilişim Yayınevi, 2007.

Bektaş, Cengiz. *Halk Yapı Sanatı*. Popüler Mimarlık Dizisi I, İstanbul: 2001.

Bozkurt, Nebi. “Ev.” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 11, İstanbul 1995.

Bozkurt, S. G. “19.yy da Osmanlı Konut Mimarisinde İç Mekan Kurgusunun Safranbolu Evleri Örneğinde İrdelenmesi.” *Journal of the Faculty of Forestry, İstanbul University* 62/2 (2013): 37-70.

Büyükmihçı, Gonca. *Kayseri’de Yasam ve Konut Kültürü*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2005.

Cansever, T. *İslam’da Şehir ve Mimari*. İstanbul: 2012.

Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford: Oxford University Press, 1972.

Çetin, Y. “Geleneksel Türk Evinde Cumba.” *Sanat Tarihi Dergisi* 15/2 (2006): 18-27.

Dalkılıç, N. “Geleneksel Konutlarda Kullanıcı-Mekân İlişkisi: Midyat Örneği.” *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* 13/1 (2008): 17-33.

Demirci, Doğan. *Isparta Evleri*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Isparta, 2010.

Doğan, Hasol. *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınevi, 1990.

Dönmez, E. *Türkiye’deki Kültürel Kimliğin Mimariye Etkisi*. Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006.

Eldem, S. Hakkı. *Türk Evi Plân Tipleri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları, 1954.

Eldem, Sedat Hakkı. “Türk Odası.” *Güzel Sanatlar Mecmuası* 5 (1944): 1-28.

Erkilet, Alev. “Düzgün Aileler Yeni Geleneklere Karşı: Korku Siyaseti Tahliyeler ve Kentsel Ayrışma.” *Hece Dergisi*, Özel Sayı:18, Sayı:150-152, Ankara: Öncü Yayınevi, 2009, 88-100.

Esin, N., ve A. Özsoy. “Küçük Konutlarda Mekân Kullanım Özelliklerinin Değerlendirilmesi, Ataköy Örneği.” *Toplu Konutlarda Mekân Standartları Paneli Bildirileri*, İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 1987, 98-103.

Goffman, E. *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. Çev. Barış Cezar. Ankara: Metis Yayınları, 2009.

Guymaz, A. Şevki. *II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri)*. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İsparta, 2003.

Gür, Ş. Ö. *Doğu Karadeniz Örneğinde Konut Kültürü*. İstanbul: 2000.

Hayden, D. *The Grand Domestic Revolution: A History of Feminist Designs for American Homes, Neighborhoods, and Cities*. London: 1980, 54.

Heidegger, M. “Building Dwelling Thinking.” *Poetry, Language, Thought*. New York: Harper & Row, 1971, 145-161.

Karpuz, Haşim. *Erzurum Evleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Kayserili, Alperen. *Erzurum Şehrinin Kültürel Coğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2014.

Korur, S., vd. “Konutlarda Kullanıcı Gereksinmelerine Bağlı Olarak Yapılan Cephe Müdahalelerinin Fiziksel Çevre Kalitesine Etkisi.” *Selçuk Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* 21 (2006): 176-190.

Köse, Abdullah. “Türkiye’de Geleneksel Kırsal Konut Plânlarında Göçebe Türk İzleri.” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2005): 165-200.

Köşklü, Z. “Eski Erzurum Evlerinde Kapı Tokmakları.” *Beyaz Doğu Dergisi*, S.3, 2005, 23-26.

Kuban, Doğan. *Türk Hayat’lı Evi*. İstanbul: Ziraat Bankası Yayınları, 1995.

Küçükerman, Ö. *Kendi Mekânının Arayışı İçinde Türk Evi*. İstanbul: 1988.

Mazumdar, S., ve S. Mazumdar. “Societal Values and Architecture: A Socio-Physical Model of Interrelationships.” *Journal of Architecture and Planning Research*, Chicago, 1994.

Nasr, S. H. *İslam Sanatı ve Maneviyatı*. Çev. Ahmet Demirhan. İstanbul: İnsan Yayınları, 2019.

Ögel, Bahattin. *Türk Kültür Tarihine Giriş*. C. II, Ankara: TTK, 2022.

Özcan, U., ve S. Güngör. “Geleneksel Türk Evi ile Geleneksel Japon Evi’nin Yapısal Açından Karşılaştırılması.” *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2019: 646-661.

Özkan, H. “Geleneksel Erzurum Evlerinde Kırangıç Örtünün Kuruluşu ve Son Kırangıç Örtü Ustası Sırrı Alacakanat.” *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 2011: 19-37.

Rapoport, Amos. *House Form and Culture*. London: Prentice Foundations of Cultural Geography Series, 1969.

Sağlam, T., ve H. Yurttaş. “Geleneksel Erzurum Evlerinin İstatistiki Veri Analizi.” *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 67 (2020): 421-458.

Sağlam, T. “Geleneksel Anadolu Konutunda Biçim-İşlev-Yaşam İlişkisi.” *Journal of History Culture and Art Research* 12/4 (2024): 1-16.

Sami, Kamuran. “Diyarbakır’da Geleneksel Konut: Sosyal Yaşam Bağlamında Mekân ve Kültürel Etkileşim.” *AKADER Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, S.9, Diyarbakır 2007, 63-72.

Soyyanmaz, M. E. *Şehirlerdeki Eski ve Yeni Yerleşim Bölgelerindeki Konutlarda Plan Tertibi ve Ailelerin Yaşam Biçimi*. Tekirdağ: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990.

Suher, Hande. *Yerleşmeler ve Özel Fonksiyon İlişkileri*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, 1966.

Tekeli, İlhan. *Anadolu’da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

Türker, Seher Keçe. *Geçmişin Aralığından Geleceğe Süzülen Işık Gelinler ve Takıları*. Kocaeli.

Uzunarslan, H. Şebnem. *Erken Cumhuriyet Dönemi Konutlarında Mekân ve Mobilya*. Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul 2002.

Yürekli, H., ve F. Yürekli. *Türk Evi Gözlemler Yorumlar*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2007.

Zaman, Mehmet. “Tonya (Trabzon) İlçe Merkezinde Mesken Tipleri.” *Doğu Coğrafya Dergisi* I/1 (1995): 495-508.

Habertürk. “Safranbolu.” Erişim 8 Eylül 2024.
<https://www.haberturk.com/safranbolu>.

Onedio. Erişim 2 Eylül 2024. <https://www.onedio.com>.

Turizm News. “Mardin.” Erişim 5 Eylül 2024.
<https://www.turizmnews.com/mardin>.

Pinterest. Erişim 25 Ağustos 2024. <https://tr.pinterest.com>

MULTIFACETED PARENTAL INVOLVEMENT AND ITS IMPACT ON ENGLISH LANGUAGE LEARNING: A STUDENT PERSPECTIVE

Mustafa Naci KAYAOĞLU¹

Introduction

In Türkiye, foreign language learning—especially English—has long been perceived by parents as both a matter of social prestige and an investment in their children’s future. This perception is shaped by multiple factors, including the increasing global dominance of English in education, commerce, and technology, as well as the language’s strong association with social mobility and international job opportunities. Moreover, the rapid growth of digital technologies—such as online learning platforms, social media, and global information networks—have further reinforced the role of English as a gateway to digital participation, global communication, and access to cutting-edge knowledge and resources. For many families, proficiency in English symbolizes not only academic success but also access to elite educational institutions, competitive job markets, and participation in global cultural and intellectual discourse. As a result, English is often prioritized over other foreign languages in both public and private educational contexts. Parental expectations regarding English proficiency frequently influence decisions related to school choice, extracurricular activities, and private tutoring. This emphasis reflects broader sociocultural dynamics in which language is linked to identity, opportunity, and class distinction—particularly in urban and economically developed regions of Türkiye. As a symbol of social prestige and a perceived necessity for future academic and professional success, English has come to shape educational choices, parental involvement, and private investment in language learning.

While English is widely embraced as a tool for international communication, economic advancement, job opportunities, and academic success in non-English-speaking countries, it is also criticized as an instrument of Western imperialism and cultural hegemony. From this critical perspective, the global promotion of English is not seen as neutral or innocent; rather, it is argued to function as a mechanism of soft power, transmitting Western cultural norms, values, and ideologies to peripheral nations.² Alastair

¹ Prof. Dr. , Karadeniz Technical University, Faculty of Letters, Department of English Language and Literature, Trabzon, Türkiye. E-mail: naci@ktu.edu.tr

² Robert Phillipson, *Linguistic Imperialism* (Oxford: Oxford University Press, 1992).

Pennycook contends that English language teaching has historically served as a mechanism of colonial control—shaping the values and worldviews of colonized populations through "Anglicism and Orientalism."³ However, this framework does not fully apply to the Turkish context. Unlike many postcolonial nations, Türkiye was never formally colonized by Western powers; yet, it has been significantly shaped by Western cultural, ideological, and political influences, especially throughout its modernization and Westernization efforts. Thus the spread and acceptance of English within the country cannot be attributed to colonial imposition. Instead, the prominence of English in Türkiye stems largely from perceptions of utility, practicality, and symbolic prestige, as well as the country's long-standing efforts to orient itself toward Western cultural, economic, and political frameworks. English is widely regarded as a gateway to global education, employment, and social mobility, and is closely linked to Türkiye's modernization and Westernization projects dating back to the early Republican period. Notably, even families with limited economic means often make significant sacrifices to provide their children with access to private language courses and tutoring, viewing English proficiency as an essential step toward upward mobility. Although the structural critiques of linguistic imperialism remain relevant—particularly in terms of global inequalities in knowledge production and cultural representation—the Turkish case is shaped more by strategic aspiration and instrumental value than by colonial legacy. English is embraced as a means of integration into global networks and institutions, reflecting Türkiye's active pursuit of Western affiliation rather than passive linguistic subjugation.

While much of the literature has emphasized the broader sociocultural significance of English in Türkiye, this study narrows the lens to explore how these dynamics are experienced and interpreted by English-majoring students. By focusing on students' perspectives, the research explores the role of family involvement and support in shaping educational pathways and attitudes toward English language learning. Rather than offering a generalized account, this study reveals how parental expectations, financial investment, emotional encouragement, and cultural perceptions of English influence students' academic experiences and identity formation. Understanding family engagement from the student point of view provides a more grounded, human-centered view of the social forces that sustain and complicate English language learning in Türkiye's higher education context.

³ Alastair Pennycook, *The Cultural Politics of English as an International Language* (London: Longman, 1994), 131.

Literature Review

The Global Spread and Dominance of English

The global spread of English has been one of the most significant linguistic phenomena of the modern era. As the dominant *lingua franca* of international communication, English plays a central role in global trade, diplomacy, science, technology, and education. David Crystal argues that the unprecedented reach of English is not merely a reflection of its linguistic utility but also the result of historical and political forces—including colonial expansion, economic globalization, and the rise of Anglo-American cultural hegemony.⁴ Today, English is not only widely spoken but also widely taught, with millions of students worldwide learning it as a second or foreign language in both formal and informal educational contexts.

The global dominance of English has been critically examined for its impact on local languages, cultural identities, and educational systems. The concept of “linguistic imperialism” has been used to describe how English is often promoted at the expense of indigenous languages and knowledge systems, thereby reinforcing unequal power relations between the Global North and South.⁵ Alastair Pennycook further argues that English language education is embedded in ideological frameworks that privilege Western norms and epistemologies. These critiques underscore that the spread of English is not neutral; rather, it is deeply intertwined with processes of globalization, neoliberalism, and linguistic imperialism, posing threats to cultural diversity and sovereignty.⁶ Despite these critiques, the instrumental value of English remains widely acknowledged. Proficiency in English is increasingly viewed as a prerequisite for access to higher education, international employment, digital participation, and upward mobility. As a result, many governments have incorporated English into national curricula—often beginning at the primary school level or earlier. Over 1.5 billion people around the world are currently learning English, making it the most studied foreign language.¹ In this context, English is not merely a language but a symbolic and material resource.⁷ It serves as a gatekeeper to global opportunity and is often associated with social prestige and modernity. In many non-English-speaking countries, including Türkiye, English is perceived as a key to accessing international academic and economic

⁴ David Crystal, *English as a Global Language*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 29.

⁵ Phillipson, *Linguistic Imperialism*, 45.

⁶ Pennycook, *The Cultural Politics of English*, 62.

⁷ British Council, *The English Effect: The Impact of English, What It's Worth to the UK and Why It Matters to the World* (London: British Council, 2013), 2.

networks. This global status of English provides the backdrop for understanding how it is approached at national, familial, and individual levels—particularly in terms of how families perceive and support their children’s English learning journey.

To sum up, although English has provided numerous advantages to its global users, some scholars contend that it has also had adverse effects on local communities. As a dominant global language, English exerts political, economic, and cultural influence over other nations, and its widespread dominance has led to the marginalization of indigenous languages, particularly in domains such as education, government, and media. In regions such as South Asia, Southeast Asia, and Eastern Africa, the prioritization of English has often come at the expense of native languages.⁸

English in Non-English-Speaking Countries: Instrumental and Symbolic Roles

In many non-English-speaking countries, English holds dual status: it is valued both for its instrumental utility and its symbolic significance. On the one hand, English is viewed as a practical skill that enhances employability, academic competitiveness, and global mobility. On the other hand, it is often associated with connotations of elite status, cosmopolitanism, and modernity. Scholars such as David Block and Deborah Cameron note that English has become “a passport to global citizenship” and is frequently used to index social class, education, and cultural capital.⁹ The symbolic function of English is particularly notable in societies where it functions as a secondary or foreign language. In such contexts, English is often taught within highly stratified education systems, where access to quality English instruction may be limited to private schools or urban centers. This dynamic contributes to the reproduction of existing social inequalities, privileging those who can afford supplementary language education while marginalizing others. At the same time, the language is often associated with national aspirations for modernization, integration into international markets, and alignment with global cultural trends.¹⁰

⁸ Joshua A. Fishman, *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages* (Clevedon: Multilingual Matters, 1991).

⁹ David Block and Deborah Cameron, *Globalization and Language Teaching* (London: Routledge, 2002).

¹⁰ Ryuko Kubota and Angel M. Y. Lin, *Race, Culture, and Identities in Second Language Education: Exploring Critically Engaged Practice* (London: Routledge, 2009).

The practical and symbolic roles of English often exist together and influence each other in complex ways. For many families, investing in English language education is both a practical decision and a symbolic act of social positioning. Understanding this dual role is essential for exploring how English is perceived and supported at the household level, especially in societies like Türkiye, where English proficiency is seen as key to personal advancement and collective national progress. Alastair Pennycook argues that English has been central to the imperial project, historically embedded in the processes of colonization and cultural domination. The spread of English should be interpreted not as a neutral phenomenon, but as a politically charged process tied to global power relations.¹¹ Drawing on Edward Said's notion of *worldliness*, Pennycook argues that English is not a neutral or transparent medium of communication, but a language deeply embedded in cultural values and historical narratives. According to him, English literature and English Language Teaching (ELT) practices frequently reinforce colonial hierarchies and privilege Western epistemologies. As he states, "English is not merely a conduit for ideas but a producer of specific ideologies shaped by its colonial history"¹²

The Role of Foreign Languages in the Turkish Education System

Foreign language education has long held a significant place in the Turkish education system, with English being the most prominent. While other foreign languages such as German, French, and Arabic are also offered, English has become the default choice in most public and private institutions. The Turkish Ministry of National Education mandates foreign language instruction starting from the 2nd grade in public schools, and many private institutions begin even earlier.¹³ The emphasis on English is closely tied to Türkiye's socio-political orientation and its ongoing efforts to modernize and integrate with Western institutions, particularly the European Union. English is also the primary medium of instruction in many universities, especially in fields such as engineering, medicine, international relations, and business. This institutional prioritization has made English a gatekeeping language in higher education and the job market.

Despite curriculum reforms and increased teacher training initiatives, significant disparities exist in English language instruction between urban and rural schools, and between public and private sectors. These disparities often mirror broader socioeconomic inequalities, resulting in unequal access to

¹¹ Pennycook, *The Cultural Politics of English*, 19.

¹² Ibid., 62.

¹³ Ministry of National Education (MoNE), *English Curriculum for Grades 2–8* (Ankara: MoNE, 2018a).

quality language education. Moreover, while foreign language education is officially framed as essential for global competitiveness, students and families frequently perceive it through the lenses of social prestige, economic mobility, and future security. As a result, English education in Türkiye is not merely an academic subject but a high-stakes domain that reflects broader cultural and economic aspirations. This systemic emphasis on English underpins the increasing involvement of families in supporting their children's English language learning journey—whether through formal schooling or supplementary private instruction.

Scholars have long documented the global rise of English and its symbolic and instrumental value in non-English dominant societies. In the Turkish context, English has been integrated into national curricula since the mid-20th century, but its sociocultural capital has markedly increased in the past three decades. Studies show that parents often view English not merely as a foreign language but as a "gatekeeper" to elite education and international mobility. Private language schools, bilingual kindergartens, and English-medium instruction programs have proliferated, especially in urban centers, reflecting heightened parental demand. Parents' willingness to invest in extracurricular English education, including private tutoring and online platforms, further emphasizes the perceived link between English proficiency and future success. In many cases, parents associate English competence with cultural capital and social mobility, especially within the urban middle and upper-middle classes.¹⁴

Family Involvement in English Language Learning

Parental involvement is broadly defined as the range of home- and school-based actions that contribute to a child's education. In language learning, this may include helping with assignments, providing access to English media, encouraging practice, or facilitating exposure to English outside of formal education. Families often provide not only academic but also financial, motivational, and emotional support to help their children succeed in learning English. In the Turkish context, this support frequently includes hiring private tutors, enrolling children in extracurricular language courses, or seeking additional instruction from private English teachers. However, it remains an open question to what extent families consistently develop positive attitudes toward such involvement. While many view English as a necessary tool for social mobility and future success, others may be more hesitant due to economic constraints, unfamiliarity with the language, or perceived cultural

¹⁴ Firdevs Karahan, "Language Attitudes of Turkish Students towards the English Language and Its Use in Turkish Context," *Çankaya University Journal of Arts and Sciences* 1, no. 7 (2007): 73–87.

implications. Research has demonstrated that both academic and emotional support from parents are positively associated with better EFL/ESL outcomes.¹⁵

Parental involvement in English language learning manifests in multiple forms, most notably as home-based and school-based support. Home-based practices—such as reading in English, encouraging the use of English-language media, or integrating language-learning apps—complement classroom instruction and provide continual exposure. In the Turkish context, this type of support often extends beyond parents; older siblings, cousins, or extended family members frequently assist with English homework or serve as inspirational figures, particularly when they are proficient in English themselves. School-based engagement, on the other hand, includes participation in teacher conferences, language-focused school events, and workshops that reinforce shared responsibility between families and educators.¹⁶ In Türkiye, teachers often play a great role in sparking students' interest in English—sometimes becoming the key influence that motivates students to pursue English as a major subject in higher education. Crucially, regular and effective communication between teachers and families strengthens this support system, enabling parents to provide more targeted academic and emotional assistance at home.¹⁷ However, the extent and style of such involvement are shaped by cultural norms and socioeconomic factors. In some communities, education is viewed predominantly as the teacher's domain, while others adopt a more collaborative family-school approach. Barriers such as parents' limited English proficiency, financial constraints, and unequal access to digital tools may hinder their ability to participate fully.¹⁸ Nonetheless, research consistently shows that students whose families are engaged perform better academically and exhibit stronger emotional resilience.¹⁹

¹⁵ Monique Sénéchal and Jo-Anne LeFevre, "Parental Involvement in the Development of Children's Reading Skill: A Five-Year Longitudinal Study," *Child Development* 73, no. 2 (2002): 445–460.

¹⁶ Joyce L. Epstein, *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools* (Boulder, CO: Westview Press, 2001), 117.

¹⁷ Janet Goodall and Caroline Montgomery, "Parental Involvement to Parental Engagement: A Continuum," *Educational Review* 66, no. 4 (2014): 399–410.

¹⁸ Garry Hornby and Rayleen Lafaele, "Barriers to Parental Involvement in Education: An Explanatory Model," *Educational Review* 63, no. 1 (2011): 37–52.

¹⁹ Xitao Fan and Michael Chen, "Parental Involvement and Students' Academic Achievement: A Meta-Analysis," *Educational Psychology Review* 13, no. 1 (2001): 1–22.

Family involvement is a cornerstone of successful EFL/ESL learning. When parents participate actively—through emotional support, academic help, or cultural encouragement—students tend to experience improved outcomes both linguistically and psychologically. Schools and teachers play a critical role in enabling this support by fostering accessible, responsive, and sustained family engagement. Parental involvement is widely recognized as a key factor in students' academic success, but families of English Language Learners (ELLs) often face unique barriers that limit their ability to participate. Beth Tarasawa and Jacqueline Waggoner argue that traditional models of involvement often fail to consider cultural and linguistic differences, resulting in the underrepresentation of ELL families in school activities. Drawing on a case study from a U.S. public school district, they illustrate how culturally responsive strategies—such as bilingual communication, home visits, and flexible engagement opportunities—can foster stronger connections between schools and ELL communities. The authors emphasize that meaningful involvement requires schools to actively dismantle systemic barriers and to value the diverse ways in which families support their children's education.²⁰ A recent study explores how different types of parental involvement influence South Korean elementary school students' English learning motivation. The researchers identified four motivational profiles among 539 students—ranging from highly motivated to unmotivated—and analyzed how emotional, cognitive, and behavioral support from parents affected these profiles. The results show that emotionally and cognitively supportive parental behaviors were significantly linked to higher intrinsic motivation, while controlling or pressuring involvement predicted lower motivation and even resistance. The study points out the importance of the quality of parental involvement over mere quantity, particularly in early foreign language education contexts..²¹

A study conducted by Shebani, Aldhafri, and Alsaidi (2025) examined how parental support influenced secondary school students' engagement with English language learning in an online setting. The researchers found that both intrinsic and extrinsic motivation mediated the relationship between parental involvement and academic passion. Notably, students who received emotional and cognitive support from their parents were more likely to exhibit higher

²⁰ Beth Tarasawa and Jacqueline Waggoner, "Increasing Parental Involvement of English Language Learner Families: What the Research Says," *Journal of Children and Poverty* 21, no. 2 (2015): 129–134.

²¹ Naya Choi, Suji Jung, and Boram No, "Learning a Foreign Language under the Influence of Parents: Parental Involvement and Children's English Learning Motivational Profiles," *Journal of Child and Family Studies* 33, no. 1 (2024): 237–252.

motivation and dedication to learning. The study also revealed gender-based patterns, with male students reporting higher levels of extrinsic motivation and passion, while female students achieved better English grades and maintained longer study durations. This study reinforces the view that parental involvement—particularly in supportive, non-controlling forms—plays a crucial role in sustaining students’ motivation in foreign language education.²² In another quantitative study conducted in Athens, Greece, Efthymia Penderi, Konstantinos Petrogiannis, and Zoe Gavriilidou (2025) explored parental involvement in English as a Foreign Language (EFL) learning through the newly developed EFLLPIP scale (English as a Foreign Language Learning Parental Involvement Practices). With samples of 464 students and 131 parents, both groups completed versions of the EFLLPIP, which revealed two distinct components: *motivation/interest* and *support in EFL learning*. Findings showed that Greek parents actively participate in their children’s English education—motivating, encouraging, and providing opportunities for learning—although students did not always perceive all parental practices in the same way. The scale proved valid and reliable, pointing to discrepancies between parent-reported and student-perceived involvement. These insights emphasize the importance of considering both perspectives when evaluating parental engagement in foreign language learning in school settings, and have significant implications for teacher guidance in facilitating home-school collaboration and strategic language learning practices.²³

Recent research in Hong Kong revealed that parents of 5–8 year-old children participate in their children’s English learning at home, primarily through vocabulary drills, English media exposure (movies, songs, TV), and occasional reading aloud—although only about one-third of parents read aloud more than once per week. The study, which used both questionnaires and focus group workshops, found that Western practices like regular read-aloud sessions are not widely adopted, due to cultural mismatches and parents’ perceived low English proficiency. While vocabulary memorization and media use are common strategies, parents often feel insecure about their ability to support literacy development directly. The findings suggest that parental involvement in young EFL learners should be culturally sensitive,

²² Zubaida Shebani, Said Aldhafri, and Fahima Alsaidi, “The Effect of Parental Involvement on Academic Passion: The Mediating Role of Student Motivation in Learning English Online,” *International Journal of Adolescence and Youth* 30, no. 1 (2025): Art. 2467109.

²³ Efthymia Penderi, Konstantinos Petrogiannis, and Zoe Gavriilidou, “Parental Involvement and English Language Learning: Parents and Students’ Reports,” in *Language Learning Strategies: Theoretical Issues and Applied Perspectives*, ed. Zoe Gavriilidou et al. (Kavala: Saita Publications, 2017).

recognizing local literacy practices and parental confidence levels rather than importing Western norms uncritically.²⁴

In a Turkish context a quantitative study conducted in Muğla, Turkey, Erol Poyraz surveyed 343 secondary school parents (230 mothers, 113 fathers) using the PI-SHBLAS scale (Parent Involvement in Students' Home-Based Learning Activities Scale) to examine how families support home-based learning of English. The findings revealed that father involvement was higher than mother involvement, though overall participation declined as children advanced in grade level. Parental education and income levels positively correlated with greater involvement in English learning activities at home. The study emphasizes that socio-economic status and parental awareness significantly influence family engagement in EFL (English as a Foreign Language) education in Turkey.²⁵ Another study surveyed 100 female preschool teachers in İzmir on their views and practices regarding parental involvement, using Epstein's six types model. They found that "home support" and volunteering were the most prevalent, while parental decision-making involvement was minimal. Teachers identified low parental education, large family size, and lack of interest as main barriers.²⁶ Kalaycı and Öz (2018) conducted a mixed-methods study in private primary schools in Ankara to investigate Turkish parents' perceptions of their involvement in their children's English language learning. Utilizing a 29-item questionnaire alongside follow-up interviews with parents of students in Grades 1 through 4, the researchers found that participants generally held positive attitudes toward their roles in supporting English learning. Specifically, parents perceived themselves as both academically and emotionally supportive in their children's language development. Notably, demographic variables such as age, occupation, and education level were found to have no significant influence on parental perceptions, suggesting a broadly shared commitment to involvement across socio-demographic backgrounds. These findings underscore the importance of considering parental self-perceptions when designing family-oriented language support programs in EFL contexts.²⁷ In a

²⁴ Gail Forey, Sharon Besser, and Nicholas Sampson, "Parental Involvement in Foreign Language Learning: The Case of Hong Kong," *Journal of Early Childhood Literacy* 16, no. 3 (2016): 383–413.

²⁵ Erol Poyraz, "The Effects of Parental Involvement in English Language Learning of Secondary School Students," *ELT Research Journal* 6, no. 3 (2017): 250–275.

²⁶ Deniz Ekinci-Vural and Zübeyde Doğan-Altun, "Turkish Early Childhood Teachers' Views and Practices of Parent Involvement," *Early Childhood Education Research Journal* 28, no. 1 (2020): 61–75.

²⁷ Gül Kalaycı and Hüseyin Öz, "Parental Involvement in English Language Education: Understanding Parents' Perceptions," *International Online Journal of Education and Teaching* 5, no. 4 (2018): 832–847.

large-scale quantitative study, Şad investigated the predictive relationship between parental involvement and student academic achievement in the Turkish primary school context.²⁸ The study surveyed 1,590 parents from six different primary schools in Malatya, employing the Turkish Parental Involvement Scale (TPIS) to assess various dimensions of parental engagement. Through regression analyses, the study identified moderate but statistically significant correlations ($r = 0.103\text{--}0.338$) between specific parental involvement behaviors—such as assisting with homework, encouraging academic discipline, and supporting personality development—and students' academic performance across three core subjects: Turkish, Mathematics, and Science. These findings emphasize the multidimensional nature of parental involvement and its differentiated yet meaningful contributions to student outcomes. Moreover, the study provides empirical support for the role of home-based educational support as a complementary factor in formal schooling, thereby reinforcing the value of parental engagement as a key component of educational success.

To develop a culturally appropriate tool for measuring parental involvement in the Turkish context, Gürbüzürk and Şad (2010) designed and validated the Turkish Parental Involvement Scale (TPIS).²⁹ The study was motivated by the need to assess the extent and nature of parental engagement in primary education from a multidimensional perspective. Drawing on both national and international literature as well as expert consultations, the researchers initially developed a pool of items reflecting various dimensions of involvement, including academic support at home, communication with teachers, school participation, and parental attitudes toward education. The scale was administered to 618 parents of primary school students in Malatya, Türkiye. The researchers conducted exploratory and confirmatory factor analyses (EFA and CFA) to determine the factorial structure of the instrument. Results supported a five-factor model comprising the following components: (1) communication with school, (2) support for academic development, (3) participation in school activities, (4) supervision and monitoring, and (5) general educational attitudes. The scale demonstrated satisfactory internal consistency, with Cronbach's alpha values ranging from 0.62 to 0.91 across subscales. Confirmatory factor analysis also indicated a good model fit, with

²⁸ Süleyman Nihat Şad, "Investigation of Parental Involvement Tasks as Predictors of Primary School Achievement," *Eurasian Journal of Educational Research* 48 (2012): 81–102.

²⁹ Oğuz Gürbüzürk and Süleyman Nihat Şad, "Turkish Parental Involvement Scale: Validity and Reliability Studies," *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 2 (2010): 487–491.

fit indices such as RMSEA (.042) and CFI (.93) falling within acceptable thresholds.

Overall, the TPIS was shown to be a valid and reliable instrument for measuring parental involvement in the Turkish educational context. The study contributes significantly to the field by providing a psychometrically sound tool that can be used in future research and educational policy planning to better understand and enhance parental roles in children's schooling.

While prior research has consistently focused on the role of family involvement in shaping academic success and English language learning outcomes—particularly in relation to socioeconomic status, motivational support, and home learning environments—most studies have approached the issue from the perspectives of educators, parents, or broad statistical trends. Moreover, the existing literature has predominantly concentrated on pre-university educational settings, such as primary and secondary school contexts, leaving the university-level experience underexplored. The current study seeks to add a new dimension by examining parental involvement through the eyes of students themselves. By focusing on students' self-reported experiences, this research provides a more personal understanding of how familial support is perceived, remembered, and internalized during the English learning journey.

Methodology

This study employed a mixed-methods research design within a case study framework, focusing on a single state university located in the Black Sea region of Türkiye. The aim was to explore the perspectives of English-majoring undergraduate students regarding the role of family involvement in their decision to pursue a degree in English Language and Literature. The case-based approach allowed the researcher to examine this phenomenon in depth within a specific institutional and regional context, while also integrating both quantitative and qualitative data sources.

The quantitative component of the study involved a structured questionnaire developed in line with existing literature and refined through a pilot study and expert opinions to ensure clarity, validity, and contextual appropriateness. The finalized questionnaire was distributed electronically via Google Forms, enabling participation from a diverse group of students across geographically different areas, as the data collection took place during the school holiday period ($n = 54$). The questionnaire included Likert-scale and multiple-choice items that examined students' perceptions of emotional support, academic encouragement, socioeconomic conditions, and cultural exposure related to their interest in English, language learning experiences, and choice of major.

The qualitative component was based on responses to open-ended questions embedded within the questionnaire. These questions invited students to elaborate on their personal experiences, familial motivations, and the broader cultural or emotional context of their academic choices. The qualitative data were subjected to thematic analysis, allowing for the identification of recurring themes. This integrated approach provided both measurable trends and context-rich insights, offering a holistic understanding of how family dynamics and sociocultural factors influence students' academic pathways within a defined university setting.

Participant Profile and Family Background

A total of 54 undergraduate students from the English Language and Literature Department at a state university in the Black Sea region participated in the study. The majority identified as female ($n = 41$, 75.9%), with male participants making up 24.1% ($n = 13$). This gender distribution reflects a broader trend in Türkiye where language-related disciplines are predominantly female. Participants represented a range of academic levels: first-year students made up the largest group (38.9%), followed by those in the English preparatory year (16.7%), second year (14.8%), fourth year (13%), third year (7.4%), and fifth year or above (11.1%).

In terms of parental educational background, most mothers had a high school education (37%), followed by primary school (24.1%), middle school (11.1%), vocational school (11.1%), and university (11.1%). A very small proportion had education beyond a bachelor's degree. For fathers, the largest group held a high school diploma (29.6%), with equal percentages (18.5%) completing only primary or middle school or having no formal education. University-level education among fathers was relatively rare.

Taken as a whole, the data indicate that parental education levels are relatively modest, with the majority of both mothers and fathers having completed high school or lower levels of education. This pattern reflects broader generational trends in Türkiye, particularly lower formal education levels among women. Nevertheless, while many parents may not possess higher academic qualifications, they can still offer strong emotional and motivational support for their children's academic paths, including their choice to major in English.

Data Analysis

The analysis of the collected data was carried out using descriptive statistical methods, focusing on frequencies and counts (n) to summarize participants' responses. This approach was chosen to identify general trends and patterns in parental involvement in English language learning, as reported

through the structured survey. Each item was analyzed by calculating the number and percentage of respondents selecting each response option. The descriptive data provide a clear overview of how families support their children's English learning process, showing variations based on commonly reported behaviors, attitudes, and perceived challenges. No inferential or correlational analyses were conducted, as the primary aim was to present a profile of participant responses rather than test hypotheses or examine relationships between variables.

Table 1. Influential Person in Choosing English as a Major

Influential Person	Frequency (n)	Percentage (%)
My own idea	36	66.7%
English teacher (at school)	8	14.8%
Father	4	7.4%
Mother	2	3.7%
A relative or family friend	1	1.9%
A friend	1	1.9%
Sibling(s)	1	1.9%
Career advisor / counselor	1	1.9%

The majority of participants (66.7%) reported that the decision to major in English was primarily their own idea, indicating a strong sense of personal agency. The second most influential figure was the English teacher, cited by 14.8% of students. Family members such as fathers (7.4%) and mothers (3.7%) played a relatively minor role, while siblings, friends, and other figures such as counselors each had minimal influence. The finding that two-thirds of participants (66.7%) identified themselves as the most influential figure in choosing to major in English reflects a high level of student autonomy and self-motivation. This is particularly notable when considered alongside the modest educational backgrounds of parents, where most had completed high school or less. Despite the limited formal educational background within many families, students appear to pursue English studies based on their personal aspirations, interests, or career goals, rather than direct parental pressure or guidance. However, this autonomy does not negate the role of family: earlier findings show that parents provide emotional support, encouragement, and symbolic endorsement of English as a prestigious and future-oriented field.

Additionally, the presence of English teachers (14.8%) as the second most cited influence reflects the formative impact of school-based role

models, especially in settings where students may lack academic guidance at home. This influence may be particularly relevant for first-year students, who make up the largest group in the sample, and are likely to be recalling recent experiences in high school. Overall, these patterns suggest a complex but complementary relationship between student autonomy, teacher mentorship, and familial support in shaping academic choices.

Table 2. Perceived Family Income in Supporting English Education

Response Category	Frequency	Percentage
Very insufficient – we often struggled to afford educational resources	2	3.7%
Insufficient – we had to limit educational spending	3	5.6%
Moderate – basic needs for English learning were covered	18	33.3%
Sufficient – we could afford additional resources beyond basic needs	25	46.3%
Very sufficient – financial situation allowed full support for all learning needs	6	11.1%

The majority of participants (46.3%) described their family's income as sufficient to afford additional resources beyond basic needs for English education, while 33.3% reported a moderate income covering basic needs. A smaller group (11.1%) indicated a very sufficient income allowing full support for all learning needs. Only a few participants reported having insufficient (5.6%) or very insufficient (3.7%) financial means. These results suggest that while financial limitations exist for some, most students experienced at least a baseline level of material support for their English learning.

Table 3. Family Financial Sacrifices for English Education

Response	Frequency	Percentage
Yes	40	74.1%
No	8	14.8%
Not sure	6	11.1%

The data in Table 3 indicate that a large majority of respondents (74.1%) reported their families made financial sacrifices to support their English education. This may include investments in private courses, books, technological resources, or extracurricular learning opportunities. A relatively small portion (14.8%) stated that no such sacrifices were made, and 11.1%

were unsure. These results emphasize the perceived value of English in families' educational strategies, even when financial constraints exist.

Table 4. Academic Support

Item	Strongly Disagree	Disagree	Neutral	Agree	Strongly Agree
Helped with homework	12 (22.2%)	11 (20.4%)	8 (14.8%)	16 (29.6%)	7 (13.0%)
Access to materials	4 (7.4%)	8 (14.8%)	4 (7.4%)	24 (44.4%)	14 (25.9%)
Monitored progress	10 (18.5%)	16 (29.6%)	12 (22.2%)	9 (16.7%)	7 (13.0%)
Encouraged courses	10 (18.5%)	9 (16.7%)	9 (16.7%)	17 (31.5%)	9 (16.7%)
Support at home	14 (25.9%)	18 (33.3%)	6 (11.1%)	12 (22.2%)	4 (7.4%)

Table 4 above explores how students perceived academic support from their families during secondary school, specifically in the context of English learning. The five Likert-scale items under this theme reveal variations in the type and consistency of support offered. When asked whether their families helped them with English homework when needed, around 43% of students reported receiving such support (Agree or Strongly Agree), while another 43% said they did not (Strongly Disagree or Disagree). This near-even distribution indicates that homework assistance was available to some, but not a majority, possibly due to parents' limited proficiency in English or competing responsibilities. In stark contrast, a large majority (over 70%) stated that they had access to English learning materials at home. This included books, dictionaries, online resources, or other tools. The relatively low number of students who disagreed suggests that material provision was one of the most consistent forms of academic support families could offer, regardless of their own language ability.

When it comes to perceived family involvement in monitoring progress, fewer than one-third of students felt their progress in English was being followed, while almost half disagreed with this statement. This indicates that continuous academic supervision was largely absent, possibly reflecting a lack of familiarity with English learning milestones or a passive view of the family's role in education. Responses were more evenly spread when students were asked if their families encouraged them to attend English courses or extra lessons. Just under half (about 48%) felt encouraged, but over one-third disagreed or remained neutral. This suggests that while some families

promoted additional learning opportunities, this support was not universally experienced and may have depended on economic capacity or perceived relevance. The fifth item presented the clearest indication of limited involvement: only 29.6% of students reported receiving regular academic support at home, while nearly 60% disagreed. This confirms that consistent, structured academic help was uncommon, even among families who otherwise provided materials or emotional encouragement.

These findings in relation to Table 4 show that while many families valued English learning and provided resources, they were less likely to be actively involved in day-to-day academic support. The strongest support came in the form of material access, such as purchasing books or arranging private courses, whereas direct guidance—such as helping with homework, offering feedback, or tracking academic progress—was less consistent. This pattern reflects a broader reality: families often support education in ways that are practical and within their means but may lack the tools, confidence, or language proficiency to engage academically. In many cases, parents' own limited educational backgrounds or lack of English knowledge made it difficult for them to assist their children in coursework, even if they were highly motivated to help. Moving forward, strategies aimed at improving student outcomes should consider not only school-based interventions but also low-barrier, culturally and linguistically inclusive ways to involve families in learning processes—regardless of their formal education or English proficiency.

Table 5. Emotional and Motivational Support

Item	Strongly Disagree	Disagree	Neutral	Agree	Strongly Agree
Motivation	6 (11.1%)	3 (5.6%)	9 (16.7%)	24 (44.4%)	11 (20.4%)
Emotional support	1 (1.9%)	7 (13.0%)	5 (9.3%)	27 (50.0%)	14 (25.9%)
Belief in ability	2 (3.7%)	3 (5.6%)	3 (5.6%)	23 (42.6%)	22 (40.7%)
Learning Discussion	5 (9.3%)	5 (9.3%)	11 (20.4%)	20 (37.0%)	13 (24.1%)
Family boosted confidence	2 (3.7%)	3 (5.6%)	10 (18.5%)	21 (38.9%)	17 (31.5%)

Table 5 above investigates how families encouraged and emotionally supported students during their English learning experience. Responses across five items indicate that emotional encouragement was more prevalent than direct academic help. Over 60% of students felt their families kept them

motivated when learning became difficult, suggesting that resilience in language learning was often reinforced at home, even if families weren't always actively involved in instruction. Emotional support was one of the strongest dimensions: about 75% of respondents agreed or strongly agreed that their families were emotionally present throughout their English learning. This reflects a broad pattern of affective involvement, a critical factor in sustaining long-term engagement in language learning. A particularly strong signal came from students' perception that their families believed in their ability to succeed. Over 80% agreed or strongly agreed, highlighting the powerful role that confidence-building family messages can play, particularly in a subject like English that often requires persistence and self-esteem.

When it came to discussing English learning with family members, just over 60% recalled doing so. While not as high as the previous items, this still suggests that English was a recognized and shared topic within many households, enabling supportive dialogue even in non-academic contexts. In relation to Boosted Confidence, about 70% of students felt that positive family attitudes increased their confidence in English learning. This reinforces the notion that emotional climate at home was not only supportive but also empowering, even if practical involvement was limited.

Table 6. Language Attitude at Home

Item	Strongly Disagree	Disagree	Neutral	Agree	Strongly Agree
English seen as important	1 (1.9%)	2 (3.7%)	6 (11.1%)	23 (42.6%)	22 (40.7%)
Positive comments English	1 (1.9%)	3 (5.6%)	12 (22.2%)	22 (40.7%)	14 (25.9%)
English as investment	1 (1.9%)	0 (0.0%)	9 (16.7%)	20 (37.0%)	24 (44.4%)
Supportive environment	1 (1.9%)	2 (3.7%)	7 (13.0%)	23 (42.6%)	19 (35.2%)

According to Table 6, participants' responses revealed that English was generally perceived positively within the home environment. A strong majority—over 80%—agreed that English was viewed as an important skill in their family, indicating a high level of instrumental motivation rooted in its perceived educational or professional value. Approximately two-thirds of participants reported hearing positive comments about English and English-speaking cultures at home, suggesting that language learning was often framed in an encouraging light, helping to foster early interest and exposure.

Moreover, over 80% of the students stated that English was seen as a valuable investment, reflecting a practical mindset that connects language learning with future socioeconomic opportunities.

Finally, more than 75% perceived their home environment as supportive for English development. This support extended beyond the provision of materials and included forms of emotional or attitudinal support—such as encouragement, respect for time spent studying English, and tolerance for linguistic mistakes. In essence, these findings indicate that the home environment, while not always academically involved, played a meaningful role in shaping students' positive attitudes toward English. The widespread perception of English as important, valuable, and culturally enriching suggests that families—despite potential limitations in language proficiency or formal education—contributed significantly to students' motivation and openness toward language learning.

Table 7. Cultural Exposure and Encouragement

Item	Strongly Disagree	Disagree	Neutral	Agree	Strongly Agree
Supported media interests	2 (3.7%)	3 (5.6%)	7 (13.0%)	23 (42.6%)	17 (31.5%)
Encouraged intercultural contact	6 (11.1%)	2 (3.7%)	8 (14.8%)	26 (48.1%)	12 (22.2%)
Promoted exchange/travel	5 (9.3%)	9 (16.7%)	10 (18.5%)	15 (27.8%)	15 (27.8%)
Exploring cultures via English	4 (7.4%)	2 (3.7%)	12 (22.2%)	22 (40.7%)	13 (24.1%)
Learned values via English	5 (9.3%)	6 (11.1%)	8 (14.8%)	22 (40.7%)	13 (24.1%)

Table 7 presents the distribution of responses related to students' exposure to English-speaking cultures and the encouragement they received from their families. Participants' responses indicated that many families actively encouraged cultural exploration and engagement through English, contributing to students' global awareness and intrinsic motivation. About three-quarters of students felt supported in engaging with English-language books, music, or films, suggesting that informal exposure through media played a complementary role alongside formal instruction and helped make English more enjoyable and personally relevant.

More than 70% stated that their families encouraged them to interact with other cultures via English, reflecting a general openness to diversity and

an awareness of English as a tool for international connection. Just over half of the students felt encouraged to pursue international experiences such as travel or exchange programs, although a significant number were neutral or disagreed—possibly due to financial limitations or practical barriers. Additionally, roughly two-thirds were encouraged to explore other cultures through English, reinforcing the notion that families valued the language not only for its practical benefits but also as a cultural bridge. About 65% reported learning cultural values through English-related content at home, indicating that English served as a channel for understanding broader perspectives and worldviews.

In sum, these findings suggest that families played an important role in shaping students' intercultural orientation by promoting exposure to global content and supporting the use of English as a means of engaging with the wider world.

Table 8. Socioeconomic Condition and Opportunities

Item	Strongly Disagree	Disagree	Neutral	Agree	Strongly Agree
Financial ability for English	4 (7.4%)	7 (13.0%)	4 (7.4%)	29 (53.7%)	11 (20.4%)
Access to computer/internet	0 (0.0%)	0 (0.0%)	5 (9.3%)	13 (24.1%)	36 (66.7%)
Economic limits affected learning	9 (16.7%)	21 (38.9%)	6 (11.1%)	11 (20.4%)	7 (13.0%)
Spending prioritized for English	1 (1.9%)	7 (13.0%)	10 (18.5%)	26 (48.1%)	10 (18.5%)
Socioeconomic impact acknowledged	0 (0.0%)	4 (7.4%)	9 (16.7%)	24 (44.4%)	17 (31.5%)

Table 8 displays the frequency distribution of responses concerning families' socioeconomic conditions and the learning opportunities they provide. Participants' responses revealed that socioeconomic conditions shaped their English learning experiences in multiple ways. About three-quarters of students agreed that their families could afford English-related resources or courses, indicating that financial access was generally sufficient for most, though a smaller portion lacked such support. An even larger percentage—around 90%—reported having access to a computer or the internet for English learning, reflecting a high level of technological readiness that may have helped compensate for limited face-to-face guidance. When asked about economic limitations, only about one-third felt that financial

constraints negatively affected their learning, while nearly 40% disagreed, suggesting that the perceived impact of economic hardship varied and that some families found creative ways to offer support despite constraints. Nearly two-thirds of students felt that their families deliberately prioritized spending on English education, showing that the language was often seen as a worthwhile investment even in financially tight situations. Furthermore, about 76% acknowledged that their socioeconomic background influenced their language learning journey, indicating an awareness that broader structural factors—whether enabling or limiting—had an effect on their opportunities and progress. Altogether, the data suggest that while financial and technological capacity varied among families, many made deliberate efforts to support English learning, and students were highly aware of how their background shaped their access and motivation.

Analysis of Open-Ended Responses: Family Influence on English Learning

To complement the quantitative findings, participants were asked to describe a specific moment when a family member played an important role in their English learning process. The responses to this open-ended question revealed a wide spectrum of family involvement, ranging from active emotional and financial support to complete independence. The student narratives were thematically categorized into five key areas, reflecting the diverse nature of familial influence. To illustrate each theme, representative self-reports were selected to capture the recurring patterns and show the range of experiences described by participants. The following is a summary of the thematic analysis:

1. Emotional Support and Encouragement

Many students emphasized the motivational role of family members, particularly during challenging periods of their educational journey.

My parents told me never to be afraid and that they believed in me. They said they would always support me, both emotionally and financially. That moment gave me confidence and motivated me to keep going. (S12)

This quote exemplifies the powerful emotional backing that students received from their families, which often served as a crucial source of encouragement in their English learning process. Such intangible support—expressed through words of reassurance, belief in the student’s abilities, and emotional

availability—played a critical role in fostering mental strength, perseverance, and self-confidence, even in the absence of direct academic assistance.

2. Financial Support or Limitations

Several students discussed the economic dimensions of family involvement, reflecting both supportive and constraining factors in their language learning journey.

I couldn't access the courses I wanted to take and the resources I wanted to have due to financial reasons. I would like to get some certificates, but family and economic circumstances do not allow it. (S17)

They work to provide every opportunity. Even when we couldn't afford certain things, they always found a way to support my education. My parents made sure I had access to the materials I needed, encouraged me to attend language courses, and constantly reminded me that they believed in my future. Their sacrifices made a big difference in my English learning journey. (S23)

These accounts illustrate the complex role that financial conditions play in shaping educational opportunities. While some students were hindered by economic barriers, others benefited from families that prioritized educational investment despite financial constraints. These findings underscore both the unequal access to enrichment opportunities and the ways in which English is perceived as a long-term investment toward social and economic mobility.

3. Role Modeling and Sibling Influence

Some students were inspired by siblings or other family members who engaged with English-language media in informal settings.

During the pandemic, my older brother was watching English films and sitcom series. One day, I said to him I wanted to watch them with you because you were laughing yesterday and this situation influenced me. (S34)

When I was in 5th grade, I used to copy everything my sister did. One day, I saw her watching an American TV show, so I started watching it too, and then I never stopped. That's how I got into English at such a young age. (S39)

These reflections show that role modeling through informal media exposure can create lasting impressions. Students often cited siblings as influential figures who introduced them to English not through direct teaching, but through daily habits—watching TV, listening to music, or casual conversation. This indirect form of influence demonstrates how language engagement can emerge organically within the household, shaping students' interest and positive attitudes toward English.

4. Practical Assistance or Shared Learning

Family members, even those with limited or no English proficiency, were often actively involved in their children's learning processes.

One time, even though my dad didn't know English, he helped me with my homework. I understood the concept of telling time in English, but I couldn't read analog clocks. He taught me how to read them one by one and helped me connect it with English. (S42)

My dad taught me basic vocabulary (how to say your name in English and how to count from 0 to 10) at young ages like age of 5. (S45)

These examples demonstrate how parents, especially fathers in this data set, found creative ways to support their children's language acquisition despite their own limitations. Their involvement—whether through basic vocabulary instruction, coordination with teachers, or sharing media—fostered emotional closeness, encouraged persistence, and turned language learning into a collaborative process. This reinforces the idea that meaningful educational support does not require proficiency, but rather presence, encouragement, and initiative.

5. Pride and Recognition Moments

A number of students described key moments in which family members expressed pride in their English abilities, leaving a lasting motivational impact.

It probably wouldn't mean anything to anyone other than me, however, while I was talking to my friend in English, my father happened to hear me. So when he walked into the room, he said 'How beautiful you are talking like that' with the proudest smile ever, and I think that was the only motivation I needed. (S51)

My English was good in school years and my family was proud of that. When I wanted to study in this department, they became really happy. (S15)

These emotionally charged moments of validation—whether verbal praise or expressions of joy—served as powerful motivational anchors for students. Even in families with limited material or academic support, such moments played a significant role in affirming students' efforts and boosting their confidence. They reflect the psychological importance of recognition in sustaining motivation and highlight how parental pride can substitute for more formal educational reinforcement.

Discussion And Conclusion

The data, when viewed holistically, reveal a complex and detailed picture of how families participate in their children's English learning journey. While families are not always directly involved in academic tasks, their presence, values, and emotional investment play a substantial—often underestimated—role in shaping students' attitudes, confidence, and long-term engagement with English. One of the clearest patterns across the data is that families are more emotionally and motivationally present than academically involved. While regular homework help or progress monitoring was not widespread, most students felt encouraged, emotionally supported, and believed in. This suggests that families often act as emotional anchors, sustaining learners through struggles even when they cannot provide direct academic assistance.

This distinction is important. It challenges traditional expectations of family involvement as being strictly academic—sitting with the child over grammar drills, for example—and invites us to recognize the affective domain as equally influential. Encouraging words, belief in a child's potential, and motivation during difficult times may not be quantifiable in the same way as tutoring hours, but they deeply shape persistence and self-perception in language learning. The overwhelmingly positive family attitudes toward English—seen as important, valuable, and worth investing in—indicate a silent but powerful endorsement of the language. Even when families lacked the linguistic tools to support their child academically, their belief in the utility of English was often clearly communicated through discourse and spending priorities. These cultural attitudes likely create an internalized sense of English as a “must-have,” fueling learners' intrinsic and extrinsic motivations.

What is striking is that even in households where economic conditions were modest, many still prioritized spending on English resources or extra

lessons. This points to English as a form of aspirational investment—a skill associated with upward mobility, international opportunity, and prestige. In this context, family investment in English is both symbolic and strategic. The encouragement to explore English media, engage with other cultures, and pursue international experiences illustrates another layer of family influence: the hidden curriculum. This informal, non-institutional support introduces learners to the cultural dimensions of English, often in ways that are more engaging and personally meaningful than school textbooks. Families that support watching English-language movies, listening to songs, or engaging in cross-cultural discussions foster a form of incidental learning that is culturally rich and emotionally resonant. This type of exposure not only strengthens linguistic input but also normalizes intercultural awareness—an essential skill in globalized communication.

While emotional and motivational support was widely available, access to resources and opportunities was still influenced by socioeconomic background. Families who could afford private courses, materials, or technology created more favorable conditions for language learning. Conversely, students from lower-income households were more likely to report barriers, despite parental willingness. Interestingly, most students recognized that their socioeconomic status affected their English journey—suggesting a critical consciousness among learners about structural advantages and disadvantages. This awareness has implications for equity in education: schools and policy-makers must avoid assuming all families can support language learning equally and instead design compensatory mechanisms to bridge these gaps.

Taken together, these findings indicate that families operate as ecosystems of support, influencing English learning not just through direct academic action but through belief systems, cultural values, emotional reinforcement, and resource management. They set the tone for how English is perceived, pursued, and integrated into everyday life—even when not formally “teaching” it. This challenges narrow definitions of family involvement and urges educators and researchers to adopt a broader, more culturally sensitive lens. Family support may not always look like structured tutoring—it may come in the form of sacrifices, silent endorsement, exposure to international media, or simply instilling the belief that English matters. The student voice, as captured in this survey, tells us that families matter deeply—but not always in visible or measurable ways. Their influence is often indirect, contextual, and emotional rather than academic. Recognizing and harnessing this influence means rethinking how we partner with families in language education—not as co-teachers, but as co-nurturers of confidence, curiosity, and commitment.

The findings of this study clearly support—and enrich—the existing literature on the symbolic, instrumental, and emotional roles families play in English language learning in Türkiye. As stated in the introduction, English in Türkiye is not merely a subject but a cultural and economic project embedded within aspirations for modernity, Western integration, and global participation. This context shapes how families perceive their role: even when they lack the linguistic competence to assist academically, they position themselves as motivators, facilitators, and sponsors of opportunity. The results affirm that emotional and symbolic investments in English far outweigh direct academic involvement, reflecting what scholars have identified as a socially prestigious and future-oriented vision of English.³⁰

Notably, while critiques of linguistic imperialism caution against the uncritical global spread of English, the Turkish case continues to illustrate that English is embraced not due to colonial legacy but due to its pragmatic and symbolic value. Families—regardless of their socioeconomic standing—often view English as a voluntary strategic investment in their children's futures rather than a coercive imposition. This dynamic, evidenced by widespread access to learning materials, motivation during challenges, and financial sacrifices for language courses, supports the notion that English functions in Türkiye as means of social advancement, mirroring the instrumental/symbolic duality discussed in earlier literature.³¹

Moreover, the study's emphasis on students' perspectives provides a counterpoint to assumptions that families are disengaged due to a lack of academic involvement. Instead, the findings suggest that Turkish families offer contextualized and culturally situated forms of support—through emotional encouragement, exposure to English media, or strategic decisions about educational investments. This extends previous research, confirming that support is multidimensional and varies not only by income or education but also by deeply held values and hopes. Karahan's research similarly demonstrates that Turkish students' attitudes toward English are influenced by their sociocultural environment, especially familial expectations and national identity, suggesting that parental influence is not merely academic but ideologically embedded as well. Ultimately, these findings stress the need to broaden prevailing models of family involvement to account for affective, symbolic, and strategic dimensions of engagement. They affirm that family support, while not always visible through traditional academic metrics, is both active and influential, offering a critical foundation upon which students construct their English learning identities. In Türkiye, then, families do not

³⁰ Karahan, 80..

³¹ Block and Cameron, 3.

passively receive the global dominance of English; they actively negotiate it, integrating it into their aspirations for upward mobility, global affiliation, and individual success.

While much of the family support for English learning in Türkiye is framed in terms of utility—such as academic achievement, career prospects, and digital participation—it is equally important to recognize that many families are motivated by prestige-oriented and culturally aspirational factors. As reflected in this study, emotional encouragement and symbolic endorsement of English are often present even when families cannot articulate its academic requirements or pedagogical demands. In many cases, support is driven by a desire to be in line with Western modernity, or to distinguish one's child socially through affiliation with what English symbolizes: globality, class mobility, and cosmopolitan identity. This suggests that English is not only seen as a tool for success but also as a marker of sophistication, tied to a broader cultural imaginary that privileges the West. As such, families may invest in English courses, media, or technology not because they fully understand how language learning works, but because they perceive English as a cultural asset—a way of “looking educated” or “being modern.” Some parents internalize this linguistic hierarchy to the extent that they view their children's success or failure in English as a reflection of their own social status or parenting quality. This supports prior observations that English functions symbolically in many non-English-speaking societies to index social class and aspiration. Thus, family involvement, while often interpreted as pragmatic, is also highly performative and aspirational, revealing how deeply global ideologies shape local decisions—even in the intimate space of the home.

This study contributes to the growing body of research on English language learning by providing further evidence on the multifaceted role of family support from the perspectives of English-majoring students in Türkiye. Through a combination of quantitative data and thematically analyzed self-reports, the findings demonstrate that familial involvement takes many forms—emotional encouragement, financial investment, role modeling, and practical assistance—all of which collectively shape students' engagement with English. The study also reveals how English is often perceived not merely as a school subject but as a vehicle for upward mobility, social prestige, and global opportunity.

However, one key limitation must be acknowledged: the sample was limited to students majoring in English. This group may inherently attribute greater value and urgency to English learning due to its direct connection to their academic and professional goals. As a result, the findings may reflect a more positively skewed picture of family support and perceived utility.

Including participants from non-English-major backgrounds could have yielded a more varied or contrasting set of insights, particularly regarding differing perceptions of English and levels of familial involvement. Future research would benefit from incorporating a broader and more diverse sample—including students from non-English disciplines and varying socioeconomic backgrounds—to capture a wider spectrum of family involvement practices, motivations, and constraints in English language learning.

References

British Council. *The English Effect: The Impact of English, What It's Worth to the UK and Why It Matters to the World*. London, 2013.

Block, David, and Deborah Cameron. *Globalization and Language Teaching*. London, 2002.

Crystal, David. *English as a Global Language*. 2nd ed. Cambridge, 2003.

Choi, Naya, Suji Jung, and Boram No. "Learning a Foreign Language under the Influence of Parents: Parental Involvement and Children's English Learning Motivational Profiles." *Journal of Child and Family Studies* 33, no. 1 (2024): 237–252.

Ekinci-Vural, Deniz, and Zübeyde Doğan-Altun. "Turkish Early Childhood Teachers' Views and Practices of Parent Involvement." *Early Childhood Education Research Journal* 28, no. 1 (2020): 61–75.

Epstein, Joyce L. *School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools*. Boulder, CO, 2001.

Fan, Xitao, and Michael Chen. "Parental Involvement and Students' Academic Achievement: A Meta-Analysis." *Educational Psychology Review* 13, no. 1 (2001): 1–22.

Fishman, Joshua A. *Reversing Language Shift: Theoretical and Empirical Foundations of Assistance to Threatened Languages*. Clevedon, 1991.

Forey, Gail, Sharon Besser, and Nicholas Sampson. "Parental Involvement in Foreign Language Learning: The Case of Hong Kong." *Journal of Early Childhood Literacy* 16, no. 3 (2016): 383–413.

Goodall, Janet, and Caroline Montgomery. "Parental Involvement to Parental Engagement: A Continuum." *Educational Review* 66, no. 4 (2014): 399–410.

Hornby, Garry, and Rayleen Lafaele. "Barriers to Parental Involvement in Education: An Explanatory Model." *Educational Review* 63, no. 1 (2011): 37–52.

Kalaycı, Gül, and Hüseyin Öz. "Parental Involvement in English Language Education: Understanding Parents' Perceptions." *International Online Journal of Education and Teaching* 5, no. 4 (2018): 832–847.

Şad, Süleyman Nihat. "Investigation of Parental Involvement Tasks as Predictors of Primary School Achievement." *Eurasian Journal of Educational Research* 48 (2012): 81–102.

Karahan, Firdevs. "Language Attitudes of Turkish Students towards the English Language and Its Use in Turkish Context." *Çankaya University Journal of Arts and Sciences* 1, no. 7 (2007): 73–87.

Kubota, Ryuko, and Angel M. Y. Lin. *Race, Culture, and Identities in Second Language Education: Exploring Critically Engaged Practice*. London, 2009.

MoNE. *İngilizce Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 2–8. Sınıflar)*. Ankara, 2018a.

Penderi, Efthymia, Konstantinos Petrogiannis, and Zoe Gavriilidou. "Parental Involvement and English Language Learning: Parents and Students' Reports." In *Language Learning Strategies: Theoretical Issues and Applied Perspectives*, edited by Zoe Gavriilidou et al., Kavala: Saita Publications, 2017.

Pennycook, Alastair. *The Cultural Politics of English as an International Language*. London, 1994.

Phillipson, Robert. *Linguistic Imperialism*. Oxford, 1992.

Poyraz, Erol. "The Effects of Parental Involvement in English Language Learning of Secondary School Students." *ELT Research Journal* 6, no. 3 (2017): 250–275.

Sénéchal, Monique, and Jo-Anne LeFevre. "Parental Involvement in the Development of Children's Reading Skill: A Five-Year Longitudinal Study." *Child Development* 73, no. 2 (2002): 445–460.

Shebani, Zubaida, Said Aldhafri, and Fahima Alsaidi. "The Effect of Parental Involvement on Academic Passion: The Mediating Role of Student Motivation in Learning English Online." *International Journal of Adolescence and Youth* 30, no. 1 (2025): Article 2467109.

Tarasawa, Beth, and Jacqueline Waggoner. "Increasing Parental Involvement of English Language Learner Families: What the Research Says." *Journal of Children and Poverty* 21, no. 2 (2015): 129–134.

Appendix A: Survey

Family Involvement and Support in the English Learning Journey: A Student Perspective

Dear student,

This survey explores how families support students in their English learning journey and aims to understand the emotional academic and practical influences from a student perspective while your participation is completely voluntary your answers will remain confidential and the information you provide will only be used for academic purposes. You may withdraw at any time Thanks for your contribution. By completing this survey, you acknowledge that you have been informed about the purpose of the study and your rights as a participant.

Thank you for your valuable contribution.

Prof. Dr. M. Naci KAYAOĞLU
Karadeniz Technical University

Please rate each of the following statements based on your experience.

Scale:

- 1 - Strongly Disagree
- 2 - Disagree
- 3 - Neutral
- 4 - Agree
- 5 - Strongly Agree

1. Gender

- ☐ Female
- ☐ Male
- ☐ Prefer not to say

2 Year of Study

- ☐ English Preparatory Year
- ☐ 1st Year (Freshman)
- ☐ 2nd Year (Sophomore)

- ☐ 3rd Year (Junior)
- ☐ 4th Year (Senior)
- ☐ 5th Year or above (Extended)

3. Mother's Education Level

- ☐ No formal education
- ☐ Primary school
- ☐ Middle school
- ☐ High school
- ☐ Vocational School (2-year college)
- ☐ Bachelor's degree (university)
- ☐ Master's degree or higher
- Other

4. Father's Education Level

- ☐ No formal education
- ☐ Primary school
- ☐ Middle school
- ☐ High school
- ☐ Vocational School (2-year college)
- ☐ Bachelor's degree (university)
- ☐ Master's degree or higher
- other

5. Whose idea or encouragement was most influential in your decision to choose English as your major?

(You may select the most influential person.)

- ☐ My own idea
- ☐ Mother
- ☐ Father
- ☐ Sibling(s)
- ☐ English teacher (at school)
- ☐ A relative or family friend
- ☐ A friend
- ☐ Career advisor / counselor
- ☐ Other: _____

6. How would you describe your family's monthly income in relation to supporting your English education (e.g., private courses, books, internet access, study abroad plans)?

- ☐ Very insufficient – we often struggled to afford educational resources
- ☐ Insufficient – we had to limit educational spending
- ☐ Moderate – basic needs for English learning were covered
- ☐ Sufficient – we could afford additional resources beyond basic needs
- ☐ Very sufficient – financial situation allowed full support for all learning needs
- other

7. Has your family ever made financial sacrifices to support your English education?

- ☐ Yes
- ☐ No
- ☐ Not sure

Theme 1: Academic Support

1. During my secondary school years, my family somehow helped me with English homework when needed.
2. Thanks to my family, I was able to access English learning materials at home during secondary school
3. My family used to check my English learning progress in secondary school.
4. My family encouraged me to attend English courses or extra lessons during secondary school.
5. I regularly received academic support from someone at home regarding English during my secondary education.

Theme 2: Emotional and Motivational Support

6. During secondary school, my family motivated me to keep learning English, even when it was difficult.
7. I felt emotionally supported by my family during my language learning journey in secondary school.
8. My family believed in my ability to succeed in English learning during secondary school.
9. I used to talk to my family about my English learning challenges or successes during secondary school.
10. Positive attitudes of my family during secondary school increased my confidence in English.

Theme 3: Language Attitudes at Home

- 11. English is viewed as an important skill in my family.
- 13. I hear positive comments about English and English-speaking cultures at home.
- 14. My family sees learning English as a valuable investment for the future.
- 15. I feel that my home environment supports my language development.

Theme 4: Cultural Exposure and Encouragement

- 16. My family supports my interest in English movies, books, or music.
- 17. My family encourages me to interact with people from different cultures as part of my English learning journey.
- 18. My family promotes international experiences (e.g., exchange programs, travel).
- 19. My family encourages me to explore different cultures through English.
- 20. I've learned about different cultural values at home through English-related content.

Theme 5: Socioeconomic Conditions and Opportunities

- 21. My family's financial situation allows me to join English courses or buy materials.
- 22. I have access to a computer or internet for learning English.
- 23. Economic limitations have sometimes restricted my English learning opportunities.
- 24. My family prioritizes spending on my English education.
- 25. I believe my socioeconomic background influences my language learning journey.

Theme 6: Family Role in Choosing English as a Major

- 26. My family supported my decision to study English Language
- 27. I discussed my interest in majoring in English with my family before applying.
- 28. My family had a positive attitude toward studying English at university.
- 29. I felt pressure from my family when deciding to major in English.
- 30. My family was actively involved in my decision to study English.

Can you describe a specific moment or experience when a family member played an important role in your English learning process?

CAPITAL MATTERS: HOW DO FAMILY RESOURCES SHAPE STUDENTS' LANGUAGE LEARNING EXPERIENCES?

Öznur SEMİZ¹ & İbrahim ŞAHİN²

Abstract

Shaped and reformed by the interrelated nature of social, cultural, and economic capitals, one's language learning process is influenced by such social relationships as parent-student and teacher-student; parents' cultural perspectives including their beliefs and attitudes towards language education; their language competence and educational background; and economic factors like parents' socioeconomic status, and their financial resources allocated to students' education. Drawing on Bourdieu's Capital Theory (1986) and stressing the significance of societal and contextual discrepancies leading to diversity in learning a second language, this chapter aims to provide a comprehensive lens that first illustrates the role parents play during learners' language development, and then discusses how the forms of capital manifested through parental involvement can potentially impact this process in the light of relevant research. The chapter ends with implications for the stakeholders of English language teaching and learning in the Turkish context, where parents are commonly viewed as "the second teacher" and undoubtedly a "fundamental component" of this a critical and challenging process for Turkish EFL learners. Overall, the chapter aims to offer further insights for parents, teachers, and researchers into parental involvement in English language education, an under-researched and yet important area that requires further scholarly attention.

Introduction

Parental involvement in the field of foreign and second language learning appears to remain an evergreen topic, largely due to the growing influence of educational technologies, individualized learning practices, and

¹ Asst. Prof. Dr., Department of English Language and Literature, Karadeniz Technical University, Trabzon, TÜRKİYE, oznursemit@ktu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4923-003X>, Corresponding author

² Lecturer, Dr., School of Foreign Languages, Atatürk University, Erzurum, TÜRKİYE, ibrahimsahin@atauni.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2574-4693>

out-of-class learning opportunities. The theoretical shift from cognitive to sociocultural approaches in language learning, particularly from the late 20th century onward, has led stakeholders to the understanding that language learning is “a socialization process mediated by various social agents in contexts where it occurs”³. On this basis, the educational partnership among parents, teachers, and schools may be seen as a bridge linking school-based learning to students’ broader social environments, thereby providing both parents and their children with further opportunities to engage with the target language. Parental involvement in children’s educational processes has been associated with several benefits, including higher levels of school attendance, increased support at home, enhanced communication among the three key stakeholders (i.e., student, parent, and teacher), better adaptation to the learning environment, and improved academic achievement.⁴ The underlying assumption is that “when parents and the educational system join together, positive benefits abound”⁵. Nevertheless, various parental factors —such as socioeconomic status, gender, perceived responsibilities, motivational beliefs, attitudes, prior experiences, skills and knowledge, as well as relationships with teachers and the school—may influence the nature and the extent of this involvement⁶.

In Turkish culture, parents are commonly regarded as the primary educators of children, which underscores the motivation behind research investigating the extent to which familial aspects influence educational practices, particularly in language learning processes. As “children’s earliest teachers”, parents’ involvement in education can provide many academic, social, cultural, and psychological benefits, each of which contributes to the overall quality of education⁷. This section aims to explore how parents’ economic, social, and cultural capitals impact students’ learning of English as a foreign language (henceforth EFL). To this end, it presents four main dimensions: (1) Bourdieu’s theory of capital and its forms, (2) capital and

³ Xuesong Gao, “Strategies Used by Chinese Parents to Support English Language Learning: Voices of ‘Elite’ University Students”, *Regional Language Centre Journal*, 37(3) 2006, p.287.

⁴ Rahma Al-Mahrooqi, Christopher Denman, and Faisal Al-Maamari, “Omani Parents’ Involvement in Their Children’s English Education”, *SAGE Open* 2016, pp.1-12.

⁵ Erin K. Butler and Carol Uline, “The Most Effective Approaches to Increasing Parental Involvement”, *Asian Social Science*, 4(5)2008, p.114.

⁶ Al-Mahrooqi, Denman and Al-Maamari, pp.3-5.

⁷ Süleyman Nihat Şad, “Investigation of Parental Involvement Tasks as Predictors of Primary Students’ Turkish, Math, and Science & Technology Achievement”, *Eurasian Journal of Educational Research*, 48, 2012, p. 136.

language learning, (3) Turkish EFL context, and (4) research-based insights for stakeholders.

Bourdieu's Theory of Capital and Its Forms

Capital, as conceptualized by Bourdieu, is associated with power and manifests itself in multiple interrelated forms: economic, cultural, and social. As an “embodied form of social power”, its background is grounded in the assumption that having “legitimate capital” enables agents to be able to reach societal resources or power⁸. Its dynamic nature mainly stems from its convertible aspect; to illustrate, economic capital is “immediately and directly convertible into money”, while social relationships may generate such benefits as titles or social recognition⁹. Based on Bourdieu’s theory, three major forms of capital, namely economic, cultural, and social, stand out as interrelated concepts. These refer to the “resources/instruments that enable individuals to take actions or make choices”, thereby creating significant effects on making profits and reaching communal and contextual opportunities¹⁰. According to Bourdieu, in order to fully understand the functions and transformations of capital, it is necessary to initially set aside these two extreme perspectives: (1) the economic-centered perspective, which sees all social relations as determined by economic capital, and (2) the social/communicative perspective, which emphasizes that relationships mainly result from social interactions and communication.¹¹.

In Bourdieu’s framework, two major concepts shape the main aspects of capital: habitus and field. Habitus is defined as “a set of acquired patterns of thought, behaviour, and taste that people develop through life experiences and that constitute a mediating role between individual and society¹². Within this perspective, people sharing similar living conditions tend to be members of the same habitus. The second concept, field, refers to “the multidimensional space of positions and the position taking of the agents whose position is the result of interplay between these people’s habitus and their place in a field of

⁸ Julian Chen, “A Marginalized Third Space: English Language Learners’ Cultural Capital”, *MEXTESOL Journal* 44 (4), 2020, p.2.

⁹ Pierre Bourdieu, “The Forms of Capital”, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Ed. John Richardson, Greenwood 1986, p.243.

¹⁰ Dilek Eruslu, *Parents’ Capitals And Children’s Academic Achievement: The Role of Parent Involvement*, the Faculty of the University of Delaware, Doctoral Thesis, Newark 2023, p.7.

¹¹ Bourdieu, p. 251.

¹² Şinasi Öztürk, “Pierre Bourdieu’s Theory Of Social Action”, *HABITUS Journal of Sociology* (1) 2020, p.65.

positions”¹³. Simply put, a person’s position within a social field is the result of the interaction between their habitus and their place within that field. The social side of those spaces is associated with individuals’ belonging to a social group or class, which in turn shapes their social roles. These roles manifest themselves through the goods and services individuals produce, thereby distinguishing social groups by wealth. On the other hand, within cultural fields, aspects such as education, arts, fashion, and language contribute to the redefinition of social roles and identities. From this perspective, educational systems are “hierarchically-structured spaces that tend to align valued forms of knowledge, literacy, and practices with the dominant classes’ cultural capital, and their linguistic resources”¹⁴.

Different studies have operationalized cultural capital in various ways. It has been associated, for instance, with participation in cultural activities, engagement in reading practices, and ownership of cultural artifacts such as books and computers.¹⁵ In another study, it included the number of books at home and parents’ leisure activities, such as reading, using the Internet, or email, attending music and art events, and visiting museums or theatres¹⁶. Xie and Hutagalung (2025) further suggest in their review that parent-child reading, shadow education (i.e., informal education such as tutoring for exam preparation and improvement of test skills), and English proficiency are indicators of cultural capital¹⁷. They also point out that the manifestation of cultural capital may vary across contexts; for instance, unlike Western culture, Chinese students are less likely to be encouraged to participate in “highbrow culture” activities, such as museum visits, often considered the “prevalent indicators” of cultural capital¹⁸. Further, the link between cultural capital and academic achievement in China was found to be weak, most probably because of Chinese culture that stresses individual work and effort to reach success, rather than parental effect. This widens the

¹³ Öztürk, p.70.

¹⁴ Sara Salloum, Rayya Younes and Maya Antoun, “Interplay among Language and Home Variables in Lebanese Students’ Science TIMSS Performance: A Linguistic and Economic Capital Perspective”, *Research in Science Education*, 55, 2025, p. 690.

¹⁵ Marco Pitzalis and Mariano Porcu, “Digital Capital and Cultural Capital in education: Unravelling Intersections and Distinctions That Shape Social Differentiation”, *British Educational Research Journal* 50, 2024, p. 2758.

¹⁶ Oliver Kleina, Nicole Biedinger and Birgit Becker, “The Effect of Reading Aloud Daily—Differential Effects of Reading to Native-Born German and Turkish-Origin Immigrant Children”, *Research in Social Stratification and Mobility* 38, 2014, p.48.

¹⁷ Fenlian Xie and Fonny Dameaty Hutagalung, “How Does Cultural Capital Influence Academic Achievement in the Chinese Context? A Systematic Literature Review”, *SAGE Open* 2025, p. 17.

¹⁸ Xie and Hutagalung, p.14.

operationalization of cultural capital and prompts schools to devise special extracurricular activities, particularly for lower-class students with lower cultural capital. Similarly, Xia and Gao (2022) focused on the challenging aspects of Chinese parental involvement in mobile-assisted language learning and treated parents' knowledge of smartphones and English awareness as indicators of cultural capital¹⁹. The results highlight the significance of teacher support in facilitating parental involvement through educational applications and programs that can be beneficial for English learners. Overall, cultural capital is a context-dependent resource, and parental involvement, supported by teachers, plays a key role in enhancing students' language learning experiences.

Like cultural capital, economic capital—including parents' financial and material resources as well as familial wealth—plays a significant role in children's academic outcomes in the form of investment for educational and social activities. Children from middle- and higher-class families seem to demonstrate higher achievement compared to those from lower-class families; in other words, parents' economic capital, together with their social and human capital, has a positive impact on children's achievement²⁰. Likewise, economic capital shapes parents' decisions about school choice and investment in paid-for activities, which, at the same time, reflects parents' future expectations and career goals for their children²¹. Students may experience the effects of financial constraints at various stages of their education, including higher education. Longer study periods and difficulties in obtaining cultural and financial support are among the challenges university students may face due to their parents' low economic income and limited financial resources, which is, in turn, linked to graduation timing and aging²². In sum, parents' economic capital significantly shapes children's educational opportunities and outcomes, influencing not only their academic achievement but also access to extracurricular activities, school choice, and long-term educational trajectories.

¹⁹ Jiapei Xia and Xuesong Gao, "Parental Involvement in Chinese Preschool Children's Mobile-Assisted Foreign Language Learning", *Monograph V* 2022, pp.65-81.

²⁰ Eruslu, p.68.

²¹ Achala Gupta, "Revisiting Educational Advantage and Social Class: A Bourdieusian Analysis of Middle-Class Parents' Investment in Private Schooling and Shadow Education", *British Journal of Sociology of Education*, 44(1) 2023, pp. 26-42.

²² Hannu Lehti and Heikki Kinnari, "Students' Cultural and Economic Family Background and Duration of University Studies in Finland", *European Education*, 56(1) 2024, p.35.

Social capital is defined as “the size of parent social networks and the strength of the networks given the frequency of information related to children’s learning and development exchanged within networks”²³. In this sense, relationships between parent and child and other societal members can function as a facilitator for educational processes. Variables frequently associated with social capital in the related literature include family size and structure (i.e., single- or two-parent families), number of siblings, parent-school interaction, parental expectations, family and school norms, communal relations, and social trust.²⁴ Within these framework, parents’ social capital has been shown to significantly impact children’s educational outcomes. To illustrate, Strobel (2016) presents several ways in which a family’s social capital can influence academic achievement²⁵. Close parent-child relations, for instance, might foster positive psychological states such as motivation and well-being. Likewise, parental stress on the value of education, spending time together in activities, and participation in school activities, as well as assistance with assignments are concrete manifestations of family social capital that strengthen students’ educational practices, including language learning.

Other forms of capital are also available and potentially extend the view of capital-based perspectives. Recent research has taken place on different types of capital, such as gender capital²⁶, digital capital²⁷, and psychological capital²⁸. These forms of capital fall outside the scope of the present section and will not be addressed here.

²³ Kelley L. O’Carroll, *Beyond Barriers: The Relationship Between Head Start Parents’ Social Capital, Their Involvement, and Children’s Academic School Readiness*, the Graduate School of Education of Harvard University, Doctoral Thesis, Cambridge 2012, p. 23.

²⁴ O’Carroll, pp. 21-27.

²⁵ Bernadette Strobel, “Does family language matter? The Role of Foreign Language Use and Family Social Capital in the Educational Achievement of Immigrant Students in Germany”, *Ethnic and Racial Studies* 39 (14) 2016, pp. 2644-2645.

²⁶ Chit Cheung Matthew Sung, “L2 Learning as Gendered Practices: Chinese Female Students’ English Learning Experiences at an English-Medium University in Hong Kong”, *System*, 109, 2022, pp.1-13.

²⁷ Marco Pitzalis and Mariano Porcu, Digital Capital and Cultural Capital in Education: Unravelling Intersections and Distinctions That Shape Social Differentiation, *British Educational Research Journal*, 50(6) 2024, 2753-2776.

²⁸ Wei Sun and Rizal Dapat, “Unraveling Job Stress, Burnout, and Psychological Capital among Chinese EFL Teachers in Higher Institutions”, *International Education Studies*, 17(5) 2024, pp.29-44.

Capital and Language Learning

From a Bourdieuan perspective, language is mainly regarded as “a form of symbolic capital that provides individuals access to materials and educational opportunities”²⁹. Language capital develops within a broader social and cultural environment and yields various advantages that range from cultural benefits to economic gains. In this process, schools and teachers are facilitators in forming language capital; more specifically, through equal access and opportunities, clear guidelines and instructional policies³⁰, and within the interrelated impacts of capital, the efficiency in learning new languages can be enhanced. Besides these contextual aspects, family-related factors such as socioeconomic status, educational background, parent-child relations, parental beliefs, language proficiency, and social networks can either limit or promote the language learning process, which sheds light on the parents’ capital effects³¹. Accordingly, the impact of capital in language learning becomes apparent diversely as well: “family capital provided by parental investment, cultural capital offered by school, and emotional capital stemming from the learners’ interactions with teachers and peers together”³². In other words, language is “a product of culture and a representation of culture, and culture is a product of language; therefore; it is “mutually interactive with social, economic, and symbolic forms of capital”³³.

Learning a foreign or second language, which opens the door to economic, cultural, and social gains, is also supported by diverse parental behaviours. This type of investment fosters motivation for learning English for both academic and cultural achievement. To illustrate, materials, goods, and services including tutoring, reflect economic capital and while parental initiatives for collaboration with teachers and school can be regarded as signs of social capital³⁴. Moreover, capitals are dynamic and this is evident, for

²⁹ Diego Cardona-Escobar, Melissa Barnes and Marc Pruyn, “The Enactment of the Colombian National Bilingual Program: Equal Access to Language Capital?”, *Profile: Issues in Teachers’ Professional Development*, 25(2) 2023, p.98.

³⁰ Diego Cardona-Escobar, Melissa Barnes and Marc Pruyn, p.106.

³¹ Youngjoo Seo, “Parental Language Ideologies and Affecting Factors in Bilingual Parenting in Korea”, *English Teaching*, 76(1) 2021, p.118.

³² Honggang Liu, “Demystifying the Relationship Between Parental Investment in Learners’ English Learning and Learners’ L2 Motivational Self System in the Chinese Context: A Bourdieusian Capital Perspective”, *System* 104 (2024), 2024, p.2.

³³ Bin Ai, Lifei Wang and Jie Zhang, “Using English as Economic Capital in a Chinese–Australian Workplace: Implications for Teaching Business English in China”, *Journal of Teaching in International Business*, 29(4) 2018, pp.274-275.

³⁴ Liu, p.8

instance, in how building social relationships inside and outside the family can support students' language education, and at the same time, English has the potential to connect students to other communities through which further professional and personal qualifications can be obtained³⁵. Peers, teachers, and experts in both formal and informal institutions can pave the way for prospective gains, such as employment opportunities³⁶, intercultural competence, and integration into new communities³⁷. For instance, shadow education (i.e., private tutoring), mainly influenced by the global and social power of English can play a key role in language development and, thereby, potentially leading to better career prospects and success in higher education. However, it also demonstrates social class disparities as such resources are generally an investment tool utilized by higher-class individuals³⁸.

Students' linguistic achievements are influenced by the foreign language policy adopted by their family³⁹. This policy, affected by both contextual and socioeconomic factors (i.e., macro-level ones such as reforms and educational context requirements, and micro-level ones including parents' economic, cultural, and linguistic capital) can play a central role in shaping parents' beliefs about English education, their goals and expectations, strategies, and home practices to support children's language learning.⁴⁰ When combined with "consistent efforts and negotiations to provide a rich linguistic environment with psychological support", parents' language background, their ideologies, and attempts to use English at home can potentially facilitate

³⁵ Phuong Quyen Vo and Hoang Yen Phuong, "English Language Education and Students' Development of Social Capital", *English Language Education for Graduate Employability in Vietnam. Global Vietnam: Across Time, Space and Community*, Ed. Tran Le Huu Nghia, Ly Thi Tran, Mai Tuyet Ngo, Springer, Singapore 2024, p.122.

³⁶ Phuong Quyen Vo and Hoang Yen Phuong, p.135.

³⁷ Ngoc Tung Vu and Thu Hoa Do, "Developing Capital in Language Learning: A Mixed-Method Study on Vietnamese English Learners", *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 8(3) 2021, p.32.

³⁸ Feng-Ru Chang, "English Language as Social Capital: A Study of Online English Private Tutoring in Taiwan", *Journal of International and Comparative Education*, 11(2) 2022, p.86.

³⁹ Ily Hollebeke, Esli Struys and Orhan Agirdag, "Can family language policy predict linguistic, socio-emotional and cognitive child and family outcomes? A systematic review", *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 44 (10) 2023, pp. 1046-1047.

⁴⁰ Wang and Liddicoat, p.16.

children's success and shape their perceptions of the language learning process⁴¹.

Such a policy is rooted in family members' ideologies, planning, and practices, all of which provide information on "how a child's linguistic trajectory evolves and the socialisation processes around language"⁴². From this perspective, learning English can be regarded as "the institution acts which allow individuals to obtain membership in a network of relationships", referring to relationships between English and other languages and as well as between English and the society in which it is learnt and taught⁴³. The widespread dominance of English as the main medium of communication in most of social, educational, and commercial domains also feeds its symbolic capital in global contexts where it is learned as a foreign or second language and, thus, attracts people because of its global, sociocultural, and educational benefits⁴⁴. Hence, parental language ideologies and attitudes towards English as a second/foreign language play a vital role in the formation of family language policy and home language practices⁴⁵.

Researching the impact of social and cultural capital on the academic achievement of Iranian EFL undergraduates, Pishghadam and Zahibi (2011) found a positive relationship, identifying a high level of literacy and cultural competence as the "best predictor" of academic achievement⁴⁶. Moreover, the study found that mothers' educational level was a positive predictor, which was linked to the possible impacts of the contextual factors and highlights the need for further research considering the role of socioeconomic and cultural backgrounds of diverse familial contexts.

Another study investigating cultural capital and its impacts on EFL learning in the Moroccan context, considering both parental and sociocultural aspects, provided valuable insights into Bourdieu's capital-based theoretical

⁴¹ Youngjoo Seo, "The Role of Home Language Environment and Parental Efforts in Children's English Development in an EFL Context", *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 46(2) 2025, p. 283.

⁴² Yingna Wang and Anthony J. Liddicoat, "The impact of Socioeconomic Status On Parental Agency In Family Language Policy for English Language Learning in China", *Current Issues in Language Planning*, 2025, p.2.

⁴³ Feng-Ru Chang, p.78.

⁴⁴ Muhammed Islam, "The Symbolic Capital and Expanding Roles of English: A Study of L2 attitudes in a Pakistani EFL Context", *Bulletin of Education and Research*, 40(1)2018, pp.53-54.

⁴⁵ Seo, p.113.

⁴⁶ Reza Pishghadam and Reza Zabihi, "Parental Education and Social and Cultural Capital in Academic Achievement", *International Journal of English Linguistics* 1(2), 2011, p.53.

lens for EFL⁴⁷. Based on the data gathered from four EFL learners and their fathers, both embodied and objectified forms of parental cultural capital were found to influence children's' perceptions of English. Besides, technology (i.e., applications for language learning) helped learners in compensating for cultural and linguistic limitations (such as the lack of English books and materials at home). This suggests that, despite social class inequalities (particularly low socioeconomic status) and even without parental assistance, the students "seemed to be involved in creating their own cultural capital"⁴⁸. More strikingly, this demonstrates that EFL learning and motivation can be affected by social class differences, mostly caused by economic discrepancies; however, the use of technology outside school could mitigate the impact. In this regard, it can be concluded that parental support, socio-economic factors, the prestige of English, and mobile-assisted language learning all contribute to students' motivation, attitudes, and achievement. These factors help build cultural capital, the lack of which-especially among socioeconomic lower classes- may lead to lower success. In a similar vein, digital game-based language learning under teacher guidance can have a dual impact both on improving linguistic skills, thereby increasing cultural capital, and it helps mitigate the social, familial, and cultural inequities⁴⁹.

Thus, parental involvement in EFL learning can take many forms, depending on parents' economic, cultural and social resources. Kwok's study in the Chinese EFL context operationalized economic capital as the family's economic resources (i.e., monthly income and money spent on EFL), parents' educational and linguistic background as cultural capital, and their social networking as sourcing and spreading information in the form of social capital⁵⁰. The study found that although the relationship between certain types of capital and parental strategies was not strong, parents with higher income and academic qualifications displayed more diverse involvement strategies compared to other parents. Further, such involvement strategies were also seen as a sign for the transmission of parental capital to the next generation.

⁴⁷ Azz Eddine Diouani, "The Role of Cultural Capital in Enhancing EFL Learners' Proficiency: Putting Bourdieu to the Test", *Pedagogy, Culture & Society*, 31(5) 2023, p. 1121.

⁴⁸ Diouani, p.1127.

⁴⁹ Carolyn Blume, "Playing by Their Rules: Why Issues of Capital (Should) Influence Digital Game-Based Language Learning in Schools", *Computer Assisted Language Instruction Consortium*, 36(1), pp.19-38.

⁵⁰ Yuk-Yin, Kwok, *Understanding Parental Strategies in Supporting Children's Second Language Learning from the Perspectives of Bourdieu's Concept of Capital: A Study of Hong Kong Chinese Parents*, Doctoral Thesis, The Hong Kong Institute of Education, Hong Kong 2015.

To illustrate, one common strategy, buying English materials for children, can be associated with the actualization of parents' economic capital⁵¹. Likewise, having positive attitudes towards English not only supported parents' involvement initiatives but also encouraged them to foster positive beliefs and attitudes towards EFL in their children, which reflects their embodied cultural capital. Overall, economic and cultural capital were found to have a greater impact on the involvement strategies while the social capital was the least effective one. In particular, monthly income, parents' educational background, and their English proficiency were significantly related to each other, which also signifies the transmissive nature of capital. The overall implication of the study is that the effects of parental involvement strategies and roles on children's learning, particularly in EFL, and as well as the influence of capital on the determination, implementation, and even transmission of these strategies need to be further researched. The study is also significant in demonstrating the diversity of parental involvement in EFL education, covering a wide range of strategies and roles-from assisting homework and reading English books with children to travelling and enrolling them in courses and training programs.

The Turkish Context

In the Turkish context, English is taught throughout the K-12 system, beginning in the second grade of primary school. The national curriculum adopts a communicative and student-centred approach and is aligned with the Common European Framework of Reference for Languages (CEFR)⁵². As a global language, English has the potential to support its learners in constructing various forms of capital including cultural (i.e. knowledge, education, skills), social (i.e., being recognized and valued within society), economic (i.e. job opportunities in the international market), and symbolic (i.e. status and prestige)⁵³. Research examining the relationship between EFL and the capital of its main stakeholders (parents, teachers, students) is still emerging, including in the Turkish context.

Specifically considering capital-based research conducted in the Turkish EFL context, to illustrate, Taşdemir (2019) investigated the role of cultural capital from the teacher perspective. The study found that teachers

⁵¹ Kwok, p. 146.

⁵² Çiğdem Fidan, "English Language Education in Türkiye: Is It Enough to Survive in Globalization?", *ELT Research Journal*, 13(1) 2024, p.26.

⁵³ Fidan, pp. 27-28.

possessed adequate cultural potential and intellectual background as parts of cultural capital and were eager to encourage their students' cultural capital improvement⁵⁴. Course books providing cultural content, classroom activities including music and movies, and allocation of extra school time for incorporating students into the target culture were recommended to improve cultural capital. In another study, cultural capital was found to be enhanced through social activities and events taking place at the cinema, library, museum, and exhibitions, which provided access to cultural content and helped develop language skills and performance, particularly speaking.⁵⁵

Research by Yağan and Özgenel (2021) examined whether foreign-language-based classes enhance cultural capital and influence perceptions of inequality within schools.⁵⁶ The findings revealed that parents see those classes where English is taught intensely as an opportunity to gain cultural capital. However, the higher cost of the classes seemed to cause social inequality, creating what is referred to as “stereotypes threats”, meaning some teachers preferred to teach those classes and the students in them gained additional opportunities, which shows the impact of economic capital⁵⁷. This situation reflects the relationship between private schools and parental capital, both families and students tend to have higher cultural and economic capital compared to their peers, which shows the significance of social equality in educational processes, including language learning.

Based on Kwok's operationalization of parental capital-based involvement practices, the authors of the present chapter conducted a mixed-method study as the second author's master's thesis to examine Turkish parents' involvement strategies and roles taken during distance education following the COVID-19 pandemic in a Turkish EFL secondary school

⁵⁴ Muhammet Salih Taşdemir, “The Role of Cultural Capital in EFL Classroom”, *ELT Research Journal*, 8(2) 2019, pp. 96-98.

⁵⁵ Onur Dölek and Salih Kürşad Dolunay, “Investigating Speaking Performance in Terms of Cultural Capital”, *International Journal of Progressive Education*, 18(1) 2022, pp.285-297.

⁵⁶ Ersin Yağan and Mustafa Özgenel, “A Qualitative Research on the Increase of Cultural Capital and Educational Inequality through Foreign Language Classes in Schools”, *The Journal of Educational Sciences of Marmara University Atatürk Faculty of Education*, 54, 2021, pp. 277-299.

⁵⁷ Yağan and Özgenel, p. 279.

context⁵⁸. The study defined social capital as parents' relations with teachers, schools, and the community; economic capital as parents' monthly income and EFL-related spending; and cultural capital as parents' educational background and their attitudes towards EFL. Common strategies included were emphasizing the importance of learning English, assisting with homework, monitoring their learning in English classes, tracking their participation in live lessons, and encouraging them to study regularly and providing materials. These reflect the roles of advocates, coercers, and facilitators. The findings shed light on the multidimensional nature and scope of parental involvement and but more importantly, on the inference that parental influence should be evaluated in terms of different types of factors such as economic status, educational background, and social relationships.

What does research tell the stakeholders?

Although Bourdieu's theory does not specifically focus on English language teaching and learning, its key concepts offer a valuable framework for explaining EFL learners' achievement in the target language. In line with this perspective, relevant research suggests that factors such as socioeconomic status, parental expectations, attitudes and involvement—which can be understood through Bourdieu's notion of capital—positively influence students' language learning. Accordingly, research stresses the need for further parental and administrative initiatives encouraging involvement in school-related circumstances⁵⁹.

Despite the well-recognised role of parents in child's education and EFL learning, further research is needed to examine the contextual variations that may reveal new dimensions and impacts of various parental involvement types, thereby highlighting the multidimensional nature of parental involvement. Likewise, parental capital—specifically, the economic, cultural, and social resources families possess—requires further attention since being aware of the familial background shaped by various parental factors might

⁵⁸ İbrahim Şahin, *Investigating Parental Involvement Strategies and Roles Used by Turkish Parents To Support Learners' EFL Distance Learning Process in Terms of Parents' Economic, Social, And Cultural Capitals: A Mixed- Methods Study*, Master's Thesis, Karadeniz Technical University The Institute Of Social Sciences, 2021 Trabzon.

⁵⁹ Turhan Şengönül, "A Review of the Relationship between Parental Involvement and Children's Academic Achievement and the Role of Family Socioeconomic Status in this Relationship", *Pegem Journal of Education and Instruction*, 12 (2) 2022, p.54.

pave the way for comprehending to what extent parental support can be utilized as a tool for promoting and enhancing the quality of EFL learning and teaching and overall educational processes. Further, such a sort of awareness would also accelerate the economic, social, cultural, educational, political, and practical procedures aiming at mitigating inequalities, mainly causing motivational and practical discrepancies in parents' involvement processes and maximizing the effectiveness of EFL learning and other educational practices with the help of an ongoing collaboration and communication between parent-school-teacher-student. For Turkish parents in particular, given the relationship between parental capital and EFL learning, it is inevitable to take an active role and responsibility in their children's educational lives, especially in the EFL learning process. Their potential contributions extend far beyond what they may initially assume. Even emphasizing the significance of learning English for career, social, economic, and global gains can raise children's awareness. Likewise, school visits, close follow-ups and when appropriate, participation in school activities and regular communication with teachers, school administration and other parents can all reveal a positive impact on the children's learning experiences. Further, families can benefit from the power of technology in order to both sustain educational gains and learning beyond the classroom and to minimize the possible inequalities, mostly stemming from socioeconomic conditions, namely economic capital. Such engagements should be encouraged both at the micro-level by teachers and school administrators and at the macro-level through educational policies.

Overall, several major implications can be drawn. First and foremost, parental involvement remains as a critical and multifaceted topic that deserves further investigation, especially in the Turkish context, where parents are seen as the backbone of children's education. Diverse and transmissive impacts of parental capital also support this view. Second, parents' supportive roles matter in the English language learning process. In a collaborative and communicative atmosphere, teachers and other related stakeholders can benefit from the parental involvement to sustain learning beyond classroom. At this point, the role of technology and mobile-assisted language learning becomes increasingly relevant.

Another implication has to do with language teachers who are expected to encourage parents and create opportunities for their involvement in their children's education, particularly in language learning. Guidance for helping parents understand how they can support learning at home is therefore

essential. Indeed, previous research has shown that teachers can be trained to foster effective family–school partnerships. Evidence from a recent meta-analysis by Smith, Holmes, Romero, and Sheridan (2022) also shows that family–school engagement interventions can significantly improve parent–teacher relationships, particularly in dimensions such as joining and communication, indicating that teachers can indeed be trained to enhance collaboration with parents and address children’s needs more effectively.

Last but not least, given the capital-based inequalities that lead to social class divisions and cause discrepancies in access to and engagement with educational practices, policymakers and authorities need to take actions for parents —particularly those from lower and middle socioeconomic backgrounds with limited cultural capital—in order to address challenges faced by disadvantaged families.

References

- Al-Mahrooqi, Rahma, Christopher Denman, and Faisal Al-Maamari. “Omani Parents’ Involvement in Their Children’s English Education.” *SAGE Open*, 2016, 1–12.
- Blume, Carolyn. “Playing By Their Rules: Why Issues of Capital (Should) Influence Digital Game-Based Language Learning in Schools.” *Computer Assisted Language Instruction Consortium* 36, no. 1 (2016): 19–38.
- Bourdieu, Pierre. “The Forms of Capital.” In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, edited by John Richardson, 241–258. Greenwood, 1986.
- Butler, Erin K., and Carol Uline. “The Most Effective Approaches to Increasing Parental Involvement.” *Asian Social Science* 4, no. 5 (2008): 114–123.
- Cardona-Escobar, Diego, Melissa Barnes, and Marc Pruyn. “The Enactment of the Colombian National Bilingual Program: Equal Access to Language Capital?” *Profile: Issues in Teachers’ Professional Development* 25, no. 2 (2023): 95–110.

Chang, Feng-Ru. "English Language as Social Capital: A Study of Online English Private Tutoring in Taiwan." *Journal of International and Comparative Education* 11, no. 2 (2022): 77–91.

Chen, Julian. "A Marginalized Third Space: English Language Learners' Cultural Capital." *MEXTESOL Journal* 44, no. 4 (2020): 1–8.

Diouani, Azz Eddine. "The Role of Cultural Capital in Enhancing EFL Learners' Proficiency: Putting Bourdieu to the Test." *Pedagogy, Culture & Society* 31, no. 5 (2023): 1115–1132.

Dölek, Onur, and Salih Kürşad Dolunay. "Investigating Speaking Performance in Terms of Cultural Capital." *International Journal of Progressive Education* 18, no. 1 (2022): 285–297.

Eruslu, Dilek. *Parents' Capitals And Children's Academic Achievement: The Role of Parent Involvement*. Doctoral Thesis, University of Delaware, Newark, 2023.

Fidan, Çiğdem. "English Language Education in Türkiye: Is It Enough to Survive in Globalization?" *ELT Research Journal* 13, no. 1 (2024): 25–43.

Gao, Xuesong. "Strategies Used by Chinese Parents to Support English Language Learning: Voices of 'Elite' University Students." *Regional Language Centre Journal* 37, no. 3 (2006): 285–299.

Gupta, Achala. "Revisiting Educational Advantage and Social Class: A Bourdieusian Analysis of Middle-Class Parents' Investment in Private Schooling and Shadow Education." *British Journal of Sociology of Education* 44, no. 1 (2023): 26–42.

Hollebeke, Ily, Esli Struys, and Orhan Agirdag. "Can Family Language Policy Predict Linguistic, Socio-Emotional and Cognitive Child and Family Outcomes? A Systematic Review." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 44, no. 10 (2023): 1044–1075.

Islam, Muhammed. "The Symbolic Capital and Expanding Roles of English: A Study of L2 Attitudes in a Pakistani EFL Context." *Bulletin of Education and Research* 40, no. 1 (2018): 39–56.

Kleina, Oliver, Nicole Biedinger, and Birgit Becker. "The Effect of Reading Aloud Daily—Differential Effects of Reading to Native-Born German and Turkish-Origin Immigrant Children." *Research in Social Stratification and Mobility* 38 (2014): 43–56.

Kwok, Yuk-Yin. *Understanding Parental Strategies in Supporting Children's Second Language Learning from the Perspectives of Bourdieu's Concept of Capital: A Study of Hong Kong Chinese Parents*. Doctoral Thesis, The Hong Kong Institute of Education, Hong Kong, 2015.

Lehti, Hannu, and Heikki Kinnari. "Students' Cultural and Economic Family Background and Duration of University Studies in Finland." *European Education* 56, no. 1 (2024): 32–49.

Liu, Honggang. "Demystifying the Relationship Between Parental Investment in Learners' English Learning and Learners' L2 Motivational Self System in the Chinese Context: A Bourdieusian Capital Perspective." *System* 104 (2024): 1–10.

O'Carroll, Kelley L. *Beyond Barriers: The Relationship Between Head Start Parents' Social Capital, Their Involvement, and Children's Academic School Readiness*. Doctoral Thesis, Harvard University, Cambridge, 2012.

Öztürk, Şinasi. "Pierre Bourdieu's Theory of Social Action." *HABITUS Journal of Sociology* 1 (2020): 63–77.

Pishghadam, Reza, and Reza Zabihi. "Parental Education and Social and Cultural Capital in Academic Achievement." *International Journal of English Linguistics* 1, no. 2 (2011): 50–57.

Pitzalis, Marco, and Mariano Porcu. "Digital Capital and Cultural Capital in Education: Unravelling Intersections and Distinctions That Shape Social Differentiation." *British Educational Research Journal* 50, no. 6 (2024): 2753–2776.

Şad, Süleyman Nihat. "Investigation of Parental Involvement Tasks as Predictors of Primary Students' Turkish, Math, and Science & Technology Achievement." *Eurasian Journal of Educational Research* 48 (2012): 135–154.

Şahin, İbrahim. *Investigating Parental Involvement Strategies and Roles Used by Turkish Parents To Support Learners' EFL Distance Learning Process in Terms of Parents' Economic, Social, And Cultural Capitals*. Master's Thesis, Karadeniz Technical University, Trabzon, 2021.

Salloum, Sara, Rayya Younes, and Maya Antoun. "Interplay among Language and Home Variables in Lebanese Students' Science TIMSS Performance: A Linguistic and Economic Capital Perspective." *Research in Science Education* 55 (2025): 687–708.

Şengönül, Turhan. "A Review of the Relationship between Parental Involvement and Children's Academic Achievement and the Role of Family Socioeconomic Status in this Relationship." *Pegem Journal of Education and Instruction* 12, no. 2 (2022): 32–57.

Seo, Youngjoo. "Parental Language Ideologies and Affecting Factors in Bilingual Parenting in Korea." *English Teaching* 76, no. 1 (2021): 105–124.

Seo, Youngjoo. "The Role of Home Language Environment and Parental Efforts in Children's English Development in an EFL Context." *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 46, no. 2 (2025): 273–287.

Smith, T. E., S. R. Holmes, M. E. Romero, and S. M. Sheridan. "Evaluating the Effects of Family–School Engagement Interventions on Parent–Teacher Relationships: A Meta-Analysis." *School Mental Health* 14, no. 2 (2022): 278–293.

Strobel, Bernadette. "Does Family Language Matter? The Role of Foreign Language Use and Family Social Capital in the Educational Achievement of Immigrant Students in Germany." *Ethnic and Racial Studies* 39, no. 14 (2016): 2641–2663.

Sun, Wei, and Rizal Dapat. "Unraveling Job Stress, Burnout, and Psychological Capital among Chinese EFL Teachers in Higher Institutions." *International Education Studies* 17, no. 5 (2024): 29–44.

Sung, Chit Cheung Matthew. "L2 Learning as Gendered Practices: Chinese Female Students' English Learning Experiences at an English-Medium University in Hong Kong." *System* 109 (2022): 1–13.

Taşdemir, Muhammet Salih. “The Role of Cultural Capital in EFL Classroom.” *ELT Research Journal* 8, no. 2 (2019): 83–104.

Vo, Phuong Quyen, and Hoang Yen Phuong. “English Language Education and Students’ Development of Social Capital.” In *English Language Education for Graduate Employability in Vietnam: Global Vietnam Across Time, Space and Community*, edited by Tran Le Huu Nghia, Ly Thi Tran, and Mai Tuyet Ngo, 117–139. Singapore: Springer, 2024.

Vu, Ngoc Tung, and Thu Hoa Do. “Developing Capital in Language Learning: A Mixed-Method Study on Vietnamese English Learners.” *Journal of Ethnic and Cultural Studies* 8, no. 3 (2021): 17–39.

Wang, Yingna, and Anthony J. Liddicoat. “The Impact of Socioeconomic Status on Parental Agency in Family Language Policy for English Language Learning in China.” *Current Issues in Language Planning* (2025): 1–21.

Xia, Jiapei, and Xuesong Gao. “Parental Involvement in Chinese Preschool Children’s Mobile-Assisted Foreign Language Learning.” *Monograph V* (2022): 65–81.

Xie, Fenlian, and Fonny Dameaty Hutagalung. “How Does Cultural Capital Influence Academic Achievement in the Chinese Context? A Systematic Literature Review.” *SAGE Open* (2025): 1–20.

Yağan, Ersin, and Mustafa Özgenel. “A Qualitative Research on the Increase of Cultural Capital and Educational Inequality through Foreign Language Classes in Schools.” *The Journal of Educational Sciences of Marmara University Atatürk Faculty of Education* 54 (2021): 277–299.

